

Uniwersytet
Wrocławski

Postępowanie nieprocesowe w sprawach osobowych oraz rodzinnych

Elwira Marszałkowska-Krześ

Wrocław 2012

Prace Naukowe
Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytetu Wrocławskiego

e-Monografie

Seria: Nr 17

Dostęp online: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/38826>

Elwira Marszałkowska-Krześ

Postępowanie nieprocesowe
w sprawach osobowych
oraz rodzinnych

Wrocław 2012

© Copyright by Elwira Marszałkowska-Krześ

Recenzja:

prof. dr hab. Edward Gniewek

Korekta:

Kazimiera Dorywała

Projekt i wykonanie okładki:

Daniel Kaźmierczyk, Marta Pawlak

Skład i opracowanie techniczne:

Agnieszka Kalota, Tomasz Kalota eBooki.com.pl

Wydawca

Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa

ISBN 978-83-61370-33-8

Spis treści

Wykaz skrótów	15
Akty prawne.....	15
Wprowadzenie.....	17
Rozdział I.	
Zagadnienia ogólne postępowania nieprocesowego	21
Literatura.....	21
§ 1. Specyfika postępowania nieprocesowego	25
§ 2. Wszczęcie postępowania nieprocesowego	35
§ 3. Sąd	39
1. Właściwość rzeczowa.....	39
2. Właściwość miejscowa.....	40
3. Właściwość wyłączna sądu miejsca zamieszkania albo miejsca pobytu.....	43
4. Skład sądu	44
5. Referendarz sądowy	46
§ 4. Uczestnicy postępowania	47
1. Pojęcie zainteresowanego.....	47
2. Uczestnik postępowania	49
§ 5. Wniosek o wszczęcie postępowania.....	52
1. Wymogi formalne.....	52
2. Cofnięcie wniosku.....	54

§ 6. Posiedzenia	56
1. Posiedzenie jawne a rozprawa.....	56
2. Wysłuchanie uczestników	59
3. Oddalenie wniosku na posiedzeniu niejawnym	60
§ 7. Postępowanie dowodowe	61
§ 8. Orzeczenia	64
1. Rodzaje orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym.....	64
2. Skutki orzeczeń	64
3. Uzasadnianie i doręczanie postanowień.....	67
§ 9. Zaskarżalność orzeczeń.....	69
1. Apelacja.....	69
2. Zażalenia na postanowienia sądu pierwszej instancji	71
3. Skarga kasacyjna	73
4. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	76
§ 10. Koszty postępowania.....	78
§ 11. Zmiana albo uchylenie prawomocnego postanowienia w sprawach osobowych oraz rodzinnych	80
§ 12. Wznowienie postępowania.....	83

Rozdział II.

Sprawy z zakresu prawa osobowego 85

Literatura..... 85

§ 1. Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu
w postępowaniu cywilnym 88

1. Materialnoprawne podstawy uznania za
zmarłego 88

2. Jurysdykcja krajowa 91

3. Właściwość sądu 92

4. Uczestnicy postępowania 93

5. Wniosek wszczynający postępowanie..... 94

6. Ogłoszenie o wszczęciu postępowania..... 96

7. Wysłuchanie osób bliskich 99

8. Odmienności postępowania o stwierdzenie
zgonu 102

9. Charakter i skutek postanowień 105

10. Uchylenie postanowień 108

§ 2. Postępowanie w sprawie o ubezwłasnowolnienie....114

1. Podstawy i cel ubezwłasnowolnienia.....114

2. Jurysdykcja krajowa.....116

3. Właściwość sądu117

4. Wniosek o ubezwłasnowolnienie118

5. Wnioskodawca 120

6. Uczestnik postępowania 123

7. Wysłuchanie osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie	126
8. Doradca tymczasowy	131
9. Ograniczona zdolność do czynności prawnych osoby, dla której ustanowiono doradcę tymczasowego	136
10. Zdolność procesowa osoby, dla której ustanowiony został doradca tymczasowy.....	138
11. Utrata mocy postanowienia o ustanowieniu doradcy tymczasowego	139
12. Odwołanie doradcy tymczasowego.....	141
13. Adwokat lub radca prawny z urzędu.....	142
14. Postępowanie.....	144
15. Postępowanie dowodowe	149
16. Postanowienia w przedmiocie ubezwłasnowolnienia	154
17. Zaskarżenie postanowienia.....	156
18. Wzruszenie prawomocnych postanowień o ubezwłasnowolnieniu całkowitym lub częściowym	158

Rozdział III.

Sprawy małżeńskie..... 161

Literatura..... 161

§ 1. Jurysdykcja krajowa..... 164

§ 2. Postępowanie w sprawie zezwolenia na zawarcie małżeństwa kobiecie niemającej ukończonych lat osiemnastu	166
§ 3. Postępowanie w sprawie zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobie dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym.....	169
§ 4. Postępowanie o zezwolenie na zawarcie małżeństwa powinowatym w linii prostej	178
§ 5. Postępowanie w sprawie o zwolnienie od złożenia dokumentu potrzebnego do zawarcia małżeństwa	180
§ 6. Postępowanie w sprawie o zezwolenie na złożenie przez pełnomocnika oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński.....	184
§ 7. Postępowanie w sprawie przeszkód małżeńskich uzasadniających odmowę zawarcia małżeństwa	186
§ 8. Postępowanie w sprawie rozstrzygnięcia o istotnych sprawach rodziny	189
1. Rozstrzygnięcie o sprawach rodziny.....	190
2. Nakazanie wypłaty wynagrodzenia.....	191
3. Wyłączenie solidarnej odpowiedzialności małżonków	192
4. Zastępcze zezwolenie sądu.....	194
5. Pozbawienie zarządu jednego z małżonków	195

§ 9. Postępowanie w sprawie o podział majątku wspólnego.....	196
1. Wspólność majątkowa między małżonkami	196
2. Ustanie wspólności majątkowej	198
3. Wnioskodawca i uczestnicy postępowania	199
4. Żądania dodatkowe.....	200
5. Postanowienie.....	201
§ 10. Postępowanie w sprawie o separację na zgodny wniosek małżonków	202
1. Orzekanie o separacji	202
2. Zniesienie separacji	204

Rozdział IV.

Inne sprawy rodzinne oraz sprawy opiekuńcze209

Literatura.....	209
§ 1. Zagadnienia ogólne	212
1. Jurysdykcja krajowa.....	212
2. Właściwość sądu opiekuńczego	215
3. Działanie z urzędu	218
4. Wywiad środowiskowy	220
5. Mediacja	222
6. Zdolność procesowa.....	223
7. Posiedzenia.....	225
8. Wysłuchanie	228

9. Prawomocność postanowienia sądu opiekuńczego	230
10. Skuteczność i wykonalność postanowień sądu opiekuńczego	232
11. Zaskarżanie orzeczeń	233
§ 2. Postępowanie w sprawach między rodzicami a dziećmi.....	234
1. Sprawy między rodzicami a dziećmi.....	234
2. Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej albo placówce opiekuńczo-wychowawczej.....	235
3. Uznanie ojcostwa	241
4. Rozstrzyganie o istotnych sprawach dziecka	243
5. Zezwolenie na dokonanie przez rodziców i ub przez dziecko czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka.....	245
6. Sprawy o ustalenie kontaktów oraz dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem	248
7. Nadanie dziecku nazwiska	253
§ 3. Postępowanie w sprawach o przysposobienie.....	255
1. Wszczęcie postępowania.....	255
2. Przebieg postępowania	256
3. Blankietowa zgoda na przysposobienie	260
4. Określenie sposobu i okresu osobistej styczności przysposabiającego z przysposobionym	261

§ 4. Postępowanie w sprawie odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką.....	262
1. Tryb postępowania w przedmiocie odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką	263
2. Przymusowe odebranie osoby	267
3. Wstrzymanie się z wykonywaniem orzeczenia o odebranie osoby.....	272
4. Ponowne odebranie osoby.....	275
§ 5. Sprawy z zakresu opieki.....	276
1. Podstawy materialnoprawne ustanowienia opieki.....	276
2. Ustanowienie oraz zwolnienie opiekuna.....	277
3. Sprawowanie opieki	279
4. Wynagrodzenie opiekuna	283
5. Środki przymuszające.....	284
§ 6. Opieka a kuratela.....	285
1. <i>Curator ventris</i>	286
2. <i>Curator debilis</i>	288
3. <i>Curator absentis</i>	290

Rozdział V.

Postępowanie w sprawach osobowych oraz rodzinnych w wybranych ustawach szczególnych 293

Literatura.....	293
§ 1. Postępowanie w sprawie zmiany imienia i nazwiska....	294
§ 2. Postępowanie w sprawach dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie	296
§ 3. Postępowanie w sprawach dotyczących przeciwdziałania narkomanii.....	298
§ 4. Zastosowanie przepisów k.p.c. w sprawach nieletnich	300
§ 5. Postępowanie nieprocesowe w sprawach dotyczących pobierania, przechowywania i przeszczepiania komórek, tkanek oraz narządów ...	303
§ 6. Postępowanie nieprocesowe w sprawach określonych w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego	306
1. Zagadnienia ogólne	306
2. Postępowanie w sprawach o przyjęcie osoby do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody	308
3. Postępowanie w sprawach o nakazanie wypisania ze szpitala psychiatrycznego	310

§ 7. Postępowanie nieprocesowe w sprawach uregulowanych w Prawie o aktach stanu cywilnego	311
1. Unieważnienie, sprostowanie i ustalenie treści aktu stanu cywilnego	311
2. Postępowanie w sprawie nowego aktu urodzenia przysposobionego	312
3. Akt urodzenia dziecka nieznanymi rodziców oraz osoby pełnoletniej, której tożsamości nie można ustalić ze względu na jej ułomność fizyczną lub psychiczną albo nieznaną pochodzenie	313
4. Postępowanie w sprawie zwolnienia cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego, że zgodnie z właściwym prawem może on zawrzeć małżeństwo w Polsce	314
5. Postępowanie w sprawie ustalenia miejsca i daty urodzenia dziecka nieznanymi rodziców	315
§ 8. Postępowanie w sprawach osób nadużywających alkoholu	316
Podsumowanie	317
Summary	321
Bibliografia	323

Wykaz skrótów

Akty prawne

- z.i.sąd. – zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12 grudnia 2003 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS Nr 5, poz. 22 ze zm.).
- k.c. – ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.)
- Konstytucja – ustawa z 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.)
- k.p.c. – ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.)
- k.p.k. – ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555, ze zm.)
- k.r.o. – ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9, poz. 59 ze zm.)

- p.p.m. – ustawa z 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 80, poz. 432)
- pr.a.s.c. – ustawa z 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264)
- pr. not. – ustawa z 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn.: Dz.U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158 ze zm.)
- p.w.k.r.o. – ustawa z 25 lutego 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9, poz. 60)
- reg. sąd – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23 lutego 2007 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. Nr 38, poz. 249 ze zm.)
- u.s.p. – ustawa z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 98, poz. 1070 ze zm.)

Wprowadzenie

Prawo osobowe oraz prawo rodzinne należą do regulacji dotyczącej określenia stanu cywilnego osoby fizycznej.

Pojęcie stanu cywilnego jest różnie ujmowane w doktrynie. Niewątpliwie dotyczy szeroko rozumianego stanu prawnego osoby fizycznej¹, jej pozycji prawnej w kontekście przynależności do określonego państwa, rodziny czy ze względu na cechy fizyczne². W wąskim znaczeniu stan cywilny obejmuje sytuację osoby w rodzinie, w szerszym – dotyczy też cech osobistych człowieka (np. stanu zdrowia psychicznego)³.

Wydaje się, że stan cywilny należy odnosić do podstawowych (dla prawa prywatnego) cech osobistych człowieka, podlegających ogólnemu reżimowi prawa o aktach stanu cywilnego⁴.

Większość spraw cywilnych, mających wpływ na stan cywilny, rozstrzygana jest w trybie postępowania nieprocesowego.

Postępowanie w sprawach z zakresu prawa osobowego można podzielić na trzy grupy⁵:

¹ M. Pazdan, [w:] *System prawa prywatnego*, Tom 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2007, s. 993.

² J. Litwin, *Prawo o aktach stanu cywilnego*, Warszawa 1961; J. Ignatowicz, *Stan cywilny i jego ochrona*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” Lublin 1963, vol. X 4, s. 130.

³ A. Czajkowska, E. Pachniewska, *Prawo o aktach stanu cywilnego*, Warszawa 2011, s. 11 i n.

⁴ M. Pazdan, [w:] *System...*, *op. cit.*, s. 993; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2005, s. 148 i n.

⁵ K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1997, s. 291.

- 1) dotyczące zdolności prawnej (np. uznanie za zmarłego, stwierdzenie zgonu);
- 2) wprowadzające zmiany w dziedzinie zdolności do czynności prawnej (np. ubezwłasnowolnienie);
- 3) inne (np. postępowanie w sprawach obywatelstwa dziecka, ustalenie treści aktu stanu cywilnego itd.).

Postępowanie z zakresu prawa rodzinnego, rozpoznawane w trybie nieprocesowym, dotyczy spraw:

- 1) małżeńskich (np. zezwolenie na zawarcie małżeństwa, separacja na zgodny wniosek małżonków itd.);
- 2) między rodzicami a dziećmi (np. dotyczące władzy rodzicielskiej, kontaktów z dzieckiem itp.);
- 3) o przysposobienie;
- 4) o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką.

Sprawy z zakresu prawa osobowego oraz rodzinnego są ściśle powiązane z instytucją opieki (np. dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie) oraz kurateli (np. *curator ventris*).

Zasadnicze instytucje dotyczące postępowania w sprawach osobowych oraz rodzinnych uregulowane są w Kodeksie postępowania cywilnego oraz w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Omawiana sfera prawa jest także przedmiotem szeregu ustaw szczególnych. Przepisy powyższe ulegają ustawicznym nowelizacjom (np. k.p.c. był zmieniany ponad sto pięćdziesiąt razy). Poza tym Polska jest stroną wielu umów dwustronnych, konwencji międzynarodowych, a jako członek Unii Europejskiej podlega prawu wtórnemu, stąd konieczność uwzględniania procedur

wynikających z unijnych rozporządzeń. Dlatego też rozstrzygnięcie w sprawach dotyczących kwestii osobowych oraz rodzinnych rodzi wiele wątpliwości w doktrynie i judykaturze. Postępowanie nieprocesowe w powyższych sprawach jest w istocie zbiorem niezwykle zróżnicowanych procedur. Przepisy ogólne dotyczące postępowania nieprocesowego (art. 506-525 k.p.c.) nie ustanawiają zasad uniwersalnych dla tego trybu postępowania, mają one bowiem zastosowanie tylko wówczas, gdy przepisy szczególne nie regulują danej instytucji. Brak uregulowania określonych kwestii proceduralnych powoduje konieczność odpowiedniego stosowania przepisów o procesie (art. 13 § 2 k.p.c.).

W dobie dyskusji nad kształtem nowego kodeksu postępowania cywilnego należy rozważyć, czy postępowanie nieprocesowe powinno w niezmienionej postaci i zakresie pozostać w kodeksie, czy też poszczególne rodzaje spraw mogą być uregulowane w ustawach szczególnych, łączących przesłanki merytoryczne z przebiegiem postępowania w określonej kategorii spraw.

W rozdziale I omówione zostały podstawowe instytucje dotyczące postępowania nieprocesowego w odniesieniu do spraw osobowych oraz rodzinnych. Rozdział II zawiera charakterystykę postępowania osobowego, unormowanego w k.p.c. Rozdział III to analiza spraw małżeńskich, a rozdział IV – innych spraw rodzinnych i opiekuńczych według k.p.c. W rozdziale V zostały scharakteryzowane wybrane regulacje szczególne (pozakodeksowe) odnoszące się do prawa osobowego oraz rodzinnego.

Rozdział I.

Zagadnienia ogólne postępowania nieprocesowego

Literatura

M. A. Arkuszewska, *Referendarz sądowy w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011; J. Ciszewski, *Europejskie prawo małżeńskie i dotyczące odpowiedzialności rodzicielskiej. Jurysdykcja, uznawanie i wykonywanie orzeczeń. Komentarz*, Warszawa 2004; B. Dobrzański, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 1975; B. Dobrzański, *Ochrona praw zainteresowanego, który nie był uczestnikiem postępowania nieprocesowego (na marginesie orzeczenia Sądu Najwyższego z 10.05.1966 r., III CR 78/66)*, „Palestra” 1967, nr 10-11; B. Dobrzański, *W jakim zakresie dopuszczalne jest wznowienie postępowania niespornego?*, „Państwo i Prawo” 1948, nr 5-6; H. Dolecki, *Z problematyki składu sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1975, nr 5; T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000; Z. Fenichel, *Stosunek postępowania niespornego do spornego*, „Przegląd Sądowy” 1993, nr 2; K. Flaga-Gieruszyńska, *Konwencja o jurysdykcji krajowej i wykonalności orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych – wybrane zagadnienia*, „Rejent” 2000, nr 1; J. Gołaczyński, *Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych w Unii*

Europejskiej, Warszawa 2007; J. Gołaczyński, *Wybrane zagadnienia jurysdykcji krajowej według rozporządzenia Rady Unii Europejskiej nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. o jurysdykcji oraz uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, pod red. L. Ogiegły, W. Popiołka, M. Szpunara, Kraków 2005; J. Górowski, *Orzekanie o kosztach postępowania nieprocesowego*, [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, pod red. J. Gudowskiego i K. Weitzza, t. I, Warszawa 2011; J. Górowski, *Właściwość sądu i tryb postępowania w sprawach z zakresu ochrony zdrowia psychicznego*, [w:] *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 21 i 22 września 1995 r. w Katowicach*, pod red. B. Czecha, Katowice 1995 r.; P. Grzegorzczak, P. Rylski, K. Weitz, *Przegląd orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z zakresu europejskiego prawa procesowego cywilnego (2003-2008)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2009, nr 3; B. Janowski, *Uznawanie orzeczeń zagranicznych w sprawach małżeńskich i pieczy nad dzieckiem*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, nr 4; G. Jędrejek, *Skład sądu w sprawie o zmianę zawartego w wyroku rozwodowym orzeczenia o władzy rodzicielskiej (art. 509 K.p.c.)*, „Studia Prawnicze KUL” 2009, nr 4; M. Jędrzejewska, *Ogólne zagadnienia postępowania nieprocesowego w świetle praktyki sądowej i doktryny. Funkcjonowanie k.p.c. w praktyce. Materiały na konferencję naukową*, Warsza-

wa–Popowo 1984, ZN IBPS 1987; J. Klimkowicz, *Uczestnictwo w charakterze wnioskodawcy w postępowaniu nieprocesowym*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 1; K. Korzan, *Naczelnne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelnne zasady postępowania nieprocesowego*, „Rejent” 2004, nr 7; K. Korzan, *Podmioty postępowania nieprocesowego*, cz. I: „Rejent” 2005, nr 2, cz. II: „Rejent” 2005, nr 3; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe – część ogólna*, Katowice 1983; Z. Krzemiński, *Ochrona praw zainteresowanego, który nie był uczestnikiem postępowania nieprocesowego*, „Palestra” 1966, nr 3-4; J.J. Litauer, *Kodeks postępowania nieprocesowego*, Łódź 1946; K. Lubiński, *Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym*, Toruń 1985; J. Ławnicka, *Referendarz sądowy jako organ w postępowaniu przed sądem rejestrowym*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 5; S. Madaj, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach małżeńskich*, Warszawa 1978; M. Malczyk-Herdzina, *Orzeczenia referendarza sądowego*, [w:] *Wokół problematyki orzeczeń*, pod red. Ł. Błaszczaka, Toruń 2007; A. Miączyński, *Ochrona praw jednostki w postępowaniu nieprocesowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1979, nr 85; A. Miączyński, *Jednolite europejskie normy o jurysdykcji krajowej i skuteczności orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Księga pamiątkowa. I Kongres Notariuszy RP*, Poznań 1993; M. Pawłowska, *Skład sądu w sprawach opiekuńczych – uwagi praktyczne*, „Iustitia” 2011, nr 4; M. Pazdan, *Poszukiwanie właściwego sądu i właściwego prawa po dniu 1 maja 2004 r.*, „Rejent” 2004, nr 3-4; M. Pazdan, *Znaczenie Konwencji lugańskiej dla polskiego są-*

downictwa i notariatu, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, Poznań–Kluczbork 1999; K. Piasecki, *Zarys sądowego prawa procesowego Unii Europejskiej*, Warszawa 2009; H. Pietrkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012; J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1973; T. Rowiński, *Interes prawny w procesie cywilnym i w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 1971; P. Rylski, *Pozycja ustrojowa i procesowa referendarza sądowego w postępowaniu cywilnym*, „Prawo w Działaniu” 2011, tom 10; M. Sawczuk, *O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego)*, [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga Pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, Łódź 1998; W. Siedlecki, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1988; M. Sychowicz, *Podstawy przekazania spraw cywilnych do trybu nieprocesowego*, „Nowe Prawo” 1969, nr 10; A. Wach, *Rozgraniczenie procesu i postępowania nieprocesowego w sprawach małżeńskich*, „Nowe Prawo” 1984, nr 7-8; M. Walasik, *Dopuszczalność wstrzymania skuteczności orzeczenia*, „Polski Proces Cywilny” 2011, nr 4; E. Warzocha, *Cofnięcie powództwa oraz wniosku wstrzymującego postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1977; K. Weitz, *Europejskie prawo procesowe cywilne – stan obecny i perspektywy dalszego rozwoju*, „Przeгляд Sądowy” 2007, nr 2; K. Weitz, *Europejskie prawo procesowe cywilne*, [w:] *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, pod red. A. Wróbla, Kraków 2005; K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących od-*

powiedzialności rodzicielskiej w prawie wspólnotowym, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2007, nr 1; E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980; A. Wilczyńska, *Interes prawny i jego granice w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 2010, nr 9-10; Z. Wiszniewski, *Przyczynek do zagadnienia własności miejscowej w postępowaniu niespornym*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, nr 3; *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, pod red. A. Wróbla, t. I, Warszawa 2010; T. Zembrzuski, *Orzekanie o zmianie zawartego w wyroku rozwodowym rozstrzygnięcia o miejscu pobytu dziecka a ograniczenie władzy rodzicielskiej*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 19; Adam Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975; Andrzej Zieliński, *Zwyczajne środki zaskarżenia (odwoławcze) w postępowaniu nieprocesowym*, „Monitor Prawniczy” 2002, nr 2; A. Zieliński, J. Budnowska, *Zwrot kosztów postępowania nieprocesowego*, „Palestra” 1995, nr 7-8.

§ 1. Specyfika postępowania nieprocesowego

Postępowanie nieprocesowe jest drugim, obok procesu, zasadniczym trybem postępowania cywilnego. Tryb nieprocesowy realizuje zasadniczą funkcję postępowania cywilnego, którą jest urzeczywistnienie norm prawnych indywidualno-konkretnych w zakresie prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, a także funkcję polegającą na wydawaniu zarządzeń, zwolnień i zezwo-

leń⁶, mających znaczenie prawne. Zasadniczym trybem postępowania cywilnego jest proces, którego przepisy stosuje się odpowiednio do postępowania nieprocesowego. Przekazanie spraw na drogę postępowania nieprocesowego wynika z kilku względów; m.in. dla niektórych rodzajów spraw, np. opiekuńczych, postępowanie nieprocesowe jest bardziej odpowiednie ze względu na reguły rządzące tym postępowaniem. Istnieją też sprawy, które w ogóle nie mogą być rozpoznawane w procesie ze względu na brak przymiotu dwustronności, jak np. sprawy o uznanie zmarłego⁷.

Cechą postępowania nieprocesowego jest także to, że częściej niż proces ma charakter prewencyjny oraz, że znacznie mocniej akcentowany jest w nim interes publiczny. Postępowanie nieprocesowe wyróżnia się również tym, iż częściej niż w procesie zapadają w nim orzeczenia konstytucyjne⁸.

⁶ Zarządzenia, zwolnienia i zezwolenia wydawane są w postaci postanowień orzekających co do istoty sprawy.

⁷ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008, s. 30 i.n.; S. Cieślak, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie egzekucyjne*, pod red. J. Jankowskiego, Warszawa 2011, s. 8; patrz też: J. Krajewski, *Stosunek procesu do postępowania nieprocesowego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu” 1967, z. 7 (23), s. 37 i.n.; S. Włodyka, *Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje*, [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, Ossolineum, Warszawa–Wrocław 1974, s. 325; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001, s. 25.

⁸ Por. uchwała 7 sędziów SN – zasada prawna z 20.04.2010 r., III CZP 112/09, OSNC 2010, nr 7-8, poz. 98; J. Gudowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. T. Erecińskiego, t. III, Warszawa 2012, s. 20; patrz też: M. Jędrzejewska, *Ogólne zagadnienia postępowania*

Istotną różnicą w stosunku do procesu jest możliwość wszczęcia postępowania nieprocesowego z urzędu, jeżeli przepis szczególny tak stanowi. Z urzędu sąd może też np. uchylić

*nia nieprocesowego w świetle praktyki sądowej i doktryny. Funkcjonowanie k.p.c. w praktyce. Materiały na konferencję naukową, Warszawa–Popowo 1984, ZN IBPS 1987, s. 97 i n.; K. Korzan, Postępowanie nieprocesowe, Warszawa 1997, s. 5 i n.; K. Korzan, [w:] Teoretyczne podstawy wyodrębniania postępowania nieprocesowego z sądowego postępowania cywilnego, Zbiór rozpraw z zakresu postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci prof. Włodzimierza Berutowicza, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 1990, nr 170, s. 89; K. Korzan, Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelne zasady postępowania nieprocesowego, „Rejent” 2004, nr 7, s. 9; K. Korzan, Postępowanie nieprocesowe w systemie postępowania cywilnego, cz. I: „Rejent” 2004, nr 8, s. 24, cz. II: „Rejent” 2004, nr 9, s. 20; K. Korzan, Postępowanie nieprocesowe przed sądem pierwszej instancji, „Rejent” 2004, nr 10, s. 9; J. Krajewski, Stosunek procesu..., *op. cit.*, s. 20 i n.; K. Lubiński, Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym, Toruń 1985; K. Lubiński, Uwagi o terminie „postępowanie nieprocesowe”, „Państwo i Prawo” 1986, nr 2, s. 79; K. Markiewicz, [w:] Postępowanie nieprocesowe w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r., pod red. T. Ercińskiego i K. Weitzą, Warszawa 2010, s. 501; A. Miączyński, Ochrona praw jednostki w postępowaniu nieprocesowym, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Prawnicze” 1979, nr 85, s. 37; A. Miączyński, Specyfika postępowania nieprocesowego, [w:] Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego, Ossolineum 1989, s. 403; J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, Postępowanie nieprocesowe, Warszawa 1973; M. Sawczuk, O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego), [w:] Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae, Księga Pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza, Łódź 1998, s. 313.*

postanowienie orzekające o uznaniu za zmarłego albo stwierdzające zgon⁹.

Charakterystyczną cechą postępowania nieprocesowego jest duża różnorodność rozpoznawanych w nim spraw. Są one uregulowane w kodeksie oraz w licznych ustawach szczególnych. Przepisy ogólne dotyczące postępowania nieprocesowego (art. 506-525 k.p.c.) w wielu sprawach nieprocesowych nie mają zastosowania ze względu na przepisy szczególne.

W przypadkach braku regulacji w ramach księgi drugiej k.p.c. stosuje się odpowiednio przepisy o procesie (art. 13 § 2 k.p.c.). W związku z odesłaniem do procesu nastąpiło częściowe przerzucenie przez ustawodawcę ciężaru ustalenia potrzebnej reguły zachowania się na sąd, jako organ stosujący prawo, poprzez konieczność dokonania niezbędnej modyfikacji dyspozycji niektórych przepisów o procesie, odpowiednio stosowanych w postępowaniu nieprocesowym¹⁰.

Poza przepisami k.p.c. postępowanie nieprocesowe uregulowane jest w licznych ustawach szczególnych, m.in. w sprawach:

- 1) o zmianę i uchylenie nakazu wypłaty wynagrodzenia do rąk drugiego z małżonków (art. 28 k.r.o.);
- 2) o pozbawienie jednego z małżonków samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym (art. 40 k.r.o.);

⁹ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, t. III, Warszawa 2011, s. 17.

¹⁰ K. Lubiński, *Istota i charakter...*, *op. cit.*, s. 111 i n.

- 3) o zmianę nazwiska małoletniego dziecka w przypadku braku porozumienia między rodzicami (art. 8 ust. 3 ustawy z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska, Dz.U. Nr 220, poz. 1414 ze zm.);
- 4) o wybór lub zmianę obywatelstwa małoletniego dziecka w razie braku porozumienia między rodzicami (art. 19 ust. 2 w zw. z art. 32 ust. 2 i art. 47 ust. 2 ustawy z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim, Dz.U. z 2012 r., poz. 161);
- 5) nieletnich (art. 20 ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, tekst jedn.: Dz.U. z 2010 r. Nr 33, poz. 178 ze zm.);
- 6) o poddanie osoby leczeniu w zakładzie lecznictwa odwykowego (art. 26 ust. 2 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, tekst jedn.: Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 ze zm.);
- 7) o unieważnienie, sprostowanie, ustalenie treści oraz sporządzenie aktu stanu cywilnego (art. 33, 49, 52, 86 ustawy z 29.09.1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264);
- 8) o zwolnienie cudzoziemca od złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa według prawa ojczyzstego (art. 56 ustawy z 29.09.1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, jw.);
- 9) z zakresu ochrony zdrowia psychicznego (art. 42-49 ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375);

- 10) o zezwolenie na pobranie komórek, tkanek lub narządu od żywego dawcy na rzecz osoby niebędącej krewnym w linii prostej, rodzeństwem, osobą przysposobioną lub małżonkiem (art. 13 ust. 1 ustawy z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów, Dz.U. Nr 169, poz. 1411 ze zm.);
- 11) o skierowanie osoby niepełnoletniej uzależnionej od środków odurzających lub psychotropowych na leczenie przymusowe i rehabilitację (art. 30 ust. 4 ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, tekst jedn.: Dz.U. z 2012 r., poz. 124 w zw. z art. 20 ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, tekst jedn.: Dz.U. z 2010 r. Nr 33, poz. 178 ze zm.);
- 12) o orzeczenie eksmisji członka rodziny, który swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie (art. 11a ust. 2 ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. Nr 180, poz. 1493 ze zm.).

W zakresie międzynarodowego postępowania nieprocesowego sądy powinny stosować w pierwszej kolejności zawarte przez Polskę umowy dwustronne, podpisane konwencje oraz w sposób bezpośredni rozporządzenia unijne. Przede wszystkim należy mieć na względzie¹¹:

¹¹ T. Ereciński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. T. Erecińskiego, t. V, Warszawa 2012, s. 25.

- 1) rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE, polskie wydanie specjalne 2004, rozdz. 19, t. 4, s. 42);
- 2) rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z 27.11.2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej (Dz.Urz. UE, polskie wydanie specjalne 2004, rozdz. 19, t. 6, s. 243)¹²;
- 3) rozporządzenie nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 13.11.2007 r. dotyczące doręczania w państwach członkowskich dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych i handlowych („doręczanie dokumentów”), (Dz.Urz. UE 2007 L 24/79 ze zm.);
- 4) rozporządzenie Rady (WE) nr 1206/2001 z 28.05.2001 r. w sprawie współpracy między sądami Państw Członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych (Dz.Urz. UE 2001 L 174/1 ze zm.; tekst w języku polskim opublikowany w Dz.Urz. UE, polskie wydanie specjalne 2004, rozdz. 19, t. 4, s. 121).

W sprawach, w których występuje element zagraniczny (np. obywatel innego państwa), istotne znaczenie ma nie tylko

¹² J. Gołaczyński, *Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 96 i n.

jurysdykcja, czyli przesądzenie o tym, czy sąd polski czy sąd innego państwa będzie rozstrzygał tę sprawę, ale również, jakie prawo materialne będzie miało zastosowanie. W tym względzie należy wziąć pod uwagę ustawę z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe¹³.

Polska jest stroną wielu konwencji, w których uregulowane są aspekty zarówno materialnoprawne, jak i proceduralne, m.in.¹⁴:

- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm. i poz. 527 oraz Dz.U. z 2000 r. Nr 2, poz. 11 i 12);
- Konwencja dotycząca procedury cywilnej, podpisana w Hadze 1 marca 1954 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 17, poz. 90 i 91);
- Konwencja o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich, sporządzona w Hadze 5 października 1961 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 106, poz. 519 i 520);
- Konwencja o przeprowadzaniu dowodów za granicą w sprawach cywilnych lub handlowych, sporządzona w Hadze 18 marca 1970 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 50, poz. 582 i 583 ze zm.);

¹³ Dz.U. z 2011 r. Nr 80, poz. 432. Patrz też: M. Pazdan, *Poszukiwanie właściwego sądu i właściwego prawa po dniu 1 maja 2004 r.*, „Rejent” 2004, nr 3-4.

¹⁴ T. Ereciński, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 29 i n.

- Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze 19 października 1996 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158);
- Konwencja o uznawaniu rozwodów i separacji, sporządzona w Hadze 1 czerwca 1970 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 53, poz. 561 i 562);
- Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze 25 października 1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze zm. i poz. 529);
- Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzona w Hadze 29 maja 1993 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 448 i 449);
- Konwencja dotycząca uregulowania opieki nad małoletnimi, podpisana w Hadze 12 czerwca 1902 r. (Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 596);
- Konwencja dotycząca ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych, podpisana w Hadze 17 lipca 1905 r. (Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598);
- Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzona w Luksemburgu 20 maja 1980 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 31, poz. 134 ze zm. i poz. 135);

- Konwencja o doręczaniu za granicę dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych lub handlowych, sporządzona w Hadze 15 listopada 1965 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 87, poz. 968 i 969);
- Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci, sporządzona w Strasburgu 24 kwietnia 1967 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 99, poz. 1157 i 1158);
- Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, sporządzona w Strasburgu 15 października 1975 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 79, poz. 888);
- Porozumienie europejskie w sprawie przekazywania wniosków o przyznanie pomocy sądowej, sporządzone w Strasburgu 27 stycznia 1977 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 102, poz. 1183);
- Konwencja nr 17 w sprawie zwolnienia od legalizacji niektórych aktów i dokumentów, sporządzona w Atenach 15 września 1977 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 148, poz. 1446 i 1447);
- Konwencja znosząca wymóg legalizacji zagranicznych dokumentów urzędowych, sporządzona w Hadze 5 października 1961 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 112, poz. 938).

Trafnie podkreśla T. Ereciński¹⁵ odmienny zakres spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym oraz inne założenia tego postępowania – w związku z czym postuluje prze-

¹⁵ T. Ereciński, *O potrzebie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 4, s. 3-10.

niesienie tych zagadnień do odrębnej ustawy. Rzeczywiście, charakter spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym determinuje postępowanie sądu w tych sprawach. Przede wszystkim zauważalne jest odejście od zasady formalizmu. Cechą charakterystyczną jest także możliwość, a jak wykazują dalej niejednokrotnie obowiązek, wszczęcia przez sąd postępowania z urzędu zawsze tam, gdzie wymaga tego dobro nieporadnego uczestnika lub dobro wymiaru sprawiedliwości.

§ 2. Wszczęcie postępowania nieprocesowego

Regułą w tym postępowaniu jest wszczęcie postępowania na wniosek, a wyjątkiem – wszczęcie z urzędu¹⁶. Postępowanie nieprocesowe wszczyna się:

- 1) na wniosek uprawnionego podmiotu (art. 506 k.p.c.);
- 2) na wniosek uprawnionego podmiotu albo z urzędu. Sąd może wszcząć postępowanie z urzędu, jeżeli uprawniony podmiot nie złożył wniosku o jego wszczęcie. Możliwość taka wynika z nielicznych przepisów¹⁷ (m.in. art. 541 § 1, art. 543, art. 548 § 1, art. 595 § 1, art. 570 k.p.c.);
- 3) wyłącznie z urzędu. Z niektórych przepisów wynika, że uprawniony podmiot nie może złożyć wniosku o wszczęcie

¹⁶ Tak m.in. H. Dolecki, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007, s. 269.

¹⁷ Działanie na wniosek lub z urzędu przewidują też ustawy szczególne, np. art. 30 ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (tekst jedn.: Dz.U. z 2012 r., poz. 124) – skierowanie na przymusowe leczenie i rehabilitację.

postępowania, a postanowienia wydawane są przez sąd z urzędu. Na przykład w nagłych wypadkach sąd opiekuńczy wydaje z urzędu wszelkie potrzebne zarządzenia (art. 569 § 2 k.p.c.). Niemożliwe jest wszczęcie postępowania na wniosek, bowiem nieznanym jest przedmiot i zakres wniosku – sąd opiekuńczy ocenia, czy dany wypadek kwalifikuje się do wszczęcia postępowania i co ma być przedmiotem zarządzenia.

W przypadku gdy zostanie złożony wniosek, może on stanowić informację dla sądu o zaistnieniu okoliczności uzasadniających wszczęcie postępowania z urzędu. Nie jest ono jednak wszczynane na wniosek (tak np. art. 569 § 2 k.p.c.).

Postępowanie nieprocesowe sąd może wszcząć z urzędu tylko w wypadkach wskazanych w ustawie. Przykładowo art. 548 § 1 k.p.c. wyraźnie stanowi, że: „(...) sąd może na wniosek uczestnika postępowania lub z urzędu (...) ustanowić (...) doradcę tymczasowego”¹⁸. Uprawnienia sądu nie można domniemywać – musi ono jednoznacznie wynikać z treści przepisu.

W sytuacji gdy sąd wszczął postępowanie, mimo że przepis takiego uprawnienia dla sądu nie przewiduje, wzruszenie postanowienia sądu następuje w wyniku złożenia przez zainteresowanego apelacji, w której należy podnieść zarzut naruszenia przepisu art. 506 k.p.c. przez wszczęcie postępowania z urzędu, mimo

¹⁸ Postępowanie o ustanowienie doradcy tymczasowego toczy się w związku z wszczęciem lub w trakcie postępowania o ubezwłasnowolnienie (to ostatnie wszczyna się na wniosek).

że w określonych przypadkach ustawa takiej możliwości nie przewiduje.

Wątpliwości może budzić użycie w przepisie sformułowania „sąd może”, co sugeruje, że wszczęcie postępowania z urzędu jest uzależnione od swobodnej oceny sądu. W większości przypadków sąd jest jednak zobowiązany do wszczęcia postępowania, gdy poweźmie informację o zaistnieniu przesłanek do jego wszczęcia. Przekonywająco uzasadniają ten pogląd J. Gudowski¹⁹ oraz Z. Świeboda²⁰.

Wniosek o wszczęcie postępowania nieprocesowego może złożyć:

- 1) zainteresowany w rozumieniu art. 510 k.p.c. w sprawach, w których krąg uprawnionych nie jest ustawowo ograniczony;
- 2) wyłącznie zainteresowany, któremu dany przepis szczególny nadaje uprawnienie wnioskodawcy (np. art. 545 § 1, art. 562 k.p.c.);
- 3) Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta;
- 4) prokurator na podstawie art. 7 k.p.c.;
- 5) organizacje pozarządowe (np. komisja do spraw przeciwdziałania alkoholizmowi)²¹.

¹⁹ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 34.

²⁰ Z. Świeboda, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, t. 2, Warszawa 2006, s. 11.

²¹ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 31.

Sąd Najwyższy uznał, że sąd powinien wszcząć postępowanie, jeżeli wniosek został zgłoszony przez kilka osób, z których choćby jedna jest uprawniona do zgłoszenia tego wniosku (orz. SN z 21.10.1948 r., PoC 276/48, PN 1949, nr 3-4, s. 326). Stanowisko to należy uznać za trafne²².

Dniem wszczęcia postępowania jest dzień złożenia wniosku w sądzie, dzień oddania wniosku w polskiej placówce pocztowej operatora publicznego, dzień złożenia wniosku przez żołnierza w dowództwie jednostki wojskowej, dzień złożenia wniosku przez osobę pozbawioną wolności w administracji zakładu karnego albo aresztu śledczego, dzień złożenia wniosku przez członka załogi polskiego statku morskiego u kapitana statku (art. 165 § 2 i 3 k.p.c.).

W postępowaniu nieprocesowym stan sprawy w toku następuje z chwilą doręczenia wniosku uczestnikom postępowania, a gdy jedynym uczestnikiem jest wnioskodawca lub gdy postępowanie wszczęto z urzędu – z chwilą podjęcia przez sąd pierwszej czynności w sprawie (art. 192 pkt 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)²³.

W sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym dopuszczalne jest prowadzenie postępowania pojednawczego (art. 184-186 k.p.c.), jeżeli występują co najmniej dwaj uczestnicy o niezgodnych stanowiskach, a charakter sprawy ze-

²² A. Zieliński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Zielińskiego, Warszawa 2010, s. 963.

²³ Por. też post. SN z 26.03.1992 r., I CRN 19/92, Legalis.

zwala na zawarcie ugody (np. podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami)²⁴.

§ 3. Sąd

1. Właściwość rzeczowa

Sądy rejonowe są z zasady sądami pierwszej instancji w postępowaniu nieprocesowym. Właściwość rzeczowa sądu okręgowego musi wynikać z konkretnego przepisu, regulującego postępowanie w danego rodzaju sprawach. Są to wyjątki ściśle uregulowane w kodeksie²⁵. Pamiętać jednak należy o możliwości przekazania sprawy sądowi okręgowemu w trybie art. 18 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

Zasadą jest, że sprawy należące do postępowania nieprocesowego, bez względu na to, czy postępowanie to uregulowane jest w k.p.c. czy w przepisach odrębnych, rozpoznają w pierwszej instancji sądy rejonowe. Zgodnie z przepisem art. 507 k.p.c. w postępowaniu nieprocesowym jako sądy pierwszej instancji rozpoznają sprawy także sądy okręgowe, ale tylko w przypadku,

²⁴ P. Ryłski, *Dopuszczalność postępowania pojednawczego w sprawach przekazanych do rozpoznania w trybie nieprocesowym*, „Polski Proces Cywilny” 2011, nr 1(2), s. 123 i n.; K. Lubiński, recenzja pracy A. Stempniaka, *Postępowanie o dział spadku*, „Palestra” 2007, nr 1-2, s. 243 i n.

²⁵ H. Pietrkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012, s. 112.

gdy dla danej kategorii spraw wyraźnie zastrzeżona jest właściwość tych sądów.

Do właściwości sądów okręgowych należą sprawy:

- 1) o ubezwłasnowolnienie (art. 544 § 1 k.p.c.);
- 2) o orzeczenie separacji na zgodny wniosek stron oraz o zniesienie separacji (art. 567¹ k.p.c.);
- 3) w sprawach dotyczących wykonywania kontaktów z dzieckiem, jeżeli postępowanie toczy się na podstawie orzeczenia sądu zagranicznego albo innego organu państwa obcego bądź ugody zagranicznej (598¹⁹ w zw. z art. 1151¹ k.p.c.).

2. Właściwość miejscowa

W sytuacji gdy właściwość miejscowa nie jest oznaczona w przepisie szczególnym, wyłącznie właściwy jest sąd miejsca zamieszkania wnioskodawcy, a w braku miejsca zamieszkania – sąd miejsca jego pobytu. Do postępowania z urzędu właściwy jest sąd miejsca, w okręgu którego nastąpiło zdarzenie będące podstawą wszczęcia postępowania. W braku wskazanych wyżej przesłanek właściwy będzie sąd dla m.st. Warszawy.

W przypadku gdy sąd właściwy nie może z powodu przeszkody rozpoznać sprawy lub podjąć innej czynności albo gdy wymagają tego względy celowości, sąd nad nim przełożony wyznaczy na posiedzeniu niejawnym inny sąd do rozpoznania sprawy w całości lub w części.

Wyznaczenie następuje z urzędu albo na przedstawienie sądu właściwego, albo też na wniosek właściwego organu lub

osoby zainteresowanej, po wysłuchaniu w razie potrzeby innych osób zainteresowanych (art. 508 k.p.c.).

W przedmiocie właściwości miejscowej sądu zachodzi zasadnicza różnica między przepisami regulującymi postępowanie w trybie procesowym a przepisami odnoszącymi się do postępowania nieprocesowego. W procesie zasadą jest, że właściwym miejscowo jest sąd, w okręgu którego pozwany ma miejsce zamieszkania. W postępowaniu nieprocesowym właściwość miejscową regulują przepisy szczególne – w sposób odmienny dla każdego postępowania. Dopiero gdy nie ma odrębnych uregulowań, wyłącznie właściwym jest sąd miejsca zamieszkania wnioskodawcy, a w braku miejsca zamieszkania – sąd miejsca jego pobytu.

W k.p.c. występują przepisy szczególne, regulujące właściwość miejscową dla m.in. następujących postępowań:

- 1) uznanie za zmarłego, postępowanie o stwierdzenie zgonu i uchylenie postanowień orzekających w tych sprawach – właściwy jest sąd ostatniego miejsca zamieszkania zaginionego/zmarłego (art. 526 § 1, art. 535, 540 k.p.c.);
- 2) w sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami właściwy jest sąd miejsca położenia majątku, a jeżeli wspólność ustała przez śmierć jednego z małżonków – sąd spadku (art. 566 k.p.c.);
- 3) w sprawach opiekuńczych właściwy wyłącznie jest sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania osoby, której postępowanie ma dotyczyć, a w braku miejsca zamieszkania – sąd opiekuńczy miejsca jej pobytu. Jeżeli brak i tej podstawy

- właściwy jest sąd rejonowy dla m.st. Warszawy (art. 569 § 1 k.p.c.);
- 4) uznanie ojcostwa – może ono nastąpić także przed sądem niewłaściwym miejscowo (art. 581 § 1 k.p.c.);
 - 5) w sprawach o przysposobienie właściwość miejscową posiada sąd opiekuńczy właściwy dla osoby przysposabiającego lub osoby mającej być przysposobioną (art. 585 § 2 k.p.c.);
 - 6) w sprawach o wyrażenie zgody na przysposobienie dziecka w przyszłości bez wskazania osoby przysposabiającego – rodzice mogą wyrazić tę zgodę także w sądzie opiekuńczym swego miejsca zamieszkania lub pobytu (art. 589 § 1 k.p.c.);
 - 7) w sprawach o ustanowienie kuratora dla dziecka poczętego, lecz jeszcze nieurodzonego, właściwy jest sąd według miejsca zamieszkania lub pobytu matki (art. 599 k.p.c.);
 - 8) w sprawach o ustanowienie kuratora dla osoby, która z powodu nieobecności nie może prowadzić swoich spraw, a nie ma pełnomocnika, właściwy jest sąd opiekuńczy miejsca ostatniego zamieszkania lub pobytu osoby nieobecnej (art. 601 k.p.c.);
 - 9) w sprawach o ustanowienie kuratora dla dochodzenia ojcostwa w razie śmierci domniemanego ojca właściwy jest sąd opiekuńczy według miejsca zamieszkania lub pobytu dziecka, chociażby dziecko nie podlegało już ani władzy rodzicielskiej, ani opiece (art. 602 k.p.c.);

10) w sprawach o ustanowienie kuratora dla osoby prawnej właściwy jest sąd opiekuńczy, w którego okręgu osoba ta ma lub miała ostatnią siedzibę (art. 603 k.p.c.).

3. Właściwość wyłączna sądu miejsca zamieszkania albo miejsca pobytu

Miejsce zamieszkania wnioskodawcy należy oceniać zgodnie z art. 25-28 k.c. Z kolei miejscem pobytu jest miejscowość, w której wnioskodawca obecnie przebywa bez zamiaru stałego pobytu.

Złożenie wniosku do innego sądu wywołuje niewłaściwość miejscową, którą sąd bierze pod uwagę z urzędu i przekazuje z urzędu sprawę do rozpoznania sądowi właściwemu (art. 201 § 1 oraz art. 202 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

Rozpoznanie sprawy przez sąd niewłaściwy według właściwości miejscowej wyłącznej nie stanowi samoistnej i wystarczającej przesłanki do uchylenia zaskarżonego postanowienia wydanego przez sąd niewłaściwy na skutek podniesienia zarzutu braku właściwości tego sądu w apelacji. Konieczne jest wykazanie, że naruszenie przepisów o właściwości miejscowej wyłącznej miało wpływ na treść orzeczenia. Bez udowodnienia tego faktu sąd drugiej instancji powinien oddalić apelację, mimo stwierdzenia naruszenia przepisów o właściwości miejscowej.

Charakter postępowania nieprocesowego wyłącza możliwość zawierania umów prorogacyjnych²⁶.

²⁶ P. Pruś, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. M. Manowskiej, t. 2, Warszawa 2011, s. 25.

4. Skład sądu

Skład sądu orzekającego musi być zawsze zgodny z przepisami, bowiem w przeciwnym razie zachodzi nieważność postępowania (art. 379 pkt 4 k.p.c.). Przypomnieć należy, że w świetle powszechnie zaakceptowanego w doktrynie poglądu, wyrażonego w orz. SN z 18.12.1968 r.²⁷, nieważność postępowania zachodzi w każdym wypadku, gdy skład sądu jest sprzeczny z przepisami prawa. Oznacza to, że dotknięte nieważnością będzie nie tylko orzeczenie wydane przez sąd w niepełnym składzie (jeden sędzia zamiast sędziego i ławników lub kolegiального składu sędziowskiego), lecz także orzeczenie wydane w składzie „poszerzonym” (np. gdy orzeknie skład kolegialny, a przepis przewiduje skład jednoosobowy).

Zasadą jest, że w postępowaniu nieprocesowym w pierwszej instancji orzeka jeden sędzia bez udziału ławników. Wynika to wprost z art. 47 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Rozpoznanie sprawy w innym składzie następuje tylko wtedy, gdy norma szczególna tak stanowi (art. 544 § 1 k.p.c.).

Przepis artykułu 509 k.p.c. przewiduje dwie kategorie spraw, które sąd rozpoznaje w pierwszej instancji w składzie jednego sędziego i dwóch ławników:

²⁷ III CZP 119/68, niepubl.; za: J. Gudowski, *K.p.c. Tekst – orzecznictwo – piśmiennictwo*, t. 2, Warszawa 2011, s. 379. Patrz też: H. Dolecki, *Z problematyki składu sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1975, nr 5, s. 698 i n.; G. Jędrejek, *Skład sądu w sprawie o zmianę zawartego w wyroku rozwodowym orzeczenia o władzy rodzicielskiej (art. 509 K.p.c.)*, „Studia Prawnicze KUL” 2009, nr 4, s. 85 i n.

- 1) sprawy o przysposobienie;
- 2) sprawy o pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej.

W doktrynie utrwalili się poglądy, że skład ławniczy wymagany jest tylko w sprawach o orzeczenie przysposobienia (art. 586 § 1 k.p.c.), natomiast przy rozpoznawaniu pozostałych kwestii dotyczących przysposobienia (komentatorzy wskazują na przepis art. 589 k.p.c.) właściwy jest skład jednoosobowy. Jak wynika jednak z tytułu oddziału 3 (art. 585-589 k.p.c.), wszystkie sprawy uregulowane w tym oddziale są sprawami o przysposobienie. Moim zdaniem „rozpoznaniem sprawy” jest także przyjęcie oświadczenia o udzieleniu albo odwołaniu zgody na przysposobienie dziecka w przyszłości bez wskazania osoby przysposabiającego. Wprawdzie przyjęcie tego oświadczenia nie wiąże się z wydaniem orzeczenia i wymaga tylko sporządzenia protokołu, niemniej komentowany przepis wymaga składu ławniczego w sprawach o przysposobienie, a nie tylko przy wydawaniu orzeczeń w sprawach przysposobienia. Ponadto niewyjaśniona pozostaje kwestia, w jakim składzie wydawane jest postanowienie w przedmiocie określenia sposobu i okresu osobistej styczności przysposabiającego z przysposabianym (art. 586¹ k.p.c. i art. 120¹ § 1 k.r.o.).

Sąd Najwyższy przyjął, że sprawy o zakazanie osobistej styczności z dzieckiem nie należą do zakresu spraw o ogranicze-

nie władzy rodzicielskiej, dlatego powinny być rozpoznawane w składzie jednego sędziego bez udziału ławników²⁸.

W doktrynie istnieje spór, czy przepis art. 509 k.p.c. dotyczący pozbawienia lub ograniczenia władzy rodzicielskiej obejmuje także, przewidziane w art. 579 k.p.c., zawieszenie lub przywrócenie władzy rodzicielskiej, czy też nie. Zauważyć należy, iż w art. 579 k.p.c. wymienione są różne kategorie spraw. Natomiast art. 509 k.p.c. obejmuje wyraźnie tylko dwie z nich: o pozbawienie władzy rodzicielskiej i o ograniczenie władzy rodzicielskiej. Zatem tylko w tych dwóch, precyzyjnie wymienionych, kategoriach spraw obowiązuje skład ławniczy. W innych sprawach wymienionych w art. 579 k.p.c., w tym o przywrócenie władzy rodzicielskiej, sąd orzeka w składzie jednoosobowym²⁹.

5. Referendarz sądowy

Ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych w art. 2 przewiduje, że czynności z zakresu ochrony prawnej w sądach wykonują również referendarze sądowi. Dalej w art. 147 § 1 powyższej ustawy przewidziane jest uprawnienie referendarzy do wykonywania czynności sądu w zakresie ochrony prawnej. Przepisy regulujące ściśle zasady funkcjonowania referendarzy zawarte są w art. 149-153a powoływanej ustawy.

²⁸ Uchwała z 23.07.2008 r., III CZP 74/08, OSNC 2009, nr 1, poz. 11.

²⁹ Por. uchwałę SN z 5.11.1973 r., III CZP 67/73, OSNCP 1974, nr 7-8, poz. 126 z częściowo krytyczną glosą H. Doleckiego, OSPiKA 1975, nr 4, poz. 90.

W Kodeksie postępowania cywilnego pozycję referendarza sądowego statuuje art. 47¹ k.p.c., w myśl którego referendarz sądowy może wykonywać czynności w postępowaniu cywilnym w wypadkach wskazanych w ustawie, a w zakresie powierzonych mu czynności referendarz sądowy ma kompetencje sądu, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Referendarz sądowy może orzekać w sytuacjach określonych w przepisach szczególnych, np. w przedmiocie: ustanowienia adwokata lub radcy prawnego (art. 123 § 2 k.p.c.), wyliczenia kosztów postępowania (art. 108 § 1 k.p.c.), usuwania braków formalnych pism (art. 130⁵ k.p.c.), stwierdzenia prawomocności orzeczenia (art. 364 § 2 k.p.c.) itd.

§ 4. Uczestnicy postępowania

1. Pojęcie zainteresowanego

Zainteresowanym w sprawie jest każdy, kto ma określony interes prawny w konkretnym rozstrzygnięciu tej sprawy. Musi mieć interes prawny, a nie gospodarczy czy czysto faktyczny; bezpośredni albo pośredni (to znaczy pozostający obok istoty oraz skutków mającego zapaść rozstrzygnięcia). Interes prawny w postępowaniu nieprocesowym nie wynika na ogół z naruszenia lub zagrożenia sfery prawnej zainteresowanego, lecz z pewnych zdarzeń prawnych, które wywołują konieczność uregulowania wiążą-

cych się z nim stosunków prawnych i stwarzają obiektywną potrzebę wszczęcia postępowania lub wzięcia w nim udziału³⁰.

Obok pojęcia formalnego „zainteresowany”, zawartego w art. 510 k.p.c., w kodeksie funkcjonuje sformułowanie „zainteresowany” jako odzwierciedlenie faktycznego zaangażowania danego uczestnika (art. 520 § 2 k.p.c.).

Wyjątkowo przyjmuje się, że nad interesem prawnym może dominować pierwiastek emocjonalny (uczuciowy). W sprawach o uznanie za zmarłego (art. 527 i n.) zainteresowanym zgłoszeniem wniosku jest zatem nie tylko każdy, kto ma bezpośredni lub pośredni interes prawny w uzyskaniu postanowienia, lecz także ten, kto wykaże uzasadniony pokrewieństwem lub innym stosunkiem bliskości osobistej interes emocjonalny. Z tego względu członkowie rodziny zaginionego – niezależnie od stopnia pokrewieństwa lub powinowactwa oraz niezależnie od doraźnego interesu prawnego – a także konkubenci lub partnerzy żyjący w stałych związkach mogą być zainteresowani w rozumieniu art. 527³¹.

Interes prawny w postępowaniu nieprocesowym nie wynika z reguły z naruszenia lub zagrożenia sfery prawnej wnioskodawcy, lecz z pewnych zdarzeń prawnych, które wywołują konieczność uregulowania wiążących się z nimi stosunków

³⁰ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 50 oraz powołane tam orzecznictwo; W. Broniewicz, *Pojęcie legitymacji procesowej*, [w:] *Studia z procesu cywilnego*, pod red. K. Korzana, Katowice 1986, s. 81 i n.

³¹ Por. orz. SN z 6.06.1950 r., KrC 212/50, PN 1950, nr 11-12, s. 508.

prawnych i stwarzają obiektywną potrzebę wszczęcia postępowania lub wzięcia w nim udziału³².

2. Uczestnik postępowania

Wprawdzie przepis art. 510 k.p.c. nie zawiera kategorycznego stwierdzenia, lecz niewątpliwie uczestnikiem postępowania może być tylko zainteresowany. Pogląd ten znajduje pełną aprobatę w judykaturze.

Utrata przez uczestnika postępowania statusu zainteresowanego w rozumieniu art. 510 § 1 k.p.c. wywołuje potrzebę formalnego wyeliminowania tego uczestnika z toczącego się postę-

³² Por. uzasadnienie uchwały SN z 19.02.1981 r., III CZP 2/81, OSNCP 1981, nr 8, poz. 144; J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 51. Patrz też: J. Klimkowicz, *Uczestnictwo w charakterze wnioskodawcy w postępowaniu nieprocesowym*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 1, s. 99 i n.; K. Korzan, *Podmioty postępowania nieprocesowego*, cz. I: „Rejent” 2005, nr 2, s. 9, cz. II: „Rejent” 2005, nr 3, s. 22 i n.; K. Lubiński, *Ewolucja udziału prokuratora w postępowaniu nieprocesowym w Polsce Ludowej*, „Problemy Prawne” 1986, nr 8-9, s. 71 i n.; K. Lubiński, *Udział prokuratora w postępowaniu nieprocesowym w ujęciu prawnoporównawczym*, [w:] *Proces i prawo. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Ossolineum 1989, s. 139 i n.; K. Lubiński, *Pozycja procesowa prokuratora w postępowaniu nieprocesowym. Zbiór rozpraw z zakresu postępowania cywilnego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Berutowicza*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 1990, nr 170, s. 89 i n.; T. Rowiński, *Interes prawny w procesie cywilnym i w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 1971; A. Rydzewski, *Problematyka uczestnictwa małoletnich w postępowaniu przed sądem opiekuńczym w sprawach z zakresu „władzy rodzicielskiej”*, „Rejent” 1997, nr 11, s. 86; A. Wilczyńska, *Interes prawny i jego granice w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 2010, nr 9-10, s. 31 i n.

powania nieprocesowego z powodu niedopuszczalności merytorycznego względem niego orzekania – art. 355 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.³³

Dopuszczalna jest odmowa dalszego udziału w postępowaniu nieprocesowym osobie, która nie jest zainteresowana jego wynikiem³⁴.

Uczestnikiem postępowania zainteresowany może stać się:

- 1) wskutek zgłoszenia wniosku wszczynającego postępowanie (wnioskodawca);
- 2) przez wzięcie udziału w toczącym się postępowaniu z własnej inicjatywy;
- 3) wskutek wezwania przez sąd do udziału w toczącym się postępowaniu. Niezależnie od woli i aktywności zainteresowanego wezwanego do udziału w sprawie staje się on uczestnikiem przez samo wezwanie (art. 510 § 2 zd. 2 k.p.c.);
- 4) z mocy prawa: w sprawie o uchylenie postanowienia orzekającego uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu sąd wzywa do udziału w sprawie uczestników postępowania, w którym zapadło postanowienie o uznaniu za zmarłego lub stwierdzeniu zgonu (art. 541 § 2 k.p.c.); w sprawie o ubezwłasnowolnienie uczestnikami postępowania, oprócz wnioskodawcy, muszą być: osoba, której wniosek dotyczy, jej przedstawiciel ustawowy, małżonek osoby, której doty-

³³ Zob. uzasadnienie post. SN z 20.10.2004 r., IV CK 91/04, OSNC 2005, nr 10, poz. 177.

³⁴ Post. SN z 27.03.2008 r., II CZ 8/08, Legalis.

czy wniosek o ubezwłasnowolnienie, prokurator (art. 546 § 1 i 2 k.p.c.); w sprawie o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa: osoba, która stara się o zezwolenie, osoba, z którą ma być zawarte małżeństwo, oraz ewentualnie osoby bliskie przyszłych małżonków (art. 561 § 3 k.p.c.)³⁵.

Mylące może być brzmienie art. 510 § 1 zd. 2 k.p.c.: „Jeżeli weźmie udział, staje się uczestnikiem”. Z przepisu tego można bowiem wnosić, że status uczestnika jest uzależniony od woli zainteresowanego. Tymczasem może on stać się uczestnikiem nawet wbrew własnej woli – w trybie art. 510 § 2 zd. 1 i 2 k.p.c. Zainteresowany może przystąpić do sprawy aż do chwili jej prawomocnego zakończenia, a więc np. przez wniesienie apelacji do momentu, gdy nie upłynie termin do jej wniesienia przez dotychczasowych uczestników.

Uczestnicy z mocy samego prawa zawsze są uczestnikami postępowania, a ich interes nie podlega badaniu sądu. Powinni zostać wezwani, jeżeli nie biorą udziału w postępowaniu³⁶.

Osoby, które są jedynie wysłuchane przez sąd, nie są uczestnikami postępowania. Chodzi m.in. o osoby bliskie zaginionego, który ma być uznany za zmarłego (art. 533 k.p.c.), czy też przyszli małżonkowie, z których jeden ubiega się o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa (art. 561 § 3 k.p.c.). Samo wy-

³⁵ Zob. E. Marszałkowska-Krześ, [w:] *Postępowanie cywilne*, pod red. E. Marszałkowskiej-Krześ, Warszawa 2011, s. 418.

³⁶ W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 45.

sluchanie nie nadaje tym osobom charakteru uczestników postępowania³⁷.

W odróżnieniu od procesu, cechującego się dwustronnością, postępowanie nieprocesowe może się ważnie toczyć przy udziale jednego tylko uczestnika. Nie jest też wykluczony udział kilkudziesięciu czy większej liczby uczestników, w zależności od rodzaju sprawy i od okoliczności konkretnego przypadku. Można mieć więc do czynienia z sytuacją, gdy wnioskodawca jest jedynym uczestnikiem sprawy, gdy oprócz wnioskodawcy występuje tylko jeden uczestnik, albo oprócz wnioskodawcy występuje więcej niż jeden uczestnik. Wnioskodawców może być kilku i wówczas możemy mieć do czynienia z sytuacją, gdy są oni jedynymi uczestnikami, czy też oprócz nich będzie występować tylko jeden uczestnik, albo oprócz kilku wnioskodawców może być więcej osób w charakterze uczestników³⁸.

§ 5. Wniosek o wszczęcie postępowania

1. Wymogi formalne

Wniosek powinien zawierać:

- 1) oznaczenie sądu, do którego jest skierowany, imię i nazwisko lub nazwę zainteresowanych w sprawie i ich adresy;
- 2) oznaczenie rodzaju pisma;

³⁷ W. Broniewicz, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 327 i n.

³⁸ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 36.

- 3) dokładnie określone żądanie, a w sprawach o prawa majątkowe także oznaczenie wartości przedmiotu sporu, chyba że przedmiotem sprawy jest oznaczona kwota pieniężna;
- 4) przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie, a w miarę potrzeby uzasadniających również właściwość sądu.

Ponadto pismo to może zawierać wnioski służące do przygotowania rozprawy, a w szczególności:

- 1) wezwanie na rozprawę wskazanych przez wnioskodawcę świadków i biegłych;
- 2) dokonanie oględzin;
- 3) polecenie dostarczenia na rozprawę dokumentu będącego w posiadaniu uczestnika lub osoby trzeciej, a potrzebnego do przeprowadzenia dowodu, lub przedmiotu oględzin;
- 4) żądanie dostarczenia na rozprawę dowodów znajdujących się w sądach, urzędach lub u osób trzecich.

Nieprecyzyjne lub niewłaściwe oznaczenie rodzaju pisma nie stanowi braku formalnego, jeżeli z jego treści wynika w sposób niebudzący wątpliwości, że jest to wniosek o wszczęcie postępowania. Wnioskodawca nie ma obowiązku wyczerpującego wskazania wszystkich zainteresowanych – ustalenie tego należy do obowiązków sądu (art. 510 § 2 k.p.c.). Wnioskodawca powinien sprecyzować, czego żąda, co nie wyklucza – po zapoznaniu się ze stanowiskiem pozostałych uczestników – wydania orzeczenia odbiegającego od żądania wnioskodawcy.

W odniesieniu do wybranych rodzajów spraw ustawodawca stawia dodatkowe wymagania, których spełnienie bliżej wyja-

śnia istotę zgłoszonego żądania oraz przyczynia się do szybszego nadania sprawie biegu (art. 529 § 1, art. 598¹⁹ k.p.c.; art. 30 ust. 1 ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego³⁹, art. 12 ust. 4 i art. 13 ust. 2 ustawy z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów⁴⁰).

Przykładowo: wniosek o uznanie za zmarłego (art. 529 k.p.c.) powinien zawierać dodatkowo imię, nazwisko i wiek zaginionego, imiona jego rodziców oraz nazwisko rodowe matki, ostatnie znane miejsce zamieszkania i pobytu zaginionego, uprawdopodobnienie okoliczności uzasadniających wniosek.

W sytuacji gdy wniosek o wszczęcie postępowania nie odpowiada wymogom formalnym, należy stosować art. 130 w zw. z art. 13 § 2. Stosowanie art. 130 jest wyłączone w odniesieniu do wniosków dotyczących potrzeby przyjęcia do szpitala psychiatrycznego (art. 30 ust. 1 w zw. z art. 29 ust. 2 i 3 ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego)⁴¹.

2. Cofnięcie wniosku

Wniosek można skutecznie cofnąć wyłącznie w sprawach, w których przepisy szczególne nie przewidują możliwości wszczęcia postępowania z urzędu (zob. art. 506 k.p.c., nb 3-5). Gdy wszczęcie postępowania mogło nastąpić z urzędu – cofnięcie wniosku będzie bezskuteczne. Tym bardziej niemożliwe jest cof-

³⁹ Tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375.

⁴⁰ Dz.U. Nr 169, poz. 1411 ze zm.

⁴¹ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 63.

nięcie wniosku w postępowaniu wszczętym z urzędu, w takim przypadku nie ma przecież wniosku ani nie ma wnioskodawcy uprawnionego do cofnięcia wniosku (art. 512 k.p.c.). Wniosek może cofnąć wyłącznie wnioskodawca. Brak jest podstaw do przyjęcia tezy, że wniosek mógłby cofnąć inny zainteresowany.

Przed rozpoczęciem posiedzenia lub rozprawy – o ile uczestnik nie złożył oświadczenia na piśmie – wniosek może być cofnięty bez względu na stanowisko uczestników postępowania w tej sprawie. Posiedzenie lub rozprawa rozpoczyna się z chwilą wywołania. Oświadczeniem na piśmie uczestnika postępowania jest każde pismo, w którym ustosunkuje się on do wniosku – bez względu na to, czy jest to oświadczenie z inicjatywy własnej czy na skutek zobowiązania uczestnika przez sąd do ustosunkowania się i bez względu na to, czy ustosunkowuje się on do istoty sprawy czy też tylko do zagadnień formalnych.

Brak sprzeciwu innych uczestników postępowania wobec cofnięcia wniosku jest wymagany, gdy cofnięcie nastąpiło już po rozpoczęciu posiedzenia bądź rozprawy lub po złożeniu przez uczestnika oświadczenia na piśmie.

Sąd zwróci się do uczestników z pytaniem, czy nie sprzeciwiają się cofnięciu wniosku, wyznaczając termin, w jakim należy złożyć oświadczenie, oraz pouczając, że brak sprzeciwu albo jego złożenie po terminie będzie równoznaczne ze zgodą na cofnięcie wniosku. Sąd musi zwrócić się do wszystkich uczestników, a nie tylko do tego, który złożył oświadczenie na piśmie przed cofnięciem wniosku.

W wyniku skutecznego cofnięcia wniosku sąd umorzy postępowanie. Cofnięty wniosek nie wywołuje żadnych skutków, jakie ustawa wiąże ze złożeniem wniosku. Uczestnik może żądać od wnioskodawcy zwrotu kosztów postępowania.

Przepisu art. 512 § 1 k.p.c. nie stosuje się w sprawie o separację na zgodny wniosek małżonków oraz w sprawie o zniesienie separacji (art. 567² § 1 k.p.c.).

§ 6. Posiedzenia

1. Posiedzenie jawne a rozprawa

Obowiązuje zasada, że w postępowaniu nieprocesowym sąd rozpoznaje sprawę na posiedzeniu jawnym (art. 514 § 1 i art. 148 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)⁴². O posiedzeniach jawnych sąd zawiadamia uczestników przez wezwanie lub ogłoszenie podczas poprzedniego posiedzenia (art. 149 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)⁴³. Jeżeli uczestnik albo kilku uczestników nie stawi się – mimo prawidłowego zawiadomienia – niestawiennictwo nie tamuje rozpoznania sprawy. Sąd może rozpoznać sprawę i wydać orzeczenie pod nieobecność uczestników. Z art. 514 § 1 zd. 3 k.p.c. wynika, że przed rozstrzygnięciem sprawy sąd nie ma obowiązku wysłuchania uczestników.

⁴² Rozprawa odbywa się w przypadkach wskazanych w ustawie. W innych wypadkach wyznaczenie rozprawy zależy od uznania sądu (art. 514 § 1 k.p.c.).

⁴³ K. Kołakowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, t. 1, Warszawa 2006, s. 646 i n.

W sytuacji gdy uczestnik nie został powiadomiony o jedynym terminie posiedzenia i sąd wydał orzeczenie pod nieobecność tego uczestnika zachodzi, moim zdaniem, nieważność postępowania na skutek pozbawienia uczestnika możliwości obrony swych praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.).

Sąd nie może przyjąć za prawdziwe twierdzeń wnioskodawcy o okolicznościach faktycznych przytoczonych we wniosku lub w pismach przygotowawczych nawet wtedy, gdy nie budzą one uzasadnionych wątpliwości i nie zostały przytoczone w celu obejścia prawa, jeżeli uczestnik, prawidłowo zawiadomiony, nie stawia się na posiedzeniu albo, mimo stawienia się, nie bierze w nim udziału. Wyłączone jest odpowiednie zastosowanie przepisów o wyroku zaocznym (art. 339 i n. k.p.c.). Sąd ma obowiązek zbadać wszystkie okoliczności faktyczne istotne dla rozstrzygnięcia sprawy. Przepis art. 513 k.p.c. nie wyklucza jednak wydania orzeczenia w oparciu o domniemania faktyczne i prawne oraz fakty powszechnie znane.

W postępowaniu nieprocesowym zasadą jest, że sprawy rozpoznawane są na posiedzeniu, a na rozprawie tylko wtedy, gdy ustawa tak wskazuje albo sąd uzna za konieczne rozpoznanie sprawy na rozprawie⁴⁴.

W postępowaniu nieprocesowym sąd rozpoznaje sprawę na posiedzeniu jawnym (art. 514 § 1 i art. 148 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Poza przypadkami wskazanymi w ustawie sąd może

⁴⁴ Tak m.in.: Z. Resich, [w:] J. Jodłowski, J. Lapierre, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007, s. 299.

zawsze wyznaczyć rozprawę, gdy uzna, że jest to niezbędne dla prawidłowego rozstrzygnięcia sprawy.

Sąd musi wyznaczyć rozprawę w postępowaniu nieprocesowym w sprawach osobowych oraz rodzinnych:

- 1) o ubezwłasnowolnienie (art. 555 k.p.c.);
- 2) o stwierdzenie, czy okoliczność przedstawiona przez urząd stanu cywilnego wyłącza zawarcie małżeństwa (art. 564 k.p.c.);
- 3) o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami (art. 567 § 3 k.p.c.);
- 4) o przyznanie, powierzenie wykonywania, ograniczenie, zawieszenie, pozbawienie i przywrócenie władzy rodzicielskiej oraz zakazanie osobistej styczności z dzieckiem (art. 579 k.p.c.);
- 5) o przysposobienie (art. 586 § 1 k.p.c.);
- 6) o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką (art. 598⁴ k.p.c.);
- 7) o orzeczenie separacji na zgodny wniosek lub jej zniesienie (art. 567³ i 567⁴ k.p.c.);
- 8) o obowiązku poddania się osoby leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego (art. 29 ustawy z 29.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i zapobieganiu alkoholizmowi, tekst jedn.: Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 ze zm.);
- 9) z zakresu ochrony zdrowia psychicznego (art. 45 ust. 1 ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375).

Rozpoznanie sprawy na posiedzeniu, mimo że ustawa przewiduje obowiązek przeprowadzenia rozprawy, stanowi samoistny

zarzut apelacyjny, jest to bowiem rażące naruszenie prawa procesowego, skutkujące istotnym ograniczeniem praw uczestników. Moim zdaniem na to naruszenie prawa uczestnik może się powołać w zarzutach apelacyjnych, nawet jeżeli nie zgłosił zastrzeżeń w trybie art. 162 k.p.c. Jako zarzut apelacyjny należy wskazać naruszenie przepisu art. 514 § 1 zd. 1 k.p.c. w związku ze szczególnym przepisem, nakazującym przeprowadzenie rozprawy (np. „naruszenie art. 514 § 1 zd. 1 w zw. z art. 555 k.p.c.”).

W przypadku gdy ustawa nie przewiduje obowiązkowej rozprawy, a sąd nie postanowi jej wyznaczyć, sprawa podlega rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym⁴⁵.

2. Wysłuchanie uczestników

Wysłuchanie stanowi specjalność postępowania nieprocesowego. Jeżeli nie wyznaczono rozprawy, sąd może wysłuchać uczestników postępowania. Odbywa się ono na posiedzeniu albo w formie pisemnej. Wysłuchanie nie jest dowodem, nie podlega przepisom o środkach dowodowych, nie jest objęte sankcją odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznania. Różni się od wyjaśnień składanych na rozprawie tym, że brak w nim elementu rozprawiania się, tzn. ustosunkowania się bezpośrednio przez innych uczestników do twierdzeń wysłuchiwanego.

Przepisy szczególne przewidują w niektórych sprawach obligatoryjne wysłuchanie uczestników, np.:

- 1) w sprawie o uznanie za zmarłego (art. 535 k.p.c.);

⁴⁵ Uchwała SN z 26.01.2012 r., III CZP 83/11, Biul. SN 2012, nr 1, s. 7.

- 2) w sprawie o ubezwłasnowolnienie (art. 547, art. 548 § 2, art. 554 k.p.c.);
- 3) w postępowaniu o zezwolenie na zawarcie małżeństwa (art. 561 § 3 k.p.c.);
- 4) przy rozstrzyganiu o istotnych sprawach rodziny (art. 565 k.p.c.) bądź dziecka (art. 582 k.p.c.);
- 5) w sprawach opiekuńczych (art. 576, 582¹ k.p.c.);
- 6) w postępowaniu o zezwolenie na dokonanie czynności w zakresie majątku dziecka (art. 583 k.p.c.);
- 7) w sprawach wykonywania kontaktów z dzieckiem (art. 98¹⁸ § 2 k.p.c.);
- 8) na mocy przepisów ustaw szczególnych (m.in. art. 27 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi⁴⁶; art. 26 i art. 45 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego itd.)⁴⁷.

3. Oddalenie wniosku na posiedzeniu niejawnym

W każdym przypadku, nawet gdy ustawa wymaga przeprowadzenia rozprawy, jeżeli z treści wniosku wynika oczywisty brak uprawnienia wnioskodawcy, sąd może, bez wzywania zainteresowanych do udziału w sprawie, oddalić wniosek na posiedzeniu niejawnym. „Oczywistość” braku uprawnienia musi być widoczna *prima facie* (np. wniosek o ubezwłasnowolnienie zgłosiła osoba spoza kręgu uprawnionych wymienionych

⁴⁶ Ustawa z 26.10.1982 r., Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473.

⁴⁷ Ustawa z 19.08.1994 r., tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375.

w art. 545 k.p.c.). Oczywiście brak legitymacji wnioskodawcy musi wynikać już z treści wniosku i ewentualnie z załączonych do wniosku dokumentów. Dlatego, aby uniknąć oddalenia wniosku *a limine*, wnioskodawca powinien we wniosku wykazać istnienie swojej legitymacji czynnej⁴⁸.

W sytuacji oddalenia wniosku na posiedzeniu niejawnym wnioskodawcy należy doręczyć postanowienie z uzasadnieniem i pouczeniem odnośnie do apelacji (art. 357 § 3 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)⁴⁹.

§ 7. Postępowanie dowodowe

W postępowaniu nieprocesowym sąd może korzystać ze wszystkich środków dowodowych, które dostępne są w procesie.

Postępowanie dowodowe w zakresie przesłuchania świadków i biegłych jest w postępowaniu nieprocesowym znacząco odformalizowane. Przepis art. 515 k.p.c. wprowadza także instytucję złożenia wyjaśnień na piśmie przez osoby niebędące uczestnikami postępowania.

Możliwość przesłuchania świadków oraz biegłych w nieobecności uczestników oznacza, że sąd może nie zawiadamiać uczestników o fakcie, terminie i miejscu przesłuchania. Przepis art. 515 k.p.c. ma stworzyć właściwe warunki dla przesłuchania

⁴⁸ Zob. A. Zieliński, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 985.

⁴⁹ T. Radkiewicz, *Zaskarżanie postanowień orzekających co do istoty sprawy wydanych na posiedzeniu niejawnym*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 7-8, s. 152.

świadka albo biegłego, jeżeli szczególne okoliczności pozwalają na przyjęcie, że obecność uczestników albo niektórych z nich może wpłynąć deprymująco na osobę przesłuchiwaną. Nie wyklucza to jednak możliwości formułowania przez uczestników pytań do takiej osoby. Po przeprowadzeniu przesłuchania każdy uczestnik może bowiem zapoznać się z protokołem przesłuchania i złożyć pismo przygotowawcze albo wniosek na posiedzeniu, w którym zażąda przesłuchania uzupełniającego i zadania konkretnych pytań. Przesłuchanie uzupełniające powinno się odbyć także pod nieobecność uczestników, inaczej bowiem zastosowany szczególnie tryb przesłuchania traci sens.

Sąd, żądając złożenia wyjaśnień na piśmie, powinien pouczyć świadka o treści art. 233 k.k. oraz wyznaczyć termin, w którym zeznanie ma zostać złożone. Sąd nie może zastosować wobec świadka uchylającego się od złożenia zeznań na piśmie środków przymusu. Jeżeli świadek nie złożył wyjaśnień na piśmie, należy wezwać go do sądu w celu przesłuchania.

Przesłuchanie uczestników prowadzone w trybie art. 299-304 w zw. z art. 13 § 2 odbywa się bezpośrednio przed sądem i nie może być dokonywane w formie pisemnej (na temat wysłuchania – por. uwagi do art. 514). Trzeba zaznaczyć, że dowód z przesłuchania uczestników postępowania nieprocesowego może stanowić – gdy brak innych dowodów – jedyny dowód w sprawie. Nie jest przy tym konieczne przesłuchanie wszystkich uczestników postępowania; wystarczy przesłuchanie tych, co do których istnieje przypuszczenie, że mogą na temat spornych faktów mieć jakieś, choćby pośrednie, wiadomości. Dowód

z przesłuchania uczestników postępowania może się też sprowadzać do przesłuchania tylko wnioskodawcy⁵⁰.

W postępowaniu nieprocesowym, dotyczącym spraw osobowych i rodzinnych, często wykorzystywany jest wywiad środowiskowy (np. art. 561¹, 565¹, 570¹). Przepisy szczególne precyzują niejednokrotnie cel postępowania dowodowego, np. postępowanie dowodowe powinno ustalić przede wszystkim stan zdrowia, sytuację osobistą, zawodową i majątkową osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, rodzaj spraw wymagających prowadzenia przez tę osobę oraz sposób zaspokajania jej potrzeb życiowych.

Z kolei w sprawach opiekuńczych sąd opiekuńczy może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego, a także zwrócić się z informacją do właściwej jednostki pomocy społecznej w celu ustalenia danych dotyczących małoletniego i jego środowiska, a w szczególności dotyczących zachowania się i warunków wychowawczych małoletniego, sytuacji bytowej rodziny, przebiegu nauki małoletniego i sposobu spędzania czasu wolnego, jego kontaktów środowiskowych, stosunku do niego rodziców lub opiekunów, podejmowanych

⁵⁰ Por. orz. SN z 17.12.1949 r., WaC 186/49, OSN 1950, nr 2, poz. 35; orz. SN z 23.02.1950 r., C 282/49, PN 1950, nr 7-8, s. 125 oraz orz. SN z 3.10.1950 r., C 215/50, OSN 1951, nr 3, poz. 71; odmienny, ale nietrafny pogląd wyrażono w orz. SN z 22.03.1949 r., KrC 64/49, PiP 1949, nr 8, s. 117 z krytyczną glosą B. Dobrzańskiego (por. J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 74).

oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia i znanych w środowisku uzależnień małoletniego.

§ 8. Orzeczenia

1. Rodzaje orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym

W postępowaniu nieprocesowym orzeczenia sądu zapadają w formie postanowień⁵¹. Dzielą się one na:

- 1) postanowienia merytoryczne (co do istoty sprawy),
- 2) postanowienia procesowe (formalne).

Postanowienia merytoryczne, rozstrzygające co do istoty sprawy, można podzielić na:

- 1) co do całości żądania,
- 2) wstępne (np. art. 567 § 2 k.p.c.),
- 3) częściowe (np. częściowy podział majątku wspólnego),
- 4) uzupełniające (np. gdy pominięto przy podziale majątku istotny składnik tego majątku).

Postanowienia formalne dotyczą zagadnień proceduralnych zaistniałych w trakcie postępowania.

2. Skutki orzeczeń

Orzeczenia wydawane w postępowaniu nieprocesowym, podobnie jak w procesie, stają się prawomocne, gdy nie przysłu-

⁵¹ P. Telenga, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2010, s. 691.

guje od nich żaden zwykły środek zaskarżenia. Jest to tzw. prawomocność formalna. Dyskusyjne jest natomiast, czy postanowienia orzekające co do istoty sprawy są prawomocne materialnie, zwłaszcza te, które mogą być zmienione lub uchylone. Kwestię tę należy rozstrzygnąć pozytywnie. Jednakże w dwóch przypadkach prawomocność materialna postanowień orzekających co do istoty sprawy nie przeszkadza w ich zmianie albo uchyleniu (art. 523 k.p.c.). Tak więc prawomocne postanowienie oddalające wniosek może być zmienione na postanowienie uwzględniające ten wniosek, w razie zmiany okoliczności sprawy. Natomiast prawomocne postanowienie innego rodzaju może być zmienione albo uchylone, jeżeli przepis szczególny tak stanowi (np. postanowienie o uznaniu za zmarłego – art. 542 k.p.c.). Możliwe jest także, że sąd wyda nowe postanowienie w przedmiocie, który był już prawomocnie rozstrzygnięty, jeżeli zaszły nowe okoliczności, bez uchylania poprzedniego postanowienia. Na przykład w razie ustania lub zmiany przyczyn ubezwłasnowolnienia sąd uchyla samo ubezwłasnowolnienie, tzn. wydaje nowe postanowienie o uchyleniu ubezwłasnowolnienia (art. 559 k.p.c.). W takich przypadkach sąd rozpoznaje po prostu inną sprawę (z uwagi na nowe okoliczności) w nowym postępowaniu, w stosunku do sprawy uprzednio rozstrzygniętej prawomocnym postanowieniem. Dlatego nie ma niebezpieczeństwa podniesienia zarzutu *res iudicata* w nowym postępowaniu.

Następstwem uprawomocnienia się orzeczenia jest jego wykonalność, jeżeli treść orzeczenia nadaje się do przymusowego wykonania. Wymagające wykonania postanowienie orzekają-

ce co do istoty sprawy staje się wykonalne dopiero po uprawomocnieniu, z wyjątkiem postanowień ulegających wykonaniu z mocy ustawy przed uprawomocnieniem się (art. 521 k.p.c.). Przepis szczególny może więc nadać wykonalność postanowieniu jeszcze nieprawomocnemu (np. większość postanowień sądu opiekuńczego – art. 578 k.p.c.).

Natychmiastowa wykonalność, pomimo że dla pewnej kategorii spraw nakazana jest w ustawie, w konkretnym przypadku może okazać się szkodliwa dla istotnych interesów uczestnika i dlatego sąd może wstrzymać wykonanie postanowienia natychmiast wykonalnego (z urzędu lub na wniosek). Z uwagi na treść przepisu art. 521 k.p.c., regulującego kwestię wykonalności postanowień w postępowaniu nieprocesowym, należy uznać, że nie mają tu zastosowania przepisy kodeksu o rygorze natychmiastowej wykonalności wyroków w procesie. Sąd nie może więc nadać postanowieniu rygoru natychmiastowej wykonalności.

Postanowienia wydane w sprawie, która może być wszczęta z urzędu, podlegają wykonaniu z urzędu (art. 522 k.p.c.), natomiast inne postanowienia i ugody – na wniosek uczestników.

Następstwem prawomocności postanowienia, poza jego wykonalnością, są także inne skutki prawne. Ponadto nie wszystkie orzeczenia posiadają cechę wykonalności, dlatego ich znaczenie sprowadza się właśnie do określonej skuteczności. Podobnie jak wykonalność, skuteczność postanowień orzekających co do istoty sprawy następuje z chwilą prawomocności, chyba że kodeks przewiduje natychmiastową skuteczność z mocy samej ustawy (art. 521 k.p.c.). Najczęstszym skutkiem prawnym orze-

czeń w postępowaniu nieprocesowym jest stworzenie nowej sytuacji prawnej, a co za tym idzie np. zmiany w aktach stanu cywilnego. Postanowieniu, które nie podlega przymusowemu wykonaniu, a wywołuje tylko inne skutki prawne, sąd nie nadaje klauzuli wykonalności, a tylko stwierdza jego prawomocność, jeżeli jest ona warunkiem jego skuteczności (art. 364 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

Postanowienie wstępne wydane w postępowaniu nieprocesowym na podstawie art. 318 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., rozstrzygające o samej zasadzie żądania, wywołuje skutki orzeczenia formalnie prawomocnego (art. 365 § 1 k.p.c.), wiąże zatem sąd orzekający w sprawie⁵², np. co do ustalenia nierównych udziałów w majątku wspólnym małżonków (art. 567 § 2 k.p.c.).

3. Uzasadnianie i doręczanie postanowień

Zgodnie z art. 517 k.p.c. sąd uzasadnia i doręcza postanowienia stosownie do art. 357, jednakże nie doręcza się postanowienia uczestnikowi, który będąc obecny na posiedzeniu, po ogłoszeniu postanowienia zrzekł się jego doręczenia.

Z uwagi na warunek obecności na posiedzeniu i możliwości zrzeczenia się doręczenia po ogłoszeniu postanowienia przepis dotyczy wyłącznie postanowień wydanych na posiedzeniu jawnym, co do których spełnione muszą być następujące wymogi:

- 1) uzasadniane są tylko te postanowienia, które podlegają zażaleniu;

⁵² Post. SN z 21.10.1999 r., I CKN 169/98, OSNC 2000, nr 5, poz. 86.

- 2) uzasadnienie sąd sporządza, gdy w terminie tygodniowym od dnia ogłoszenia postanowienia uczestnik złożył wniosek o jego uzasadnienie;
- 3) postanowienie z uzasadnieniem doręczane jest tylko uczestnikowi, który złożył wniosek o sporządzenie uzasadnienia i doręczenie postanowienia z uzasadnieniem (art. 517 w zw. z art. 357 k.p.c.).

Zrzec się doręczenia może tylko uczestnik, który był obecny na posiedzeniu. Wystarczająca wydaje się przy tym obecność podczas ogłoszenia postanowienia, co oznacza, że do zrzeczenia się jest uprawniony także uczestnik, który nie był obecny na posiedzeniu, a jedynie na ogłoszeniu postanowienia. Skutecznie zrzec się można doręczenia dopiero po ogłoszeniu postanowienia. Oświadczenia o zrzeczeniu składane w jakiegokolwiek formie przed ogłoszeniem postanowienia są nieskuteczne.

Zrzeczenie się doręczenia może przybrać formę oświadczenia składanego ustnie przez uczestnika, które sąd zobowiązany jest ująć w protokole, albo załącznika do protokołu składanego bezpośrednio po ogłoszeniu. Zrzeczenie się doręczenia jest czynnością procesową, którą można cofnąć, o ile oświadczenie o cofnięciu zrzeczenia nastąpi przed upływem terminu tygodniowego od dnia ogłoszenia postanowienia, w którym to terminie uczestnik może złożyć wniosek o sporządzenie uzasadnienia i doręczenie postanowienia z uzasadnieniem.

Skutki zrzeczenia się doręczenia postanowienia:

- 1) wniosek uczestnika, który zrzekł się doręczenia, o sporządzenie uzasadnienia i doręczenie mu postanowienia z uzasadnieniem, podlega odrzuceniu;
- 2) uczestnik, który zrzekł się doręczenia, może zaskarżyć postanowienie, jednak termin do złożenia środka zaskarżenia zaczyna biec od dnia ogłoszenia postanowienia.

W przypadku zrzeczenia się doręczenia postanowienia sądu drugiej instancji uczestnikowi nie przysługuje uprawnienie do wniesienia skargi kasacyjnej (warunkiem złożenia skargi kasacyjnej, obok jej dopuszczalności na podstawie art. 519¹ k.p.c., jest złożenie wniosku o doręczenie odpisu postanowienia z uzasadnieniem).

§ 9. Zaskarżalność orzeczeń

1. Apelacja

Od postanowień sądu pierwszej instancji orzekających co do istoty sprawy przysługuje apelacja (art. 518 zd. 1 k.p.c.).

W doktrynie nie wypracowano jednolitej definicji postanowień orzekających co do istoty sprawy. A. Zieliński dokonał podziału postanowień sądu w postępowaniu nieprocesowym na merytoryczne (co do istoty sprawy) i pozostałe, tj. procesowe (formalne)⁵³. J. Gudowski stosuje podział na postanowienia co

⁵³ A. Zieliński, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 989.

do istoty sprawy (merytoryczne, rozstrzygające kwestie materialnoprawne), zrównane z wydawanymi w procesie wyrokami, oraz na postanowienia proceduralne (wpadkowe, formalne, rozstrzygające tylko zagadnienia z dziedziny postępowania)⁵⁴. Z kolei P. Telenga definiuje postanowienia co do istoty sprawy jako orzeczenia merytoryczne, których charakter i skutki są analogiczne wyrokom⁵⁵.

Postanowienia sądu pierwszej instancji orzekające co do istoty sprawy to takie, w których sąd merytorycznie rozstrzyga co do przedmiotu postępowania (objętego wnioskiem albo co do którego wszczęto postępowanie z urzędu). Od postanowień tych przysługuje apelacja.

Uprawnienie do wniesienia apelacji przysługuje każdemu uczestnikowi postępowania. Zainteresowany, który nie był uczestnikiem, może wnieść apelację do momentu uprawomocnienia się postanowienia (czyli dopóki nie upłynie termin do wniesienia tego środka dla wszystkich uczestników postępowania). Powinien w apelacji wykazać swój interes prawny. Uczestnik postępowania może mieć interes prawny w zaskarżeniu orzeczenia, mimo że uwzględnia ono w całości zgłoszone przez niego żądanie. Dotyczy to w szczególności orzeczeń kształtujących prawo oraz skutkujących *erga omnes*, a także tych, które naruszają chroniony w danym postępowaniu interes publiczny⁵⁶.

⁵⁴ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 82.

⁵⁵ P. Telenga, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 691.

⁵⁶ Por. orz. SN z 9.04.1953 r., II C 3109/52, NP 1954, nr 5-6, s. 168.

W postępowaniu nieprocesowym zakaz *reformationis in peius* nie ma charakteru bezwzględnego (art. 384 w zw. z art. 13 § 2), w związku z czym w niektórych rodzajach spraw – ze względu na ich specyfikę, a zwłaszcza na tzw. integralny charakter – nie obowiązuje⁵⁷.

W przypadku gdy w orzeczeniu o podziale majątku wspólnego po ustaniu wspólności ustawowej między małżonkami sąd nie objął sentencją wszystkich składników majątku wskazanych we wniosku, to wnioskodawcy nie przysługuje żądanie uzupełnienia orzeczenia, ale tylko apelacja⁵⁸.

2. Zażalenia na postanowienia sądu pierwszej instancji

Zasady ogólne przewiduje przepis art. 394 § 1 k.p.c., zgodnie z którym zażalenie do sądu drugiej instancji przysługuje na postanowienia kończące postępowanie w sprawie oraz na postanowienia, których przedmiotem jest:

- 1) zwrot wniosku, odmowa odrzucenia wniosku, przekazanie sprawy sądowi równorzędnemu lub niższemu albo podjęcie postępowania w innym trybie;

⁵⁷ Por. np. uchwałę pełnego składu Izby Cywilnej SN z 26.10.1973 r., III CZP 13/73, OSNCP 1974, nr 9, poz. 144; uchwałę SN z 11.03.1977 r., III CZP 7/77, OSNCP 1977, nr 11, poz. 205 i z 6.08.1996 r., III CZP 88/96, OSNC 1996, nr 11, poz. 151 oraz post. SN z 17.09.1999 r., I CKN 379/98, OSNC 2000, nr 3, poz. 59; z 29.01.2008 r., IV CSK 432/07, Lex Polonica nr 2143233, oraz z 15.04.2011 r., III CSK 256/10, niepubl. Cyt. za J. Gudowskim, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 84.

⁵⁸ Por. uchwałę SN z 17.09.1969 r., III CZP 70/69, OSN 1970, nr 6, poz. 96.

- 2) odmowa zwolnienia od kosztów sądowych lub cofnięcie takiego zwolnienia oraz odmowa ustanowienia adwokata lub radcy prawnego lub ich odwołanie;
- 3) wstrzymanie wykonania prawomocnego orzeczenia do czasu rozstrzygnięcia skargi o wznowienie postępowania;
- 4) stwierdzenie prawomocności orzeczenia;
- 5) skazanie świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika oraz osoby trzeciej na grzywnę, zarządzenie przymusowego sprowadzenia i aresztowania świadka oraz odmowa zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia;
- 6) zawieszenie postępowania i odmowa podjęcia zawieszzonego postępowania;
- 7) odmowa uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia;
- 8) sprostowanie lub wykładnia orzeczenia albo ich odmowa;
- 9) zwrot kosztów, określenie zasad ponoszenia przez strony kosztów procesu, wymiar opłaty, zwrot opłaty lub zaliczki, obciążenie kosztami sądowymi, jeżeli strona nie składa środka zaskarżenia co do istoty sprawy oraz wynagrodzenie biegłego;
- 10) oddalenie wniosku o wyłączenie sędziego;
- 11) zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem;
- 12) odrzucenie zażalenia;
- 13) odrzucenie skargi na orzeczenie referendarza sądowego.

Przepisy szczególne k.p.c. przewidują zażalenie w postępowaniu nieprocesowym:

- 1) na odmowę dopuszczenia do wzięcia udziału w sprawie (art. 510 § 1 zd. 3 k.p.c.);
- 2) w przedmiocie ustanowienia lub odwołania doradcy tymczasowego (art. 551 § 2 k.p.c.);
- 3) na postanowienie o oddanie pod obserwację w zakładzie leczniczym (art. 554 § 3 k.p.c.);
- 4) na postanowienie sądu w przedmiocie wyjawienia majątku osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie (art. 915 § 3 w zw. z art. 554¹ § 2 k.p.c.);
- 5) na postanowienie w przedmiocie określenia sposobu i okresu osobistej styczności przysposabiającego z przysposobionym (art. 586¹ k.p.c.);
- 6) na postanowienie sądu opiekuńczego w sprawach dotyczących wykonywania kontaktów z dzieckiem (zagrożenie nakazaniem zapłaty – art. 598¹⁵ k.p.c., nakazanie zapłaty – art. 98¹⁶ k.p.c., zwrot uzasadnionych wydatków – art. 598¹⁷ k.p.c.)

Możliwość wniesienia zażalenia przewidziana jest także w ustawach szczególnych. W postępowaniu zażaleniowym obowiązują zasady określone w art. 394-397 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

3. Skarga kasacyjna

Przed wszystkim należy zaznaczyć, że skarga kasacyjna przysługuje wyłącznie od postanowień wydanych przez sąd drugiej instancji. Uczestnik traci uprawnienie do wniesienia skargi kasacyjnej, jeżeli nie zaskarżył postanowienia sądu pierwszej

instancji. Od postanowienia pierwszoinstancyjnego skarga kasacyjna nie przysługuje⁵⁹.

Skarga kasacyjna może być wniesiona od trojakiemu rodzaju postanowień:

- 1) postanowień orzekających co do istoty sprawy;
- 2) postanowień w przedmiocie odrzucenia wniosku, kończących postępowanie w sprawie;
- 3) postanowień w przedmiocie umorzenia postępowania, kończących postępowanie w sprawie (art. 519¹ k.p.c.).

Co do zasady skarga kasacyjna przysługuje:

- 1) w sprawach z zakresu prawa osobowego – są to sprawy uregulowane w przepisach art. 526-560 k.p.c.,
- 2) w sprawach o przysposobienie (art. 585-589 k.p.c.),
- 3) gdy wartość przedmiotu zaskarżenia jest wyższa od 150 000 zł, skarga kasacyjna przysługuje w sprawach o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami (art. 566-567 k.p.c.).

Na podstawie art. 13 § 2 k.p.c. do skargi kasacyjnej wnoszonej w postępowaniu nieprocesowym zastosowanie mają przepisy art. 398¹-398²¹ k.p.c. Skarga kasacyjna w postępowaniu nieprocesowym, tak samo jak w procesie, przysługuje od orzeczeń prawomocnych (art. 398¹ § 1), przysługuje także Prokuratorowi Generalnemu, Rzecznikowi Praw Obywatelskich, Rzecznikowi Praw Dziecka, Rzecznikowi Praw Pacjenta (art. 398¹ § 1 i § 2

⁵⁹ H. Pietrkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2010, s. 415 i n.

oraz art. 398⁵ § 2 k.p.c.), jest ograniczona co do podstaw (art. 398³ k.p.c.), podlega przyjęciu lub nieprzyjęciu do rozpoznania (art. 398⁹ k.p.c.)⁶⁰.

Przykładowo skarga kasacyjna przysługuje w sprawach:

- 1) należących do postępowania nieprocesowego na tle ustawy z dnia 29.09.1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264);
- 2) unormowanych przepisami ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375 ze zm.)
- 3) dotyczących obowiązku poddania się leczeniu w zamkniętym zakładzie lecznictwa odwykowego, orzeczonego na podstawie art. 26 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowywaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn.: Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 ze zm.; postanowienie z 25.01.2001 r., III CKN 1454/00, OSNC 2001, nr 7-8, poz. 116; z 11.10.2001 r., II CZ 100/01, Biul. SN 2001, nr 12, s. 10; z 19.12.2001 r., IV CZ 207/01, Lex Polonica 2008, III CSK 178/08, Biul. SN 2008, nr 11, s. 14)⁶¹.

Z kolei za sprawy z zakresu prawa opiekuńczego, w których skarga kasacyjna nie przysługuje, należy uznać sprawy:

- 1) o zmianę nazwiska małoletniego dziecka w braku porozumienia między rodzicami (art. 8 ust. 3 ustawy z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska, Dz.U. Nr 220, poz. 1414);

⁶⁰ Zob. J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 93.

⁶¹ *Ibidem*, s. 96.

- 2) o wybór lub zmianę obywatelstwa małoletniego dziecka w braku porozumienia między rodzicami (art. 19 ust. 3 i art. 47 ust. 3 ustawy z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim, Dz.U. z 2012 r., poz. 161).

Sąd Najwyższy wyjaśnił, że sprawami z zakresu prawa rodzinnego w rozumieniu przepisu art. 519¹ k.p.c. są także sprawy, w których zapadło postanowienie związane ze stosowaniem Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzonej w Hadze 25 października 1990 r.⁶² Należy zatem przyjąć, że w sprawach tych skarga kasacyjna nie przysługuje.

4. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia

Można żądać stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia co do istoty sprawy sądu drugiej instancji kończącego postępowanie w sprawie, jeżeli przez jego wydanie stronie została wyrządzona szkoda, a zmiana lub uchylenie tego postanowienia w drodze przysługujących stronie środków prawnych nie było i nie jest możliwe.

W wyjątkowych sytuacjach, gdy niezgodność z prawem wynika z naruszenia podstawowych zasad porządku prawnego lub konstytucyjnych wolności albo praw człowieka i obywatela,

⁶² Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze sprost., post. SN z 17.08.2001 r., I CKN 236/01, IC 2002, nr 1, s. 62 i z 8.11.2001 r., II CZ 126/01, OSNC 2002, nr 7-8, poz. 95.

można także żądać stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia co do istoty sprawy sądu pierwszej lub drugiej instancji kończącego postępowanie w sprawie, jeżeli strona nie skorzystała z przysługujących jej środków prawnych, chyba że jest możliwa zmiana lub uchylenie postanowienia w drodze innych przysługujących stronie środków prawnych.

Tryb postępowania uregulowany został w przepisach art. 424²-424¹² k.p.c.

Od postanowień sądu drugiej instancji, od których wniesiono skargę kasacyjną, oraz od orzeczeń Sądu Najwyższego skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia nie przysługuje (art. 424^{1a} k.p.c.).

Do prawomocnych postanowień w postępowaniu nieprocesowym, co do których skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem nie przysługuje, zastosowanie ma przepis art. 424^{1b} k.p.c.

Trafnie zauważył P. Telenga⁶³, że w redakcji przepisu art. 519² k.p.c. wystąpił błąd terminologiczny, bowiem w myśl § 1 można żądać stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia co do istoty sprawy wydanego w postępowaniu nieprocesowym tylko wtedy, gdy przez jego wydanie stronie została wyrządzona szkoda. Oczywiście w postępowaniu nieprocesowym nie występują strony, lecz jedynie uczestnicy, a wynik postępowania dotyczy osób zainteresowanych. Autor podziela pogląd, że wykluczona jest legitymacja do wniesienia skargi przez zainteresowanego w rozumieniu art. 510 § 1 k.p.c.,

⁶³ P. Telenga, [w:] *Komentarz bieżący do art. 519² Kodeksu postępowania cywilnego*, LEX/el. 2011.

jeżeli nie był uczestnikiem postępowania⁶⁴. Skargę mogą zatem wnieść uczestnicy postępowania oraz ich spadkobiercy⁶⁵.

§ 10. Koszty postępowania

Zasadą ogólną, wyrażoną w art. 520 § 1 k.p.c., jest poniesienie kosztów postępowania związanego ze swym udziałem w sprawie. Z analizy tego przepisu wynika, iż ma on zastosowanie, gdy uczestnicy są w równym stopniu zainteresowani i ich interesy nie są sprzeczne.

Sąd może (nie jest jednak do tego zobowiązany):

- 1) stosunkowo rozdzielić obowiązek zwrotu kosztów, gdy:
 - a) uczestnicy są w różnym stopniu zainteresowani w wyniku postępowania,
 - b) interesy uczestników są sprzeczne;
- 2) nałożyć obowiązek zwrotu kosztów tylko na jednego uczestnika, gdy:
 - a) uczestnicy są w różnym stopniu zainteresowani wynikiem postępowania,
 - b) interesy uczestników są sprzeczne,
 - c) wnioski uczestnika, na którego nałożono obowiązek pokrycia kosztów, zostały oddalone lub odrzucone,

⁶⁴ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 112.

⁶⁵ Uchwała 7 sędziów SN z 26.10.2005 r., III BZP 1/05, OSNC 2006, nr 5, poz. 78, mająca moc zasady prawnej.

- d) uczestnik, na którego nałożono obowiązek pokrycia kosztów w całości, postępował niesumiennie lub oczywiście niewłaściwie.

Stosując to kryterium, sąd oceni przede wszystkim korzyści, jakie zgodnie z treścią orzeczenia odnieśli poszczególni uczestnicy. Ich interesy mogą nie być sprzeczne (zgodny wniosek), ale osiągnięte korzyści znacząco różne. Dlatego, mimo równego udziału w sprawie (równy stopień aktywności i równe poniesione koszty), sąd może rozdzielić koszty, nie kierując się kryterium udziału w sprawie, ale właśnie odniesionymi korzyściami. Gdy interesy, a co za tym idzie wnioski uczestników nie są zbieżne – w takim przypadku sąd może rozdzielić koszty w zależności od tego, w jakim stopniu żądania uczestnika zostały uwzględnione w orzeczeniu. Im żądania bliższe treści orzeczenia, tym mniejsze koszty nałożone na uczestnika. W przypadku gdy żądania jednego z uczestników rażąco odbiegają od treści orzeczenia – może on być w całości obciążony kosztami. Gdy wnioski uczestnika są merytorycznie bezzasadne lub niepoprawne formalnie, z reguły słuszne będzie nałożenie na niego kosztów postępowania poniesionych przez innego uczestnika⁶⁶.

⁶⁶ Szczegółowo na ten temat: J. Górowski, *Orzekanie o kosztach postępowania nieprocesowego*, [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, pod red. J. Gudowskiego i K. Weitza, t. I, Warszawa 2011, s. 167 i n.

§ 11. Zmiana albo uchylenie prawomocnego postanowienia w sprawach osobowych oraz rodzinnych

Przepis art. 523 k.p.c. ustanawia ogólną regułę, że prawomocne postanowienie orzekające co do istoty sprawy nie może być zmienione ani uchylone i wprowadza wyjątki od tej zasady.

Orzeczenie sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje co do niego środek odwoławczy lub inny środek zaskarżenia (art. 363 § 1 k.p.c.). Przepis ten ma na podstawie art. 13 § 2 k.p.c. zastosowanie także w postępowaniu nieprocesowym. Zatem postanowienie orzekające co do istoty sprawy staje się prawomocne, jeżeli nie wniesiono od niego żadnego środka odwoławczego w terminie do jego zaskarżenia albo wyczerpano tok instancyjny w sprawie⁶⁷.

Zasadą wprowadzoną art. 523 k.p.c. jest niemożność zmiany ani uchylenia prawomocnego postanowienia orzekającego co do istoty sprawy. Ustawodawca przewidział jednak liczne odstępstwa w dwóch sytuacjach:

- 1) gdy przepis szczególny stanowi inaczej;
- 2) gdy następuje zmiana prawomocnego postanowienia oddalającego wniosek w razie zmiany okoliczności sprawy.

Z powyższego wynika, że niedopuszczalna jest zmiana albo uchylenie prawomocnego postanowienia orzekającego co do

⁶⁷ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 73 i n.; W. Broniewicz, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 311 i n.

istoty sprawy, gdy jest to postanowienie uwzględniające wniosek, ale tylko wtedy, gdy przepis szczególny nie stanowi inaczej.

Prawomocne postanowienie orzekające co do istoty sprawy może być zmienione albo uchylone na mocy przepisu szczególnego w określonych sytuacjach:

- 1) w razie przeprowadzenia dowodu, że osoba uznana za zmarłą albo której zgon został stwierdzony pozostaje przy życiu. W sytuacji udowodnienia innej chwili śmierci niż oznaczona w postanowieniu o uznaniu za zmarłego, sąd uchyla postanowienie o uznaniu za zmarłego tylko wówczas, gdy równocześnie stwierdza zgon (art. 542 k.p.c.);
- 2) gdy osoba, którą uznano za zmarłą lub której zgon stwierdzono, zjawi się osobiście w sądzie i wykaże swoją tożsamość, sąd niezwłocznie i bez dalszego postępowania uchyli postanowienie orzekające uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu (art. 543 k.p.c.);
- 3) gdy ustała potrzeba dalszej ochrony osoby, która ma być ubezwłasnowolniona, lub jej mienia, należy uchylić postanowienie o ustanowieniu doradcy tymczasowego (art. 550 § 2 k.p.c.);
- 4) gdy ustaną przyczyny, dla których orzeczono ubezwłasnowolnienie, sąd je uchyli (art. 559 § 1 k.p.c.). Sąd może zmienić ubezwłasnowolnienie całkowite na częściowe w razie poprawy stanu zdrowia psychicznego ubezwłasnowolnionego, a gdy stan jego ulegnie pogorszeniu – zmienić

- ubezwłasnowolnienie częściowe na całkowite (art. 559 § 2 k.p.c.);
- 5) gdy przemawia za tym dobro osoby, której dotyczy postępowanie sądu opiekuńczego, sąd ten może zmienić swoje postanowienie nawet prawomocne (art. 577 k.p.c., z wyjątkiem up. art. 583, 584, 588, 593 k.p.c.);
 - 6) w sprawie wykonania orzeczenia dotyczącego kontaktów z dzieckiem (art. 598¹⁵, 598¹⁶, 598¹⁸ k.p.c.).

Na podstawie art. 523 zd. 2 k.p.c. zmienione może być tylko prawomocne postanowienie oddalające wniosek. Oznacza to, że w tym trybie nie można zmienić postanowienia uwzględniającego wniosek w całości lub w części. Przez okoliczności sprawy, które ulegają zmianie, należy rozumieć stan faktyczny decydujący o oddaleniu wniosku, a nie jego ocenę prawną, w związku z czym w postępowaniu zmierzającym do zmiany prawomocnego postanowienia oddalającego wniosek zainteresowany ubiegający się o tę zmianę powinien wykazać „zmianę okoliczności sprawy”, a sąd ustala, czy zmiana okoliczności nastąpiła, po czym ocenia, czy uzasadnia ona zmianę postanowienia. Nie podlegają natomiast w tym postępowaniu ponownemu badaniu i ocenie te okoliczności, które stanowiły podstawę wydania prawomocnego postanowienia⁶⁸.

Do analizowanej zmiany albo uchylecia może dojść zarówno na wniosek, jak i z urzędu. W niektórych przypadkach sąd

⁶⁸ Zob. post. SN z 24.02.1999 r., II CKN 172/98, cyt. za: J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 130.

zobowiązany jest do uchylenia własnego postanowienia (art. 542, 543 k.p.c.), a w innych uchylenie zależne jest od oceny konkretnego stanu faktycznego (np. czy ustały przyczyny, dla których orzeczono ubezwłasnowolnienie – art. 559 k.p.c.). W tym przypadku przepis wyraźnie stanowi, że postanowienie może być uchylone także z urzędu.

§ 12. Wznowienie postępowania

Skarga o wznowienie postępowania jest środkiem restytucyjnym o najbardziej złożonym charakterze. Podobnie jak środki zaskarżenia zmierza do obalenia orzeczenia co do istoty sprawy. Jednocześnie jednak jej skuteczne wniesienie powoduje ponowne rozpoznanie sprawy przy zastosowaniu, co do zasady, przepisów o postępowaniu przed sądem pierwszej instancji.

Ponieważ przepis szczególny art. 524 k.p.c. nie wyklucza zastosowania przepisów art. 399-416¹ k.p.c., wznowienie postępowania możliwe jest w trybie i na zasadach określonych w tych przepisach. Przepis szczególny właściwy tylko dla postępowania nieprocesowego przewiduje ponadto możliwość żądania wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy, z wyjątkiem postępowań, w których na mocy przepisów szczególnych postanowienie kończące postępowanie może być zmienione lub uchylone.

Wznowienia postępowania może żądać także zainteresowany, który nie był uczestnikiem postępowania, jeżeli postano-

wienie narusza jego prawa⁶⁹. Stosuje się wówczas przepisy o wznowieniu postępowania z powodu pozbawienia możliwości działania.

Ponadto prawomocne postanowienie oddalające wniosek sąd może zmienić w razie zmiany okoliczności sprawy. W postępowaniu nieprocesowym oddalenie skargi o wznowienie postępowania następuje w postaci postanowienia. Od postanowienia tego, jako orzekającego co do istoty sprawy, przysługuje nie zażalenie, lecz apelacja⁷⁰.

⁶⁹ M. Sawczuk, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 1970, s. 94 i n.

⁷⁰ Por. uchwałę SN z 5.04.1967 r., III CZP 27/67, OSN 1967, nr 10, poz. 175; W. Siedlecki, *Przegląd orzecznictwa*, „Państwo i Prawo” 1968, nr 7, s. 35.

Rozdział II.

Sprawy z zakresu prawa osobowego

Literatura

A. Bartoszewicz, *Jurysdykcja krajowa w sprawach o uznanie za zmarłego*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 5; A. Bartoszewicz, *Postępowanie o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu*, Warszawa 2007; A. Bartoszewicz, *Przesłanki materialnoprawne uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu w prawie polskim na tle prawnoporównawczym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, nr 5; B. Bieńkowska, P. Mierzejewski, *Instytucja uznania za zmarłego*, [w:] *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, pod red. K. Staniewskiej, Warszawa 2002; S. Czerwiński, *Ubezłasnowolnienie umysłowo chorych, ich badanie i umieszczanie w zakładach leczniczych*, „Głos Sądownictwa” 1939, nr 3; M. Domański, *Orzekanie o zezwoleniu na zawarcie małżeństwa kobiecie, która nie ukończyła 18 lat*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, pod red. A. Siemaszki, Warszawa 2011; J. Fiutowski, *Analiza opinii sądowo-psychiatrycznych wydanych w sprawach o ubezłasnowolnienie w m.st. Warszawie w 1968 r.*, „Psychiatria Polska” 1977, nr 2; A. Górski, J.P. Górski, *Zmiany w postępowaniu o ubezłasnowolnienie*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 11-12; A.G. Harla, *Ochrona praw osób zaginionych na drodze cywilno-sądowej oraz uznanie osoby zaginionej za zmar-*

lą, [w:] *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, pod red. K. Staniewskiej, Warszawa 2002; I. Kleniewska, *Postępowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie w praktyce sądowej*, „Prawo w Działaniu” 2006, tom 1; S. Kołakowski, *Opiniowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, pod red. J.K. Gierowskiego i A. Szymusika, Collegium Medicum UJ 1966; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1997; M. Krakowiak, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie egzekucyjne. Komentarz*, pod red. J. Jankowskiego, Warszawa 2011; M. Kuryłowicz, *Prawo osobowe*, [w:] *Czterdzieści lat kodeksu cywilnego. Materiały z ogólnopolskiego zjazdu cywiliistów w Rzeszowie (8-9 października 2004)*, pod red. M. Sawczuka, Warszawa 2006; J.J. Litauer, *Charakter orzeczenia o uznaniu za zmarłego*, „Państwo i Prawo” 1946, nr 4; K. Lubiński, *Oddanie przez sąd osoby, która ma być ubezwłasnowolniona, pod obserwację w zakładzie leczniczym*, „Państwo i Prawo” 1976, nr 8-9; K. Lubiński, *Podmioty legitymowane do zgłoszenia wniosku o wszczęcie postępowania o ubezwłasnowolnienie*, „Palestra” 1973, nr 9; K. Lubiński, *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie*, Warszawa 1979; K. Lubiński, *Zakres orzekania sądu w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie oraz uchylenie lub zmianę ubezwłasnowolnienia*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” XIV (1976), nr 75; M. Malczyk-Herdzina, *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 9 maja 2007 r.*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania*

cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. *Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin – Niechorze 28-30.09.2007 r.*, pod red. H. Doleckiego i K. Flagi-Gieruszyńskiej, Warszawa 2009; L.K. Paprzycki, *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty postępowania cywilnego w przedmiocie ubezwłasnowolnienia – zagadnienia prawne*, „Palestra” 2009, nr 1-2; M. Pazdan, *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „Studia Iuridica Silesiana” 1979; M. Sawczuk, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 1970; H. Trammer, *Polska jurysdykcja krajowa w sprawach o uznanie za zmarłego i prawo właściwe dla tych spraw*, „Nowe Prawo” 1969, nr 6; E. Wengerek, *Jurysdykcja krajowa w sprawach cywilnych w świetle Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci prof. K. Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967; E. Wengerek, [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980; A. Wolter, *Postępowanie w sprawie uznania za zmarłego*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, nr 5-6; A. Wolter, *Uznanie za zmarłego*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, nr 1-2.

§ 1. Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w postępowaniu cywilnym

1. Materialnoprawne podstawy uznania za zmarłego

Zgodnie z art. 14 p.p.m. do uznania za zmarłego albo stwierdzenia zgonu osoby fizycznej stosuje się jej prawo ojczyście. W sytuacji gdy o uznaniu za zmarłego albo stwierdzeniu zgonu cudzoziemca orzeka sąd polski, stosuje się prawo polskie⁶⁸.

Przesłankę uznania za zmarłego stanowi zaginięcie osoby fizycznej trwające przez okres wskazany w przepisach prawa materialnego. Zaginięciem nazywa się trwającą przez jakiś czas sytuację, w której nie wiadomo, czy dana osoba żyje, czy też zmarła. Zarówno więc życie, jak i śmierć tej osoby są wątpliwe, w związku z czym nie jest możliwe stwierdzenie zgonu⁶⁹.

W prawie materialnym uznanie za zmarłego regulują przepisy art. 29-32 k.c., w myśl których:

- 1) zaginiony może być uznany za zmarłego, jeżeli upłynęło lat dziesięć od końca roku kalendarzowego, w którym według istniejących wiadomości jeszcze żył; jednakże gdyby w chwili uznania za zmarłego zaginiony ukończył lat siedemdziesiąt, wystarczy upływ lat pięciu;

⁶⁸ Ustawa z 4.02.2011 r., Dz.U. Nr 80, poz. 432; patrz też: M. Pazdan, *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „Studia Iuridica Silesiana” 1978, t. 3, s. 77 i n.

⁶⁹ M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, t. 1, Warszawa 2008, s. 172-173.

- 2) uznanie za zmarłego nie może nastąpić przed końcem roku kalendarzowego, w którym zaginiony ukończyłby lat dwadzieścia trzy;
- 3) kto zaginął w czasie podróży powietrznej lub morskiej w związku z katastrofą statku lub okrętu albo w związku z innym szczególnym zdarzeniem, ten może być uznany za zmarłego po upływie sześciu miesięcy od dnia, w którym nastąpiła katastrofa albo inne szczególne zdarzenie. W przypadku gdy nie można stwierdzić katastrofy statku lub okrętu, bieg terminu sześciomiesięcznego rozpoczyna się z upływem roku od dnia, w którym statek lub okręt miał przybyć do portu przeznaczenia, a jeżeli nie miał portu przeznaczenia – z upływem lat dwóch od dnia, w którym była ostatnia o nim wiadomość;
- 4) kto zaginął w związku bezpośrednim niebezpieczeństwem dla życia, lecz w okolicznościach innych niż wymienione wyżej, ten może być uznany za zmarłego po upływie roku od dnia, w którym niebezpieczeństwo ustało albo według okoliczności powinno było ustać;
- 5) domniemywa się, że zaginiony zmarł w chwili oznaczonej w orzeczeniu o uznaniu za zmarłego. Jako chwilę domniemanej śmierci zaginionego oznacza się chwilę, która według okoliczności jest najbardziej prawdopodobna, a w braku wszelkich danych – pierwszy dzień terminu, z którego upływem uznanie za zmarłego stało się możliwe. Jeśli w orzeczeniu o uznaniu za zmarłego czas śmierci został

oznaczony tylko datą dnia, za chwilę domniemanej śmierci zaginionego uważa się koniec tego dnia;

- 6) jeżeli kilka osób utraciło życie podczas grożącego im wspólnie niebezpieczeństwa, domniemywa się, że zmarły jednocześnie⁷⁰.

Ustawodawca nie sprecyzował pojęcia „zaginiony”. W doktrynie i judykaturze nie budzi jednak wątpliwości, że chodzi o osobę, co do której nie wiadomo na pewno, czy nadal żyje, czy już zmarła⁷¹.

Wniosek o uznanie za zmarłego można zgłosić nie wcześniej niż na rok przed końcem terminu, po upływie którego zaginiony może być uznany za zmarłego. Gdy jednak uznanie za zmarłego może nastąpić po upływie roku lub krótszego niż rok terminu od zdarzenia, które uzasadnia prawdopodobieństwo śmierci zaginionego, wniosek o uznanie za zmarłego zgłosić można dopiero po upływie tego terminu (art. 528 k.p.c.).

Wniosek złożony z naruszeniem terminów określonych w art. 528 k.p.c. ulega oddaleniu jako przedwczesny.

Dyskusyjna zdaje się być natomiast teza, że dla oceny przedwczesności nie jest jednak decydująca chwila zgłoszenia wniosku, lecz zamknięcia rozprawy, a jeśli nie była ona wyznaczona – chwila wydawania orzeczenia (art. 316 § 1 w zw. z art. 13

⁷⁰ Domniemanie jest wzruszalne. Szczegółowo na ten temat: M. Pazdan, *Domniemanie dotyczące kommorientów w prawie cywilnym*, [w:] *Rozważania o państwie i prawie*, Katowice 1993, s. 173.

⁷¹ J. Strzebińczyk, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2008, s. 73.

§ 2 k.p.c.)⁷². Przepis wyraźnie bowiem wyznacza granicę czasową dla „zgłoszenia wniosku” – zatem przedwczesny wniosek będzie oddalony na posiedzeniu niejawnym. Należy odróżnić termin złożenia wniosku, limitowany przepisem art. 528 k.p.c., od terminu zakończenia postępowania, zastrzeżonego w art. 532 pkt 1 k.p.c.

2. Jurysdykcja krajowa

Do jurysdykcji krajowej należą sprawy o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu osoby będącej obywatelem polskim lub cudzoziemca mającego ostatnie miejsce zamieszkania lub ostatnie miejsce zwykłego pobytu na terenie Polski. Sąd polski może uznać za zmarłego cudzoziemca mającego ostatnie miejsce zamieszkania i ostatnie miejsce zwykłego pobytu za granicą, jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym. Do jurysdykcji krajowej należą również sprawy o stwierdzenie zgonu cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą, jeżeli zgon nastąpił w Polsce (art. 1106 k.p.c.).

Jurysdykcja krajowa w sprawach o uznanie za zmarłego (stwierdzenie zgonu) obywatela polskiego ma charakter fakultatywny. Możliwe jest więc uznanie orzeczenia sądu zagranicznego w tym zakresie, np. wówczas, gdy ostatnie miejsce zamieszkania czy pobytu obywatela polskiego było za granicą.

⁷² J. Bodio, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2010, s. 701; P. Prus, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 68.

Nie jest natomiast dopuszczalna transkrypcja zagranicznego aktu zgonu na podstawie orzeczenia sądu zagranicznego do polskich ksiąg stanu cywilnego. W drodze transkrypcji można wpisać tylko takie akty, które są rejestracją faktu: urodzenia, zawarcia małżeństwa lub zgonu. Orzeczenia zagraniczne o uznaniu za zmarłego czy stwierdzeniu zgonu wymagają procedury uznania w Polsce⁷³.

W sprawach tych nie ma zastosowania rozporządzenie nr 44/2001 (z 22.12.2000 r.)⁷⁴.

3. Właściwość sądu

Właściwym rzeczowo w sprawach o uznanie za zmarłego jest sąd rejonowy (art. 507 k.p.c.). W sprawach o uznanie za zmarłego właściwy jest sąd ostatniego miejsca zamieszkania zaginionego, a w braku tej podstawy – sąd wskazany w art. 508 § 1.

Właściwość miejscową sądu wyznacza ostatnie, przed zaginięciem, miejsce zamieszkania zaginionego. Miejsce zamieszkania należy oceniać według przesłanek określonych w art. 25-27 k.c.

⁷³ J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. T. Erecińskiego, t. V, Warszawa 2012, s. 138.

⁷⁴ Jurysdykcja w sprawach o uznanie za zmarłego oraz o stwierdzenie zgonu jest też przedmiotem dwustronnych umów zawartych przez Polskę z Białorusią, Bułgarią, byłą Czechosłowacją, Estonią, Finlandią, byłą Jugosławią, KRLD, Kubą, Litwą, Łotwą, Rosją, Rumunią, Ukrainą, Węgrami, Wietnamem – por. F. Zedler, *Jurysdykcja krajowa sądów polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 1991, nr 4, s. 55.

W sytuacji gdy wskutek tego samego zdarzenia (np. katastrofy) zaginęła większa liczba osób, Sąd Najwyższy na wniosek Ministra Sprawiedliwości może wyznaczyć jeden sąd jako wyłącznie właściwy do rozpoznania spraw będących w związku z tym zdarzeniem. Postanowienie Sądu Najwyższego podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” (art. 526 k.p.c.).

Sąd wskazany w postanowieniu SN będzie sądem wyłącznie właściwym do rozpoznania spraw. Jeżeli nie zostanie wyznaczony sąd wyłącznie właściwy w trybie opisanym wyżej, o uznaniu za zmarłego każdej osoby orzekał będzie sąd ostatniego miejsca zamieszkania konkretnego zaginionego.

4. Uczestnicy postępowania

Do zgłoszenia wniosku o uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu uprawniony jest każdy zainteresowany (art. 527 k.p.c.). Zainteresowanym w sprawie jest ten, czyich praw dotyczy wynik postępowania (art. 510 § 1 k.p.c.). Zainteresowanym w tej sprawie może być przede wszystkim małżonek zaginionego, inni spadkobiercy, wierzyciele zaginionego, jego współnicy, konkubenci, partnerzy żyjący w stałych związkach, a także prokurator czy Rzecznik Praw Obywatelskich⁷⁵.

⁷⁵ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 87.

5. Wniosek wszczynający postępowanie

Wniosek powinien spełniać wymogi formalne określone w art. 511 k.p.c., a ponadto musi zawierać dodatkowe elementy, określone w art. 529 k.p.c.

Każdy wniosek, stosownie do art. 511 w zw. z art. 130 k.p.c., powinien zawierać:

- 1) oznaczenie sądu, do którego jest skierowany, imię i nazwisko lub nazwę wnioskodawcy i zainteresowanych, ich przedstawicieli ustawowych i pełnomocników;
- 2) oznaczenie miejsca zamieszkania lub siedziby wnioskodawcy i zainteresowanych, ich przedstawicieli ustawowych i pełnomocników;
- 3) oznaczenie, że jest to wniosek o uznanie za zmarłego;
- 4) osnovę wniosku oraz dowody na poparcie przytoczonych okoliczności;
- 5) podpis wnioskodawcy albo jego przedstawiciela ustawowego lub pełnomocnika;
- 6) wymienienie załączników.

Oprócz warunków wskazanych powyżej⁷⁶ wniosek o uznanie za zmarłego powinien zawierać dane umożliwiające precyzyjne określenie i zindywidualizowanie osoby zaginionej:

- 1) imię i nazwisko – wątpliwości budzi fakt, czy wystarczy podanie pierwszego imienia. Wydaje się, że celem prawi-

⁷⁶ Patrz też: A. Wolter, *Postępowanie w sprawie uznania za zmarłego*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, nr 5-6, s. 21 i n.; oraz *idem*, *Uznanie za zmarłego*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, nr 1-2, s. 25 i n.

dłowego sformułowania postanowienia, które w sposób jednoznaczny sprecyzuje osobę uznaną za zmarłą, konieczne jest podanie także drugiego imienia, a w przypadku zmiany nazwiska na skutek zawarcia małżeństwa – także podanie nazwiska rodzowego;

- 2) wiek zaginionego – ile lat ma (miałby) zaginiony w chwili składania wniosku. W doktrynie powszechnie przyjmuje się, że we wniosku powinna być podana dokładna data urodzenia zaginionego. Rzeczywiście jest to niezbędne dla precyzyjnego zindywidualizowania osoby zaginionego. Brak jednak podstaw do wykładni użytego w ustawie precyzyjnego terminu „wiek” jako „data urodzenia”. Jest to błąd ustawodawcy, który wymaga zmiany poprzez wprowadzenie w miejsce pojęcia „wiek” określenia „data urodzenia”. Obecne brzmienie przepisu nie daje bowiem podstaw do zwrotu wniosku, w którym podany będzie wiek, celem usunięcia braków poprzez podanie daty urodzenia;
- 3) imiona rodziców osoby zaginionej oraz nazwisko rodowe matki, a także nazwisko rodowe osoby zaginionej, co jest niezbędne do sporządzenia aktu zgonu według art. 67 pr.a.s.c.; ostatnie znane wnioskodawcy miejsce zamieszkania osoby zaginionej (dokładny adres) i miejsca pobytu, jeżeli było inne niż miejsce zamieszkania tej osoby.

Wnioskodawca powinien także wskazać wszystkie znane mu fakty uzasadniające twierdzenie, że osoba zaginiona nie żyje, oraz dowody na potwierdzenie tych faktów. „Obowiązek uprawdopodobnienia okoliczności faktycznych uzasadniających wnio-

sek o uznanie za zmarłego może być również wypełniony przez przesłuchanie wnioskodawcy⁷⁷.

Braki formalne wniosku o uznanie za zmarłego podlegają usunięciu w trybie art. 130 k.p.c.

Kodeks nie wymaga dołączenia do wniosku wypisów aktów stanu cywilnego, stąd brak takich wypisów nie uzasadnia zastosowania art. 130 k.p.c.⁷⁸

6. Ogłoszenie o wszczęciu postępowania

Czynnością charakterystyczną dla postępowania o uznanie za zmarłego jest ogłoszenie o wszczęciu postępowania. Ogłoszenie to zarządza sąd. Przepis art. 530 k.p.c. wprowadza ściśle wymagania co do treści, jakim musi odpowiadać ogłoszenie. W ogłoszeniu powinien być wskazany sąd wszczynający postępowanie. Kolejną informacją zamieszczaną w ogłoszeniu jest imię, nazwisko i adres wnioskodawcy. Istotną informacją są także dane dotyczące osoby zaginionej, umożliwiające jej precyzyjną identyfikację:

- 1) imiona i nazwisko oraz nazwisko rodowe;
- 2) data i miejsce urodzenia;
- 3) imiona rodziców i nazwisko rodowe matki;
- 4) ostatnie miejsce zamieszkania i pobytu osoby zaginionej;

⁷⁷ Orz. SN z 17.12.1949 r., WaC 186/49, niepubl., cyt. za: J. Gudowski, *K.p.c. Tekst – orzecznictwo – piśmiennictwo*, t. 3, Warszawa 2011, s. 527-529/1.

⁷⁸ K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Zielińskiego, Warszawa 2010, s.1010.

5) istotne okoliczności znane sądowi, a mogące przyczynić się do wykrycia zaginionego.

Uważam, że sąd może podać także inne znane mu okoliczności, nie tylko wynikające z akt sprawy (np. fakty notoryjne).

W ogłoszeniu powinno być zawarte wezwanie skierowane do zaginionego, aby w terminie oznaczonym w wezwaniu, nie krótszym jednak niż trzy i nie dłuższym niż sześć miesięcy, zgłosił się, gdyż w przeciwnym razie może być uznany za zmarłego. Przepis nie wskazuje formy „zgłoszenia się”. Nie musi to być osobiste stawiennictwo przed sądem. Wystarczy przedstawienie niebudzącego wątpliwości dowodu, że zaginiona osoba żyje (np. notarialne poświadczenie stawiennictwa). Ogłoszenie powinno również zawierać wezwanie skierowane do wszystkich osób, które mogą udzielić wiadomości o zaginionym, aby w powyższym terminie przekazały je sądowi. Przyjąć należy, że w razie zgłoszenia się takich osób sąd powinien bezwzględnie je przesłuchać, jeżeli oczywiście nie zgłosiła się osoba zaginiona.

Ogłoszenie o wszczęciu postępowania o uznanie za zmarłego umieszcza się w piśmie poczytnym na całym obszarze państwa (art. 531 k.p.c.). Musi to być zatem czasopismo o charakterze ogólnopolskim, a nie regionalnym. Może to być dziennik lub periodyk – istotne, by spełniał warunek dostępności na terenie całego kraju. Jednocześnie ogłoszenie o wszczęciu postępowania podaje się do publicznej wiadomości w miejscu ostatniego zamieszkania zaginionego, w sposób na tym obszarze przyjęty. Przepis jednoznacznie przewiduje koniunkcję – wymagane jest zatem ogłoszenie w obydwu formach. Na ogół trudno będzie

znaleźć „sposób na tym obszarze przyjęty” dla tego typu ogłoszeń. Niewątpliwie jednak za prawidłowe uznać należy ogłoszenie w miejscowej prasie, radiu lub telewizji, ogłoszenie wywieszane na tablicach ogłoszeń w urzędach lub sądach oraz tablicach parafialnych, a także w internecie⁷⁹. Możliwość innego ogłoszenia jest tylko dodatkową formą i nie może zastąpić obligatoryjnych ogłoszeń.

Dalsze postępowanie może toczyć się przed upływem terminu podanego w ogłoszeniu, nie może jednak być zakończone wcześniej niż po upływie:

- 1) terminów przewidzianych w kodeksie cywilnym;
- 2) trzech miesięcy od ukazania się ogłoszenia;
- 3) miesiąca od końca terminu wyznaczonego w ogłoszeniu (art. 532 k.p.c.).

Z uwagi na istotne skutki wydania postanowienia uznającego zaginionego za zmarłego konieczne jest stworzenie realnych możliwości powzięcia wiadomości o toczącym się postępowaniu przez zainteresowanych (w tym być może przez zaginionego) i umożliwienie zainteresowanym podjęcia działań w sprawie. Dlatego uregulowane zostały terminy, przed upływem których nie może być zakończone postępowanie.

Wniosek o uznanie za zmarłego można zgłosić na rok przed upływem terminów określonych w art. 29 i 30 k.c. (art. 528 k.p.c.), jednak postanowienie o uznaniu za zmarłego nie może być wydane przed upływem tych terminów.

⁷⁹ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 92.

7. Wysłuchanie osób bliskich

Przed wydaniem postanowienia uznającego zaginionego za zmarłego sąd powinien wysłuchać w miarę możliwości osoby bliskie zaginionego (art. 533 k.p.c.).

Termin „osoba bliska” występuje w przepisach różnych gałęzi prawa, przy czym tylko niektóre z nich określają precyzyjnie jego zakres, a krąg osób nim obejmowany jest niejednakowy. W doktrynie przyjmuje się, że osoby te należy ustalić z uwzględnieniem konkretnych okoliczności faktycznych; może to być zatem nie tylko małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, osoba pozostająca we wspólnym pożyciu, lecz także dalsi krewni, powinowaci, wychowankowie, a także osoby pozostające w faktycznym związku⁸⁰. Niewątpliwie ustawodawca świadomie użył sformułowania „osoby bliskie”, a nie „osoby najbliższe”, aby rozszerzyć katalog osób, których przesłuchanie jest niezbędne. To rozszerzenie jest konieczne z uwagi na doniosłe skutki orzeczenia wydanego w postępowaniu o uznanie za zmarłego. Sąd „powinien”, a nie „może” – zobligowany jest zatem do wysłuchania osób wymienionych wyżej. Jeżeli osoby bliskie nie są wskazane we wniosku, sąd powinien dokonać ustaleń, czy osoby takie istnieją, oraz dopuścić z urzędu dowód z ich wysłuchania. Brak jest podstaw do obar-

⁸⁰ Tak: H. Pławucka, [w:] *Encyklopedia prawa*, pod red. U. Kaliny-Prasznic, wyd. 4, Warszawa 2007, s. 510.

czania sądu obowiązkiem wysłuchania wszystkich tych osób. Ograniczyć się może do przesłuchania tych, które miały rzeczywisty kontakt lub wiedzę o osobie zaginionej i w świetle zasady doświadczenia życiowego ich przesłuchanie może mieć istotne znaczenie dla sprawy. Osoby takie powinny być przesłuchane „w miarę możliwości”, co nie oznacza dowolności przeprowadzenia dowodu przez sąd. Może on być pominięty tylko wtedy, gdy przesłuchanie natrafia na niedające się usunąć przeszkody.

„Wysłuchanie osoby bliskiej zaginionego przed wydaniem postanowienia uznającego zaginionego za zmarłego zarządza sąd według art. 533 k.p.c. w miarę możliwości, co nie oznacza dowolności tej czynności procesowej. Może być ona pominięta tylko wtedy, gdy takie wysłuchanie jest zgoła niemożliwe lub szczególnie utrudnione”⁸¹.

Do uznania za zmarłego wystarczy uprawdopodobnienie (art. 529 § 2 k.p.c.), a więc w postępowaniu tym pozostaje zawsze pewien element niepewności. Jeżeli w toku postępowania o uznanie za zmarłego okaże się, że śmierć zaginionego jest niewątpliwa, niedopuszczalna jest kontynuacja postępowania o uznanie za zmarłego, lecz postępowanie z urzędu przekształcone zostanie w postępowanie o stwierdzenie zgonu (art. 534 k.p.c.). Postępowanie o uznanie za zmarłego zostaje przekształcone obligatoryjnie z urzędu w postępowanie o stwierdzenie zgonu, niezależnie od woli wnioskodawcy. „W toku postępowania” – a więc do wy-

⁸¹ Orz. SN z 25.09.1975 r., III CRN 222/75, Legalis, cyt. za: J. Gudowski, *K.p.c...., op. cit.*, t. 3, s. 530-533.

dania prawomocnego orzeczenia. Postępowanie wszczyna złożenie wniosku przez uprawnionego albo każda aktywność sądu zmierzająca do przeprowadzenia postępowania z urzędu, a kończy je uprawomocnienie się orzeczenia. Śmierć zaginionego jest niewątpliwa, gdy okoliczności konkretnego wypadku uzasadniają pełne przekonanie o zgonie określonej osoby. Uzasadnienie tego przekonania nie musi się opierać na zeznaniach naocznych świadków. Wystarczające są domniemania faktyczne, wywiedzione z innych udowodnionych okoliczności, zgodnie z zasadami doświadczenia życiowego⁸².

Wątpliwości wywołuje możliwość odwrotnego przekształcenia, czyli z postępowania o stwierdzenie zgonu w postępowanie o uznanie za zmarłego. Przepis art. 535 k.p.c. przewiduje odpowiednie stosowanie przepisów postępowania o uznanie za zmarłego, dlatego można przyjąć, że możliwe jest dalsze prowadzenie postępowania (wnioskowanego o stwierdzenie zgonu) jako uznanie za zmarłego w zależności od okoliczności sprawy⁸³. Sam wnioskodawca też oczywiście może zmienić swoje żądanie w trakcie postępowania.

⁸² Post. SN z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNCP 1974, nr 10, poz. 173, cyt. za: J. Gudowski, *K.p.c...., op. cit.*, t. 3, s. 535/2.

⁸³ Tak też: orz. SN z 20.03.1957 r., I CR 119/57, OSN 1958, nr 1, poz. 27. Odmiennie: B. Dobrzański, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. Z. Resicha i W. Siedleckiego, t. 1, Warszawa 1975, s. 820; W. Siedlecki, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1988, s. 111; K. Korzan, *Postępowanie..., op. cit.*, s. 298.

8. Odmienności postępowania o stwierdzenie zgonu

Do postępowania o stwierdzenie zgonu osoby, której śmierć mimo niesporządzenia aktu zgonu jest niewątpliwa, stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące postępowania o uznanie za zmarłego (art. 535 k.p.c.).

Za zmarłą można uznać osobę zaginioną, gdy zachodzą materialnoprawne przesłanki do takiego uznania, lecz jej śmierć jest wątpliwa (*a contrario* art. 534 k.p.c.)⁸⁴. Natomiast stwierdzenie zgonu następuje, gdy łącznie spełnione są następujące przesłanki:

- 1) śmierć osoby jest niewątpliwa,
- 2) mimo niewątpliwej śmierci nie sporządzono aktu zgonu.

Tryb sporządzenia aktu zgonu regulują przepisy art. 64-68 pr.a.s.c.

Nieaktualny jest pogląd wyrażony w orz. SN z 25.11.1949 r. (C 1490/49, niepubl.), że po prawomocnym uznaniu zaginionego za zmarłego nie jest dopuszczalne postępowanie o stwierdzenie zgonu tej osoby, bowiem z treści art. 542 k.p.c. wynika jednoznacznie, iż sąd może uchylić postanowienie o uznaniu za zmarłego i równocześnie stwierdzić zgon.

Śmierć można uznać za niewątpliwą, gdy udowodniony jest jej fakt, znane jest miejsce oraz czas.

⁸⁴ Zob. też: A. Bartoszewicz, *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała S. Wyszyńskiego” 2007, nr 7, s. 147 i n.; A. Bądkowski, *Sąd w obliczu zagadnienia śmierci*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, nr 8, s. 10 i n.

Nie zawsze wystarczającym dowodem będą zeznania świadków okoliczności, w jakich na ogół następuje śmierć. Znane przecież są z okresu wojny przypadki, kiedy spośród zbiorowo rozstrzelanych osób ktoś ocalał. Również mimo istnienia naocznych świadków katastrofy, z jakiej nikt nie miał możliwości ocaleć – a uczestniczyła w niej osoba, której postępowanie dotyczy – nie zawsze w okolicznościach danej sprawy można przyjąć „niewątpliwość” śmierci. Za w pełni trafne należy uznać założenie J. Gudowskiego, który wskazuje, iż: „To przekonanie jest pełne wtedy, gdy prawdopodobieństwo śmierci danej osoby jest przeważające do tego stopnia, że twierdzenie przeciwne można uznać za całkowicie bezzasadne lub prawdopodobne w stopniu znikomym”⁸⁵.

Za szczególnie istotne uznać należy powoływane powszechnie w doktrynie post. SN z 30.11.1973 r.⁸⁶, w którym sąd ten stwierdza, iż: „Przyjęcie zapatrywania, że w okolicznościach sprawy brak było przesłanek do stwierdzenia zgonu, a zachodziła konieczność przeprowadzenia postępowania o uznanie za zmarłego, prowadziłyby do utożsamienia użytego w art. 535 k.p.c. pojęcia śmierci niewątplivej z pojęciem śmierci absolutnej oraz niemożności orzeczenia stwierdzenia zgonu w razie braku naocznych świadków śmierci”. Zawężająca wykładnia nie znajduje uzasadnienia w świetle całokształtu przepisów regulujących postępowanie o stwierdzenie zgonu, a zwłaszcza art. 538 § 2 k.p.c., który zezwala na ustalenie najbardziej prawdopodobnej chwili

⁸⁵ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 155.

⁸⁶ III CRN 277/73, OSNCP 1974, nr 10, poz. 173.

śmierci i art. 68 pr. not., dopuszczającego stwierdzenie zgonu także wówczas, gdy miejsce zgonu nie zostało ustalone. Treść powołanych przepisów przemawia za dopuszczalnością stwierdzenia zgonu, mimo braku naocznych świadków śmierci. Stwierdzenie zgonu może się zatem opierać na domniemaniach faktycznych. Śmierć niewątpliwa – w rozumieniu art. 535 k.p.c. – zachodzi więc nie tylko wtedy, gdy istnieją naoczni świadkowie zgonu, ale także wówczas, gdy okoliczności konkretnego wypadku uzasadniają pełne przekonanie o zgonie określonej osoby.

Należy zaznaczyć, że fakt przebywania w szczególnie wielkim niebezpieczeństwie sam przez się nie wystarcza do stwierdzenia zgonu, gdyż taki pogląd prowadziłby do zatarcia różnicy pomiędzy stwierdzeniem zgonu a uznaniem za zmarłego. Także element czasu, w którym nie ma wieści o danej osobie, nie ma wystarczającej doniosłości w postępowaniu o stwierdzenie zgonu, skoro ustawa wymaga „śmierci niewątpliwej”.

Wniosek o stwierdzenie zgonu może być zgłoszony w każdym czasie (art. 536 k.p.c.). Nie ma ani początkowego terminu, od jakiego można złożyć wniosek o stwierdzenie zgonu („nie wcześniej niż”) ani też terminu końcowego („nie później niż”). Trafnie podkreśla się w doktrynie⁸⁷, że znaczenie przepisu art. 536 k.p.c. sprowadza się do wyłączenia zasady określonej w art. 528 k.p.c., gdyż do postępowania o stwierdzenie zgonu stosuje się odpowiednio przepisy o postępowaniu o uznanie za

⁸⁷ P. Pruś, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 75; J. Bodio, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 704.

zmarłego ze zmianami przewidzianymi w oddziale 2 (art. 535 k.p.c.). Dlatego też art. 536 k.p.c. jest niezbędny.

Przepis art. 537 przesądza, że zarządzenie ogłoszenia o wszczęciu postępowania o stwierdzenie zgonu nie jest obowiązkowe. To nie oznacza, że dopuszczalne jest dowolne uznanie sądu. Przyjąć należy, że sąd może odstąpić od ogłoszenia tylko wtedy, gdy dysponuje niewątpliwymi, bezpośrednimi dowodami zgonu. Bezspornie ogłoszenie nie jest wymagane, gdy istnieją zwłoki lub są bezpośredni świadkowie zgonu⁸⁸.

W przypadku zarządzenia ogłoszenia postępowanie nie może być zakończone wcześniej niż po upływie miesiąca od ukazania się ogłoszenia i dwóch tygodni od końca terminu wyznaczonego w ogłoszeniu. Od zasady tej istnieje jednak wyjątek – dopuszczalne jest oddalenie wniosku, mimo że terminy te nie upłynęły, jeżeli sąd dysponuje niebudzącymi wątpliwości dowodami, że osoba, której postępowanie dotyczy, żyje (np. zgłosi się osobiście lub przedstawi urzędowy dowód stawiennictwa przed konsulem RP, notariuszem itp.).

9. Charakter i skutek postanowień

Uznanie za zmarłego stwarza domniemanie śmierci w chwili oznaczonej w sądowym postanowieniu (art. 31 § 1 k.c.)⁸⁹. Po-

⁸⁸ Patrz też: K. Cukierski, *Niedociągnięcia przy orzekaniu w sprawach o stwierdzenie zgonu i stwierdzenie praw do spadku*, „Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości” 1955, nr 8, s. 15 i n.

⁸⁹ Postanowienie uznające zaginionego za zmarłego musi zawierać – oprócz elementów występujących w każdym postanowieniu kończącym sprawę

stanowienie to „imituje” rzeczywisty zgon i jako produkt procesowej działalności sądu zastępuje fakt fizycznej śmierci, a więc zdarzenie w ścisłym znaczeniu, rodząc takie same skutki, jak gdyby zaginiony istotnie zmarł. Skutki polegają zarówno na tworzeniu prawa (np. prawa do dziedziczenia), jak i na unicestwieniu prawa (np. wygaśnięcie prawa do renty czy alimentów)⁹⁰.

Postanowienie o uznaniu za zmarłego kształtuje sytuację prawną różną od stosunku prawnego. Po prostu określa osobę fizyczną, która po uprawomocnieniu się postanowienia będzie uchodziła za zmarłą w chwili w nim oznaczonej. Reguluje więc kwestię dotyczącą stanu cywilnego. Ze względu na to, że orzeczenie uznające za zmarłego zmienia dotychczasowy stan prawny, ma charakter konstytutywny⁹¹.

W postanowieniu stwierdzającym zgon należy ściśle oznaczyć chwilę śmierci, stosownie do wyników postępowania. W przypadku gdy dokładne ustalenie chwili śmierci nie jest

w postępowaniu nieprocesowym – oznaczenie chwili śmierci (art. 31 k.c.). Przywiązuje się duże znaczenie do ustalenia daty, która w świetle okoliczności sprawy powinna być najbardziej prawdopodobna jako data śmierci zaginionego. Dopiero w braku wszelkich danych przyjmuje się jako chwilę domniemanej śmierci pierwszy dzień terminu, z którego upływem uznanie za zmarłego stało się możliwe (art. 31 § 2 k.c.) – tak E. Wengerek, [w:] J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980, s. 103.

⁹⁰ K. Korzan, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 296.

⁹¹ K. Korzan, *Orzeczenia konstytutywne w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972, s. 230 i n.; *idem*, *Konstitutive Entscheidungen von besonderem Charakter*, „Studia Iuridica Silesiana”, t. 1, Katowice 1976, s. 150 i n.

możliwe, przyjmuje się chwilę najbardziej prawdopodobną (art. 538 k.p.c.).

Postanowienie stwierdzające zgon ma charakter deklaratywny, gdyż sąd nie dokonuje zmian w sferze prawnej osoby, ale stwierdza tylko fakt niewątpliwej śmierci; skutki tego stwierdzenia sięgają wstecz do ustalonej daty zgonu⁹². Postanowienie to korzysta z rozszerzonej prawomocności, wywiera bowiem skutek również w stosunku do osób zainteresowanych, które nie uczestniczyły w postępowaniu⁹³.

Odpis prawomocnego postanowienia o uznaniu za zmarłego albo o stwierdzeniu zgonu sąd powinien przesłać – celem rejestracji – do urzędu stanu cywilnego właściwego dla dzielnicy Śródmieście m.st. Warszawy, a postanowienie to stanowi podstawę sporządzenia aktu zgonu (art. 10 § 3 ustawy pr.a.s.c.).

„W postanowieniu stwierdzającym zgon powinna być oznaczona ściśle data śmierci, a zatem przynajmniej dzień zgonu”⁹⁴. „Chwila śmierci powinna być w postanowieniu o stwierdzeniu zgonu oznaczona ściśle przez podanie dnia i godziny zgonu. Jeżeli takie ustalenie jest niemożliwe, należy przyjąć chwilę najbardziej prawdopodobną”⁹⁵. „Obowiązkiem sądu w sprawach o uznanie za zmarłego jest wszelkimi możliwościami i środkami

⁹² Orz. SN z 4.08.1964 r., III CO 43/64, OSNCP 1965, nr 3, poz. 38.

⁹³ B. Czech, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, t. 2, Warszawa 2006, s. 82; J.J. Litauer, *Charakter orzeczenia o uznaniu za zmarłego*, „Państwo i Prawo” 1946, nr 4, s. 121 i n.

⁹⁴ Orz. SN z 25.03. i 7.05.1947 r., CI 621/46, niepubl.

⁹⁵ Orz. SN z 25.02.1948 r., ToC 27/47, niepubl.

dowodowymi ustalić jak najdokładniej prawdopodobną datę śmierci zaginionego⁹⁶. „W wypadkach, w których ustalenie godziny okaże się niemożliwe, należy przyjąć koniec dnia jako chwilę śmierci”⁹⁷.

Postanowienie w przedmiocie uznania za zmarłego bądź stwierdzenia zgonu jest zaskarżalne apelacją, a prawomocne orzeczenie sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie – skargą kasacyjną (art. 519¹ § 1 k.p.c.)

10. Uchylenie postanowień

Dowód, że osoba uznana za zmarłą albo której zgon został stwierdzony pozostaje przy życiu lub że śmierć jej nastąpiła w innej chwili niż chwila oznaczona w orzeczeniu, może być przeprowadzony tylko w postępowaniu unormowanym w odziale 3 rozdziału 1, działu I, tytułu II, księgi drugiej k.p.c. (art. 39 k.p.c.).

Przepis art. 403 § 2 k.p.c. daje możliwość wznowienia postępowania w przypadku wykrycia nowego dowodu, na który strona (uczestnik, zainteresowany) nie mogła powoływać się w postępowaniu. Zdaje się zatem, że również wykrycie dowodu, iż osoba uznana za zmarłą albo której zgon został stwierdzony żyje lub śmierć jej nastąpiła w innej chwili niż chwila oznaczona w orzeczeniu, daje podstawę do wznowienia postępowania.

⁹⁶ Orz. SN z 15.06.1948 r., KrC 260/48, niepubl.

⁹⁷ Orz. SN z 22.02.1949 r., WaC 280/48, niepubl.; cyt. za: J. Gudowski, *K.p.c...., op. cit.*, t. 3, s. 536-538.

W doktrynie i orzecznictwie zagadnienie to wywołało interesującą dyskusję, a poglądy są zróżnicowane. Wskazują na to zarówno J. Gudowski⁹⁸, K. Flaga-Gieruszyńska⁹⁹, jak i B. Czech¹⁰⁰.

Wydaje się, że w przypadku złożenia wniosku o wznowienie postępowania sąd powinien rozpoznać go jako wniosek w trybie art. 539 k.p.c.

Uchylenie obu rodzajów postanowień jest możliwe, gdy okaże się, że osoba uznana za zmarłą lub której zgon został stwierdzony – żyje; co może nastąpić w sytuacji, gdy osoba uznana za zmarłą (lub której zgon stwierdzono) stawi się w sądzie i wykaże swoją tożsamość albo po przeprowadzeniu postępowania dowodowego¹⁰¹.

Uchylenie postanowienia o uznaniu za zmarłego powinno nastąpić także wówczas, gdy materiał dowodowy uzasadnia stwierdzenie zgonu.

Zmiana postanowienia o uznaniu za zmarłego lub stwierdzeniu zgonu jest konieczna w sytuacji, gdy zostanie ustalona inna chwila śmierci niż przyjęta w postanowieniach¹⁰².

Właściwym miejscowo dla uchylenia postanowienia orzekającego uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu jest sąd,

⁹⁸ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 160.

⁹⁹ K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 938.

¹⁰⁰ B. Czech, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 84–85.

¹⁰¹ W. Chojnowski, *Zmiana postanowienia o stwierdzeniu zgonu*, „Przegląd Notarialny” 1949, nr 7-8, s. 105.

¹⁰² J. Bodio, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2008, s. 791.

który orzekł o tym w pierwszej instancji. Jest to właściwość wyłączna (art. 540 k.p.c.). „W przepisie tym chodzi o właściwość sądu, który w I instancji orzekł w przedmiocie uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu, zarówno gdy sąd ten wydał postanowienie pozytywne, jak też, gdy wydał orzeczenie oddalające wniosek, a sąd odwoławczy zmienił je”¹⁰³.

Postanowienie orzekające uznanie za zmarłego lub stwierdzające zgon może być uchylone na wniosek lub z urzędu. Uchylenie musi być poprzedzone wezwaniem do udziału w sprawie uczestników tamtego postępowania (art. 541 k.p.c.).

Wniosek o uchylenie postanowienia może zgłosić każdy zainteresowany. Zainteresowanym w sprawie jest każdy, kto ma określony interes prawny w konkretnym rozstrzygnięciu tej sprawy. Musi mieć interes prawny, a nie emocjonalny, gospodarczy czy czysto faktyczny; bezpośredni albo pośredni (to znaczy pozostający obok istoty oraz skutków mającego zapaść rozstrzygnięcia). Interes prawny w postępowaniu nieprocesowym nie wynika na ogół z naruszenia lub zagrożenia sfery prawnej zainteresowanego, lecz z pewnych zdarzeń prawnych, które wywołują konieczność uregulowania wiążących się z nim stosunków prawnych i stwarzają obiektywną potrzebę wszczęcia postępowania lub wzięcia w nim udziału. Zainteresowany zobowiązany jest do wskazania i udowodnienia nowych faktów, jakie samodzielnie albo w związku z okolicznościami już wyjaśnionymi

¹⁰³ M. Uliasz, *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 2008, s. 809.

w poprzednim postępowaniu prowadzą do wniosku i ustalenia, że zaginiony jeszcze żyje. Podstawą wniosku nie może być natomiast polemika z ustaleniami sądu zawartymi w prawomocnym postanowieniu¹⁰⁴.

W sytuacji gdy sąd poweźmie wiadomości o faktach, które wskazują na to, że zaginiony żyje – bez względu na źródło tej wiedzy – zobowiązany jest wszcząć postępowanie w celu uchylenia z urzędu postanowienia o uznaniu za zmarłego albo stwierdzającego zgon. Dowody w tym postępowaniu sąd może dopuścić zarówno z urzędu, jak i na wniosek uczestników. Sąd obligatoryjnie uchyli swoje postanowienie, jeżeli fakt powyższy zostanie udowodniony.

Uchylenie postanowienia nie jest limitowane żadnymi terminami. Sąd zobligowany jest do przeprowadzenia postępowania bez względu na to, jaki czas upłynął od wydania postanowienia o uznaniu za zmarłego albo stwierdzającego zgon.

Uczestnikami postępowania w sprawie uchylenia postanowienia są nie tylko uczestnicy postępowania, w którym zapadło to postanowienie, lecz także inne osoby zainteresowane, jakie zgłosiły się lub zostały ustalone po wydaniu postanowienia. Sąd zobowiązany jest wezwać do udziału w sprawie wszystkich dotychczasowych uczestników.

Sąd zawsze uchyli swoje postanowienie w przypadku udowodnienia, że osoba, której postępowanie dotyczyło, żyje (art. 542 k.p.c.).

¹⁰⁴ Orz. SN z 8.07.1949 r., C 676/49, niepubl, Legalis.

Fakt, że osoba uznana za zmarłą albo której zgon został stwierdzony żyje, może być wykazywany za pomocą wszystkich dowodów dopuszczalnych w postępowaniu cywilnym. Sąd ocenia te dowody z zastosowaniem zasad doświadczenia życiowego.

W przypadku gdy osoba, którą uznano za zmarłą lub której zgon stwierdzono, zjawi się osobiście w sądzie i wykaże swoją tożsamość, sąd niezwłocznie i bez dalszego postępowania uchyli postanowienie orzekające uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu (art. 543 k.p.c.).

Weryfikacja postanowień o uznaniu za zmarłego albo o stwierdzeniu zgonu może polegać na:

- 1) uchyleniu postanowienia uznającego daną osobę za zmarłą lub stwierdzającego jej zgon, gdy okaże się, że żyje;
- 2) uchyleniu postanowienia orzekającego o uznaniu za zmarłego, jeżeli materiał dowodowy uzasadnia stwierdzenie zgonu lub uchylenie zarówno wymienionego postanowienia, jak i stwierdzającego zgon w warunkach oznaczonych w art. 543 k.p.c.;
- 3) zmianie postanowienia uznającego za zmarłego lub stwierdzającego zgon w razie ustalenia innej chwili śmierci, od przyjętej poprzednio w tych postanowieniach¹⁰⁵.

W sytuacji gdy osoba uznana za zmarłą rzeczywiście nie żyje, uchylenie postanowienia o uznaniu za zmarłego możliwe jest wtedy i tylko wtedy, gdy sąd równocześnie stwierdza zgon.

¹⁰⁵ M. Pazdan, [w:] *Kodeks..., op. cit.*, Warszawa 2008, s. 176-177; Flaga-Gieruszyńska, [w:] *Kodeks..., op. cit.*, s. 939.

Wprawdzie przepis wprowadza warunek dodatkowy – udowodnienie innej chwili śmierci niż oznaczona w postanowieniu o uznaniu za zmarłego – podzielam jednak pogląd J. Gudowskiego¹⁰⁶, że dopuszczalne jest uchylenie postanowienia o uznaniu za zmarłego i jednocześnie stwierdzenie zgonu, jeżeli udowodniona została nie inna, lecz ta sama chwila śmierci, którą w poprzednim postanowieniu przyjęto jako najbardziej prawdopodobną. Odmienna wykładnia byłaby nieracjonalna, bowiem stwierdzenie zgonu jest orzeczeniem o większym stopniu pewności („śmierć jest niewątpliwa”), a ponadto przepis art. 534 k.p.c. przewiduje obowiązek „przekształcenia” postępowania o uznanie za zmarłego w postępowanie o stwierdzenie zgonu, niezależnie od chwili śmierci.

W przypadku niebudzącego wątpliwości potwierdzenia tożsamości sąd zobowiązany jest do niezwłocznego uchylenia postanowienia orzekającego uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu. Jeśli postanowienie wydane jest na posiedzeniu niejawnym, powinno zostać doręczone uczestnikom postępowania, które toczyło się uprzednio (o uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu, art. 517 w zw. z art. 357 k.p.c.). Postanowienie uchylające uznanie za zmarłego albo stwierdzenie zgonu skarżalne jest apelacją¹⁰⁷, a postanowienie sądu drugiej instancji skarżą kasacyjną (art. 519¹ § 1 k.p.c.).

¹⁰⁶ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 162.

¹⁰⁷ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 107.

W razie uchylecia postanowienia akt zgonu skreśla się (art. 69 ustawy pr.a.s.c.).

§ 2. Postępowanie w sprawie o ubezwłasnowolnienie

1. Podstawy i cel ubezwłasnowolnienia

Kodeks cywilny przewiduje dwa rodzaje ubezwłasnowolnienia: całkowite (art. 13 k.c.) i częściowe (art. 16 k.c.).

Ubezwłasnowolnienie jest możliwe w razie zaistnienia przesłanek, które muszą wystąpić kumulatywnie, co zachodzi, gdy osoba podlegająca ubezwłasnowolnieniu:

- a) ma ukończone lat 13 lub stała się pełnoletnia;
- b) jest dotknięta zaburzeniami psychicznymi;
- c) nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem lub potrzebuje pomocy do prowadzenia własnych spraw.

Ukończenie lat trzynastu przez daną osobę stanowi podstawową przesłankę ubezwłasnowolnienia całkowitego. Przed ukończeniem 13 roku życia ubezwłasnowolnienie jest niedopuszczalne, gdyż osoba ta i tak nie ma zdolności do czynności prawnych (art. 12 k.c.).

Inaczej natomiast przedstawia się zagadnienie, jeśli chodzi o ubezwłasnowolnienie częściowe. Ubezwłasnowolnienie to jest dopuszczalne tylko w odniesieniu do osób pełnoletnich, a więc tych, które ukończyły lat 18, i tych, które wprawdzie nie osiągnęły tego wieku, ale stały się pełnoletnie na skutek zawarcia

małżeństwa (art. 10 k.c.). Tylko wyjątkowo ustawodawca zezwala na zgłoszenie wniosku o ubezwłasnowolnienie częściowe osoby małoletniej na rok przed dojściem do pełnoletności w celu zapobieżenia czynnościom mogącym wyrządzić jej krzywdę (art. 545 § 3). Ubezwłasnowolnienie jednak może nastąpić dopiero po dojściu tej osoby do pełnoletności.

Z zestawienia art. 13 § 2 i art. 16 § 1 k.c. wynika, że choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy i innego rodzaju zaburzenia psychiczne stanowią wspólną przesłankę obu rodzajów ubezwłasnowolnienia¹⁰⁸.

Rodzaj ubezwłasnowolnienia zależy przede wszystkim od stopnia zaburzenia, którymi dotknięta jest dana osoba. Jeżeli zaburzenia są tak duże, że osoba ta nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem, to wchodzi w grę ubezwłasnowolnienie całkowite. W razie stwierdzenia, że wprawdzie dana osoba cierpi na zaburzenia psychiczne, ale może kierować swoim postępowaniem, w wielu przypadkach nie zachodzi konieczność nawet częściowego ubezwłasnowolnienia. Dopuszczalność bowiem ubezwłasnowolnienia częściowego jest determinowana potrzebą udzielenia pomocy w prowadzeniu spraw osobistych lub mająt-

¹⁰⁸ Patrz też: S. Czerwiński, *Ubezwłasnowolnienie umysłowo chorych, ich badanie i umieszczanie w zakładach leczniczych*, „Głos Sądownictwa” 1939, nr 3, s. 220 i n.; I. Kleniewska, *Postępowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie w praktyce sądowej*, „Prawo w Działaniu” 2006, tom 1, s. 118 i n.; K. Lubiński, *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie*, Warszawa 1979, s. 126 i n.; L.K. Paprzycki, *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty postępowania cywilnego w przedmiocie ubezwłasnowolnienia – zagadnienia prawne*, „Palestra” 2009, nr 1-2, s. 9 i n.

kowych osobie dotkniętej zaburzeniami psychicznymi. Zbędność udzielania takiej pomocy wyłącza możliwość ubezwłasnowolnienia częściowego.

Ubezwłasnowolnienia dokonuje się w interesie osoby dotkniętej zaburzeniami psychicznymi¹⁰⁹.

Ubezwłasnowolnienie podlega prawu ojczystemu osoby fizycznej, której ono dotyczy. W sytuacji gdy sąd polski orzeka o ubezwłasnowolnieniu cudzoziemca, stosuje się prawo polskie (art. 13 p.p.m.)¹¹⁰.

2. Jurysdykcja krajowa

Do jurysdykcji krajowej należą sprawy o ubezwłasnowolnienie osoby będącej obywatelem polskim lub cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu na terenie Polski. Jurysdykcja ta ma charakter fakultatywny (art. 1106¹ § 1 k.p.c.), dlatego może być uznane w Polsce orzeczenie sądu zagranicznego o ubezwłasnowolnieniu lub uchyleniu ubezwłasnowolnienia wobec obywateli polskich (art. 1146 § 1 pkt 2 k.p.c.). Jurysdykcja krajowa jest wyłączna, jeżeli osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, jest obywatelem polskim, mającym miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Polsce (art. 1106¹ § 2 k.p.c.).

¹⁰⁹ M. Pazdan, [w:] *System...*, *op. cit.*, s. 97; K. Korzan, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 302-303.

¹¹⁰ Ustawa z 4.02.2011 r., Dz.U. z 2011 r. Nr 80, poz. 432.

Polska jest stroną Konwencji dotyczącej ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych, podpisanej w Hadze 17.07.1905 r.¹¹¹ oraz szeregu umów dwustronnych¹¹².

3. Właściwość sądu

Właściwym rzeczowo, jako sąd pierwszej instancji, w sprawach o ubezwłasnowolnienie jest sąd okręgowy. Właściwość tego sądu obejmuje wszystkie sprawy uregulowane przepisami art. 544-560 k.p.c., a więc:

- 1) orzeczenie ubezwłasnowolnienia;
- 2) ustanowienie doradcy tymczasowego (art. 548 k.p.c.);
- 3) uchylene ubezwłasnowolnienia (art. 559 § 1 k.p.c.);
- 4) zmiana ubezwłasnowolnienia (art. 559 § 2 k.p.c.).

Sprawy te rozpatrywane są zawsze w składzie trzech sędziów zawodowych. W składzie orzekającym musi brać udział co najmniej dwóch sędziów sądu okręgowego, w rozumieniu art. 63 u.s.p. Może brać w nim udział także jeden sędzia sądu rejonowego, delegowany do sądu okręgowego, który nie może jednak przewodniczyć składowi sądu (art. 46 § u.s.p.).

Naruszenie przepisów o właściwości rzeczowej i składzie sądu skutkuje nieważnością postępowania (art. 379 pkt 5 i 6 k.p.c.).

¹¹¹ Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598.

¹¹² J. Ciszewski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 155 i n.; F. Zedler, *Jurysdykcja krajowa...*, *op. cit.*, s. 55; K. Lubiński, *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, „Państwo i Prawo” 1978, nr 11, s. 98 i n.

Właściwym do rozpoznania spraw o ubezwłasnowolnienie jest sąd miejsca zamieszkania osoby, której dotyczy wniosek. Właściwość ta obowiązuje nie tylko przy rozpatrywaniu sprawy o ubezwłasnowolnienie (mimo takiego brzmienia przepisu), lecz także o ustanowienie doradcy tymczasowego, uchylenie ubezwłasnowolnienia i zmianę ubezwłasnowolnienia.

Miejsce zamieszkania osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie oraz osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, ustala się według reguł ustanowionych w art. 25-27 k.c.

4. Wniosek o ubezwłasnowolnienie

Wniosek powinien zawierać:

- 1) wskazanie sądu, do którego jest kierowany;
- 2) dane wnioskodawcy ze wskazaniem, że wnioskodawca należy do kategorii osób wymienionych w art. 545 § 1 pkt 1-3 k.p.c.;
- 3) dane osoby, której wniosek dotyczy, ze wskazaniem miejsca zamieszkania i innych danych umożliwiających jej indywidualizację;
- 4) wskazanie zainteresowanych;
- 5) sprecyzowane żądanie:
 - a) o ubezwłasnowolnienie całkowite,
 - b) o ubezwłasnowolnienie częściowe.

Wniosek o ubezwłasnowolnienie całkowite należy uzasadnić, powołując się na chorobę psychiczną, niedorozwój umysłowy albo innego rodzaju zaburzenia psychiczne powodujące, że osoba, której wniosek dotyczy, nie jest w stanie kierować swym

postępowaniem¹¹³. Odnośnie do ubezwłasnowolnienia częściowego celowe będzie wskazanie, że z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, stan tej osoby nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, lecz potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw.

Sąd nie jest związany żądaniem zawartym we wniosku, co oznacza, że mimo wniosku o ubezwłasnowolnienie całkowite może orzec ubezwłasnowolnienie częściowe i odwrotnie. Nie jest też związany uzasadnieniem (przyczyną) ubezwłasnowolnienia. Jeżeli stwierdzi, iż zachodzą podstawy do orzeczenia ubezwłasnowolnienia, chociaż z przyczyn odmiennych niż wskazane we wniosku, orzeknie o ubezwłasnowolnieniu.

Sąd odrzuca wniosek o ubezwłasnowolnienie, jeżeli treść wniosku lub dołączone do wniosku dokumenty nie uprawdopodobniają istnienia choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub występowania innego rodzaju zaburzeń psychicznych osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, albo w razie niezłożenia żądanego świadectwa, opinii lub zaświadczenia, chyba że złożenie takich dokumentów nie jest możliwe (art. 552 § 2 k.p.c.).

Utrwalony w doktrynie i judykaturze pogląd statuuje zasadę, iż orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu następuje w interesie i dla ochrony osoby, której dotyczy. Nie może ono służyć np. zapobieganiu pieniactwu czy ochronie interesów ekonomicznych

¹¹³ Szeroko na ten temat: J. Strzebińczyk, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 40-41.

bliskich osoby, której wniosek dotyczy¹¹⁴. Dlatego zgłoszenie wniosku o ubezwłasnowolnienie w złej wierze lub lekkomyślnie podlega karze grzywny.

Grzywnę wymierza postanowieniem sąd właściwy do rozpoznania wniosku o ubezwłasnowolnienie.

Grzywna może być wymierzona w wysokości do 5000 zł (art. 163 § 1 k.p.c.).

Na postanowienie o wymierzeniu grzywny przysługuje zażalenie (art. 394 § 1 pkt 5 k.p.c.).

5. Wnioskodawca

Wniosek o ubezwłasnowolnienie może zgłosić:

- 1) małżonek osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie;
- 2) jej krewni w linii prostej oraz rodzeństwo;
- 3) jej przedstawiciel ustawowy.

Krewni osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, nie mogą zgłaszać tego wniosku, jeżeli osoba ta ma przedstawiciela ustawowego.

W art. 545 k.p.c. wymieniono osoby, które mają legitymację formalną do złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie. Kontrowersje wywoływała możliwość złożenia wniosku przez osobę, która ma być ubezwłasnowolniona.

¹¹⁴ Na ten temat: M. Pazdan, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 99-100.

W najnowszej doktrynie i orzecznictwie sądowym dominującą jest pogląd, że osoba, która ma być ubezwłasnowolniona, jest legitymowana do złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie¹¹⁵.

Interesujące rozważania na ten temat zawarte są w uzasadnieniu wyroku SA w Katowicach. Z uwagi na ich polemiczny charakter warto przytoczyć fragmenty: Sąd Apelacyjny nie podzielił poglądu SN, że wniosek o wszczęcie postępowania o ubezwłasnowolnienie może zgłosić także osoba, która ma być ubezwłasnowolniona. Zdaniem Sądu Apelacyjnego: „w sprawie o ubezwłasnowolnienie osoba zainteresowana w rozumieniu art. 510 k.p.c. nie ma legitymacji do wystąpienia z wnioskiem o ubezwłasnowolnienie, jeżeli nie należy do kręgu osób wymienionych w art. 545 k.p.c. Przepis art. 510 k.p.c. określa tylko ogólnie, kto jest zainteresowany i kto może być uczestnikiem postępowania nieprocesowego. Zamieszczenie tego przepisu wśród przepisów ogólnych wskazuje, iż nie deroguje on norm szczególnych przewidzianych dla poszczególnych rodzajów spraw z zakresu postępowania nieprocesowego. Taką szczególną normę dla postępowania o ubezwłasnowolnienie stanowi art. 545 k.p.c., który w sposób wyczerpujący wymienia krąg osób legitymowanych do wystąpienia z wnioskiem o ubezwłasnowolnienie¹¹⁶. Podkreślić należy, iż art. 545 § 1 k.p.c. wylicza taksatywnie osoby upraw-

¹¹⁵ Tak m.in.: B. Czech, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 99 i J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 165 i n. oraz powołana tam doktryna i orzecznictwo; K. Lubiński, *Podmioty legitymowane do zgłoszenia wniosku o wszczęcie postępowania o ubezwłasnowolnienie*, „Palestra” 1973, nr 9, s. 19 i n.

¹¹⁶ Por. post. SN z 7.06.1965 r., II CR 148/65, OSNCP 1966, nr 2, poz. 30.

nione do zgłoszenia wniosku o ubezwłasnowolnienie¹¹⁷. Te same osoby, jako uprawnione do wystąpienia z wnioskiem o wszczęcie postępowania o ubezwłasnowolnienie, wymieniał art. 10 dekretu z 29.08.1945 r. w sprawie postępowania o ubezwłasnowolnienie¹¹⁸. Wypada zauważyć, że ustawodawca, określając w art. 545 § 1 k.p.c. krąg osób uprawnianych do zgłoszenia wniosku o ubezwłasnowolnienie w ten sam sposób jak w art. 10 § 1 dekretu w sprawie o ubezwłasnowolnienie, uznał tym samym za aktualny ten stan prawny, jaki istniał pod rządem art. 10 powołanego dekretu. Wszędzie tam, gdzie ustawodawca uważał za pożądaną udział osoby, która ma być ubezwłasnowolniona, wyraźnie wskazywał to w tekście odpowiednich przepisów – w art. 546 k.p.c. stwierdził, że uczestnikiem postępowania z mocy samego prawa jest osoba, która ma być ubezwłasnowolniona, w art. 560 k.p.c., że ubezwłasnowolniony jest uprawniony do zaskarżania postanowień, a w dodanej ustawą z dnia 9.05.2007 r. (Dz.U. Nr 121, poz. 831) art. 559 § 3 k.p.c. obowiązującym od dnia 7.10.2007 r., że z wnioskiem o uchylenie albo zmianę ubezwłasnowolnienia może wystąpić także ubezwłasnowolniony. (...) Na koniec należy stwierdzić, iż przystąpienie prokuratora do toczą-

¹¹⁷ Poza tymi osobami wniosek o ubezwłasnowolnienie może zgłosić prokurator na podstawie art. 7 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. oraz Rzecznik Praw Obywatelskich na podstawie art. 14 pkt 4 w zw. z art. 1 ust. 2 i 3 ustawy z 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn.: Dz.U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147 ze zm.) oraz Rzecznik Praw Dziecka (art. 10 ustawy z 6.01.2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U. Nr 6, poz. 69 ze zm.).

¹¹⁸ Dz.U. Nr 40, poz. 225 ze zm.

cego się postępowania o ubezwłasnowolnienie nie jest jednoznaczne ze złożeniem wniosku przez prokuratora i wobec tego nie sanuje braku legitymacji do wszczęcia postępowania (...). W postępowaniu o ubezwłasnowolnienie wszczętym przez osobę niewymienioną w art. 545 § 1 k.p.c. nie można również w trybie wskazanym w art. 196 § 1 k.p.c. zawiadomić o tym postępowaniu osoby uprawnionej z mocy art. 545 § 1 k.p.c. do złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie, ale niebędącej jeszcze uczestnikiem tego postępowania. Dotyczy to w szczególności prokuratora, którego legitymacja do złożenia takiego wniosku ma charakter samodzielny, wynikający z art. 7 k.p.c. (...). Wobec tego, skoro wniosek o wszczęcie postępowania o ubezwłasnowolnienie wniosła strona, domagając się swojego ubezwłasnowolnienia, to wniosek ten, jako pochodzący od osoby nieuprawnionej do jego zgłoszenia, z mocy art. 514 § 2 k.p.c. podlegał oddaleniu¹¹⁹.

Złożenie wniosku przez osobę nieuprawnioną powoduje jego oddalenie.

6. Uczestnik postępowania

Stosownie do art. 510 k.p.c. zainteresowany, który weźmie udział w każdym stanie sprawy aż do zakończenia postępowania w drugiej instancji, staje się jej uczestnikiem. Zainteresowanym jest każdy, kto wykaże, że wynik postępowania dotyczy jego praw lub jeżeli sąd ustali, że zależność taka zachodzi i wezwie go

¹¹⁹ Wyrok SA w Katowicach z 15.02.2008 r., I ACa 907/07, OSA w Katowicach 2008, nr 2, poz. 3.

do udziału w sprawie. Zainteresowany staje się uczestnikiem postępowania dopiero z chwilą, gdy weźmie w nim udział.

Zgodnie z art. 546, uczestnikami postępowania o ubezwłasnowolnienie są z mocy samego prawa prócz wnioskodawcy:

- 1) osoba, której dotyczy wniosek,
- 2) jej przedstawiciel ustawowy,
- 3) małżonek osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie.

Osoby wymienione w art. 546 § 1 pkt 2 i 3 k.p.c. stają się uczestnikami postępowania o ubezwłasnowolnienie z mocy tego przepisu, bez konieczności wykazywania, że wynik postępowania dotyczy ich praw. Będą uczestnikami nawet wbrew woli, także wtedy, jeżeli nie wezmą udziału w postępowaniu.

Przepis art. 546 k.p.c. nie wyklucza dopuszczenia do udziału w postępowaniu innych osób spoza kręgu w nim wymienionych, o ile będą to zainteresowani w rozumieniu art. 510 k.p.c. Pogląd ten jest utrwalony w doktrynie i orzecznictwie SN oraz sądów powszechnych. W orzecznictwie SN pojawiły się jednak dwa nurty: z jednego wynika, iż uczestnikiem może być każdy zainteresowany¹²⁰, natomiast w postanowieniu z 4.10.1966 r.¹²¹ SN przyjął zasadę zawężającą, w myśl której uczestnikami postępowania o ubezwłasnowolnienie mogą być – obok osób wymienionych w art. 546 § 1 k.p.c., będących uczestnikami z mocy sa-

¹²⁰ Zob. post. SN z 30.04.1965 r., II CZ 23/65, OSNCP 1966, nr 2, poz. 24; post. SN z 10.02.1978 r., I CZ 134/77, niepubl.

¹²¹ II CR 317/66, OSNCP 1967, nr 6, poz. 104.

mego prawa – tylko osoby wymienione w art. 545 § 1 pkt 2 k.p.c., uznane przez ustawodawcę za zainteresowane w rozumieniu art. 510 k.p.c. Moim zdaniem brak jest jednak podstawy w przepisach do takiego zawężenia kręgu uczestników, nie przemawiają za tym także racjonalne przesłanki. Uważam zatem, że uczestnikiem może być każda osoba, spełniająca wymogi z art. 510 k.p.c.¹²²

Postępowanie toczy się z udziałem prokuratora, a nie „może się toczyć”. Udział prokuratora jest zatem obligatoryjny. Intencję ustawodawcy oddaje także okoliczność, iż przepis art. 546 § 2 k.p.c. nie zalicza prokuratora do uczestników postępowania (brak sformułowania „uczestnikiem postępowania jest także prokurator”), lecz w sposób szczególny statuuje jego pozycję w postępowaniu („postępowanie toczy się z udziałem”). Jest to świadomy zabieg, którego celem jest podkreślenie, że prokurator nie jest zwykłym uczestnikiem postępowania, którego niestawiennictwo nie tamuje rozpoznania sprawy (art. 513 k.p.c.), ale że postępowanie może toczyć się tylko z udziałem prokuratora.

Zgodnie z art. 546 § 3 organizacje pozarządowe, mające wśród zadań statutowych ochronę praw osób niepełnosprawnych, udzielanie pomocy takim osobom lub ochronę praw człowieka, mogą wstąpić do postępowania w każdym jego stadium. Według projektodawców regulacja ta jest wprowadzona w interesie niepełnosprawnych i ma na celu stworzenie podstawy prawnej wstąpienia tych organizacji do postępowania o ubezwłasnowolnienie i wyrażenia swojej opinii.

¹²² Tak też: K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 1023.

Podstawą dopuszczenia organizacji pozarządowej jest wykazanie, że do jej zadań statutowych należy ochrona praw osób niepełnosprawnych lub udzielanie takim osobom pomocy lub ochrona praw człowieka. Zadań tych nie można domniemywać – muszą być wprost zapisane w statucie.

Do tych organizacji pozarządowych stosuje się przepisy art. 61-63 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

Ubezważnowolnienie ogranicza sferę praw i wolności zagwarantowanych w Konstytucji RP i europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹²³. Dlatego postępowanie w tych sprawach wymaga ścisłego przestrzegania procedury i zapewnienia osobie, której wniosek dotyczy, maksimum możliwości obrony swoich praw. Jednym z instrumentów tej obrony, dającym jednocześnie doświadczonym sędziom możliwość oceny osoby, której wniosek dotyczy, jest jej wysłuchanie (art. 547 k.p.c.).

7. Wysłuchanie osoby, której dotyczy wniosek o ubezważnowolnienie

Wysłuchanie, o którym mowa w art. 547 k.p.c., jest obligatoryjne¹²⁴.

Przepis uległ gruntownej zmianie na podstawie art. 1 pkt 19 ustawy z 9.05.2007 r.¹²⁵ Nowe brzmienie tego przepisu zostało

¹²³ Konwencja sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

¹²⁴ Na potrzebę zmiany przepisu wskazywał m.in. M. Pazdan, [w:] *System...*, *op. cit.*, s. 969.

¹²⁵ Dz.U. Nr 121, poz. 831.

niewątpliwie zainspirowane treścią wyroku TK z 7.03.2007 r.¹²⁶, dlatego dla prawidłowej wykładni tego przepisu, konieczne jest zapoznanie się z istotnym fragmentem wyroku TK: „(...) Trybunał Konstytucyjny nie może zignorować skali faktycznych problemów z zagwarantowaniem praw osób ubezwłasnowolnionych w postępowaniu sądowym. Jak wynika z przedstawionych Trybunałowi Konstytucyjnemu wyników lustracji akt sądowych spraw o ubezwłasnowolnienie prowadzonych w latach 2001-2002, przeprowadzonej przez Departament Sądów Powszechnych Ministerstwa Sprawiedliwości w pierwszym kwartale 2003 r. i ponownie w pierwszym kwartale 2004 r., nieprawidłowości w tym zakresie w dalszym ciągu są raczej regułą, a nie wyjątkiem¹²⁷. Dla zobrazowania skali tego zjawiska można przytoczyć na przykład, że w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie sądy sporadycznie wysłuchują osób zainteresowanych (16% badanych spraw) i wzywają świadków (tylko 2% badanych spraw), z zasady powołują też tylko jednego biegłego (98% badanych spraw), a kuratorami ustanawiają pracowników sądów, często nieprzygotowanych do pełnienia tej roli (99% badanych spraw¹²⁸; badania przeprowadzone dla 385 losowo wybranych spraw). Podobne wnioski płyną także z innych badań praktyki sądowej w zakresie postępowania o ubezwłasnowolnienie, m.in. w odniesieniu do osób niepełnosprawnych intelektualnie. Analiza 393

¹²⁶ K 28/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 24.

¹²⁷ Pismo o sygnaturze DSP-II-5000-49/07.

¹²⁸ Zob. I. Kleniewska, *Postępowanie w sprawach...*, op. cit., s. 118-134.

spraw sądowych dotyczących tych osób, przeprowadzona przez studentów warszawskiej Kliniki Prawa pod kierunkiem A. Firkowskiej-Mankiewicz, M. Szeroczyńskiej i J. Parczewskiego w 2001 r., dowiodła, że przeciętnie tylko połowa ubezwłasnowolnionych bierze aktywny udział w postępowaniu i podobny odsetek ma pełnomocnika procesowego, a orzeczenia w sprawie ubezwłasnowolnienia są zupełnie wyjątkowo zmieniane lub zaskarżane¹²⁹. Co więcej, ubezwłasnowolnienie często jest nadużywane przez rodziny osób ubezwłasnowolnionych w celu uzyskania korzyści majątkowych lub praktycznie wymuszane przez instytucje państwowe, takie jak ZUS czy domy opieki społecznej, które uzyskanie orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu traktują jako warunek przyznania świadczeń, np. renty, miejsca w domu opieki¹³⁰. Nieprawidłowości w zakresie postępowania o ubezwłasnowolnienie były dostrzegane zarówno przez Rzecznika Praw Obywatelskich, jak i Ministra Sprawiedliwości, jednak

¹²⁹ Zob. A. Firkowska-Mankiewicz, M. Szeroczyńska, J. Parczewski, *Praktyka ubezwłasnowolniania osób z niepełnosprawnością intelektualną w polskich sądach. Raport z badań*, Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, Warszawa 2002; A. Firkowska-Mankiewicz, M. Szeroczyńska, *Praktyka ubezwłasnowolniania osób z niepełnosprawnością intelektualną w polskich sądach. Raport z badań*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2005, nr 2, s. 87-117.

¹³⁰ Por. J. Kamiński, *Sytuacja osób niepełnosprawnych intelektualnie w postępowaniu z jednostkami organizacyjnymi Zakładu Ubezpieczeń Społecznych – raport z badań*, Warszawa 2005; badanie przeprowadzone na próbie 2453 osób niepełnosprawnych intelektualnie z całej Polski; Open Society Institute, *Rights of People with Intellectual Disabilities. Access to Education and Employment – Poland*, 2005.

mimo działań podejmowanych przez różne instytucje publiczne ich skala w dalszym ciągu jest duża. Tym bardziej więc można się spodziewać, że «zastępcze» gwarancje prawa do złożenia wniosku o uchylenie lub zmianę ubezwłasnowolnienia mogą się okazać nieskuteczne, a brak przyznania tego prawa samym zainteresowanym znacznie ogranicza ich dostęp do sądu i prawa do decydowania o własnym życiu”.

Od wysłuchania nie można odstąpić w trybie art. 556 § 1 zd. 1 k.p.c., jeżeli sąd uzna to za niecelowe ze względu na stan zdrowia osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie, określony w opiniach biegłego lekarza psychiatry lub neurologa oraz psychologa wydanych po przeprowadzeniu badania.

Wysłuchanie powinno nastąpić niezwłocznie po wszczęciu postępowania. Odbywa się ono na rozprawie (art. 555 k.p.c.), przed sądem orzekającym, a tylko w wyjątkowych przypadkach, gdy przemawiają za tym poważne niedogodności lub niewspółmierność kosztów, wysłuchanie może się odbyć przed sędzią wyznaczonym (art. 235 § 1 w zw. z art. 13 § 2 i art. 547 § 2 k.p.c.). Z uwagi na treść art. 547 § 2 k.p.c. uzasadnione jest stanowisko, że w tym postępowaniu wyłączone jest wysłuchanie przez sąd wezwany.

Przy wysłuchaniu muszą być obecne łącznie co najmniej dwie osoby – zawsze biegły psycholog i według uznania sądu – biegły psychiatra lub neurolog. Konieczność obecności dwóch z wyżej wskazanych osób, w tym biegłego psychologa, wynika jednoznacznie z treści § 3 („po wysłuchaniu biegłego lekarza i psychologa uczestniczących w posiedzeniu”). Mamy do czy-

nienia z jednoznaczłą koniunkcją – psycholog i co najmniej jeden biegły lekarz.

Nie ma przeszkód, aby obecni byli biegli lekarze obydwu specjalności, o ile sąd uzna to za konieczne. Mogą być obecni także dodatkowo lekarze innych specjalności.

Z uprawnienia do przymusowego sprowadzenia osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie, sąd powinien korzystać w sytuacjach wyjątkowych, gdy wezwanie do dobrowolnego stawiennictwa – mimo podejmowanych prób – okaże się bezskuteczne. Wprawdzie z komentowanego przepisu nie wynikają przesłanki mogące uzasadniać przymusowe doprowadzenie, można jednak postulować, aby sąd – zanim je zarządzi – co najmniej dwukrotnie, pod rygorem sprowadzenia, wezwał zainteresowanego do dobrowolnego stawiennictwa. W wypadku przymusowego sprowadzenia wysłuchanie odbywa się na rozprawie. Do przymusowego sprowadzenia osoby na rozprawę celem wysłuchania należy stosować art. 247 i 285 § 2 k.p.k. w zw. z art. 220-222 i 224 k.p.k. oraz w zw. z art. 163 § 2 i art. 13 § k k.p.c., mając jednak na względzie charakter sprawy o ubezwłasnowolnienie i ewentualną sytuację, w której znajduje się osoba objęta wnioskiem oraz jej stan zdrowotny. W doktrynie podnosi się postulat oparty na krytyce możliwości przymusowego sprowadzania osoby, której wnioski dotyczy, na rozprawę celem jej wysłuchania, aby nie sto-

sować tego środka przymusu i korzystać wyłącznie z możliwości wysłuchania przez sędziego wyznaczonego¹³¹.

Na postanowienie sądu o przymusowym sprowadzeniu osoby na rozprawę przysługuje zażalenie.

Przepis art. 547 k.p.c. przewiduje obowiązek zaprotokołowania, że nie ma możliwości porozumienia się z osobą, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie. Stwierdzenie takie, zaakcentowane w protokole, stanowi wzmocnienie gwarancji osoby, której wniosek dotyczy.

W literaturze można spotkać się ze stanowiskiem, że pominięcie wysłuchania osoby, której wniosek dotyczy, powoduje nieważność postępowania z powodu pozbawienia zainteresowanego możliwości obrony jego praw¹³². Pogląd ten jest zbyt daleko idący¹³³, w sytuacji gdy nie ma możliwości porozumienia się z osobą, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie.

8. Doradca tymczasowy

W sytuacji gdy wniosek o ubezwłasnowolnienie dotyczy osoby pełnoletniej, sąd może na wniosek uczestnika postępowania lub z urzędu, przy wszczęciu lub w toku postępowania, ustanowić dla niej doradcę tymczasowego, gdy uzna to za konieczne

¹³¹ J. Kindrat-Nongiesser, *Charakter i ocena zmian przepisów w sprawie postępowania o ubezwłasnowolnienie oraz postulaty de lege ferenda*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2009, nr LXXIX, s. 110.

¹³² A. Górski, J.P. Górski, *Zmiany w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie*, „Przeгляд Sądowy” 2007, nr 11-12, s. 18.

¹³³ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 172.

dla ochrony jej osoby lub mienia. Przed ustanowieniem doradcy tymczasowego należy wysłuchać osobę, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie. Doradcą tymczasowym należy ustanowić przede wszystkim małżonka, krewnego lub inną osobę bliską, jeżeli nie stoi temu na przeszkodzie wzgląd na dobro osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie (art. 548 § 3 k.p.c.).

Sąd może zwrócić się do organizacji pozarządowej (wymienionej w art. 546 § 3 k.p.c.) o wskazanie osoby, która mogłaby być ustanowiona doradcą tymczasowym.

Postanowienie o ustanowieniu doradcy tymczasowego staje się skuteczne z chwilą doręczenia go osobie, której dotyczy wniosek. W wypadkach określonych w art. 556 k.p.c. postanowienie staje się skuteczne z chwilą wydania (art. 548 k.p.c.).

Mimo „tymczasowości” ustanowienia doradcy dla osoby pełnoletniej, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, przepisy nie precyzują granic czasowych jego ustanowienia. Z art. 550 k.p.c. wywnioskować można, że doradca pełni swoją funkcję do czasu, gdy postanowienie o jego ustanowieniu traci moc (§ 1) lub gdy sąd go odwoła (§ 2).

Doradcę tymczasowego można ustanowić:

- 1) na wniosek:
 - a) wnioskodawcy,
 - b) osoby, której dotyczy wniosek,
 - c) przedstawiciela ustawowego osoby, której dotyczy wniosek,
 - d) małżonka osoby, której dotyczy postępowanie,
 - e) prokuratora,
 - f) uczestnika postępowania;

2) z urzędu.

Doradca tymczasowy może być ustanowiony wyłącznie w przypadku, gdy postępowanie dotyczy osoby pełnoletniej. Celem ustanowienia doradcy jest ochrona osoby, której postępowanie dotyczy, lub jej mienia. Nie może on być ustanowiony w interesie wierzycieli tej osoby czy jej najbliższych.

Obligatoryjnym warunkiem wstępnym wyznaczenia doradcy jest wysłuchanie osoby, której postępowanie dotyczy.

Doradcą może być powołana osoba, która w ocenie sądu spełnia kryteria moralne i ma wiedzę niezbędną do ochrony dobra (osoba lub mienie), dla którego jest powołana. Jeżeli warunki te spełnia małżonek, krewny lub inna osoba bliska – należy powołać tę osobę na doradcę, stosując wymienioną w art. 548 § 3 k.p.c. kolejność, tzn. krewny lub inna osoba bliska nie może zostać doradcą, jeżeli kwalifikuje się do tego małżonek, a krewny jest przed inną osobą bliską.

Do doradcy tymczasowego stosuje się przepisy o kuratorze osoby częściowo ubezwłasnowolnionej. Przepisy te kształtują jego uprawnienia i obowiązki, m.in. zastosowanie ma przepis art. 181 k.r.o. oraz orzecznictwo i dorobek doktryny do tego przepisu. Patrz poniżej przytoczone poglądy¹³⁴.

Kurator osoby częściowo ubezwłasnowolnionej jest powołany do wyrażenia zgody na zaciągnięcie przez nią zobowiązań lub rozporządzenia swoim prawem (art. 17 k.c.) również w tym

¹³⁴ Za: K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009, komentarz do art. 181 k.r.o.

wypadku, gdy postanowienie sądu opiekuńczego nie zawiera uprawnienia kuratora do reprezentowania osoby częściowo ubezwłasnowolnionej i do zarządzania jej majątkiem (art. 181 § 1 k.r.o.). Wykładnia art. 66 w zw. z art. 65 § 2 k.p.c. prowadzi do wniosku, że zdolności procesowej nie posiada nie tylko osoba pozbawiona całkowicie zdolności do czynności prawnych, ale także osoba ograniczona w tej zdolności w sprawach wynikających z czynności prawnych, których osoba ta nie mogłaby dokonywać samodzielnie. W tym zakresie przedstawicielem ustawowym osoby częściowo ubezwłasnowolnionej jest jej kurator ustanowiony zgodnie z art. 16 § 2 k.c., któremu nie jest w tym celu potrzebne szczególne upoważnienie sądu opiekuńczego¹³⁵.

„Uprawnienia kuratora osoby częściowo ubezwłasnowolnionej do działania w procesie (art. 66 k.p.c.) odnoszą się do wszystkich spraw wynikłych z czynności, których osoba taka nie może dokonać samodzielnie, choćby postanowienie sądu opiekuńczego nie zawierało upoważnienia kuratora do reprezentowania osoby częściowo ubezwłasnowolnionej (art. 181 k.r.o.). Dlatego w tych sprawach kurator podejmuje czynności procesowe za tę osobę i jemu należy doręczać odpisy orzeczeń (art. 133 § 1 k.p.c.)”¹³⁶.

¹³⁵ Post. z 30.09.1977 r., III CRN 132/77, OSNCPiUS 1978, nr 11, poz. 204, glosa P. Ochałek, „Nowe Prawo” 1981, nr 3, poz. 159.

¹³⁶ Post. z 8.09.1970 r., II CZ 115/70, OSNCP 1971, nr 6, poz. 104, glosa H. Mądrzak, „Nowe Prawo” 1973, nr 5, poz. 787, glosa K. Korzan, „Państwo i Prawo” 1972, nr 11, poz. 161.

Kurator z art. 181 k.r.o. nie jest niezbędny, jeśli chodzi o spowodowanie, by uczestnik poddał się zgodnie z zaleceniem biegłych systematycznemu leczeniu i kontroli stanu zdrowia. Tego rodzaju porad czy starań mogą się podjąć członkowie rodziny uczestnika albo właściwe organa państwowe lub społeczne¹³⁷.

„Doradca tymczasowy, ustanowiony dla osoby, względem której toczy się postępowanie o jej ubezwłasnowolnienie (art. 548 § 1 k.p.c.), może być – gdy sąd, przed którym toczy się postępowanie o ubezwłasnowolnienie, tak postanowi (art. 181 § 1 k.r.o. i art. 549 § 2 k.p.c.) – powołany do jej reprezentowania i do zarządu jej majątkiem. Wówczas jako przedstawiciel tej osoby może on na podstawie art. 901 § 1 k.c. odwołać darowiznę dokonaną przez osobę, dla której został ustanowiony”¹³⁸.

Od doradcy tymczasowego należy odróżnić kuratora ustanowionego na podstawie art. 556 § 2 k.p.c. Kurator powołany na mocy wyżej wymienionego przepisu ma na celu ochronę praw osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie, w toku postępowania, jeżeli nie ma ona przedstawiciela ustawowego albo przedstawiciel ten jest wnioskodawcą, a stan zdrowia osoby powoduje, że nie może ona uczestniczyć czynnie w postępowaniu (np. ze względu na zaburzenia psychiczne czy stopień niedorozwoju umysłowego).

Doradcę tymczasowego można ustanowić tylko dla osoby pełnoletniej, a jego kompetencje dotyczą także spraw niezwiąza-

¹³⁷ Post. z 9.01.1969 r., I CR 492/68, Legalis.

¹³⁸ Post. SN z 21.06.1968 r., I CZ 77/68, OSNC 1969, nr 3, poz. 56.

nych z postępowaniem, jego powołanie powoduje bowiem ograniczenie zdolności do czynności prawnych osoby zastępowanej. Kurator (na podstawie art. 556 § 2 k.p.c.) może być ustanowiony także dla osoby małoletniej, jego kompetencje dotyczą wyłącznie postępowania o ubezwłasnowolnienie.

Postanowienie o ustanowieniu doradcy tymczasowego staje się skuteczne z chwilą doręczenia go osobie, której dotyczy wnioski. W przypadkach określonych w art. 556 k.p.c. postanowienie o powołaniu kuratora jest skuteczne z chwilą wydania¹³⁹.

Z chwilą uprawomocnienia się postanowienia o ustanowieniu doradcy tymczasowego osoba, dla której go ustanowiono, ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych na równi z osobą ubezwłasnowolnioną częściowo.

9. Ograniczona zdolność do czynności prawnych osoby, dla której ustanowiono doradcę tymczasowego

Ponieważ zakres ograniczenia zdolności do czynności prawnych osoby, dla której ustanowiono doradcę tymczasowego jest taki sam, jak dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo, ograniczenie to regulują przepisy art. 17-22 k.c. Z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych do ważności czynności prawnej, przez którą osoba, mająca doradcę tymczasowego, zaciąga zobowiązanie lub rozporządza swoim prawem, potrzebna

¹³⁹ M. Malczyk-Herdzina, *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie w świetle nowelizacji k.p.c. z 9.05.2007 r.*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, pod red. H. Doleckiego i K. Flagi-Gieruszyńskiej, Warszawa 2009, s. 218 i n.

jest zgoda jej przedstawiciela ustawowego. Ważność umowy, zawartej przez tę osobę bez wymaganej zgody przedstawiciela ustawowego, zależy od potwierdzenia umowy przez tego przedstawiciela. Może ona jednak sama potwierdzić umowę po oddaleniu albo odrzuceniu wniosku o ubezwłasnowolnienie, bądź po umorzeniu postępowania. Strona, która zawarła umowę z osobą mającą doradcę tymczasowego, nie może powoływać się na brak zgody jej przedstawiciela ustawowego. Może jednak wyznaczyć temu przedstawicielowi odpowiedni termin do potwierdzenia umowy; staje się wolna po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu. Jeżeli osoba, dla której ustanowiono doradcę tymczasowego, dokonała sama jednostronnej czynności prawnej, do jakiej ustawa wymaga zgody przedstawiciela ustawowego, czynność jest nieważna. Osoba, mająca doradcę tymczasowego, może bez zgody przedstawiciela ustawowego zawierać umowy należące do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego. Osoba taka może bez zgody przedstawiciela ustawowego rozporządzać swoim zarobkiem, chyba że sąd opiekuńczy z ważnych powodów inaczej postanowi. W sytuacji gdy przedstawiciel ustawowy oddał określone przedmioty majątkowe do swobodnego użytku osobie, dla której ustanowiono doradcę tymczasowego, uzyskuje ona pełną zdolność w zakresie czynności prawnych, dotyczących tych przedmiotów.

Wyjątek stanowią czynności prawne, do których dokonania nie wystarcza według ustawy zgoda przedstawiciela ustawowego¹⁴⁰.

10. Zdolność procesowa osoby, dla której ustanowiony został doradca tymczasowy

B. Czech stwierdził¹⁴¹, że osoba, dla której ustanowiony został doradca tymczasowy: „ma wprawdzie ograniczoną zdolność do czynności prawnych (art. 549 § 1), ale nie pozbawia jej to pełnej zdolności do podejmowania w toku postępowania o ubezwłasnowolnienie czynności procesowych dotyczących jej osoby. Wniosek taki wynika z zestawienia art. 573 i art. 549 k.p.c. Zdolność ta nie ulega ograniczeniu nawet przy takim stanie zdrowia, przy jakim nawiązanie z nią kontaktu okazuje się bezwzględnie niecelowe. Ograniczenie zdolności do działania w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie następuje dopiero w razie konieczności ochrony osoby chorej lub jej majątku. Poza tym, skuteczność czynności procesowych podejmowanych przez doradcę tymczasowego nie jest uzależniona od woli osoby przez niego reprezentowanej”.

Osoba, dla której ustanowiono doradcę tymczasowego, ma zdolność do podejmowania czynności w postępowaniu dotyczącym jej osoby, chyba że nie ma zdolności do czynności prawnych (art. 573 § 1 w zw. z art. 549 k.p.c.).

¹⁴⁰ J. Kremis, [w:] *Podstawy prawa cywilnego*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2005, s. 40 i n.

¹⁴¹ B. Czech, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 114; zob. też powołane tam orzecznictwo i literatura.

11. Utrata mocy postanowienia o ustanowieniu doradcy tymczasowego

Postanowienie o ustanowieniu doradcy tymczasowego traci moc z chwilą zaistnienia jednej z okoliczności wymienionych w art. 550 § 1 pkt 1 albo 2 k.p.c., bez konieczności wydawania orzeczenia w tej materii.

Postanowienie o ustanowieniu doradcy tymczasowego traci moc z chwilą:

- 1) uprawomocnienia się postanowienia o oddaleniu wniosku o ubezwłasnowolnienie;
- 2) uprawomocnienia się postanowienia o odrzuceniu wniosku o ubezwłasnowolnienie;
- 3) uprawomocnienia się postanowienia o umorzeniu postępowania w sprawie o ubezwłasnowolnienie;
- 4) uprawomocnienia się postanowienia o ubezwłasnowolnieniu, w którym dla osoby ubezwłasnowolnionej ustanowiony został opiekun;
- 5) uprawomocnienia się postanowienia o ubezwłasnowolnieniu, w którym dla osoby ubezwłasnowolnionej ustanowiony został kurator.

Uczestnik postępowania może mieć interes w uzyskaniu z sądu potwierdzenia utraty mocy postanowienia o ustanowieniu doradcy tymczasowego. Ponieważ jednak sąd nie stwierdza tej utraty żadnym orzeczeniem, może sprawiać to problem formalny. Uważam, że uczestnik może zwrócić się o wydanie odpisu zawiadomienia sądu opiekuńczego, dokonanego stosownie do art. 551 § 1 k.p.c.

Zgodnie z art. 556 § 2 sąd ustanowi kuratora: „(...) w celu ochrony w toku postępowania praw osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie (...)”. Przepis ten nie daje jednak sądowi pełnej swobody oceny, czy ochrona praw tej osoby wymaga ustanowienia kuratora. Jeżeli osoba ta nie ma żadnego reprezentanta, któremu skutecznie można dokonywać doręczeń i który może dokonywać czynności procesowych w jej imieniu, sąd zobowiązany jest ustanowić kuratora.

Zwrot „(...) ustanowi kuratora, chyba że ma ona przedstawiciela ustawowego (...)” należy rozumieć w ten sposób, że jeżeli osoba, której postępowanie dotyczy, ma przedstawiciela ustawowego, który nie był wnioskodawcą, to ustanowienie kuratora jest wykluczone.

Gdy osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, ma przedstawiciela ustawowego, kuratora ustanawia się tylko wtedy, gdy przedstawiciel ustawowy był wnioskodawcą. Fakt popierania wniosku o ubezwłasnowolnienie przez przedstawiciela, który wnioskodawcą nie był, nie stanowi podstawy ustanowienia kuratora.

Ustanowienie kuratora nie powoduje ograniczenia zdolności do czynności prawnych osoby, dla której go ustanowiono. Kurator ustanowiony w tym trybie jest kuratorem procesowym.

Na postanowienie o ustanowieniu kuratora oraz osobę kuratora przysługuje zażalenie.

Osoba, co do której sąd zastosuje art. 556 k.p.c., może mieć już ustanowionego doradcę tymczasowego w trybie art. 548 i n. k.p.c. Okoliczność ta nie wyklucza ustanowienia kuratora. We-

dług K. Korzana przesłanką negatywną ustanowienia kuratora jest fakt ustanowienia doradcy tymczasowego, ale tylko wtedy, gdy przyznano mu prawo do reprezentacji, o której mowa w art. 181 § 1 k.r.o.¹⁴²

12. Odwołanie doradcy tymczasowego

Odwołanie doradcy tymczasowego następuje z urzędu albo na wniosek, na mocy postanowienia.

Sąd zobowiązany jest odwołać doradcę tymczasowego, gdy ustała potrzeba dalszej ochrony:

- 1) osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie;
- 2) mienia osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie.

Doradca tymczasowy kończy działalność z chwilą uprawomocnienia się postanowienia o jego odwołaniu.

Ustanowienie lub odwołanie doradcy tymczasowego ma istotny wpływ na prawa osoby, której postępowanie dotyczy. Dlatego na postanowienie w tej materii przysługuje zażalenie. Jednocześnie dla wzmocnienia ochrony praw osoby, której wnioski dotyczy, o ustanowieniu lub odwołaniu doradcy tymczasowego zawiadamia się z urzędu sąd opiekuńczy (art. 551 k.p.c.).

Sąd opiekuńczy powiadamia się o:

- 1) ustanowieniu doradcy tymczasowego na wniosek;
- 2) ustanowieniu doradcy tymczasowego z urzędu;

¹⁴² K. Korzan, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 359.

- 3) zmianie osoby doradcy tymczasowego (odwołanie dotyczącego doradcy i powołanie nowego);
- 4) utracie mocy postanowienia o ustanowieniu doradcy tymczasowego (art. 550 § 1 k.p.c.);
- 5) odwołaniu doradcy tymczasowego.

Zażalenie przysługuje na postanowienie o:

- 1) ustanowieniu doradcy tymczasowego na wniosek;
- 2) ustanowieniu doradcy tymczasowego z urzędu;
- 3) zmianie osoby doradcy tymczasowego (odwołanie dotyczącego doradcy i powołanie nowego);
- 4) odwołaniu doradcy tymczasowego;
- 5) oddaleniu wniosku o odwołanie doradcy tymczasowego.

Uprawnionym do wniesienia zażalenia jest uczestnik postępowania i doradca tymczasowy.

13. Adwokat lub radca prawny z urzędu

Dla osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, może być ustanowiony pełnomocnik (art. 560¹ k.p.c.). Stosownie do przepisu art. 117 k.p.c. pełnomocnik z urzędu może być ustanowiony przez sąd tylko na wniosek strony. Pełnomocnik taki może być ustanowiony także w postępowaniu w przedmiocie ubezwłasnowolnienia dla osoby, której postępowanie dotyczy.

Oprócz możliwości ustanowienia pełnomocnika na wniosek przepis art. 560¹ k.p.c. przewiduje ustanowienie pełnomocnika z urzędu przez sąd mimo braku wniosku osoby, której postępowanie dotyczy.

Dla ustanowienia pełnomocnika z urzędu przez sąd w trybie komentowanego przepisu łącznie muszą zająć dwie przesłanki:

- 1) w ocenie sądu osoba, której postępowanie dotyczy, musi być w takim stanie psychicznym, że nie jest zdolna do złożenia wniosku,
- 2) sąd uzna, że udział adwokata lub radcy prawnego w sprawie jest potrzebny¹⁴³.

Zwraca uwagę celowe użycie przez ustawodawcę terminu „potrzebny”, a nie „niezbędny”. Wystarczająca do ustanowienia pełnomocnika z urzędu jest zatem rzeczowa potrzeba jego udziału w sprawie, nawet jeżeli z okoliczności sprawy wynika, że nie jest on absolutnie niezbędny i bez jego udziału sąd może wydać orzeczenie.

Sąd może ustanowić pełnomocnika z urzędu nie tylko mimo braku wniosku, ale nawet w sytuacji, kiedy ustanowieniu takiemu sprzeciwia się osoba, której postępowanie dotyczy. Pełnomocnik taki jest bowiem ustanawiany wtedy, gdy stan psychiczny tej osoby uniemożliwia jej podejmowanie racjonalnych decyzji. Decydująca jest w tej sytuacji ocena sądu, że udział pełnomocnika jest potrzebny dla właściwej ochrony interesu osoby, której postępowanie dotyczy¹⁴⁴.

Sąd może cofnąć ustanowienie takiego pełnomocnika, jeżeli okoliczności, na podstawie których pełnomocnik został usta-

¹⁴³ P. Pruś, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 105.

¹⁴⁴ A. Górski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, t. III, Warszawa 2011, s. 136-137.

nowiony, przestały istnieć (np. stan zdrowia psychicznego poprawił się na tyle, że osoba, której postępowanie dotyczy, stała się zdolna do złożenia wniosku o ustanowienie adwokata). Sąd nie może obciążyć jednak tej osoby kosztami pełnomocnika ustanowionego przez sąd.

Na postanowienie o ustanowieniu w tym trybie pełnomocnika z urzędu zażalenie nie przysługuje. Zażalenie przysługuje na postanowienie o odwołaniu pełnomocnika z urzędu (art. 394 § 1 pkt 2 k.p.c.).

14. Postępowanie

Podstawą wniosku o ubezwłasnowolnienie jest, w zależności od przyczyny ubezwłasnowolnienia, świadectwo wydane przez lekarza psychiatrę, opinia psychologa lub właściwej poradni odwykowej. Świadectwa mają uprawdopodobnić podstawę ubezwłasnowolnienia. Ich nieprzedłożenie, jeżeli braku tego wnioskodawca nie usunie w terminie przez sąd wyznaczonym, powoduje odrzucenie wniosku. Istotnym *novum* jest odrzucenie (nie oddalenie) wniosku, jeżeli sama treść wniosku albo dołączone do niego dokumenty nie uprawdopodobniają istnienia zaburzeń, które mają być podstawą orzeczenia ubezwłasnowolnienia (art. 552 k.p.c.)¹⁴⁵. Do istotnej zmiany przepisu art. 552 k.p.c. doszło w 2007 r. Jak uzasadniono tę zmianę¹⁴⁶: „(...) projektowa-

¹⁴⁵ Przepis ma charakter prewencyjny. A. Górski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 21.

¹⁴⁶ Druk sejmowy V kadencji, nr 715 z 19.06.2006 r., s. 9, pkt 18.

na obligatoryjność żądania odpowiednich zaświadczeń lekarskich lub także opinii psychologa jest uzasadniona ze względu na wszczynanie postępowań w znacznej liczbie przypadków na podstawie wniosków nienależycie udokumentowanych. W razie niezłożenia żądanych świadectw (zaświadczeń) lekarskich lub opinii psychologa sąd odrzucałby wniosek o ubezwłasnowolnienie, chyba że ich złożenie nie byłoby możliwe. Takie zastrzeżenie jest niezbędne, ponieważ zaburzenia psychiczne lub niedorozwój umysłowy nie zawsze są diagnozowane przed złożeniem wniosku o ubezwłasnowolnienie, który może jednak dostatecznie uprawdopodobniać istnienie choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych uzasadniających ubezwłasnowolnienie. Jeżeli jednak treść wniosku nie uprawdopodobniałaby potrzeby ubezwłasnowolnienia, sąd odrzucałby wniosek”. Z powyższego wynika, że wolą ustawodawcy było, aby jednocześnie chronić uzasadniony interes osoby, której wniosek dotyczy, zapobiegać pochopnym wnioskom, ale jednocześnie zapewnić ochronę osoby, której wniosek dotyczy, i jej mienia zawsze wtedy, gdy wniosek jest zasadny, chociaż dotknięty brakiem świadectw (opinii, zaświadczeń) lekarskich lub opinii psychologa. Z rozważań przytoczonych wyżej wynika, że nadal aktualny jest (choć wydany na kanwie poprzedniego uregulowania prawnego) pogląd SN: „Także wówczas, gdy pijaństwo, z powodu którego ma nastąpić ubezwłasnowolnienie, jest uprawdopodobnione w inny sposób, aniżeli za pomocą żądanego przez sąd zaświadczenia poradni przeciwalkoholowej, w szczególności wynika z akt toczącej się przed sądem

sprawy o zastosowanie wobec osoby, która ma być ubezwłasnowolniona, obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie lecznictwa odwykowego, odrzucenie wniosku nie jest uzasadnione, pomimo niezłożenia takiego zaświadczenia. Cel żądania jego przedstawienia, a mianowicie uprawdopodobnienie powodu, dla którego ma być orzeczone ubezwłasnowolnienie, zostaje wówczas osiągnięty. Co prawda, następuje to w inny sposób aniżeli wskazany w art. 552 § 1 k.p.c., ale byłoby zbytnim formalizmem tylko z tej przyczyny odmawiać prowadzenia postępowania o ubezwłasnowolnienie osoby, co do której uprawdopodobnione zostało, że zachodzą powody do jej ubezwłasnowolnienia. W takim przypadku za ubezwłasnowolnieniem, gdy powody je uprawdopodobniająca zostaną potwierdzone w wyniku przeprowadzonego postępowania dowodowego, przemawiają zarówno interes ogólny, jak i dobro osoby, która ma być ubezwłasnowolniona¹⁴⁷. Przecież w każdym przypadku (choroba psychiczna lub niedorozwój umysłowy, pijaństwo i narkomania) poddanie się badaniu jest dobrowolne, a sam wnioskodawca (jeżeli nie jest nim osoba, której wniosek dotyczy) nie ma żadnych możliwości, żeby zmusić osobę, której wniosek dotyczy, do poddania się badaniu.

Wobec powyższego za obowiązujące należy uznać następujące zasady postępowania i orzekania:

- 1) sąd zobligowany jest do zażądania przedłożenia przez wnioskodawcę świadectwa, opinii, lub zaświadczenia;

¹⁴⁷ Z uzasadnienia post. SN z 27.03.1986 r., I CZ 137/85, OSNC 1987, nr 4, poz. 64.

- 2) w przypadku niezłożenia wyżej wymienionych dokumentów (po wezwaniu do uzupełnienia braków), sąd odrzuca wniosek o ubezwłasnowolnienie, chyba że treść wniosku i innych dołączonych dokumentów w sposób oczywisty uprawdopodobniają zasadność żądania wniosku, albo sąd uznaje, że złożenie dokumentów jest obiektywnie niemożliwe.

Wydawanie opinii, zaświadczeń i świadectw lekarskich następuje z uwzględnieniem przepisów ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego¹⁴⁸, ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹⁴⁹ i ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁵⁰.

Wydanie postanowienia o ubezwłasnowolnieniu musi poprzedzać wydanie co najmniej dwóch opinii lub łącznej opinii przez co najmniej dwóch biegłych – psychiatrę lub neurologa (wystarczy, że lekarz jednej z tych specjalności wyda opinię) i (zawsze) psychologa (art. 553 k.p.c.). Przepis art. 554 k.p.c. wymaga „opinii dwóch biegłych”, a nie „dwóch opinii biegłych” – może to być zatem jedna, wspólna opinia lub dwie niezależne opinie. W przypadku dwóch przeciwstawnych opinii sąd powinien rozważyć dopuszczenie dowodu z opinii kolejnego biegłego. Przepis należy tak tłumaczyć, że opinię lub opinie musi wydać co najmniej dwóch biegłych lekarzy. Nie wyklucza to dopuszczenia dowodu z opinii większej ilości biegłych.

¹⁴⁸ Dz.U. Nr 111, poz. 535 ze zm.

¹⁴⁹ Tekst jedn.: Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 ze zm.

¹⁵⁰ Dz.U. Nr 179, poz. 1485 ze zm.

Sąd nie jest związany opinią lub opiniami biegłych. Mimo opinii jednego lub wszystkich biegłych, że nie zachodzą przesłanki do ubezwłasnowolnienia, sąd może, oceniając całość materiału dowodowego, orzec o ubezwłasnowolnieniu, a gdy opinia lub opinie przemawiają za ubezwłasnowolnieniem – wniosek oddalić.

Gdy w ocenie sądu z materiału dowodowego jednoznacznie wynika, że wniosek należy oddalić, sąd nie jest zobowiązany do dopuszczenia dowodu z opinii biegłych i może wniosek oddalić bez przeprowadzenia tego dowodu¹⁵¹.

Za utrwalony w doktrynie i orzecznictwie należy przyjąć pogląd, iż jeżeli osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, nie chce dobrowolnie stawić się na badanie przez lekarza psychiatrę, sąd może zarządzić jej przymusowe doprowadzenie. Na postanowienie w tej sprawie zażalenie nie przysługuje¹⁵².

W sytuacji gdy dla wydania prawidłowej opinii niezbędne jest umieszczenie osoby, której wniosek o ubezwłasnowolnienie dotyczy, na obserwacji w zakładzie leczniczym, sąd może zarządzić oddanie tej osoby pod obserwację. W przepisie art. 554 k.p.c. zawarte są ustawowe, nieprzekraczalne granice tej obserwacji oraz uregulowany jest tryb postępowania przed wydaniem postanowienia¹⁵³.

¹⁵¹ Tak też m.in. B. Czech, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 121 i powołane tam orzecznictwo.

¹⁵² Tak: J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 184 oraz powołane tam orzecznictwo.

¹⁵³ K. Lubiński, *Oddanie przez sąd osoby, która ma być ubezwłasnowolniona, pod obserwację w zakładzie leczniczym*, „Państwo i Prawo” 1976,

Zastosowanie takiego środka prowadzi *de facto* do ograniczenia wolności osoby, wobec której zostanie on zastosowany, a tym samym narusza podstawowe prawa chronione przez europejską Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Konstytucją RP. Dlatego wymagana jest szczególna ostrożność, rozważa i skrupulatne przestrzeganie procedury.

Nie ulega wątpliwości, że aby postanowienie mogło być wykonane, sąd powinien w postanowieniu wskazać konkretny zakład leczniczy i precyzyjnie oznaczyć czas obserwacji. Zażalenie przysługuje uczestnikowi, w tym osobie, której postępowanie dotyczy, wyłącznie na postanowienie zarządzające oddanie do zakładu (a nie: „w przedmiocie oddania do zakładu”). Tym samym na postanowienie oddalające wniosek uczestnika o oddanie pod obserwację do zakładu zażalenie nie przysługuje.

15. Postępowanie dowodowe

Jak uzasadniono w sejmowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego i niektórych innych ustaw¹⁵⁴, nowy przepis art. 554¹ k.p.c. wskazuje na konieczność wielokierunkowości postępowania dowodowego w sprawach o ubezwłasnowolnienie. Sąd powinien dokonać wszechstronnych ustaleń, aby orzeczenie kończące postępowanie w sprawie należycie chroniło interes osoby, której dotyczył wniosek o ubezwłasnowolnienie. Należy wyraźnie podkreślić, że opinie bie-

nr 8-9, s. 170 i n.

¹⁵⁴ Druk sejmowy V kadencji, nr 715 z 19.06.2006 r., s. 10.

głych lekarzy i psychologów są tylko jednym z elementów postępowania dowodowego. Przepis akcentuje istotne znaczenie ustaleń stosunków majątkowych osoby, której dotyczy wnioszek o ubezwłasnowolnienie. Instytucja ubezwłasnowolnienia nie powinna być wykorzystywana przez osoby bliskie ubezwłasnowolnionemu wyłącznie w celu przejęcia zarządu jego majątkiem. Ustalenia w odniesieniu do sytuacji majątkowej osoby, której dotyczy wnioszek o ubezwłasnowolnienie, powinny także umożliwiać skuteczny nadzór nad działaniami doradcy tymczasowego, kuratora lub opiekuna.

Uwzględniając cel wymieniony powyżej, sąd zobowiązany jest ustalić następujące fakty:

- 1) czy stan zdrowia w sposób jednoznaczny wskazuje, że oddalenie wniosku o ubezwłasnowolnienie będzie stanowiło zagrożenie dla osoby, której wnioszek dotyczy, lub jej majątku;
- 2) jaka jest sytuacja osobista osoby, której wnioszek dotyczy; przede wszystkim czy ma bliską rodzinę i czy członkowie rodziny należycie zajmują się tą osobą;
- 3) jaka jest jej sytuacja zawodowa – czy jest czynna zawodowo; jeżeli tak, to na jakim stanowisku jest zatrudniona, czy radzi sobie z obowiązkami pracowniczymi i jak ewentualne ubezwłasnowolnienie może wpłynąć na jej sytuację zawodową;
- 4) jak przedstawia się sytuacja majątkowa tej osoby – przede wszystkim czy jest niezależna finansowo i jaki ma majątek.

W celu ustalenia tego faktu sąd może zobowiązać osoby

pozostające we wspólnocie domowej z osobą, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, do złożenia wykazu majątku należącego do tej osoby oraz do złożenia przyrzeczenia¹⁵⁵. Na podkreślenie zasługuje fakt, że krąg osób zobowiązanych to nie osoby bliskie, lecz wszystkie osoby zostające we wspólnocie domowej, a więc mieszkające z tą osobą i prowadzące choćby w ograniczonym zakresie wspólne gospodarstwo domowe. Mogą to być zarówno członkowie rodziny, jak i osoby obce. Zobowiązanymi nie są członkowie rodziny, którzy nie pozostają we wspólnocie domowej;

- 5) jakie sprawy musi prowadzić w życiu codziennym osoba, której wniosek dotyczy, i czy jest w stanie prowadzić je samodzielnie;
- 6) jak zaspakajane są potrzeby życiowe tej osoby i czy ewentualne ubezwłasnowolnienie wpłynie pozytywnie lub negatywnie na zaspakajanie tych potrzeb.

Sąd nie może ograniczać się tylko do badania i uwzględniania faktów wskazywanych przez wnioskodawcę i uczestników, lecz powinien dociekać z urzędu, czy nie zachodzą dalsze okoliczności mogące mieć wpływ na wynik sprawy (art. 232 zd. 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Oprócz przesłanek zdrowotnych, rodzinnych i społecznych, istotną kwestią przy orzekaniu o ubezwłasnowolnieniu są sprawy majątkowe osoby, której dotyczy wniosek. Z tego względu, w celu dokładniejszego i rzetelnego

¹⁵⁵ J. Bodio, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, Warszawa 2010, s. 719.

ustalenia sytuacji majątkowej tej osoby, sąd może zobowiązać osoby pozostające z nią we wspólnocie domowej do złożenia wykazu majątku należącego do tej osoby oraz do złożenia przyrzeczenia. W tym celu sąd rozpoznający sprawę o ubezwłasnowolnienie stosuje odpowiednio art. 913 i art. 915-917 k.p.c. (wyjawienie majątku)¹⁵⁶. Złożenie wykazu majątku ma na celu ujawnienie całego majątku, bez ograniczeń stosowanych w postępowaniu egzekucyjnym. Należy przyjąć, że sąd nie może zobowiązać do tego innych osób, choćby bliskich zainteresowanych, jeżeli nie pozostają z nim we wspólnocie domowej, przy czym pojęcie „wspólnota domowa” nie można interpretować zbyt rygorystycznie tylko jako wspólne zamieszkiwanie i prowadzenie gospodarstwa domowego. W konkretnych okolicznościach ustalenie pozostawania we wspólnocie domowej można opierać także na innych przesłankach, np. fakcie stałej opieki nad osobą, której wniosek dotyczy¹⁵⁷.

Ubezwłasnowolnić osobę można wyłącznie po przeprowadzeniu rozprawy. Jedynie oddalenie lub odrzucenie wniosku może w niektórych wypadkach nastąpić bez rozprawy (art. 555 k.p.c.). Pamiętać przy tym należy, że nawet w wypadkach, gdy ustawa wymaga przeprowadzenia rozprawy, sąd może, bez wzywania zainteresowanych do udziału w sprawie, oddalić wniosek na posiedzeniu niejawnym, jeżeli z treści wniosku wy-

¹⁵⁶ M. Krakowiak, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie egzekucyjne. Komentarz*, pod red. J. Jankowskiego, Warszawa 2011, s. 1026 i n.

¹⁵⁷ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 187-188, J. Bodio, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, Warszawa 2010, s. 719.

nika oczywisty brak uprawnienia wnioskodawcy (art. 514 § 2 k.p.c.). Uwzględnienie wniosku o ubezwłasnowolnienie bez przeprowadzenia rozprawy stanowi bezwzględną przesłankę apelacyjną i musi skutkować uchynieniem zaskarżonego postanowienia przez sąd odwoławczy.

W ściśle określonych w ustawie przypadkach możliwe jest zaniechanie doręczenia pism lub wysłuchania osoby, której wniosek o ubezwłasnowolnienie dotyczy. Zaniechanie to wymaga jednak daleko idących działań w interesie osoby, w sprawie której postępowanie się toczy. Przede wszystkim osoba taka musi być reprezentowana przez kuratora albo przedstawiciela ustawowego (art. 556 k.p.c.).

Do zaniechania doręczania, wezwania lub wysłuchania może dojść wyłącznie wtedy, gdy sąd uzna to za niecelowe. Mając na względzie istotę postępowania o ubezwłasnowolnienie, które toczy się w interesie osoby, której ubezwłasnowolnienie ma dotyczyć, „niecelowość” należy oceniać z punktu widzenia tej osoby. Niecelowe czynności będą zwłaszcza wtedy, gdy rzeczowy kontakt z tą osobą jest praktycznie niemożliwy i wszelkie działania mogą wywołać u niej wyłącznie poczucie zagrożenia albo spowodować pogorszenie stanu zdrowia. Nie można uznać czynności za niecelowe z uwagi na przyśpieszenie czy ułatwienie postępowania.

„Niecelowość” może być stwierdzona wyłącznie na podstawie opinii biegłego lekarza psychiatry lub neurologa oraz psy-

chologa¹⁵⁸. W tym przypadku orzeczenie sądu nie powinno być sprzeczne z brzmieniem opinii.

Zaniechanie doręczenia pism sądowych, wezwania lub wysłuchania osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie, wymaga postanowienia sądu. Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie.

Sąd może zaniechać tylko niektórych czynności, np. zaniechać doręczania, ale jednocześnie wezwie i przesłucha osobę, której postępowanie dotyczy.

16. Postanowienia w przedmiocie ubezwłasnowolnienia

W postanowieniu o ubezwłasnowolnieniu sąd orzeka, czy ubezwłasnowolnienie jest całkowite, czy też częściowe i z jakiego powodu zostaje orzeczone.

Orzekając ubezwłasnowolnienie częściowe, sąd w sentencji orzeka o ubezwłasnowolnieniu częściowym bez dalszego określania zakresu tego ubezwłasnowolnienia¹⁵⁹.

Przyczyna orzeczenia ubezwłasnowolnienia musi zostać jednoznacznie określona i nawiązywać do art. 13 i 16 k.c. (art. 557 k.p.c.).

¹⁵⁸ S. Kołakowski, *Opiniowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, pod red. J.K. Gierowskiego i A. Szymusika, Collegium Medicum UJ, Kraków 1966, s. 210.

¹⁵⁹ Zob. B. Bładowski, *Czynności sądowe w sprawach cywilnych. Wzory. Komentarz*, Kraków 1999, s. 383.

Sąd, który orzekł ubezwłasnowolnienie, zarządza z urzędu przesłanie sądowi opiekuńczemu odpisu prawomocnego postanowienia, którym orzekł ubezwłasnowolnienie.

W tej sytuacji właściwym wyłącznie do ustanowienia opieki albo kurateli jest sąd rejonowy, sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania osoby ubezwłasnowolnionej, a w braku miejsca jej zamieszkania – sąd opiekuńczy miejsca pobytu. Jeżeli brak jest obydwu podstaw wymienionych wyżej, właściwym wyłącznie jest sąd rejonowy dla m.st. Warszawy (art. 568 § 1 i art. 569 § 1 k.p.c.). Sąd opiekuńczy, do którego przesłano postanowienie o ubezwłasnowolnieniu, ustanowi z urzędu opiekuna dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, jeżeli nie pozostaje ona pod władzą rodzicielską (art. 145 § 2 i art. 175 k.r.o.), a dla ubezwłasnowolnionej częściowo – kuratora (art. 178 § 2 k.r.o.).

Sąd, który oddalił wniosek o ubezwłasnowolnienie, nie ma obowiązku przesłania do sądu opiekuńczego odpisu prawomocnego postanowienia o oddaleniu wniosku ani nie ma obowiązku zawiadamiać o oddaleniu. Jeżeli oddalił wniosek o ubezwłasnowolnienie, ale jednocześnie ocenił, że stopień niepełnosprawności osoby, której wniosek dotyczył, uniemożliwia jej samodzielną egzystencję – zawiadamia sąd opiekuńczy o potrzebie ustanowienia dla niej kuratora (art. 183 k.r.o. w zw. z art. 558 k.p.c.).

Postanowienie orzekające ubezwłasnowolnienie ma charakter konstytutywny i korzysta z rozszerzonej prawomocności materialnej, jest skuteczne *ex nunc*. Nie jest dopuszczalne wydanie takiego postanowienia po śmierci osoby podlegającej ubez-

własnowolnieniu, ze skutkiem wstecznym, czy na czas z góry określony¹⁶⁰.

17. Zaskarżenie postanowienia

Od postanowienia w przedmiocie ubezwłasnowolnienia przysługuje apelacja. Sąd drugiej instancji może zmienić zaskarżone orzeczenie¹⁶¹.

Od postanowienia sądu drugiej instancji w przedmiocie ubezwłasnowolnienia przysługuje skarga kasacyjna (art. 519¹ § 1 k.p.c.).

W sytuacji gdy dla ubezwłasnowolnionego ustanowiony został doradca tymczasowy albo kurator, ubezwłasnowolniony ma uprawnienie do samodzielnego zaskarżania postanowień, nawet wbrew stanowisku doradcy tymczasowego albo kuratora. Wnoszenie środków odwoławczych przez tę osobę jest znacząco odformalizowane celem faktycznego umożliwienia wniesienia takiego środka przez osobę nieporadną (art. 560 k.p.c.).

Zwolnienie środka odwoławczego wniesionego przez osobę, której dotyczy postępowanie o ubezwłasnowolnienie, od zachowania wymogów formalnych należy w celu ochrony jej interesów interpretować do tego stopnia szeroko, że za dopuszczalne trzeba uznać wniesienie środka odwoławczego przez taką osobę ustnie do protokołu. Do środków odwoławczych, wnoszonych

¹⁶⁰ Por.: post. SN z 3.12.1971 r., III CRN 361/71, OSPiKA 1972, nr 10, poz. 179; orz. SN z 13.10.1953 r., I C 1303/53, OSN 1954, nr 4, poz. 77.

¹⁶¹ Por. także: K. Lubiński, *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie...*, *op. cit.*, s. 179.

przez osobę, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, nie stosuje się bowiem art. 368 k.p.c.

Wątpliwości może rodzić terminologia użyta w art. 560 § 1 k.p.c. Przepis ten odnosi się bowiem do „ubezwłasnowolnionego”, a nie do „osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie” (jak w § 2). Stąd zapewne pogląd M. Uliasz¹⁶², że przepis ten odnosi się tylko do wnoszenia środków zaskarżenia przez ubezwłasnowolnionego. Dokonując wykładni celowościowej przepisu, należy stanąć na stanowisku, że powyższy przepis ma zastosowanie do wszystkich postanowień wydawanych w toku postępowania w sprawie o ubezwłasnowolnienie, co do których przysługuje zażalenie albo apelacja.

Oczywistym jest, że w przypadku, gdy nie został ustanowiony doradca tymczasowy ani kurator, osoba, której dotyczy postępowanie, może sama działać w postępowaniu, w tym zaskarżać postanowienia. Nawet jednak wtedy, gdy ustanowiony został doradca tymczasowy albo kurator, osoba ta nie zostaje pozbawiona możliwości zaskarżania postanowień.

Osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, nie ma obowiązku uiszczania kosztów sądowych (art. 96 ust. 1 pkt 9a u.k.s.c.)¹⁶³.

Złagodzenie wymogów nie dotyczy skargi kasacyjnej oraz skargi o wznowienie postępowania¹⁶⁴.

¹⁶² M. Uliasz, *Komentarz...*, *op. cit.*, s. 831.

¹⁶³ Ustawa z 28.07.2005 r. (tekst jedn.: Dz.U. z 2010 r. Nr 90, poz. 594 ze zm.).

¹⁶⁴ J. Bodio, *Zdolność do czynności prawnych a zdolność procesowa – na wybranych przykładach w sprawach z zakresu prawa osobowego i ro-*

18. Wzruszenie prawomocnych postanowień o ubezwłasnowolnieniu całkowitym lub częściowym

Sąd uchyla ubezwłasnowolnienie, gdy ustaną przyczyny, dla których je orzeczono.

W trybie art. 559 k.p.c. wzruszenia postanowienia dokonuje sąd okręgowy, właściwy miejscowo zgodnie z art. 544 § 2 k.p.c. Nie musi to być sąd, który orzekł ubezwłasnowolnienie, bowiem przepis nie dotyczy uchylecia „swojego” postanowienia o ubezwłasnowolnieniu. Zatem, jeżeli zmieniła się podstawa właściwości miejscowej, orzekać będzie inny sąd niż ten, który orzekł o ubezwłasnowolnieniu.

Sąd może w tym trybie:

- 1) uchylić ubezwłasnowolnienie;
- 2) zmienić ubezwłasnowolnienie:
 - a) z całkowitego na częściowe,
 - b) z częściowego na całkowite.

Uchylenie ubezwłasnowolnienia może nastąpić:

- 1) na wniosek ubezwłasnowolnionego;
- 2) na wniosek osoby zainteresowanej;
- 3) z urzędu.

Podstawą uchylecia ubezwłasnowolnienia jest ustanie przyczyn, dla których je orzeczono. Stosownie do art. 557 k.p.c. w sentencji postanowienia o ubezwłasnowolnieniu powinien się znaleźć powód jego orzeczenia¹⁶⁵. Jeżeli zatem ustanie przyczy-

dzinnego, „Studia Prawnicze” 2011, nr 12, s. 152 i n.

¹⁶⁵ Por. np. B. Bładowski, *Czynności sądowe...*, *op. cit.*, s. 379

na orzeczenia ubezwłasnowolnienia (np. choroba psychiczna – osoba ubezwłasnowolniona zostanie wyleczona), to mimo iż należałoby orzec ubezwłasnowolnienie z innej przyczyny (np. narkomania), która nie była jednak wymieniona w sentencji postanowienia, sąd zobowiązany jest do uchylecia ubezwłasnowolnienia.

Sąd może też zmienić ubezwłasnowolnienie:

- 1) z ubezwłasnowolnienia całkowitego na częściowe – gdy poprawa stanu psychicznego osoby ubezwłasnowolnionej przemawia za taką zmianą;
- 2) z ubezwłasnowolnienia częściowego na całkowite – jeżeli jest to uzasadnione pogorszeniem stanu zdrowia.

Z wnioskiem o zmianę lub uchylene ubezwłasnowolnienia może wystąpić sam ubezwłasnowolniony¹⁶⁶.

¹⁶⁶ Patrz: wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 7.03.2007 r. (Dz.U. Nr 47, poz. 319).

Rozdział III.

Sprawy małżeńskie

Literatura

Z. Bidziński, J. Serda, *Wybrane zagadnienia postępowania w sprawach rodzinnych, opiekuńczych i kurateli*, „Nowe Prawo” 1966, nr 1; J. Bodio, *Zdolność do czynności prawnych a zdolność procesowa – na wybranych przykładach w sprawach z zakresu prawa osobowego i rodzinnego*, „Studia Prawnicze” 2011, nr 2; P. Boguszewski, *Wpływ czynności dyspozytywnych stron (uczestników postępowania) na zmianę trybu postępowania w sprawach o separację*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 16; W. Broniewicz, *Sąd rodzinny a sąd opiekuńczy*, „Przeгляд Sądowy” 1993, nr 2; J. Cagara, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach dotyczących zawarcia małżeństwa z obywatelem polskim*, „Nowe Prawo” 1979, nr 2; A. Czapiewska-Brabander, *Instytucja sądowego zwolnienia cudzoziemca od obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 1989; M. Domański, *Orzekanie o zezwoleniu na zawarcie małżeństwa kobiecie, która nie ukończyła 18 lat*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, pod red. A. Siewmaszki, Warszawa 2011; M. Domański, *Zezwolenie na zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika*, „Prawo w Działaniu” 2010, tom 7; M. Domański, *Zwolnienie cudzoziemca z obowiązku zło-*

żenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa, „Prawo w Działaniu” 2008, tom 6; A. Dyoniak, *Odpowiedzialność majątkowa małżonków wobec osób trzecich*, Poznań 1980; J. Gajda, *Instytucja separacji w świetle noweli Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Monitor Prawniczy” 1999, nr 9; H. Haak, *Separacja*, „Monitor Prawniczy” 2000, nr 4; H. Haak, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Separacja. Komentarz*, Toruń 2000; J. Halberda, *Zniesienie separacji*, „Rejent” 2004, nr 2; G. Jędrejek, *Postępowanie o podział majątku wspólnego, w skład którego wchodzi nieruchomość obciążona hipoteką*, „Monitor Prawniczy” 2010, nr 9; G. Jędrejek, *Postępowanie o separację na żądanie jednego z małżonków*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14-15; A. Karnicka-Kawczyńska, J. Kawczyński, *Podział majątku dorobkowego małżonków*, „Monitor Prawniczy” 2000, nr 7; P. Kasprzyk, *Instytucja separacji małżeńskiej*, Lublin–Sandomierz 1999; P. Kasprzyk, *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003; K. Korzan, *Postępowanie w sprawach małżeńskich*, „Rejent” 2005, nr 1; Z. Krzemiński, M. Spyra, *Komentarz do art. 61⁶ Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, [w:] *Separacja. Praktyczny komentarz. Orzecznictwo. Piśmiennictwo. Wzory pism*, Kraków 2006; K. Lipiński, *Zezwolenie na zawarcie małżeństwa przez osobę małoletnią*, „Nowe Prawo” 1953, nr 4; S. Madaj, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach małżeńskich*, Warszawa 1978; E. Pachniewska, [w:] A. Czajkowska, E. Pachniewska, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz. Orzecznictwo. Wzory dokumentów i pism*, Warszawa 2010; J. Panowicz-Lipska, *Instytucja separacji w polskim prawie rodzinnym*, „Państwo i Prawo”

1999, nr 10, K. Piasecki, *Separacja w prawie polskim*, Warszawa 2000; C. Sawicz, *Zwolnienie cudzoziemców od przedstawienia dowodów zdolności do zawarcia małżeństwa (w świetle orzecznictwa)*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1985, nr 24; E. Skowrońska-Bocian, *Rozliczenia majątkowe małżonków w stosunkach wzajemnych i wobec osób trzecich*, Warszawa 2006; A. Stempniak, *Krąg osób uprawnionych do zgłoszenia wniosku o podział majątku wspólnego małżonków*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 2; A. Stempniak, *Ustalenie wartości przedmiotów majątkowych w postępowaniach działowych*, „Iustitia” 2011, nr 4; J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010; A. Ślusarski, *Postępowanie w sprawach o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobie, która nie osiągnęła przepisanej wieku*, „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Iuridica” 1986, nr 27; A. Turek, J. Turek, *Rozpoznawanie spraw rodzinnych w postępowaniu nieprocesowym*, [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 10-lecia Wydziału Zamiejscowego Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL w Tomaszowie Lubelskim*, pod red. T. Guza, Lublin 2006; J. Turek, A. Turek, *Czynności „nieprocesowe” sądu w sprawach rodzinnych*, „Palestra” 2008, nr 7-8; M. Uliasz, *Kontrydiktoryjne czy inkwizycyjne postępowanie w sprawach o podział majątku wspólnego?*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 6; A. Wach, *Rozgraniczenie procesu i postępowania nieprocesowego w sprawach małżeńskich*, „Nowe Prawo” 1984, nr 7-8; M. Walasik, *Rozstrzygnięcie o wydatkach lub nakładach na majątek osobisty małżonka w sprawie o podział majątku wspólnego*, „Polski Proces Cywilny” 2011, nr 2; B. Walaszek, *Instytu-*

cja zawarcia małżeństwa przez pełnomocnika w polskim prawie rodzinnym oraz polskim prawie prywatnym międzynarodowym i procesowym, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967; E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980; Z. Wiszniewski, *Sprawy o zezwolenie na wstąpienie w związek małżeński*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, nr 10; F. Zedler, *Sądy rodzinne – wybrane zagadnienia organizacyjne i procesowe*, Warszawa 1984; A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975; A. Zieliński, *Postępowanie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej*, Warszawa 1992; A. Zieliński, *Postępowanie w sprawach o separację na zgodny wniosek małżonków*, [w:] *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, pod red. M. Koska i S. Słyka, Warszawa 2008; A. Zieliński, *W sprawie postępowania o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej*, „Przegląd Sądowy” 1993, nr 6; Z. Ziemiński, *Zadania i technika wywiadu środowiskowego w sprawach o przysposobienie*, „Nowe Prawo” 1955; W. Ziętek, *Kurator dla osoby ułomnej – de lege ferenda*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 2.

§ 1. Jurysdykcja krajowa

Do jurysdykcji krajowej należą sprawy małżeńskie, jeżeli jeden z małżonków albo jedna z osób zamierzających zawrzeć małżeństwo jest obywatelem polskim albo będąc cudzoziemcem, ma

miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Polsce bądź zamierza zawrzeć małżeństwo w Polsce (art. 1106² § 1 k.p.c.)¹⁶⁷.

Sprawy o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej należą do jurysdykcji krajowej także wtedy, gdy majątek wspólny albo jego znaczna część znajduje się w Polsce (art. 1106² § 2 k.p.c.).

Aktualnie sądy polskie mają jurysdykcję w sprawach o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa cudzoziemcowi¹⁶⁸.

Polska jest stroną Konwencji o uznawaniu rozwodów i separacji, sporządzoną w Hadze 1 czerwca 1970 r.¹⁶⁹ Rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich ma pierwszeństwo przed Konwencją¹⁷⁰. Rozporządzenie ma zastosowanie w sprawach o orzeczenie separacji, nie stosuje się go jednak do zniesienia separacji. Rozporządzenie 2201/2003 zastąpiło umowy dwustronne zawarte przez Polskę z państwami członkowskimi w zakresie spraw o separację¹⁷¹.

¹⁶⁷ O pojęciu „sprawy małżeńskiej na tle jurysdykcji krajowej: J. Ciszewski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 156 i n.; J. Cagara, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach dotyczących zawarcia małżeństwa z obywatelem polskim*, „Nowe Prawo” 1979, nr 2, s. 108; E. Wierzbowski, *Międzynarodowy obrót prawny w sprawach cywilnych*, Warszawa 1971, s. 105.

¹⁶⁸ J. Ciszewski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 165.

¹⁶⁹ Dz.U. z 2001 r. Nr 53, poz. 561 i 562.

¹⁷⁰ Dz.Urz. UE 2009 L 247/32.

¹⁷¹ J. Ciszewski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 171.

§ 2. Postępowanie w sprawie zezwolenia na zawarcie małżeństwa kobiecie niemającej ukończonych lat osiemnastu

Stosownie do art. 10 § 1 zd. 1 k.r.o. nie może zawrzeć małżeństwa osoba niemająca ukończonych lat osiemnastu. Dla mężczyzny osiągnięcie tego wieku jest warunkiem bezwzględnym. Z ważnych przyczyn sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat szesnaście, a z okoliczności wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny (art. 10 § 1 zd. 2 k.r.o.).

Sąd opiekuńczy może udzielić zezwolenia na zawarcie małżeństwa kobiecie, która nie ukończyła lat osiemnastu, o ile łącznie spełnione są następujące przesłanki:

- 1) ukończyła ona lat szesnaście;
- 2) zachodzą w ocenie sądu ważne powody przemawiające za udzieleniem zezwolenia;
- 3) z okoliczności wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny.

Ważne powody przemawiające za udzieleniem zezwolenia nie są sprecyzowane ustawowo. Sąd ocenia, czy w danej sprawie powody takie zachodzą. Należy do nich zaliczyć:

- 1) fakt posiadania przez kobietę i mężczyznę, których wniosek dotyczy, dziecka lub dzieci;
- 2) ciążę kobiety, która złożyła wniosek, i uznanie ojcostwa przez mężczyznę, którego wniosek dotyczy;

- 3) miłość łączącą kobietę i mężczyznę, których wniosek dotyczy, w powiązaniu z ich ustabilizowaną sytuacją finansową i dużą dojrzałością społeczną;
- 4) pragnienie posiadania potomstwa, szczególnie przy dużej różnicy wieku nupturientów lub chorobie jednego z nich bądź obojga, jeżeli choroba ta nie stanowi przeszkody małżeńskiej¹⁷².

Zgodnie z art. 48 p.p.m. o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej strony jej prawo ojczyście z chwili zawarcia małżeństwa.

Właściwy jest sąd rejonowy – sąd opiekuńczy właściwy według miejsca zamieszkania wnioskodawczyni (art. 561 k.p.c.)¹⁷³.

Postępowanie wszczyna się na wniosek. Wnioskodawcą może być wyłącznie kobieta, której wniosek dotyczy. Wyłączona jest możliwość złożenia takiego wniosku przez inną osobę, w tym przez mężczyznę, z którym ma być zawarte małżeństwo, przedstawiciela ustawowego małoletniej kobiety albo prokuratora. Wynika to wprost z przepisu: „udziela sąd opiekuńczy na jej wniosek”¹⁷⁴.

¹⁷² Tak: K. Gromek, *Kodeks..., op. cit.*, komentarz do art. 10 k.r.o., Legalis.

¹⁷³ J. Bodio, [w:] *Kodeks..., op. cit.*, Warszawa 2010, s. 724.

¹⁷⁴ I. Koper, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, tom III, Warszawa 2011, s. 140. Inaczej: S. Madaj (*Postępowanie nieprocesowe w sprawach małżeńskich*, Warszawa 1978, s. 80), według którego wniosek może złożyć przedstawiciel ustawowy.

Zdolność procesowa małoletniej kobiety wynika z art. 573 § 1 k.p.c.¹⁷⁵. W związku z tym nie reprezentuje jej w postępowaniu przedstawiciel ustawowy¹⁷⁶.

Przed wydaniem zezwolenia sąd zobligowany jest do wysłuchania wnioskodawczynie i mężczyzny, z którym małżeństwo ma być zawarte. Sąd może też zarządzić przeprowadzenie wywiadu środowiskowego przez kuratora sądowego celem ustalenia warunków, w jakich żyją osoby ubiegające się o udzielenie zezwolenia (art. 561¹ k.p.c.)¹⁷⁷.

W postanowieniu wymienia się wnioskodawczynię oraz mężczyznę, z którym małżeństwo ma być zawarte. Postanowienie o udzieleniu zezwolenia staje się skuteczne z chwilą uprawomocnienia się i nie może być zmienione ani uchylone.

Postanowienie w przedmiocie udzielenia zezwolenia podlega zaskarżeniu apelacją. Skarga kasacyjna nie przysługuje (art. 519¹ § 2 k.p.c.). W literaturze podkreśla się, że wznowienie postępowania nie jest możliwe, jeżeli uprawomocniło się postanowienie zezwalające na zawarcie małżeństwa¹⁷⁸. Wydaje się jednak, że powinno to dotyczyć sytuacji, gdy na podstawie

¹⁷⁵ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 260.

¹⁷⁶ Inaczej: K. Korzan, *Postępowanie w sprawach małżeńskich*, „Rejent 2005”, nr 1, s. 9.

¹⁷⁷ M. Domański, *Orzekanie o zezwoleniu na zawarcie małżeństwa kobiecie, która nie ukończyła 18 lat*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, pod red. A. Siemaszki, Warszawa 2011, s. 341 i n.

¹⁷⁸ Por. A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975, s. 75.

zezwoleń zawarty został związek małżeński (analogicznie do art. 400 k.p.c.).

§ 3. Postępowanie w sprawie zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobie dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym

Stosownie do art. 12 § 1 zd. 1 k.r.o. nie może zawrzeć małżeństwa osoba dotknięta chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym. Jeżeli jednak stan zdrowia lub umysłu takiej osoby nie zagraża małżeństwu ani zdrowiu przyszłego potomstwa i jeżeli osoba ta nie została ubezwłasnowolniona całkowicie (art. 11 § 1 k.r.o.), sąd może jej zezwolić na zawarcie małżeństwa na podstawie art. 12 § 1 zd. 2 k.r.o. w zw. z art. 561 § 2 k.p.c.

Zgodnie z art. 48 p.p.m. o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej strony jej prawo ojczyście z chwili zawarcia małżeństwa.

Zezwolenie sądu, o którym mowa w art. 12 § 1 k.r.o., ma szczególny charakter. Odmiennie niż przy przeszkodzie dotyczącej wieku i powinowactwa, gdy zezwolenie sądu stanowi zwolnienie od istniejącej przeszkody do zawarcia małżeństwa, orzeczenie to ma charakter deklaratoryjny. Opiera się ono na stwierdzeniu, że w konkretnym przypadku, pomimo formalnego ustawowego zakazu zawarcia małżeństwa przez oznaczoną osobę, brak przeszkód do zawarcia małżeństwa, gdyż mimo choroby

psychicznej albo niedorozwoju umysłowego stan zdrowia lub umysłu takiej osoby (jeżeli nie została ona całkowicie ubezwłasnowolniona), nie zagraża małżeństwu ani zdrowiu przyszłego potomstwa.

Zezwolenia na zawarcie związku małżeńskiego osobie dotkniętej chorobą psychiczną udziela sąd na wniosek tej osoby w postępowaniu nieprocesowym (art. 561 § 2 k.p.c.). W praktyce osoba taka występuje z wnioskiem o udzielenie jej wymaganego w art. 12 § 1 k.r.o. zezwolenia, gdy została częściowo ubezwłasnowolniona, albo gdy spotkała się z odmową kierownika urzędu stanu cywilnego odebrania od niej oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński. Specyfika chorób psychicznych polega na tym, że często występują one w niezauważalnej postaci, a towarzyszący temu brak świadomości choroby u osób nimi dotkniętych powoduje, że związane z chorobą okoliczności ujawniają się zwykle dopiero po zawarciu małżeństwa. Problem ich oceny powstaje w związku z wytoczeniem powództwa o unieważnienie małżeństwa. Na tym tle rodzi się pytanie o dopuszczalność orzekania przez sąd *ex post* o zezwoleniu na zawarcie małżeństwa. W tej kwestii, zarówno w piśmiennictwie, jak i judykaturze, występują istotne różnice poglądów. Przeważa pogląd opowiadający się za dopuszczalnością udzielenia przez sąd *ex post* osobie chorej psychicznie lub dotkniętej niedorozwojem umysłowym zezwolenia na zawarcie małżeństwa. Spotkać można jednak także zapatrywanie odmienne. Zauważyć należy ponadto, że również w ramach poglądu dopuszczającego udzielenie takiego zezwolenia występują rozbieżności. Według jednego stanowiska

udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa *ex post* w postępowaniu nieprocesowym (art. 561 § 2 k.p.c.) jest możliwe w każdym czasie¹⁷⁹, postępowanie o jego udzielenie może być zatem wszczęte również w toku procesu o unieważnienie małżeństwa; w takim przypadku postępowanie procesowe ulega zawieszeniu¹⁸⁰. Według innego natomiast po wytoczeniu powództwa o unieważnienie małżeństwa postępowanie nieprocesowe w przedmiocie zezwolenia jest już nieaktualne¹⁸¹. Przy takim zbiegu postępowań sąd w sprawie o unieważnienie małżeństwa samodzielnie rozstrzyga, czy istniały przesłanki do udzielenia zezwolenia.

Przywołać trzeba także pogląd wyrażony przez SN w wyroku z 30.06.1971 r.¹⁸²; z 13.06.1977 r.¹⁸³; z 29.12.1978 r.¹⁸⁴ i z 15.02.1983 r.¹⁸⁵ oraz w uchwale z 25.06.1983 r.¹⁸⁶, że udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa *ex post* jest niedopuszczalne w postępowaniu nieprocesowym; sąd rozpoznający spra-

¹⁷⁹ J. Rezler, *Dopuszczalność udzielenia zezwolenia na zawarcie małżeństwa ex post*, „Nowe Prawo” 1962, nr 9, s. 1152; S. Grzybowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1980, s. 64; J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1980, s. 62.

¹⁸⁰ Wyrok SN z 14.02.1961 r., I CR 938/59, niepubl. oraz z 1.02.1966 r., II CR 424/65, Legalis.

¹⁸¹ J. Górecki, *Unieważnienie małżeństwa*, Kraków 1958; s. 62; S. Szer, *Prawo rodzinne w zarysie*, Warszawa 1968, s. 48; B. Walaszek, *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971, s. 36; A. Zielonacki, *Zawarcie małżeństwa*, Ossolineum 1983, s. 163.

¹⁸² II CR 169/71, OSNCP 1972, nr 1, poz. 17.

¹⁸³ IV CR 203/77, Legalis.

¹⁸⁴ II CR 475/78, OSPiKA 1980, nr 7, poz. 141.

¹⁸⁵ I CR 7/83, Legalis.

¹⁸⁶ III CZP 12/83, OSNC 1983, nr 11, poz. 174.

wę o unieważnienie małżeństwa rozstrzyga prejudycjalnie, czy istniały przesłanki udzielenia takiego zezwolenia. Odmienne stanowisko zajął SN w wyrokach z 25.10.1965 r.¹⁸⁷ oraz z 10.11.1999 r.¹⁸⁸, w których stwierdził, że okoliczności wymienione w art. 12 § 1 zd. 2 k.r.o. mogą być rozważane jedynie w postępowaniu toczącym się w trybie art. 561 § 2 k.p.c., na skutek wniosku osoby dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa, a nie w postępowaniu o unieważnienie małżeństwa, zawartego przez taką osobę mimo braku zezwolenia sądu.

Przedstawione poglądy na dopuszczalność udzielenia *ex post* zezwolenia na zawarcie małżeństwa dotyczą w istocie dwóch odrębnych kwestii, tj. udzielenia zezwolenia w ścisłym tego słowa znaczeniu (w trybie art. 561 § 2 i 3 k.p.c.) oraz kognicji sądu w sprawach o unieważnienie małżeństwa i rozstrzygnięcia przez ten sąd, czy zachodziła potrzeba i przesłanki udzielenia zezwolenia.

Doniosłość aktu zawarcia małżeństwa wymaga jego odpowiedniego przygotowania. Niektóre z czynności przygotowawczych mają charakter normatywny, a stosowne postanowienia w tym względzie zawierają przepisy zarówno pr.a.s.c., jak i k.r.o. Celem czynności poprzedzających zawarcie małżeństwa, poza uświadomieniem przyszłym małżonkom znaczenia powziętego postanowienia, jest również zapobieżenie zawieraniu małżeństw

¹⁸⁷ II CR 293/65, OSNCP 1966, nr 9, poz. 148.

¹⁸⁸ I CKN 202/98, niepubl.

wbrew istniejącym zakazom, których naruszenie mogłoby prowadzić do unieważnienia zawartych związków. Do czynności takich należy uzyskanie przez osobę mającą wstąpić w związek małżeński, w przypadkach prawem wymaganych, zezwolenia sądu na jego zawarcie.

Usytuowanie udzielenia zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobie dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym wśród czynności poprzedzających jego zawarcie wynika wyraźnie z przepisów art. 12 § 1 k.r.o. i art. 561 § 2 k.p.c., które stanowią o „zezwoleńiu na zawarcie małżeństwa”, a więc takim, które ma je poprzedzać, jak również z art. 561 § 3 k.p.c., nakazującego sądowi wymienić w postanowieniu o udzieleniu zezwolenia „osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte”.

Z punktu widzenia reguł wykładni gramatycznej nie da się obronić stanowiska, że można udzielić zezwolenia na zawarcie małżeństwa, jeżeli już zostało ono zawarte. Za przyjęciem niedopuszczalności udzielenia *ex post* zezwolenia na zawarcie małżeństwa przemawia także wykładnia funkcjonalna. Celem wprowadzenia instytucji zezwolenia na zawarcie małżeństwa, pomimo istnienia zakazu, było umożliwienie jego zawarcia w przypadkach wyjątkowych, uzasadniających założenie rodziny. Z chwilą zawarcia małżeństwa tracą ważność założenia i cele, które legły u podstaw tych unormowań, a orzekanie o zezwoleńiu na jego zawarcie staje się bezprzedmiotowe. Zawarcie małżeństwa bez wymaganego prawem zezwolenia sądu stanowi naruszenie ustawowego nakazu jego uzyskania. Dopuszczenie udzielenia zezwolenia *ex post* w sytuacji, gdy zakładany przez ustawę jego cel

już nie może być osiągnięty, stanowiłoby aprobatę dla działania bezprawnego, polegającego na zawarciu małżeństwa pomimo zakazu i bez zezwolenia¹⁸⁹.

Stanowisko, zgodnie z którym za udzieleniem zezwolenia ex post na zawarcie małżeństwa osobie dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym przemawia treść art. VI § 2 ustawy z 25.02.1964 r. p.w.k.r.o.¹⁹⁰ oraz art. XI § 2 ustawy z 27.06.1950 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks rodzinny, ma obecnie głównie walor historyczny. Jego znaczenie związane było z możliwością usunięcia wadliwości małżeństwa zawartego przez taką osobę przed dniem 1.10.1950 r., tj. przed wejściem w życie przepisów ustawy z 27.06.1950 r. – Kodeks rodzinny¹⁹¹ w miejsce przepisów dekretu z 25.09.1945 r. – Prawo małżeńskie¹⁹², który nie przewidywał zezwolenia na takie małżeństwo.

Powyższe względy nakazują aprobować kierunek wykładni, oparty na przedstawionej argumentacji, zapoczątkowany wyrokiem SN z 30.06.1971 r.¹⁹³, w którym uznano, że po zawarciu małżeństwa rozstrzygnięcie o zezwoleniu z art. 12 § 1 zd. 2 k.r.o. w postępowaniu przewidzianym w art. 561 § 2 k.p.c. jest niedopuszczalne.

„Podjęta w piśmiennictwie krytyka tego stanowiska odwołuje się przede wszystkim do wynikającej z samego faktu trwa-

¹⁸⁹ J. Koper, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 141.

¹⁹⁰ Dz.U. Nr 9, poz. 60.

¹⁹¹ Dz.U. Nr 34, poz. 308 ze zm.

¹⁹² Dz.U. Nr 48, poz. 270.

¹⁹³ II CR 169/71, OSNCP 1972, nr 1, poz. 17.

nia małżeństwa koniecznej jego ochrony, jako fundamentalnej zasady przepisów prawa rodzinnego. Wskazuje się w niej, że interes społeczny związany z trwaniem i prawidłowym funkcjonowaniem małżeństwa, zawartego bez wymaganego zezwolenia, ale w okolicznościach, które uzasadniałyby jego udzielenie, nie mógłby być uwzględniony i chroniony, gdyby sądowi nie przysługiwało prawo orzekania o zezwoleniu na zawarcie małżeństwa, również po jego zawarciu. Ponadto podnosi się, że bez sannonowania wadliwie zawartego małżeństwa przez późniejsze udzielenie zezwolenia, małżeństwo, choć ważne, jest w swojej trwałości stale zagrożone, każdy z małżonków może bowiem w każdej chwili wystąpić o jego unieważnienie. Krytyka ta nie może być uznana za przekonywającą, trafnie bowiem stwierdza się w piśmiennictwie, że w szczególności w przypadkach, w których przepisy dają legitymację do wytoczenia powództwa o unieważnienie małżeństwa zawartego bez wymaganego zezwolenia samym tylko małżonkom, późniejsze udzielenie zezwolenia jest niepotrzebne, jeżeli małżonkowie nie mają zamiaru wystąpić z żądaniem unieważnienia małżeństwa. Ponadto należy zauważyć, że samo dopuszczenie możliwości udzielenia zezwolenia *ex post* nie usuwa stanu niepewności związanego z pozostawaniem w małżeństwie, na które sąd nie udzielił nakazanego ustawowo zezwolenia. Stan taki utrzymuje się i towarzyszy małżonkom, gdy we wszczętej po zawarciu małżeństwa sprawie z wniosku jednego małżonka o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa (np. przy istniejącej przeszkodzie choroby psychicznej) dojdzie do oddalenia wniosku, i ostatecznie zostaje usunięty do-

piero wraz z uprawomocnieniem się wyroku unieważniającego małżeństwo, jeżeli pozew w tym przedmiocie zostanie złożony. Uznać trzeba natomiast za trafną, zawartą w przytoczonej krytycznej argumentacji, wypowiedź na rzecz przyznania pierwszeństwa postulatowi trwałości istniejącego małżeństwa, zarówno przy rozstrzygnięciu tego zagadnienia, jak i zagadnienia dopuszczalności badania przez sąd, w sprawie o unieważnienie małżeństwa, istnienia okoliczności, o których mowa w art. 12 § zd. 2 k.r.o.

Dominujący w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym postulat minimalizacji zakazów zawierania małżeństw oraz trwałości małżeństw już zawartych stanowi realizację zasady szczególnej ochrony rodziny, zawartej w art. 18 i 71 Konstytucji oraz w przepisach kodeksu. Ochrona ta obejmuje także interes dzieci urodzonych w związku małżeńskim, zawartym przy istnieniu usuwalnej przeszkody, lecz bez wymaganego zezwolenia, którego nie chroni wystarczająco zastrzeżenie zawarte w art. 21 k.r.o., że do skutków unieważnienia małżeństwa w zakresie stosunku małżonków do wspólnych dzieci stosuje się odpowiednio przepisy o rozwodzie. Odmienne bowiem niż przy rozwodzie, sąd nie może uznać żądania unieważnienia małżeństwa za niedopuszczalne, jeżeli wskutek tego miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci stron¹⁹⁴.

¹⁹⁴ Z uzasadnienia uchwały SN z 9.05.2002 r., III CZP 7/02, OSNC 2003, nr 1, poz. 1.

Wnioskodawcą może być wyłącznie osoba dotknięta chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym, która domaga się zezwolenia na zawarcie małżeństwa. Wniosek złożony przez jakąkolwiek inną osobę podlega oddaleniu jako złożony przez osobę nieuprawnioną.

Zdolności procesowej wnioskodawcy, jeżeli jest to osoba częściowo ubezwłasnowolniona, należy upatrywać w art. 561 § 2 w zw. z art. 65 § 2 k.p.c. i art. 12 § 1 k.r.o.¹⁹⁵

Przed wydaniem postanowienia sąd zobowiązany jest zasięgnąć opinii biegłego lekarza, w miarę możliwości psychiatry. W opinii tej biegły musi jednoznacznie odpowiedzieć, czy zawarcie małżeństwa przez wnioskodawcę, z uwagi na jego stan, nie będzie stanowiło zagrożenia dla zdrowia przyszłego potomstwa (w grę wchodzi przede wszystkim kwestia dziedziczności choroby psychicznej) ani dla małżeństwa. Obowiązkiem sądu jest wysłuchanie wnioskodawcy i osoby, z którą małżeństwo ma być zawarte.

W postanowieniu o udzieleniu zezwolenia wymienia się wnioskodawcę oraz osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte¹⁹⁶. Niedopuszczalne jest zezwolenie blankietowe – na zawarcie małżeństwa z dowolną osobą.

Postanowienie w przedmiocie udzielenia zezwolenia podlega zaskarżeniu apelacją. Skarga kasacyjna nie przysługuje (art. 519¹ § 2 k.p.c.). W literaturze podkreśla się, że wznowienie

¹⁹⁵ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 206.

¹⁹⁶ J. Bodio, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, Warszawa 2010, s. 725.

postępowania nie jest możliwe, jeżeli uprawomocniło się postanowienie zezwalające na zawarcie małżeństwa¹⁹⁷. Wydaje się jednak, że powinno to dotyczyć sytuacji, gdy na podstawie zezwolenia zawarty został związek małżeński (analogicznie do art. 400 k.p.c.).

§ 4. Postępowanie o zezwolenie na zawarcie małżeństwa powinowatym w linii prostej

Nie mogą zawrzeć ze sobą małżeństwa powinowaci w linii prostej. „Jednakże z ważnych powodów sąd może zezwolić na zawarcie małżeństwa między powinowatymi” (art. 14 § 1 k.r.o.).

Zgodnie z art. 48 p.p.m. o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej strony jej prawo ojczyście z chwili zawarcia małżeństwa.

Powinowactwo określone jest w art. 61⁸ § 1 k.r.o., zgodnie z którym z małżeństwa wynika powinowactwo między małżonkiem a krewnymi drugiego małżonka. Powinowatymi w linii prostej są zatem wstępni oraz zstępni małżonka. Powinowactwo powstaje z chwilą zawarcia małżeństwa i trwa mimo ustania małżeństwa, natomiast wygasa, jeżeli małżeństwo zostało unieważnione¹⁹⁸.

¹⁹⁷ Por. A. Zieliński, *Sądownictwo...*, *op. cit.*, s. 75.

¹⁹⁸ K. Gromek, *Kodeks...*, *op. cit.*, komentarz do art. 14 k.r.o., Legalis.

Powody przemawiające za wydaniem zezwolenia nie są wymienione w ustawie. Analizując orzecznictwo i poglądy doktryny, do najistotniejszych zaliczyć należy następujące:

- 1) mężczyzna i kobieta, których wniosek dotyczy, mają dziecko lub dzieci albo oczekują dziecka;
- 2) poważna choroba jednego z nupturientów i gotowość drugiego do zaopiekowania się chorym małżonkiem przemawiają za wyrażeniem zgody;
- 3) powinowatych łączy dojrzałe, poważne uczucie, a ich podejście do małżeństwa, w ocenie sądu, przemawia za wydaniem zezwolenia.

Wnioskodawcą może być wyłącznie osoba, która zamierza zawrzeć związek małżeński.

Przed wydaniem postanowienia sąd wysłucha obydwie osoby, które mają zawrzeć związek małżeński.

Postanowienie ma charakter konstytutywny¹⁹⁹.

Wydając zezwolenie, o którym mowa w art. 561 k.p.c., sąd powinien kierować się przede wszystkim dobrem przyszłego małżeństwa, rodziny, jaka ma być założona, oraz dobrem wspólnych dzieci, jakie mogą mieć małżonkowie. Dla prawidłowej oceny sąd może potrzebować szczegółowej informacji o warunkach bytowych nupturientów, bowiem na ogół mają one istotny wpływ na życie przyszłej rodziny. Dlatego wprowadzono do kodeksu przepis umożliwiający sądowi zarządzenie przeprowadze-

¹⁹⁹ J. Strzebińczyk, *Glosa do uchwały SN z 9.05.2002 r.*, III CZP 7/02, OSP 2004, nr 1, poz. 1.

nia wywiadu środowiskowego²⁰⁰ przez kuratora sądowego. „Osobą ubiegającą się o udzielenie zezwolenia”, których warunki życiowe może oceniać kurator, jest nie tylko wnioskodawca, lecz także osoba, z którą małżeństwo ma być zawarte.

Postanowienie w przedmiocie udzielenia zezwolenia podlega zaskarżeniu apelacją. Skarga kasacyjna nie przysługuje (art. 519¹ § 2 k.p.c.). W literaturze podkreśla się, że wznowienie postępowania nie jest możliwe, jeżeli uprawomocniło się postanowienie zezwalające na zawarcie małżeństwa²⁰¹. Wydaje się jednak, że powinno to dotyczyć sytuacji, gdy na podstawie zezwolenia zawarty został związek małżeński (analogicznie do art. 400 k.p.c.).

§ 5. Postępowanie w sprawie o zwolnienie od złożenia dokumentu potrzebnego do zawarcia małżeństwa

Może zdarzyć się sytuacja, że osoby zamierzające zawrzeć związek małżeński nie są w stanie przedłożyć wymaganych do-

²⁰⁰ Stosownie do § 6 ust. 2 rozp. Ministra Sprawiedliwości z 12.06.2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. Nr 112, poz. 1064) wywiad środowiskowy powinien odpowiadać wymogom określonym w rozp. Ministra Sprawiedliwości z 11.06.2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz wzoru kwestionariusza tego wywiadu (Dz.U. Nr 108, poz. 1018).

²⁰¹ Por. A. Zieliński, *Sądownictwo...*, *op. cit.*, s. 75.

kumentów, a szczególne okoliczności przemawiają za umożliwieniem im zawarcia związku mimo tej niemożności. W takim przypadku sąd może udzielić zwolnienia od obowiązku złożenia urzędowi stanu cywilnego dokumentu potrzebnego do zawarcia małżeństwa. Sąd nie może natomiast zwolnić od obowiązku złożenia dokumentów wymaganych przy sakramencie małżeństwa kościelnego (konkordatowego).

Stosownie do art. 3 k.r.o. osoby zamierzające zawrzeć małżeństwo powinny złożyć lub przedstawić kierownikowi urzędu stanu cywilnego dokumenty niezbędne do zawarcia małżeństwa, określone w odrębnych przepisach. Jeżeli otrzymanie dokumentu, który osoba zamierzająca zawrzeć małżeństwo jest obowiązana złożyć lub przedstawić kierownikowi urzędu stanu cywilnego, napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody, sąd może zwolnić tę osobę od obowiązku złożenia lub przedstawienia dokumentu.

Zgodnie z art. 54 i 56 pr.a.s.c., osoba zamierzająca zawrzeć małżeństwo jest obowiązana:

- 1) przedstawić dokument stwierdzający tożsamość oraz złożyć odpis skrócony aktu urodzenia, a także dowód ustania lub unieważnienia małżeństwa, jeśli pozostawała poprzednio w związku małżeńskim, albo dowód nieistnienia małżeństwa, jeżeli postępowanie o ustalenie nieistnienia małżeństwa toczyło się wobec tej osoby;
- 2) złożyć pisemne zapewnienie, że nie wie o istnieniu okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa;

3) złożyć zezwolenie na zawarcie małżeństwa, jeżeli tego wymagają przepisy k.r.o.

Natomiast cudzoziemiec zamierzający zawrzeć małżeństwo jest obowiązany złożyć kierownikowi urzędu stanu cywilnego dokument stwierdzający, że zgodnie z właściwym prawem może zawrzeć małżeństwo. Jeżeli otrzymanie tego dokumentu napotyka na trudne do przewyciężenia przeszkody, sąd w postępowaniu nieprocesowym na wniosek cudzoziemca może go zwolnić od złożenia dokumentu. W postępowaniu o zwolnienie cudzoziemca od złożenia dokumentu sąd na podstawie właściwego prawa ustala, czy osoba ta może zawrzeć małżeństwo²⁰².

Zgodnie z art. 48 p.p.m. o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej strony jej prawo ojczyście z chwili zawarcia małżeństwa.

Dokumentem niezbędnym do zawarcia małżeństwa jest także niewątpliwie postanowienie sądu zawierające: zezwolenie na zawarcie małżeństwa kobiecie niemającej ukończonych osiemnastu lat, zezwolenie na zawarcie małżeństwa osobie dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym oraz osobom powinowatym w linii prostej (art. 561 § 1 i 2 k.p.c.). Od obowiązku złożenia tego dokumentu wnioskodawca nie może być zwolniony.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie zawiera definicji „trudnych do przewyciężenia przeszkód”. Wypada zgodzić się z po-

²⁰² A. Ślusarski, *W kwestii charakteru prawnego art. 56 prawa o aktach stanu cywilnego*, „Palestra” 1987, nr 12, s. 29 i n.

glądem, iż ze sformułowania tej przesłanki wynika, że nie należy jej interpretować jako „całkowitej niemożności” złożenia dokumentów. Trudnymi do przewyciężenia przeszkodami będą więc takie przeszkody, które teoretycznie są możliwe do pokonania, ale łączyłoby się to np. ze znacznymi nakładami finansowymi, ze znacznym upływem czasu itp. Sądom rozstrzygającym w tych sprawach musi być przyznana swoboda w zakresie uznania, czy takie przeszkody istnieją w konkretnym wypadku²⁰³.

Sąd wszczyna postępowanie wyłącznie na wniosek osoby obowiązanej do złożenia dokumentu. Nie ma legitymacji procesowej czynnej żadna inna osoba – nawet przyszły małżonek²⁰⁴, który jest uczestnikiem postępowania.

W sentencji postanowienia powinien być ściśle określony dokument, jakiego dotyczy zwolnienie, oraz osoba, z którą wnioskodawca ma zamiar zawrzeć związek małżeński. Moim zdaniem zwolnienie dotyczy wyłącznie zawarcia związku małżeńskiego z konkretną osobą²⁰⁵.

Możliwe jest połączenie w jednym wniosku żądania zwolnienia od obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa przez pełnomocnika i żądania zwolnienia z obowiązku złożenia dokumentu²⁰⁶.

²⁰³ K. Gromek, *Kodeks..., op. cit.*, komentarz do art. 3 k.r.o., Legalis.

²⁰⁴ J. Koper, [w:] *Kodeks..., op. cit.*, s. 143.

²⁰⁵ Patrz też: Cz. Sawicz, *Zwolnienie cudzoziemców od przedstawienia dowodów zdolności do zawarcia małżeństwa (w świetle orzecznictwa)*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1985, nr 24, s. 123.

²⁰⁶ J. Cagara, *Postępowanie nieprocesowe..., op. cit.*, s. 22 i n.

§ 6. Postępowanie w sprawie o zezwolenie na złożenie przez pełnomocnika oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński

Z ważnych powodów sąd może zezwolić, żeby oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński zostało złożone przez pełnomocnika (art. 563 k.p.c.). Nie ma przeszkód, aby oboje nupturienti byli reprezentowani przez prawidłowo ustanowionych pełnomocników, z tym że nie mogą oni być reprezentowani przez jednego, tego samego pełnomocnika.

Zgodnie z art. 48 p.p.m. o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej strony jej prawo ojcyste z chwili zawarcia małżeństwa²⁰⁷.

Pełnomocnictwo powinno być udzielone na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym i powinno wymieniać osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte (art. 6 § 2 k.r.o.)²⁰⁸.

Ze względu na wagę oświadczenia o zawarciu małżeństwa i jego skutki prawne złożenie tego oświadczenia przez pełnomocnika może nastąpić tylko w wyjątkowych okolicznościach. „Za ważne powody w rozumieniu art. 6 § 1 k.r.o. należy uznać tylko takie okoliczności, które w świetle zasad współżycia społecznego usprawiedliwiają odstąpienie od obowiązku jednocze-

²⁰⁷ J. Pazdan, *Zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika w prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, pod red. L. Ogiegly, W. Popiołka, M. Szpunara, Kraków 2005, s. 267.

²⁰⁸ J. Pazdan, *Zawarcie małżeństwa...*, *op. cit.*, s. 107 i n.

snego stawienia się przyszłych małżonków dla złożenia oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński. Żadna zatem z góry określona sytuacja osoby ubiegającej się o zezwolenie jej na złożenie przez pełnomocnika oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński, w szczególności także fakt jej zamieszkiwania za granicą oraz związane z tym trudności przyjazdu do Polski, nie mogą być same przez się uznane za ważne powody w rozumieniu powołanego wyżej przepisu²⁰⁹.

Wniosek może złożyć wyłącznie nupturient, który zamierza zawrzeć związek małżeński przez pełnomocnika. Nie jest do tego legitymowana żadna inna osoba – w tym drugi małżonek ani pełnomocnik.

Sentencja postanowienia musi zawierać ściśle (dostatecznie indywidualizujące) wskazanie osoby zawierającej związek małżeński przez pełnomocnika oraz drugiego małżonka. Nie jest dopuszczalne zezwolenie blankietowe – to znaczy wskazanie osoby zawierającej związek małżeński bez wskazania drugiego małżonka lub pełnomocnika.

Zezwolenie sądu nie zastępuje pełnomocnictwa. Po uprawomocnieniu się postanowienia wnioskodawca sporządzi pełnomocnictwo na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym i do

²⁰⁹ Uchwała SN z 8.06.1970 r., III CZP 27/70, OSNCP 1971, nr 1, poz. 2. Patrz też: M. Domański, *Zezwolenie na zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika*, „Prawo w Działaniu 2010”, tom 7, s. 137 i n.; B. Walaszek, *Instytucja zawarcia małżeństwa przez pełnomocnika w polskim prawie rodzinnym oraz polskim prawie prywatnym międzynarodowym i procesowym*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku czci Kamila Stęfki*, Warszawa–Wrocław 1967, s. 381 i n.

aktu małżeństwa składa się obydwaj dokumenty – postanowienie ze stwierdzeniem prawomocności oraz pełnomocnictwo.

Postanowienie w przedmiocie udzielenia zezwolenia podlega zaskarżeniu apelacją. Skarga kasacyjna nie przysługuje (art. 519¹ § 2 k.p.c.). W literaturze podkreśla się, że wznowienie postępowania nie jest możliwe, jeżeli uprawomocniło się postanowienie zezwalające na zawarcie małżeństwa²¹⁰. Wydaje się jednak, że powinno to dotyczyć sytuacji, gdy na podstawie zezwolenia zawarty został związek małżeński (analogicznie do art. 400 k.p.c.).

§ 7. Postępowanie w sprawie przeszkód małżeńskich uzasadniających odmowę zawarcia małżeństwa

Kierownik urzędu stanu cywilnego może odmówić:

- 1) przyjęcia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński;
- 2) wydania zaświadczenia o braku okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa, o których mowa w art. 4¹ k.r.o. (czyli jeżeli małżeństwo ma być zawarte według prawa wewnętrznego kościoła albo związku wyznaniowego)²¹¹;

²¹⁰ Por. A. Zieliński, *Sądownictwo...*, *op. cit.*, s. 75.

²¹¹ Na ten temat szczegółowo: W. Góralski, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998; F. Zoll, F. Kuglarz, *Małżeństwo konkordatowe. Analiza prawo-porównawcza zawarcia małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim (rozważania na tle konkordatu z 28 lipca 1993 r.)*, Kraków 1994; C. Suchocki, *Przeszkody małżeńskie w prawie*

- 3) wydania zezwolenia na zawarcie małżeństwa przed upływem terminu, o którym mowa w art. 4 k.r.o. (czyli przed upływem miesiąca od dnia, kiedy osoby złożyły oświadczenie o nieistnieniu okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa);
- 4) sporządzenia aktu małżeństwa zawartego zgodnie z art. 1 § 2 k.r.o. (gdy oświadczenie o zawarciu małżeństwa zostało złożone w obecności duchownego);
- 5) wydania zaświadczenia, że obywatel polski lub zamieszkały w Polsce cudzoziemiec niemający żadnego obywatelstwa zgodnie z prawem polskim może zawrzeć małżeństwo za granicą (art. 7 ust. 2 pr.a.s.c.).

Stosownie do powyższego przepisu, jeżeli kierownik urzędu stanu cywilnego odmawia dokonania czynności wskazanej w tym przepisie, powiadamia na piśmie osobę zainteresowaną o przyczynach odmowy.

Osoba zainteresowana w terminie 14 dni od dnia doręczenia jej pisma kierownika urzędu stanu cywilnego może wystąpić z wnioskiem do sądu rejonowego właściwego ze względu na siedzibę urzędu o rozstrzygnięcie, czy okoliczności przedstawione przez kierownika urzędu uzasadniają odmowę dokonania czynności²¹². Prawomocne postanowienie sądu wiąże kierownika

kanonicznym i polskim kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, Lublin–Sandomierz 1997.

²¹² Zob. E. Pachniewska, [w:] A. Czajkowska, E. Pachniewska, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz. Orzecznictwo. Wzory dokumentów i pism*, Warszawa 2010, s. 36.

urzędu stanu cywilnego. Nie podzielam poglądu, że przez osobę zainteresowaną należy rozumieć zarówno osobę, której akt dotyczy, jak też jej wstępnego, zstępnego, rodzeństwo, małżonka lub przedstawiciela ustawowego. Uważam, że osobą zainteresowaną jest wyłącznie nupturient.

Także kierownik urzędu stanu cywilnego, który dowiedział się o istnieniu okoliczności wyłączającej zawarcie zamierzonego małżeństwa i odmówił przyjęcia oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński lub wydania zaświadczenia, może w razie wątpliwości zwrócić się do sądu o rozstrzygnięcie, czy małżeństwo może być zawarte (art. 5 k.r.o.)

Wykładnia przepisów o zawieraniu małżeństwa prowadzi do wniosku, że nie powinno dochodzić do zawarcia małżeństwa, o którym od razu wiadomo, że podlega unieważnieniu. Choć jest prawdą, że art. 5 k.r.o. dotyczy małżeństwa zawieranego w urzędzie stanu cywilnego, to jednak łączna, racjonalna wykładnia tego przepisu i art. 61a ust. 1 pr.a.s.c. daje podstawę do odmowy sporządzenia aktu małżeństwa. Na podstawie art. 7 ust. 2 pr.a.s.c. osoba zainteresowana może wystąpić do sądu o rozstrzygnięcie zasadności odmowy. Inne stanowisko w tej kwestii byłoby nadmiernym formalizmem przy ustaleniu kognicji kierownika urzędu stanu cywilnego, który otrzymał dokumenty w celu sporządzenia aktu małżeństwa. Skoro ten akt jest dopiero końcową, konieczną przesłanką zawarcia małżeństwa, nie moż-

na go sporządzić wbrew przepisom zakazującym zawarcie małżeństwa²¹³.

Właściwym do rozstrzygnięcia sprawy jest sąd rejonowy właściwy miejscowo według siedziby urzędu stanu cywilnego.

Postanowienie sądu wydaje po przeprowadzeniu rozprawy, co oznacza, że jej przeprowadzenie jest obligatoryjne. Sąd może jednak oddalić wniosek na posiedzeniu niejawnym, na podstawie art. 514 § 2 k.p.c., jeżeli z treści wniosku wynika oczywisty brak uprawnienia wnioskodawcy. Uwzględnienie wniosku zawsze wymaga przeprowadzenia rozprawy.

W sentencji postanowienia, gdy przedmiotem wniosku jest rozstrzygnięcie, czy małżeństwo może, czy nie może być zawarte, sąd jednoznacznie stwierdzi ten fakt.

W sytuacji gdy wniosek podważa odmowę dokonania czynności przez kierownika urzędu stanu cywilnego, sąd orzeka, że odmowa ta jest albo nie jest uzasadniona. W sentencji musi być szczegółowo wymieniona czynność, której orzeczenie dotyczy. Prawomocne postanowienie sądu wiąże kierownika urzędu stanu cywilnego (art. 7 § 2 pr.a.s.c.).

§ 8. Postępowanie w sprawie rozstrzygnięcia o istotnych sprawach rodziny

Przepis art. 565 k.p.c. dotyczy następujących postępowań:

²¹³ T. Smoczyński, *Glosa do wyroku SN z 3.03.2004 r.*, III CK 346/02, OSP 2005, nr 2, poz. 23.

- 1) rozstrzygnięcia o sprawach rodziny (art. 24 k.r.o.);
- 2) nakazu wypłaty wynagrodzenia (art. 28 k.r.o.);
- 3) w zakresie solidarnej odpowiedzialności małżonków (art. 30 k.r.o.);
- 4) zastępczego zezwolenia sądu na dokonanie czynności (art. 39 k.r.o.);
- 5) pozbawienia zarządu jednego z małżonków (art. 40 k.r.o.).

Wnioski w powyższych sprawach mogą składać wyłącznie małżonkowie. Wyznaczenie rozprawy nie jest konieczne, chociaż małżonkowie powinni zostać wysłuchani na posiedzeniu. W sprawach tych sąd może zarządzić przeprowadzenie wywiadu środowiskowego (art. 565¹ k.p.c.).

1. Rozstrzygnięcie o sprawach rodziny

Małżonkowie rozstrzygają wspólnie o istotnych sprawach rodziny. W braku porozumienia każdy z nich może zwrócić się o rozstrzygnięcie do sądu (art. 24 k.r.o.). Rozstrzygnięcie przez sąd następuje w trybie art. 565 k.p.c.

Ingerencja sądu na podstawie tego przepisu możliwa jest tylko i wyłącznie, gdy problem dotyczy istotnych, a nie zwykłych, spraw rodziny. W każdym przypadku należy indywidualnie rozstrzygnąć, czy dla danej rodziny sprawa jest istotna, czy też nie.

Ugruntowane piśmiennictwo i orzecznictwo pozwala uznać za istotne dla rodziny²¹⁴ sprawy dotyczące:

²¹⁴ J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 114 i n.

- 1) dzieci – wybór imienia, miejsce pobytu, sposób leczenia, kierunek kształcenia;
- 2) miejsca zamieszkania rodziny;
- 3) sposobu korzystania ze wspólnego mieszkania;
- 4) korzystania ze wspólnych składników majątkowych;
- 5) odwołania darowizny nieruchomości.

Interwencja sądu wyłączona jest w sprawach ściśle osobistych, a także w przypadku, gdy przewidziany jest szczególny tryb ich załatwiania (np. art. 27, 28, 30 i 128 k.r.o.)²¹⁵.

Postanowienie w sprawie rozstrzygnięcia o istotnych sprawach rodziny tylko wyjątkowo nadaje się do wykonania w drodze egzekucji, gdy zasądza świadczenie (np. w formie wydzielenia części mieszkania do wyłącznego korzystania ze wspólnego lokalu)²¹⁶.

Małżonkowie w każdej chwili mogą inaczej ukształtować swoje stosunki, jeżeli tylko doszli wspólnie do porozumienia.

2. Nakazanie wypłaty wynagrodzenia

W sytuacji gdy jeden z małżonków pozostających we wspólnym pożyciu nie spełnia ciężącego na nim obowiązku

²¹⁵ I. Koper, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 151; J.S. Piąkowski, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, pod red. J.S. Piątkowskiego, Ossolineum 1985, s. 243; M. Sychowicz, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, Warszawa 2002, s. 113; J. Winiarz, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, pod red. J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1990, s. 125.

²¹⁶ K. Korzan, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 371.

przyczyniania się do zaspakajania potrzeb rodziny, sąd może nakazać, ażeby wynagrodzenie za pracę albo inne należności przypadające temu małżonkowi były w całości lub w części wypłacane do rąk drugiego małżonka. Nakaz ten zachowuje moc mimo ustania, po jego wydaniu, wspólnego pożycia małżonków. Sąd może jednak na wniosek każdego z małżonków nakaz ten zmienić albo uchylić.

Wobec treści zasady prawnej zawartej w uchwale 7 sędziów SN z 30.09.1976 r.²¹⁷, przepisu art. 28 k.r.o. nie stosuje się do należności niemających charakteru dochodów małżonka, a w szczególności do kwoty przypadającej mu z tytułu odszkodowania za wywłaszczoną nieruchomość stanowiącą jego majątek osobisty.

3. Wyłączenie solidarnej odpowiedzialności małżonków

Zasadą jest, że oboje małżonkowie są odpowiedzialni solidarnie za zobowiązania zaciągnięte przez jednego z nich w sprawach wynikających z zaspokajania zwykłych potrzeb rodziny. Jednakże z ważnych powodów sąd może na żądanie jednego z małżonków postanowić, że za te zobowiązania odpowiedzialny jest tylko ten małżonek, który je zaciągnął. Postanowienie to może być uchylone w razie zmiany okoliczności (art. 30 k.r.o.).

Względem osób trzecich wyłączenie odpowiedzialności solidarnej jest skuteczne, jeżeli było im wiadome – to znaczy

²¹⁷ III CZP 97/75, OSNCP 1977, nr 5-6, poz. 83.

znali lub z łatwością mogli się dowiedzieć o treści postanowienia sądu.

Na podkreślenie zasługuje zakres przedmiotowy analizowanego przepisu – dotyczy on wyłącznie zobowiązań wynikających z zaspokajania zwykłych potrzeb rodziny²¹⁸. Za inne zobowiązania małżonkowie odpowiadają zgodnie z art. 41 k.r.o.

Postępowanie wszczyna się na wniosek jednego z małżonków. Może to być zarówno małżonek, który zaciągnął zobowiązanie, jak i jego współmałżonek.

Wyłączenie odpowiedzialności solidarnej może nastąpić wyłącznie z ważnych powodów. Za takie, w świetle dorobku judykatury i doktryny, uznać należy:

- 1) nieporadność życiową małżonka wynikającą z braku doświadczenia życiowego lub młodego wieku;
- 2) niedojrzałość społeczną lub emocjonalną małżonka;
- 3) rozrzutny tryb życia małżonka, któremu współmałżonek nie jest w stanie przeciwdziałać;
- 4) podstępne wprowadzenie w błąd przez małżonka, który zaciągnął zobowiązanie;
- 5) nieudolność w prowadzeniu spraw rodziny;
- 6) częściowe ubezwłasnowolnienie²¹⁹.

²¹⁸ J.S. Piątowski, [w:] *System...*, *op. cit.*, s. 282; A. Dyoniak, *Odpowiedzialność majątkowa małżonków wobec osób trzecich*, Poznań 1980, s. 46 i n.; J. Strzebinczyk, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 114 i n.

²¹⁹ J. Strzebinczyk, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 117. Patrz też: A. Dyoniak, *Odpowiedzialność...*, *op. cit.*

Postanowienie sądu może być uchylone w razie zmiany okoliczności. Z wnioskiem takim może wystąpić każdy z małżonków²²⁰.

4. Zastępcze zezwolenie sądu

W przypadku gdy jeden z małżonków odmawia zgody wymaganej do dokonania czynności albo jeżeli porozumienie z nim napotyka na trudne do przewyciężenia przeszkody, drugi małżonek może zwrócić się do sądu o zezwolenie na dokonanie czynności. Sąd udziela zezwolenia, jeżeli dokonania czynności wymaga dobro rodziny (art. 39 k.r.o.).

Możliwość ingerencji sądu dotyczy wyłącznie czynności, do dokonania których zgoda wymagana jest przepisem art. 37 § 1 k.r.o., a także w przypadku, gdy małżonek sprzeciwił się dokonaniu czynności na podstawie art. 36¹ k.r.o. Zezwolenie sądu wydane w trybie przepisu art. 565 § 1 k.p.c. nie może zastąpić zgody małżonka, która nie jest wymagana ustawowo, tylko jest to dodatkowy wymóg ze strony kontrahenta.

Za trudne do przewyciężenia przeszkody należy uznać tylko takie, które nie są przeszkodami krótkotrwałymi, przemijającymi, chyba że sąd uzna, iż w danej sytuacji dla dobra rodziny konieczne jest niezwłoczne dokonanie czynności.

²²⁰ Odosobnione stanowisko wyraziła E. Skowrońska-Bocian (*Rozliczenia majątkowe małżonków w stosunkach wzajemnych i wobec osób trzecich*, Warszawa 2006, s. 103) – uznając, że z wnioskiem może wystąpić na podstawie art. 510 § 1 k.p.c. każdy zainteresowany, także wierzyciel jednego z małżonków.

Zgoda zostanie wydana tylko wtedy, gdy wymaga tego obiektywnie rozumiane dobro całej rodziny. Orzeczenie uwzględniające wniosek nie może więc być wydane w interesie wyłącznie wnioskodawcy, lecz sąd musi ocenić wpływ zezwolenia na całą rodzinę²²¹.

5. Pozbawienie zarządu jednego z małżonków

Pozbawienie małżonka prawa zarządu na podstawie art. 40 k.r.o. następuje wyłącznie na żądanie drugiego małżonka. Sąd, uwzględniając wniosek, może wydać postanowienie dwojakiego rodzaju:

- 1) o pozbawieniu małżonka możliwości samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym. Nie jest to tożsame z pozbawieniem w ogóle możliwości zarządu majątkiem. Może nim nadal zarządzać, z tym że przy czynnościach zarządu, których małżonek może dokonywać samodzielnie, małżonek, którego postanowienie dotyczy, będzie musiał uzyskać zgodę – najczęściej drugiego małżonka lub sądu. Sposób ograniczenia powinien być ściśle określony w postanowieniu;
- 2) o wyłączeniu wpływu małżonka, którego postanowienie dotyczy, na czynności określone w art. 37 § 1 k.r.o., do dokonania których przepis ten wymaga zgody obydwu małżonków. Istotne jest, że sąd nie może upoważnić drugiego małżonka do dokonywania tych czynności samodzielnie.

²²¹ SN w uchwale z 8.09.1954 r. (I CO 18/54, OSN 1995, nr 1955, nr 4, poz. 75) dopuścił możliwość udzielenia zezwolenia ex post (po zawarciu umowy).

Zgodę małżonka, którego postanowienie dotyczy, zastąpi zezwolenie sądu.

Wydając rozstrzygnięcie, na podstawie art. 565 k.p.c., sąd powinien kierować się przede wszystkim dobrem rodziny. Dla prawidłowej oceny sąd może potrzebować szczegółowej informacji o warunkach życia małżonków, bowiem na ogół mają one istotny wpływ na dobro całej rodziny. Dlatego wprowadzono do kodeksu przepis umożliwiający sądowi zarządzenie przeprowadzenia wywiadu środowiskowego przez kuratora sądowego²²².

§ 9. Postępowanie w sprawie o podział majątku wspólnego

1. Wspólność majątkowa między małżonkami

Charakter ustawowego ustroju to wspólnota majątku małżonków, zwana wspólnością ustawową²²³. Nowelizacja Kodeksu

²²² Stosownie do § 6 ust. 2 rozp. Ministra Sprawiedliwości z 12.06.2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. Nr 112, poz. 1064) wywiad środowiskowy powinien odpowiadać wymogom określonym w rozp. Ministra Sprawiedliwości z 11.06.2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego (Dz.U. Nr 108, poz. 1018).

²²³ Szczegółowo na ten temat: J. Strzebinczyk, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 120 i n. Patrz też: H. Ciepla, *Nowelizacja kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z komentarzem*, Warszawa 2010; J. Ignaczewski, *Małżeńskie ustroje majątkowe. Art. 31-54 k.r.o. Komentarz*, Warszawa 2008; E. Skowrońska-Bocian, *Małżeńskie ustroje majątkowe*, Warszawa 2008.

rodzinnego i opiekuńczego doprowadziła do rezygnacji z instytucji dorobku małżonków, powoływanego dotychczas w art. 31 k.r.o., a określonego w uchylonym art. 32 k.r.o. Dorobek ten określony wyłącznie egzemplifikacyjnie w dotychczasowym brzmieniu przepisów składał się na wyżej wymienioną wspólność ustawową. Obecnie w miejsce tzw. dorobku małżonków wprowadzono tzw. majątek wspólny małżonków. Majątek wspólny małżonków tworzą obecnie składniki wspólności ustawowej. Określono je opisowo jako te wszystkie przedmioty, które zostały nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej zarówno przez oboje małżonków, jak i przez jednego z nich. Wyeliminowano również określenie majątku odrębnego małżonków. Obecnie zastąpiła je instytucja majątku osobistego małżonków. Tworzą go te wszystkie składniki majątkowe, które nie należą do majątku wspólnego małżonków. Majątek wspólny małżonków został określony również przykładowo w art. 31 § 2 k.r.o. Tworzą go w szczególności wszystkie dochody małżonków pochodzące z działalności zarobkowej każdego z małżonków, w tym wynagrodzenia za pracę, majątku wspólnego oraz osobistego małżonków, a także środki zgromadzone na rachunku otwartego lub pracowniczego funduszu emerytalnego każdego z małżonków²²⁴.

Postępowanie działowe wszczyna się, gdy zaistniały łącznie następujące okoliczności:

- 1) między małżonkami uczestnikami postępowania istniała wspólność majątkowa;

²²⁴ Zob. K. Gromek, *Kodeks...*, *op. cit.*, komentarz do art. 31, Legalis.

- 2) wspólność ta ustała;
- 3) istnieją składniki majątkowe, które należały do majątku wspólnego małżonków.

2. Ustanie wspólności majątkowej

Wspólność majątkowa między małżonkami ustaje:

- 1) w przypadku unieważnienia małżeństwa (art. 21 k.r.o.);
- 2) w związku z ustanowieniem rozdzielności majątkowej w drodze umowy (art. 47 k.r.o.);
- 3) w wyniku orzeczenia przez sąd rozdzielności majątkowej między małżonkami (art. 52 k.r.o.);
- 4) na skutek ubezwłasnowolnienia jednego z małżonków (art. 53 k.r.o.);
- 5) po ogłoszeniu separacji (art. 54 k.r.o.);
- 6) w wyniku orzeczenia rozwodu (art. 56 k.r.o.);
- 7) po ogłoszeniu upadłości jednego z małżonków (art. 124 ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze);
- 8) na skutek śmierci małżonka.

Materialnoprawną podstawę podziału majątku stanowią przepisy art. 43-46 k.r.o.

Sądowy podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności dokonywany jest w postępowaniu nieprocesowym (art. 566-567 i art. 680-689 k.p.c.).

W przypadku gdy w skład majątku wspólnego wchodzi składniki znajdujące się w różnych miejscowościach podlegających miejscowo różnym sądom rejonowym:

- 1) jeżeli w skład majątku wchodziły rzeczy ruchome i nieruchomości lub nieruchomości – te ostatnie w ramach jednego sądu – właściwy jest sąd według położenia nieruchomości;
- 2) jeżeli rzeczy ruchome lub nieruchomości znajdują się w obrębie kilku sądów – wybór sądu właściwego należy do wnioskodawcy (art. 43 k.p.c.).

Gdy wspólność ustała na skutek śmierci jednego z małżonków, wyłącznie właściwym jest sąd ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, a jeżeli miejsca jego zamieszkania w Polsce nie da się ustalić, sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część (art. 628 k.p.c.).

W postępowaniu o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami sąd rozstrzyga w tym samym postępowaniu także o innych żądaniach związanych z tym podziałem. W przedmiocie ustalenia nierównych udziałów może orzec postanowieniem wstępnym (art. 567 k.p.c.).

Spór o podział majątku wspólnego (także o ustalenie nierównych udziałów) małżonkowie mogą poddać rozstrzygnięciu przez sąd polubowny (art. 1157 k.p.c.)²²⁵.

3. Wnioskodawca i uczestnicy postępowania

Wniosek o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami może złożyć:

- 1) każdy z małżonków;

²²⁵ Tak: post. SN z 7.03.1979 r., III CRN 10/79, OSNCP 1979, nr 10, poz. 197.

- 2) każdy z byłych małżonków;
- 3) wierzyciel jednego z małżonków albo byłych małżonków, albo obojga. Warunkiem uprawnienia wierzyciela jest zajęcie przez niego roszczenia o podział majątku wspólnego w postępowaniu egzekucyjnym (art. 912 § 1 k.p.c.);
- 4) spadkobierca małżonka albo byłego małżonka;
- 5) nabywca praw spadkowych po małżonku albo byłym małżonku;
- 6) następcy prawni małżonka, jeżeli po ustaniu wspólności małżonek zbył swój udział osobie trzeciej (art. 198 k.c. w zw. z art. 42 k.r.o.);
- 7) Skarb Państwa z tytułu zobowiązań publicznoprawnych i kar oraz środków karnych orzeczonych w postępowaniu karnym;
- 8) prokurator, Rzecznik Praw Obywatelskich.

Uczestnikiem postępowania nie może być natomiast organizacja pozarządowa, syndyk, zarządca, nadzorca sądowy, konkubent małżonka (chyba że jest wierzycielem)²²⁶.

4. Żądania dodatkowe

W postępowaniu o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami sąd rozstrzyga także²²⁷:

²²⁶ A. Stempniak, *Krąg osób uprawnionych do zgłoszenia wniosku o podział majątku wspólnego małżonków*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 2, s. 65 i n.

²²⁷ Żądania dodatkowe zawarte w komentowanym przepisie były przedmiotem licznych orzeczeń SN – zob. A. Zieliński, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 973-975.

- 1) o żądaniu ustalenia nierównych udziałów małżonków w majątku wspólnym. Żądanie to będzie na ogół uzasadnione nierównym przyczynieniem się do powstania tego majątku;
- 2) o tym, jakie wydatki, nakłady i inne świadczenia z majątku wspólnego na rzecz majątku osobistego lub odwrotnie podlegają zwrotowi²²⁸.

Orzeczenie to dotyczy przesunięć majątkowych między majątkiem wspólnym małżonków a majątkiem osobistym każdego z nich. Sprawy te nie mogą być przedmiotem odrębnego postępowania.

5. Postanowienie

Od postanowienia w przedmiocie podziału majątku przysługuje apelacja. Od prawomocnego postanowienia drugiej instancji zarówno orzekającego co do istoty sprawy, jak i odrzucającego lub umarzającego postępowanie (kończących postępowanie w sprawie) służy skarga kasacyjna tylko wówczas, gdy wartość przedmiotu zaskarżenia wynosi co najmniej sto pięćdziesiąt tysięcy złotych (art. 519¹ § 2 k.p.c.). Dotyczy to również postanowienia wstępnego (kończy spór co do zasady prawnej).

²²⁸ W. Walasik, *Rozstrzygnięcie o wydatkach lub nakładach na majątek osobisty małżonka w sprawie o podział majątku wspólnego*, „Polski Proces Cywilny” 2011, nr 2, s. 129 i n.

§ 10. Postępowanie w sprawie o separację na zgodny wniosek małżonków

1. Orzekanie o separacji

Sprawy o separację na żądanie jednego z małżonków rozpoznawane są w procesie (art. 425 k.p.c.).

Materialnoprawne uregulowanie separacji zawierają przepisy art. 61¹ – 61⁶ k.r.o.²²⁹

Separacja podlega wspólnemu prawu ojczystemu małżonków z chwili żądania separacji. W razie braku wspólnego prawa, właściwe jest prawo państwa, w którym małżonkowie mają w chwili żądania separacji miejsce zamieszkania, a w przypadku braku wspólnego zamieszkania – prawo państwa, w którym małżonkowie mieli ostatnio miejsce wspólnego zwykłego pobytu, jeśli jedno z nich ma w nim nadal miejsce zwykłego pobytu. W sytuacji braku powyższych okoliczności stosuje się prawo polskie (art. 54 p.p.m.).

Sprawy o separację na zgodny wniosek stron oraz o zniesienie separacji rozpatrywane są w postępowaniu nieprocesowym (art. 567¹ – 567⁵ k.p.c.)²³⁰.

Właściwym rzeczowo jest sąd okręgowy.

²²⁹ Zob. J. Strzebinczyk, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 193-194.

²³⁰ H. Haak, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Separacja. Komentarz*, Toruń 2000, s. 315 i n. Patrz też: E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006; K. Piasecki, *Separacja w prawie polskim*, Warszawa 2000.

Właściwość miejscowa wyłączna uzależniona jest od miejsca zamieszkania albo pobytu małżonków:

- 1) jeżeli mieszkają razem – właściwym jest sąd według miejsca ich zamieszkania;
- 2) jeżeli nie mieszkają razem ale mają wspólne miejsce pobytu – sąd miejsca ich wspólnego pobytu;
- 3) przy braku wspólnego miejsca zamieszkania i pobytu – sąd według miejsca zamieszkania wnioskodawcy w sprawie o zniesienie separacji;
- 4) jeżeli wnioskodawca w sprawie o zniesienie separacji nie ma miejsca zamieszkania – sąd miejsca jego pobytu;
- 5) jeżeli w sprawie o separację małżonkowie nie mają wspólnego miejsca zamieszkania ani pobytu, a w sprawie o zniesienie separacji ponadto wnioskodawca nie ma miejsca zamieszkania ani pobytu – właściwym będzie sąd dla m.st. Warszawy.

W przedmiocie orzeczenia separacji sąd orzeka na rozprawie (art. 567³ k.p.c.). Postępowanie musi rozpocząć się od próby pojednania stron, co powinno znaleźć odzwierciedlenie w protokole rozprawy, w którym zapisuje się także stanowisko małżonków co do pojednania.

W sytuacji gdy między małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd orzekł separację. Jednakże mimo zupełnego rozkładu pożycia orzeczenie separacji nie jest dopuszczalne, jeżeli wskutek niej miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo jeżeli z innych względów orzeczenie separacji byłoby sprzeczne z zasa-

dami współżycia społecznego. Sąd może orzec separację na podstawie zgodnego żądania małżonków w sytuacji, gdy małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci (art. 61¹ k.r.o.).

Stosownie do art. 514 § 1 zd. 1 k.p.c. rozprawa w postępowaniu nieprocesowym odbywa się w wypadkach wskazanych w ustawie. Gdy przepis przewiduje przeprowadzenie rozprawy, jest ona obligatoryjna. Wątpliwości może rodzić sformułowanie: „postanowienie o separacji” z czego można wnioskować, iż tylko w przypadku, gdy sąd orzeka separację, konieczne jest przeprowadzenie rozprawy. Rozumowanie takie byłoby sprzeczne z celem przepisu. Każde merytoryczne postanowienie w przedmiocie separacji (zarówno jej orzeczenie, jak i oddalenie wniosku) wymaga przeprowadzenia rozprawy.

Sąd nakłania małżonków do pojednania „w toku postępowania”, a więc na każdym jego etapie.

Sąd może zawiesić postępowanie, jeżeli istnieją widoki na pojednanie małżonków (art. 440 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)²³¹.

2. Zniesienie separacji

Zniesienie separacji, podobnie jak jej orzeczenie, wymaga przeprowadzenia rozprawy (art. 567⁴ k.p.c.).

Stosownie do art. 61⁶ k.r.o. na zgodne żądanie małżonków sąd orzeka o zniesieniu separacji²³². Z chwilą zniesienia separacji

²³¹ J. Panowicz-Lipska, *Instytucja separacji w polskim prawie rodzinnym*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 10, s. 212.

²³² J. Halberda, *Zniesienie separacji*, „Rejent” 2004, nr 2(154), s. 44; T. Smyczyński, *Separacja małżonków*, „Studia Prawnicze” 2000, nr 1-2, s. 154 i n.

ustają jej skutki. Znosząc separację, sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem małżonków.

Nie jest wymagany wspólny wniosek małżonków. Wniosek może złożyć jeden z małżonków, a drugi może żądać zniesienia separacji poprzez potwierdzenie żądania wniosku.

„Orzekanie o zniesieniu separacji następuje w postępowaniu nieprocesowym przez sąd jedynie na zgodne żądanie małżonków. Odrzucono możliwość zniesienia separacji na żądanie jednego z małżonków, zwłaszcza dlatego, że wykazanie podjęcia wspólnego pożycia, gdy współmałżonek temu zaprzecza, byłoby niezwykle trudne. Z kolei nie przyjęto ułatwienia polegającego na tym, że w razie zgody małżonków do zniesienia separacji wystarczy złożenie przez nich stosownych oświadczeń przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. Ponieważ o separacji orzeka sąd, dlatego bardziej stosowne jest jej zniesienie w postępowaniu przed sądem. Chodzi też o uniknięcie późniejszego ewentualnego kwestionowania oświadczeń, np. z powoływaniem się na ich wadliwość. Z orzeczeniem o zniesieniu separacji łączy się ustanie skutków separacji, i to na przyszłość. Reaktywuje się wtedy, co do zasady, sytuacja sprzed orzeczenia separacji. Dotyczy to między innymi ustroju majątkowego. Ustrój rozdzielności, który ma w razie formalnej separacji charakter przymusowy, po jej zniesieniu nie może być przymusowo utrzymywany. Natomiast może być przyjęty w drodze umowy majątkowej małżeńskiej. Małżonkowie występujący o zniesienie separacji mogą jednak spowodować obowiązywanie ustroju rozdzielności, korzystając ze sposobu wskazanego w art. 61⁶ § 3 k.r.o. Na zgodny

wniosek małżonków sąd, znosząc separację, utrzymuje ustrój rozdzielności. Jest to udogodnienie mające na celu zapobieżenie komplikacjom związanym ze zmianami ustroju majątkowego. Z kolei uzasadnione jest wyłączenie zasady automatycznego reaktywowania się sytuacji sprzed orzeczenia w odniesieniu do nazwiska małżonków. Powrót do poprzedniego nazwiska zależy od decyzji małżonka, który pozostając w separacji, powrócił do nazwiska noszonego przed zawarciem małżeństwa. Zapewnia to ochronę nazwiska jako dobra osobistego²³³.

Zgodne żądanie zniesienia separacji wskazuje na unormowanie sytuacji między małżonkami. Tym samym uznać należy, że ustają przyczyny żądania eksmisji małżonka albo podziału mieszkania do korzystania. Orzekając o zniesieniu separacji, sąd ma na względzie przede wszystkim dobro rodziny. Nie leży w interesie rodziny kontynuowanie sprawy o eksmisję albo podział mieszkania do korzystania. Dlatego z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie separacji zawiesza się z urzędu postępowanie w tych sprawach, a z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia o zniesieniu separacji – umarza się je również z urzędu (art. 567⁵ k.p.c.). Zawieszenie postępowania następuje z chwilą złożenia wniosku o zniesienie separacji. W przypadku oddalenia wniosku o zniesienie separacji sąd wyda postanowienie o podjęciu z urzędu postępowania w tych sprawach.

²³³ Z. Krzemiński, M. Spyra, *Komentarz do art. 61⁶ Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, [w:] *Separacja. Praktyczny komentarz. Orzecznictwo. Piśmiennictwo. Wzory pism*, Kraków 2006.

Sąd umorzy postępowanie o zniesienie separacji:

- 1) w razie cofnięcia wniosku;
- 2) w przypadku wyrażenia przez któregokolwiek z małżonków braku zgody na zniesienie separacji. Oświadczenie może być złożone przez jednego z małżonków lub oboje. Brak zgody może być wyrażony w dowolny sposób, w piśmie przygotowawczym lub ustnie na rozprawie, musi to być jednak oświadczenie jednoznaczne.

W sytuacji gdy cofnięcie wniosku nastąpiło po rozpoczęciu posiedzenia albo po złożeniu przez uczestnika oświadczenia na piśmie, wywołuje ono skutek w postaci umorzenia postępowania, nawet jeżeli uczestnik sprzeciwił się cofnięciu.

W przypadku śmierci jednego z małżonków postępowania nie zawiesza się na podstawie art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c., tylko niezwłocznie zostaje ono umorzone.

Rozdział IV.

Inne sprawy rodzinne oraz sprawy opiekuńcze

Literatura

Z. Bidziński, J. Serda, *Wybrane zagadnienia postępowania w sprawach rodzinnych, opiekuńczych i kurateli*, „Nowe Prawo” 1966, nr 1; J. Bodio, *Zdolność do czynności prawnych a zdolność procesowa – na wybranych przykładach w sprawach z zakresu prawa osobowego i rodzinnego*, „Studia Prawnicze” 2011, nr 2; J. Ciszewski, *O warunku wspólnego zamieszkiwania przysposabiającego z przysposobionym przed orzeczeniem przysposobienia*, PWS 1979, nr 1; J. Ciszewski, *Praktyka sądów w sprawach o przysposobienie obywateli polskich i osoby zamieszkałe za granicą*, PWS 1977, nr 1; A. Czeredrecka, *Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14-15; H. Dolecki, *Ingerencja sądu opiekuńczego w wykonywanie władzy rodzicielskiej*, Warszawa 1983; H. Dolecki, *Sytuacja prawna małoletniego przed sądem opiekuńczym w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej*, „Nowe Prawo” 1976, nr 11; B. Dunajska, *Rozważania o wykonywaniu postanowienia o ustaleniu kontaktów z dzieckiem w świetle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28 sierpnia 2008 r. (III CZP 75/08)*, „Rodzina i Prawo” 2011, nr 19; A. Gersdorf, *Postępowanie sądowe w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej*, „Palestra” 1972, nr 4; J. Gudowski, *Postępowanie*

w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, „Przeegląd Sądowy” 2002, nr 1; A. Gulczyński, *Nazwisko dziecka. Ewolucja ukazywania relacji rodzinnoprawnych*, Poznań 2010; H. Haak, *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002; E. Holewińska-Łapińska, *Orzekanie przysposobienia międzynarodowego przez sądy polskie*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, pod red. A. Siemaszki, Warszawa 2011; E. Holewińska-Łapińska, *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi (w świetle badania akt spraw postępowań wykonawczych)*, „Prawo w Działaniu” 2012, tom 10; I. Ignaczewski, *Komentarz do spraw o kontakty z dziećmi*, Warszawa 2011; J. Jagieła, *Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*, „Monitor Prawniczy” 2002, nr 19; P. Jaros, *Status dziecka w postępowaniu o przysposobienie*, „Rodzina i Prawo” 2008, nr 7-8; A. Józefowicz, *Szczególny i ogólny nadzór sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1968, nr 11; M. Kulas, *Praktyka stosowania konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (cz. I i II)*, „Palestra” 2009, nr 5-6 i „Palestra” 2009, nr 7-8; L. Kuziak, *Konwencja haska dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę i postępowanie w sprawach o powrót dziecka w Polsce*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 2; P. Pogonowski, *Postępowanie w sprawach o przysposobienie. Wybrane problemy*, [w:] *Prawo rodzinne w Polsce i Europie. Zagadnienia wybrane*, pod red. P. Kasprzyka, Lublin 2005; A. Rydzewski, *Problematyka uczestnictwa małoletnich w postę-*

powaniu przed sądem opiekuńczym w sprawach z zakresu „władzy rodzicielskiej”, „Rejent” 1997, nr 11; A. Stelmachowski, *Nadzór władzy opiekuńczej nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej*, „Nowe Prawo” 1951, nr 4; W. Stojanowska, *Dziecko w postępowaniu sądowym*, „Jurysta” 1997, nr 5; A. Strzembosz, *Aktualna i postulowana rola sądu opiekuńczego w systemie profilaktyki społecznej*, „Nowe Prawo” 1974, nr 4; Z. Świeboda, *Orzekanie i wykonywanie orzeczeń w sprawie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*, „Monitor Prawniczy” 2003, nr 1; T. Świerczyński, *Podstawowe zagadnienia Konwencji haskiej o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę*, „Transformacja Prawa Prywatnego” 2000, nr 1-2; B. Walaszek, *Przysposobienie w polskim prawie rodzinnym oraz w polskim prawie międzynarodowym prywatnym i procesowym (dokonanie i skutki)*, Warszawa 1966; K. Weitz, *Zaskarżalność postanowienia oddalającego wnioszek o zlecenie kuratorowi sądowemu przymusowego odebrania osoby*, „Palestra” 2007, nr 11-12; E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980; T. Zawisłak, *Zarządzenie sądu opiekuńczego w nagłych wypadkach (art. 569 § 2 k.p.c.)*, „Palestra” 2002, nr 7-8; F. Zedler, *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa 1986; F. Zedler, *Sądy rodzinne – wybrane zagadnienia organizacyjne i procesowe*, Warszawa 1984; R. Zegadło, *Miejsce zamieszkania, miejsce pobytu, miejsce zwykłego (stałego) pobytu dziecka oraz piecza naprzemienna*, „Rodzina i Prawo” 2011, nr -18; R. Zegadło, *Zarząd majątkiem dziecka*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 18; T. Zembruski, *Zaskarżalność zarządzeń sądu*

opiekuńczego wydawanych na podstawie art. 569 § 2 k.p.c.; „Radca Prawny” 2009, nr 4; A. Zieliński, O sędzię opiekuńczym, „Nowe Prawo” 1968, nr 8; A. Zieliński, Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich, Warszawa 1975; A. Zieliński, Uzyskanie przez opiekuna zezwolenia sądu opiekuńczego w ważniejszych sprawach, „Palestra” 1989, nr 11-12.

§ 1. Zagadnienia ogólne

1. Jurysdykcja krajowa

Do jurysdykcji krajowej należą sprawy z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi, jeżeli:

- 1) dziecko, którego sprawa dotyczy, ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Polsce lub
- 2) wnioskodawca i dziecko, którego sprawa dotyczy, są obywatelami polskimi (art. 1106³ k.p.c.)²³⁴.

Do jurysdykcji krajowej należą sprawy o przysposobienie, jeżeli osoba, która ma być przysposobiona, jest obywatelem polskim albo będąc cudzoziemcem, ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Polsce.

²³⁴ Patrz też: K. Lipiński, *Kompetencja władzy opiekuńczej krajowej w stosunku do obywateli polskich zamieszkałych za granicą*, „Państwo i Prawo” 1949, nr 4, s. 70 i n.; J. Rajski, *Jurysdykcja sądów polskich w niektórych sprawach cywilnych rozpatrywanych w trybie postępowania niespornego*, „Nowe Prawo” 1958, nr 10, s. 60 i n.

Sprawy o przysposobienie należą do jurysdykcji krajowej także wtedy, gdy przysposabiający jest obywatelem polskim i ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Polsce. W razie przysposobienia wspólnego przez małżonków wystarczające jest, że jeden z małżonków jest obywatelem polskim i ma miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Polsce.

Jurysdykcja krajowa jest wyłączna, jeżeli przysposabiający, a w razie przysposobienia wspólnego każdy z przysposabiających małżonków oraz osoba, która ma być przysposobiona, są obywatelami polskimi, mającymi miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Polsce (art. 1106⁴ k.p.c.).

Do jurysdykcji krajowej należą sprawy z zakresu opieki i kurateli nad osobą będącą obywatelem polskim lub cudzoziemcem mającym miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Polsce, jak również sprawy z zakresu kurateli nad osobą prawną lub niebędącą osobą prawną jednostką organizacyjną, mającą siedzibę w Polsce. Ustanowienie kurateli do załatwienia poszczególnej sprawy należy do jurysdykcji krajowej, jeżeli należy do niej ta sprawa.

Sądy polskie mogą w razie potrzeby wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli co do położonego w Polsce majątku cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą, jeżeli okaże się to konieczne w interesie tego cudzoziemca.

Sądy polskie mogą wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli również w przypadkach innych niż wymienione wyżej, jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim po-

rządkiem prawnym lub jeżeli zachodzi pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi, który przebywa w Polsce, mającemu miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą (art. 1107 k.p.c.).

Polska jest stroną Konwencji o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich, sporządzonej w Hadze 5 października 1961 r.²³⁵; Europejskiej konwencji o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzonej w Luksemburgu z 20 maja 1980 r.²³⁶; Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzonej w Hadze 25 października 1980 r.²³⁷, Konwencji o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzonej w Hadze 29 maja 1993 r.²³⁸ oraz Konwencji o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzonej w Hadze 19 października 1996 r.²³⁹

²³⁵ Dz.U. z 1995 r. Nr 106, poz. 519 i 520.

²³⁶ Dz.U. z 1996 r. Nr 31, poz. 134.

²³⁷ Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528.

²³⁸ Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 448 i 449, sprost. Dz.U. z 2002 r. Nr 1, poz. 17.

²³⁹ Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158 i 1159. Szczegółowo na ten temat: J. Ciszewski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 182 i n.; o relacji między konwencją haską a rozporządzeniem nr 2201/2003 patrz: M. Radwański, *Wybrane zagadnienia postępowania wywołanego przez bezprawne uprowadzenie dziecka lub zatrzymanie dziecka w innym państwie członkowskim*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2011, nr 2, s. 11.

Od 1.03.2005 r. obowiązuje rozporządzenie nr 2201/2003 z 27.11.2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej²⁴⁰.

2. Właściwość sądu opiekuńczego

Zgodnie z art. 12 § 1 pkt 3 lit. a u.s.p. wydział rodzinny i nieletnich sądu rejonowego prowadzi sprawy z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego. Ustawodawca zamiennie do terminu „wydział rodzinny i nieletnich” w nawiasie używa sformułowania „sąd rodzinny”. Analogicznego przepisu nie ma w art. 16 u.s.p. – regulującym strukturę organizacyjną sądu okręgowego. Wynika z tego, że sądem opiekuńczym jest jedynie sąd rejonowy, a sprawy opiekuńcze w drugiej instancji rozpoznaje wydział cywilny sądu okręgowego.

„Sąd opiekuńczy” jest pojęciem funkcjonalno-proceduralnym. Wyłączyć natomiast należy traktowanie tego sądu jako pojęcia ustrojowo-organizacyjnego bądź też instytucjonalnego²⁴¹.

²⁴⁰ Dz.Urz. UE 2009 L 347/32; zachowano procedurę *exequatur* przy wykonywaniu orzeczeń w przedmiocie wykonywania odpowiedzialności rodzicielskiej wobec dziecka; zniesiono ją przy wykonywaniu i uznawaniu orzeczeń przyznających prawo do osobistej styczności z dzieckiem i zarządzających powrót dziecka. T. Bielska-Sobkowicz, *Jurysdykcja, uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych – nowe perspektywy*, [w:] *Aurea praxis...*, tom 1, s. 953.

²⁴¹ W. Broniewicz, *Sąd rodzinny a sąd opiekuńczy*, „Przegląd Sądowy” 1993, nr 2, s. 43 i n.; H. Dolecki, *Ingerencja sądu opiekuńczego w wyko-*

Sprawa podlega rozpoznaniu przez sąd opiekuńczy, gdy przepis szczególny poddaje ten rodzaj sprawy pod rozstrzygnięcie sądu opiekuńczego. Pozostałe sprawy rozstrzyga sąd rejonowy – wydział rodzinny i nieletnich – jako sąd rodzinny.

Przepis art. 569 k.p.c. przewiduje właściwość miejscową wyłączną dla sądu miejsca zamieszkania osoby, której postępowanie ma dotyczyć. Gdy osoba ta nie ma miejsca zamieszkania – właściwym będzie sąd miejsca jej pobytu. W przypadku gdy nie da się sprecyzować ani miejsca zamieszkania, ani miejsca pobytu – właściwym miejscowo stanie się sąd rejonowy dla m.st. Warszawy.

Miejscem zamieszkania osoby fizycznej jest miejscowość, w której osoba ta przebywa z zamiarem stałego pobytu.

Miejscem zamieszkania dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską jest miejsce zamieszkania rodziców albo tego z rodziców, któremu wyłącznie przysługuje władza rodzicielska lub któremu zostało powierzony wykonywanie władzy rodzicielskiej.

W sytuacji gdy władza rodzicielska przysługuje na równi obojgu rodzicom mającym osobne miejsce zamieszkania, miejsce zamieszkania dziecka jest u tego z rodziców, u którego dziecko stale przebywa. Jeżeli dziecko nie przebywa stale u żadnego z rodziców, jego miejsce zamieszkania określa sąd opiekuńczy. Miejscem zamieszkania osoby pozostającej pod opieką jest miejsce zamieszkania opiekuna (art. 25-28 k.c.).

nywanie władzy rodzicielskiej, Warszawa 1983, s. 15; H. Haak, *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002, s. 149 i n.

Właściwość miejscowa sądu, określona w art. 569 k.p.c. jest właściwością wyłączną. Od właściwości tej przepisy szczególne przewidują liczne wyjątki (art. 581 § 1 zd. 1, art. 585 § 2, art. 589 § 1, 601, 602 i 603 k.p.c.).

W wypadkach nagłych sąd opiekuńczy, który nie jest sądem właściwym miejscowo w myśl art. 569 § 1 k.p.c., wydaje z urzędu wszelkie potrzebne zarządzenia, zawiadamiając o tym sąd opiekuńczy miejscowo właściwy. Zarządzenie sąd opiekuńczy wydaje w formie postanowienia (art. 569 § 2 k.p.c.)²⁴².

Sąd niewłaściwy miejscowo dokonuje wyłącznie czynności w niezbędnym zakresie – „wydaje wszelkie potrzebne zarządzenia”, a więc nie przeprowadza całego postępowania, nie orzeka merytorycznie – i czyni to tylko w wypadku nagłym. Ocenę nagłości wypadku odnieść należy do okoliczności konkretnej sprawy. Przesłanka ta będzie spełniona w sytuacji, gdy dopełnienie wymagań proceduralnych spowodowałoby przedłużenie postępowania, mogące wywołać nieodwracalne bądź istotne skutki dla osoby, której postępowanie dotyczy²⁴³. Jeżeli sąd, który nie jest miejscowo właściwy, wydał w nagłym wypadku zarządzenie lub zarządzenia, zobowiązany jest niezwłocznie powiadomić o tym sąd właściwy, przesyłając odpis wydanych orzeczeń. Po ustaniu po-

²⁴² T. Zawisłak, *Zarządzenia sądu opiekuńczego w nagłych wypadkach (art. 569 § 2 k.p.c.)*, „Palestra” 2002, nr 7-8, s. 56 i n.; A. Józefowicz, *Nadzór sądu opiekuńczego o charakterze interwencyjnym*, „Nowe Prawo”, nr 1, s. 101 i n.

²⁴³ T. Żyźnowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, tom 2, Warszawa 2006, s. 180.

trzeby działania w przypadku nagłym przez sąd niewłaściwy przesyła on akta sprawy sądowi właściwemu (zob. § 217 reg. sąd.²⁴⁴).

Sądem wyłącznie właściwym do rozpoznania sprawy o pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej jest sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania lub pobytu dziecka²⁴⁵.

Sądem wyłącznie właściwym do rozpoznania sprawy o ustalenie częstotliwości kontaktów rodziców z dzieckiem jest sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania lub pobytu dziecka²⁴⁶.

3. Działanie z urzędu

Specyficzny charakter spraw opiekuńczych powoduje, że sąd opiekuńczy zobowiązany jest (mimo sformułowania „może”) do wszczęcia postępowania zawsze wówczas, gdy wymaga tego dobro osoby lub osób, w interesie których należy wszcząć postępowanie opiekuńcze. Użytego w art. 570 k.p.c. określenia, że sąd opiekuńczy „może” wszcząć postępowanie z urzędu, nie należy rozumieć w ten sposób, że wszczęcie postępowania zależy od swobodnego uznania sądu. Cel mających zastosowanie w tych sprawach przepisów prawa materialnego oraz istota zadań sądu opiekuńczego wskazują, że ilekroć sąd ten dowie się o okolicznościach uzasadniających jego ingerencję lub działanie, to ta ingerencja i działanie sądu „musi”, a nie tylko „może mieć miejsce”²⁴⁷.

²⁴⁴ Rozp. Ministra Sprawiedliwości z 23.02.2007 r. (Dz.U. Nr 38, poz. 249).

²⁴⁵ Uchwała SN z 21.02.1968 r., III CZP 105/67, OSNCP 1968, nr 10, poz. 162.

²⁴⁶ Uchwała SN z 29.02.1996 r., III CZP 12/96, OSNC 1996, nr 5, poz. 70.

²⁴⁷ Z uzasadnienia uchwały SN z 22.11.1997 r., III CZP 91/77, OSNC 1978, nr 7, poz. 106, cyt. za: J. Gudowski, *K.p.c...., op. cit.*, t. 3, s. 570.

W pełni podzielam pogląd wyrażony przez SN w powołanym wyżej uzasadnieniu. Dlatego w każdym przypadku, gdy przemawiają za tym szczególne względy, postępowanie przez sąd opiekuńczy może być wszczęte z urzędu. Jedynym ograniczeniem są zasady racjonalnego działania – w niektórych sprawach ingerencja sądu opiekuńczego z urzędu będzie oczywiście niewskazana, co nie oznacza, że ustawowo wykluczona²⁴⁸.

Ponieważ sąd opiekuńczy w każdej sprawie może wszcząć postępowanie z urzędu, każdy, kto stwierdzi, że w danej sprawie powinno być wszczęte postępowanie opiekuńcze, powinien zawiadomić o tym fakcie sąd opiekuńczy. Zawiadomienie nie musi być skierowane do sądu właściwego miejscowo. Sąd zawiadomiony, jeżeli nie jest właściwy miejscowo, zawiadomi sąd właściwy. Funkcjonariusze publiczni mają obowiązek służbowy zawiadomienia, natomiast na innych osobach spoczywa obowiązek obywatelski (art. 572 k.p.c.).

Podmioty – poza funkcjonariuszami publicznymi zatrudnionymi w organach i urzędach określonych w art. 572 § 2 k.p.c. – mają obowiązek zawiadomienia sądu opiekuńczego o zdarzeniu uzasadniającym wszczęcie postępowania przed sądem opiekuńczym z urzędu, lecz niewykonanie tego obowiązku nie pociąga za sobą odpowiedzialności karnej. Z drugiej jednak strony zastosowanie się do tego obowiązku, nawet w przypadku nietraf-

²⁴⁸ Patrz też: J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 252-253, który wymienia sprawy, jakie na mocy przepisów szczególnych wymagają wniosku strony (np. art. 583, 585 § 1, 592, 593, 598¹ § 3, 598¹⁸ § 1 k.p.c. itd.).

nego zawiadomienia, chyba że zawiadomienie jest oczywiście niezasadne, zwalnia zawiadamiającego z odpowiedzialności z tytułu naruszenia dóbr osobistych czy zniewagi. Funkcjonariusze publiczni, jeżeli nie wykonają obowiązku określonego w komentowanym przepisie, mogą być pociągnięci do odpowiedzialności karnej na podstawie art. 231 § 1 w zw. z art. 115 § 13 pkt 3–7 k.k.

4. Wywiad środowiskowy

Warunkiem prawidłowego orzekania przez sądy opiekuńcze jest stworzenie realnych możliwości zapoznania się z sytuacją bytową i ocena środowiskowa osoby lub osób, których postępowanie dotyczy. Możliwość taką stwarza przepis art. 570¹ k.p.c., dając sądom opiekuńczym możliwość zlecenia wywiadów środowiskowych i zasięgania informacji, które pozwolą sądowi ocenić funkcjonowanie tych osób w środowisku, w którym przebywają na co dzień.

Kuratorami sądowymi²⁴⁹ są zarówno kuratorzy zawodowi, jak i kuratorzy społeczni. Kuratorzy wykonujący orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich są kuratorami rodzinnymi (art. 2 ustawy o kuratorach sądowych). Kurator rodzinny, przeprowadzając wywiad środowiskowy, ustala okoliczności określone przez sąd. Do przeprowadzenia tego wywiadu stosuje się odpowiednio przepisy § 1 ust. 1 i 2, § 2, § 3, § 4 i § 7 rozp. MS

²⁴⁹ Ustawa z 27.07.2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. Nr 98, poz. 1071 ze zm.).

z 11.06.2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz wzoru kwestionariusza tego wywiadu²⁵⁰.

Z uwagi na cel postępowania opiekuńczego, którym zawsze jest ochrona interesu małoletniego, uzyskanie przez sąd opiekuńczy danych z wywiadu środowiskowego będzie niejednokrotnie podstawą wydania trafnego orzeczenia. Dlatego sądy opiekuńcze powinny (mimo że tylko „mogą”, a nie są zobowiązane) zarządzać przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w sprawach dotyczących małoletnich.

Warunkiem prawidłowego orzekania przez sądy opiekuńcze jest stworzenie realnych możliwości zapoznania się z sytuacją bytową i ocena środowiskowa osoby lub osób, których postępowanie dotyczy. Możliwość taką stwarza komentowany przepis, dając sądom opiekuńczym możliwość zlecenia wywiadów środowiskowych i zasięgnięcia informacji, które pozwolą sądowi ocenić funkcjonowanie tych osób w środowisku, w którym przebywają na co dzień.

Przepis art. 570¹ k.p.c. stwarza także możliwość zwrócenia się przez sąd opiekuńczy do właściwej organizacji, której celem jest wspieranie rodziny i system pieczy zastępczej, o informacje dotyczące małoletniego i jego środowiska. Opinię o rodzinie i jej członkach może sporządzić także asystent rodziny²⁵¹.

²⁵⁰ Dz.U. Nr 108, poz. 1018.

²⁵¹ Patrz: ustawa z 12.03.2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn.: Dz.U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1362 ze zm.).

5. Mediacja

Niejednokrotnie korzystne dla rozwiązania problemu opiekuńczego będzie polubowne wyjaśnienie kwestii spornych między zainteresowanymi. Dlatego też dużą rolę przypisano mediacji w sprawach opiekuńczych. W związku z tym sądom opiekuńczym dano możliwość kierowania do mediacji wszystkich spraw, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne. Należy postulować, aby sądy jak najczęściej korzystały z tej drogi postępowania (art. 570² k.p.c.).

Dopuszczalność mediacji w sprawach opiekuńczych nie jest sprecyzowana ustawowo. W świetle judykatury i piśmiennictwa uczestnicy mogą być skierowani do mediacji w sprawach dotyczących:

- 1) rozstrzygnięcia o istotnych sprawach rodziny wobec braku porozumienia się małżonków (art. 24 k.r.o.);
- 2) nakazania, by wynagrodzenie za pracę lub inne należności małżonka, który nie przyczynia się do zaspokojenia potrzeb rodziny, były w całości lub w części wypłacane do rąk drugiego małżonka (art. 28 § 1 k.r.o.);
- 3) rozstrzygnięcia o wyłączeniu odpowiedzialności małżonka za zobowiązania zaciągnięte przez drugiego z małżonków w sprawach wynikających z zaspokojenia zwykłych potrzeb rodziny (art. 30 § 2 k.r.o.);
- 4) udzielenia zezwolenia na dokonanie czynności, do której wymagana jest zgoda drugiego małżonka (art. 39 k.r.o.);

- 5) uregulowania osobistych kontaktów z małoletnim dzieckiem i określenia sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej (art. 93 i n. k.r.o.)²⁵²;
- 6) rozstrzygnięcia o sposobie i zakresie korzystania z mieszkania oraz przedmiotów urządzenia domowego w celu zaspokojenia potrzeb rodziny (art. 28¹ k.r.o.).

Wykluczona jest natomiast mediacja w postępowaniu dotyczącym przyznania, ograniczenia, zawieszenia, pozbawienia oraz przywrócenia władzy rodzicielskiej²⁵³.

6. Zdolność procesowa

Przepis art. 573 k.p.c. wprowadza jako zasadę zdolność do podejmowania czynności przez osobę pozostającą pod władzą rodzicielską, opieką lub kuratelą w postępowaniu jej dotyczącym, a tylko wyjątkowo przyznaje sądowi możliwość ograniczenia lub wyłączenia udziału małoletniego w postępowaniu go dotyczącym i to tylko wtedy, gdy przemawiają za tym względy wychowawcze²⁵⁴.

Zdolność procesowa jest to zdolność do czynności procesowych. Musi ją posiadać każdy, kto podejmuje czynności w postępowaniu nieprocesowym. Ograniczenie zdolności procesowej

²⁵² Uchwała z 20.10.2005 r., III CZP 75/05, OSNC 2006, nr 9, poz. 142; glosa do uchwały: S. Pałka, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 2, s. 132 i n.

²⁵³ T. Żyźnowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 18 oraz J. Bodio, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 734.

²⁵⁴ A. Zieliński, *Zdolność do dokonywania czynności procesowych przez osobę poddaną opiece*, „Palestra” 1982, nr 6-7, s. 23 i n.

nie polega na tym, że osoba ma ograniczoną zdolność w zakresie podejmowania określonych czynności procesowych w sprawie, lecz odnosi się do ograniczenia rodzaju spraw, w których osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może samodzielnie działać. Od zasady, że o zdolności procesowej decydują przepisy określające zdolność do czynności prawnych, istnieją wyjątki przewidziane w postępowaniu nieprocesowym. Między innymi osoba pozostająca pod władzą rodzicielską, opieką albo kuratelą ma zdolność do podejmowania czynności w postępowaniu dotyczącym jej osoby, chyba że nie ma zdolności do czynności prawnych. Przepis art. 573 § 1 k.p.c. nie ma zastosowania, kiedy małoletni nie ma w ogóle zdolności do czynności prawnych albo gdy postępowanie dotyczy jedynie jego majątku²⁵⁵. W sprawach, w których rodzice nie mogą reprezentować dziecka, sąd powinien ustanowić kuratora na podstawie art. 99 k.r.o.²⁵⁶

Sąd może ograniczyć lub wyłączyć osobisty udział małoletniego, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze²⁵⁷. O tym, czy za ograniczeniem albo wyłączeniem osobistego udziału małoletniego w postępowaniu przemawiają względy wychowawcze, decyduje sąd, który w przypadkach wątpliwych powinien posiłkować się opinią biegłego psychologa.

²⁵⁵ A. Rydzewski, *Problematyka...*, *op. cit.*, s. 100 i n.

²⁵⁶ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 192.

²⁵⁷ Ł. Błaszczak, [w:] *Postępowanie cywilne*, pod red. E. Marszałkowskiej-Krześ, Warszawa 2008, s. 108-109.

Ograniczenie osobistego udziału małoletniego w postępowaniu będzie polegało na dopuszczeniu go do udziału tylko w niektórych czynnościach.

7. Posiedzenia

Zasadą jest publiczne rozpoznanie sprawy na posiedzeniu jawnym, chyba że przepis szczególny przewiduje możliwość wyłączenia jawności (art. 152 k.p.c.).

W sytuacji gdy przemawia za tym dobro małoletniego, który jest uczestnikiem postępowania („w sprawach opiekuńczych osób małoletnich”) sąd z urzędu zarządza odbycie całego lub części posiedzenia przy drzwiach zamkniętych (art. 75¹ k.p.c.)²⁵⁸.

Ponieważ sprawy opiekuńcze i tryb postępowania w tych sprawach są specyficzne, ochroną przewidzianą w komentowanym przepisie powinny być też objęte inne osoby małoletnie, niebędące uczestnikami, ale których dobro może być naruszone poprzez publiczne rozpoznanie sprawy (np. podczas sprawy między rodzicami małoletniego ujawnione mogą być okoliczności, których upublicznienie może naruszać dobro małoletniego dziecka stron). Ochrony małoletniemu nie da się w takim przypadku udzielić w trybie art. 153 § 1 k.p.c., ponieważ przepis ten ma zastosowanie tylko wtedy, gdy publiczne ujawnienie okoliczności sprawy zagraża porządkowi publicznemu lub moralności, albo też wówczas, gdy mogą być ujawnione okoliczności objęte ochro-

²⁵⁸ A. Zieliński, *Sądownictwo...*, *op. cit.*, s. 114 i n.; H. Dolecki, *Ingerencja...*, *op. cit.*, s. 38 i n.

ną informacji niejawnych. Z kolei przepis art. 153 § 3 k.p.c., odnoszący się do posiedzeń przy drzwiach zamkniętych dla ochrony szczegółów życia rodzinnego, wymaga wniosku strony.

W przypadku gdy część informacji jest wrażliwych dla małoletniego, tylko w tym zakresie posiedzenie odbywa się przy drzwiach zamkniętych, a pozostała część sprawy rozpoznawana jest publicznie.

Osobiste stawiennictwo osoby pozostającej pod władzą rodzicielską lub opieką jest niejednokrotnie warunkiem koniecznym do wydania właściwego orzeczenia w sprawie. Dlatego sąd opiekuńczy dysponuje szeregiem instytucji, zapewniających to stawiennictwo: nakazanie osobistego stawiennictwa, zarządzenie przymusowego sprowadzenia lub zobowiązanie do sprowadzenia takiej osoby przez tego, u kogo ona przebywa pod rygorem grzywny (art. 574 k.p.c.).

Nakazanie osobistego stawiennictwa może dotyczyć zarówno osoby małoletniej pozostającej pod władzą rodzicielską, jak i pełnoletniej pozostającej pod opieką. To samo dotyczy przymusowego sprowadzenia.

Zastosowanie sankcji wymuszającej wobec małoletniego może negatywnie odbić się na jego psychice i dalszym rozwoju. Dlatego sąd powinien stosować tę możliwość tylko w ostateczności, z dużą rozwagą.

Zgodnie z art. 163 § 2 k.p.c. ilekroć kodeks dopuszcza zarządzenie przymusowego sprowadzenia, stosuje się odpowiednio przepisy k.p.k. Nie podzielam powszechnego w doktrynie poglądu, że odpowiednie zastosowanie ma art. 247 k.p.k. doty-

czący zatrzymania i doprowadzenia podejrzanego. Uważam, że odpowiednio należy stosować mniej restrykcyjny przepis art. 285 § 2 k.p.k. dotyczący doprowadzenia świadka. Przewidziane w tym przepisie zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie ma charakter sankcji wymuszającej. Zarządzenie zatrzymania i przymusowego doprowadzenia nie ma zatem na celu zastosowania represji w stosunku do osoby, która nie stawia się na wezwanie (jak przy zastosowaniu art. 247 k.p.k.), ale umożliwienie przeprowadzenia czynności procesowej, która pod nieobecność osoby wezwanej do stawiennictwa nie może być przeprowadzona²⁵⁹. Właśnie taki cel przyświeca regulacji art. 574 § 1 k.p.c. – dlatego uważam, że odpowiednie zastosowanie powinien mieć przepis art. 285 § 2 k.p.k.

Zatrzymanie, nawet gdy następuje jedynie w celu przymusowego doprowadzenia, jest pozbawieniem wolności w rozumieniu art. 41 ust. 1 Konstytucji, w związku z czym osoba zatrzymana musi mieć możliwość zaskarżenia do sądu decyzji o zatrzymaniu (art. 41 ust. 2 Konstytucji)²⁶⁰.

Przepis art. 575 k.p.c. reguluje możliwość przymuszania przez sąd opiekuńczy do stawiennictwa innych (poza osobami pozostającymi pod władzą rodzicielską lub opieką) uczestników postępowania.

²⁵⁹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] *Kodeks postępowania karnego, t. 1, Komentarz do artykułów 1-296*, pod red. P. Hofmańskiego, Warszawa 2004, s. 1152.

²⁶⁰ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 1152-1153.

W sprawach, które mogą być wszczęte z urzędu, za niesprawiedliwione niestawiennictwo sąd skazuje na grzywnę, po czym wezwie osobę powtórnie, a w razie ponownego niestawiennictwa skazuje na ponowną grzywnę i może zarządzić jej przymusowe sprowadzenie (art. 274 § 1 k.p.c.). Grzywnę wymierza się w kwocie do pięciu tysięcy złotych, a ściągą się ją w drodze egzekucji na rzecz Skarbu Państwa (art. 163 § 1 k.p.c.). Zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie świadka następuje w trybie art. 285 § 2 zd. 1 k.p.k. (art. 163 § 2 k.p.c.).

W sprawach, które wszczęte mogą być tylko na wniosek, sąd ma możliwość nałożenia na niestawiającego się grzywny, bez możliwości przymusowego doprowadzenia.

8. Wysłuchanie

Przepis art. 576 k.p.c. przewiduje obowiązek wysłuchania określonych osób w sprawach opiekuńczych w trzech przypadkach:

- 1) jeżeli osoba, której postępowanie dotyczy, ma przedstawiciela ustawowego – sąd wysłucha tego przedstawiciela;
- 2) w sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka – sąd je wysłucha, chyba że rozwój umysłowy, stan zdrowia lub stopień dojrzałości na to nie pozwalają²⁶¹;

²⁶¹ A. Czeredrecka, *Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14-15, s. 22 i n.; K. Borkowska, *Prawo dziecka do wypowiedzi w prawie międzynarodowym i krajowym*, „Rodzina i Prawo” 2011, nr 19, s. 68 i n.

3) w wypadkach ważniejszych sąd powinien wysłuchać osoby bliskie osoby, której postępowanie dotyczy.

Pojęcie „osoba bliska” występuje w przepisach różnych gałęzi prawa, przy czym tylko niektóre z nich określają precyzyjnie jego zakres, z tym że krąg osób nim obejmowany jest niejednakowy. W doktrynie przyjmuje się, że zakres tych osób należy ustalić z uwzględnieniem konkretnych okoliczności faktycznych. Może to zatem być nie tylko małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, osoba pozostająca we wspólnym pożyciu, lecz także dalsi krewni, powinowaci, wychowankowie, a także osoby pozostające w faktycznym związku²⁶². Niewątpliwie ustawodawca świadomie użył sformułowania „osoby bliskie”, a nie „osoby najbliższe”, aby rozszerzyć katalog osób, których przesłuchanie jest niezbędne. To rozszerzenie jest konieczne z uwagi na doniosłe skutki orzeczenia wydanego w postępowaniu przed sądem opiekuńczym.

Powinność wysłuchania przez sąd osób bliskich jest obwarowana dwoma ograniczeniami – występuje ona tylko w „wypadkach ważniejszych”, co daje dużą uznaniowość sądowi, i tylko wtedy, gdy nie zachodzą szczególne utrudnienia co do przesłuchania („w miarę możliwości”).

Gdy zachodzi „wypadek ważniejszy” i jest możliwość wysłuchania osób bliskich, sąd może, wedle własnego uznania, ograniczyć to wysłuchanie do niektórych osób, które miały ze

²⁶² Tak: H. Pławucka, [w:] *Encyklopedia prawa...*, op. cit., s. 510.

sprawą (z uczestnikami) na tyle bliski i bieżący kontakt, że są w stanie wnieść coś do sprawy.

Pamiętać należy o dyrektywie zawartej w art. 216¹ k.p.c., w myśl której sąd w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka wysłucha je, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala. Wysłuchanie odbywa się poza salą posiedzeń sądowych. Sąd stosownie do okoliczności, rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości dziecka uwzględni jego zdanie i rozsądne życzenia.

9. Prawomocność postanowienia sądu opiekuńczego

Zarządzenia wydawane przez sąd opiekuńczy na podstawie art. 569 § 2 k.p.c. mają formę postanowienia²⁶³.

Zgodnie z art. 577 k.p.c. sąd opiekuńczy może zmienić swe postanowienie, nawet prawomocne, jeżeli wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy. „Ustawodawca wyszedł bowiem z trafnego założenia, że ważniejsza od pewności orzeczeń jest ochrona rzeczywistych interesów osób, których postępowanie opiekuńcze dotyczy, a skutki zmiany orzeczenia na ogół nie rzutują na istotne prawa i obowiązki osób trzecich.

Zasada ogólna dotycząca prawomocności orzeczeń została określona w art. 523 k.p.c. W szczególności orzeczenia pozytywne mają zawsze tę moc wiążącą, są zrównane z prawomocnymi

²⁶³ Na temat charakteru orzeczenia: H. Dolecki, *Ingerencja...*, *op. cit.*, s. 102; W. Siedlecki, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 79; A. Zieliński, *Sądownictwo...*, *op. cit.*, s. 82; F. Zedler, *Sądy rodzinne – wybrane zagadnienia organizacyjne i procesowe*, Warszawa 1984, s. 107.

orzeczeniami wydanymi w procesie. Postanowienia te na równi z wyrokami korzystają z powagi rzeczy osądzonej co do przedmiotu rozstrzygnięcia i powodują te same skutki, dlatego złożenie wniosku o wszczęcie postępowania w tej samej sprawie powoduje jego odrzucenie z urzędu przez sąd z powodu powagi rzeczy osądzonej. Jedynie z mocy przepisu szczególnego prawomocne postanowienia pozytywne, orzekające co do istoty sprawy, mogą być zmieniane lub uchylane²⁶⁴.

Takim istotnym odstępstwem od powyższej zasady ogólnej, wyrażonej w art. 523 k.p.c., jest art. 577 k.p.c., zgodnie z którym sąd opiekuńczy może zmienić swoje, nawet prawomocne postanowienie, orzekające co do istoty sprawy, jeżeli wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy. Zmiana może nastąpić z urzędu lub na wniosek. Podstawę materialnoprawną ewentualnej zmiany lub uchylenia postanowienia stanowi dobro dziecka²⁶⁵. Sąd opiekuńczy może zmienić lub uchylić swoje postanowienie, nawet jeżeli nie nastąpiła zmiana okoliczności faktycznych, gdy np. dojdzie do przekonania, że jego poprzednie postanowienie było niesłuszne²⁶⁶.

„Zmiana lub uchylenie postanowienia przez sąd opiekuńczy musi odbywać się według przepisów obowiązujących dla danej sprawy²⁶⁷”.

²⁶⁴ Z. Świeboda, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 60.

²⁶⁵ W. Broniewicz, *Glosa do postanowienia SN z dnia 4 lipca 1997 r., III CZP 28/97*, „Przełąd Sądowy” 1998, nr 10, s. 121 i n.

²⁶⁶ A. Zieliński, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 988.

²⁶⁷ *Ibidem*, s. 988; patrz też: H. Dolecki, *Ingerencja...*, *op. cit.*, s. 70 i n.

Wprawdzie przepis przewiduje tylko „zmianę” postanowienia, ale w trybie tego przepisu możliwe jest także uchycenie postanowienia.

„Dobro osoby, której postępowanie dotyczy”, należy rozumieć szeroko. Sąd powinien uwzględnić zarówno jej interes prawny, jak i wpływ orzeczenia na jej rozwój fizyczny i psychiczny, warunki życia itp.

Wyjątki od zasady określonej w art. 577 k.p.c. przewidują art. 561 § 1, 583, 584, 588, 593, 598²¹ k.p.c.

10. Skuteczność i wykonalność postanowień sądu opiekuńczego

Następstwem uprawomocnienia się orzeczenia jest jego wykonalność, jeżeli treść orzeczenia nadaje się do wykonania w drodze egzekucji. Wymagające wykonania postanowienie co do istoty sprawy, staje się wykonalne dopiero po uprawomocnieniu, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (art. 521 k.p.c.).

Skuteczność i wykonalność postanowień sądu opiekuńczego, odmiennie niż wynika to z ogólnej zasady określonej w art. 521 k.p.c., następuje z chwilą ogłoszenia postanowienia, a gdy postanowienia nie ogłoszono – z chwilą jego wydania (art. 578 k.p.c.).

Niezwłocznie po ogłoszeniu lub wydaniu postanowienia sąd opiekuńczy z urzędu stwierdza jego wykonalność (art. 578¹ k.p.c.).

Postanowienia sądu opiekuńczego są wykonywane w postępowaniu wykonawczym, które ma szerszy zakres niż postępowanie egzekucyjne oraz często mniej drastyczny charakter²⁶⁸.

Orzeczenia sądowe co do istoty sprawy wywołują skutki prawne, w tym przede wszystkim możliwość wykonania orzeczenia. Jednak nie wszystkie orzeczenia posiadają cechę wykonalności, wówczas ich znaczenie sprowadza się do określonej skuteczności²⁶⁹.

Najczęstszym skutkiem prawnym orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym jest stworzenie nowej sytuacji prawnej, a co za tym idzie zmiany w aktach lub rejestrach (np. zmiana w aktach stanu cywilnego na skutek wydania postanowienia o nadaniu dziecku nazwiska – art. 584 k.p.c.).

Wyjątki od zasady natychmiastowej skuteczności i wykonalności postanowień sądu opiekuńczego przewidują przepisy art. 561 § 1, 579, 583, 584, 588, 593 i 597 k.p.c.

11. Zaskarżanie orzeczeń

Postanowienie merytoryczne zaskarżalne jest apelacją. Od orzeczenia sądu drugiej instancji skarga kasacyjna przysługuje jedynie w sprawach o przysposobienie (art. 519¹ § 1 i § 2 k.p.c.).

²⁶⁸ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 199.

²⁶⁹ A. Miączyński, *Skuteczność orzeczeń w postępowaniu cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze”, Kraków 1974, s. 29 i n.

§ 2. Postępowanie w sprawach między rodzicami a dziećmi

1. Sprawy między rodzicami a dziećmi

W postępowaniu nieprocesowym rozpoznawane są sprawy z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi dotyczące:

- 1) umieszczania dziecka w pieczy zastępczej,
- 2) uznania ojcostwa,
- 3) władzy rodzicielskiej,
- 4) rozstrzygania o istotnych sprawach dziecka,
- 5) zakazu osobistej styczności z dzieckiem,
- 6) nadania dziecku nazwiska.

Postanowienia w sprawach o powierzenie wykonywania, ograniczenia, zawieszenia, pozbawienia i przywrócenia władzy rodzicielskiej, ustalenie, ograniczenie albo zakazanie kontaktów z dzieckiem mogą być wydane tylko po przeprowadzeniu rozprawy. Dotyczy to także zmiany rozstrzygnięć w tym przedmiocie, zawartych w wyroku orzekającym rozwód, separację, unieważnienie małżeństwa albo ustalającym pochodzenie dziecka.

Przeprowadzenie rozprawy jest konieczne w celu wydania wszystkich postanowień co do istoty sprawy w sprawach wymienionych wyżej, a także w celu zmian rozstrzygnięć w tych sprawach, zawartych w orzeczeniach wydanych w innych sprawach. Należy podkreślić, że przepis nie wprowadza obligatoryjnego

obowiązku przeprowadzenia rozprawy w sprawach o uchylenie zwieszenia władzy rodzicielskiej²⁷⁰.

W sprawach z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi stosuje się przepis art. 514 § 2 k.p.c., to znaczy sąd może, bez wzywania zainteresowanych do udziału w sprawie, oddalić wniosek na posiedzeniu niejawnym, jeżeli z treści wniosku wynika oczywisty brak uprawnienia wnioskodawcy.

Wydanie postanowienia bez rozprawy, z naruszeniem przepisu art. 579 k.p.c., w przypadku wniesienia apelacji, skutkuje koniecznością uchylenia zaskarżonego postanowienia i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania, bowiem wydanie postanowienia wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości, zgodnie z procedurą na rozprawie. Postanowienia takie stają się skuteczne i wykonalne po uprawomocnieniu się (art. 579 k.p.c.).

W sprawach tych skarga kasacyjna nie przysługuje (art. 519¹ § 2 k.p.c.).

2. Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej albo placówce opiekuńczo-wychowawczej

Materialnoprawną podstawą pieczy zastępczej są przepisy art. 109 § 2 pkt 5 oraz art. 112¹-112⁸ k.r.o.

Zgodnie z art. 579¹ k.p.c. po powzięciu wiadomości o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej albo w placówce

²⁷⁰ A. Zieliński, *Sądownictwo...*, *op. cit.*, s. 186.

opiekuńczo-wychowawczej bez orzeczenia sądu opiekuńczego sąd ten niezwłocznie wszczyna postępowanie opiekuńcze.

W przypadku gdy umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej nastąpiło w trybie art. 12a ustawy z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie²⁷¹, sąd niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin, wydaje orzeczenie o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub orzeczenie o powrocie dziecka do rodziny.

Sąd opiekuńczy okresowo, nie rzadziej niż raz na sześć miesięcy, dokonuje oceny sytuacji dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej; jeżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd wszczyna postępowanie o pozbawienie władzy rodzicielskiej jego rodziców²⁷².

Tryb umieszczania dzieci w pieczy zastępczej reguluje ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej²⁷³. Stosownie do art. 35 ust. 1 tej ustawy umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu. Dziecko może zostać umieszczone w rodzinie zastępczej przede wszystkim z powodu ograniczenia władzy rodzicielskiej (art. 109 § 2 pkt 5 k.r.o.), jej zawieszenia, pozbawienia rodziców władzy albo w razie osierocenia dziecka. Orzeczenie sądu może mieć charakter konstytutywny lub deklaratoryjny. To drugie od-

²⁷¹ Dz.U. Nr 180, poz. 1493 ze zm.

²⁷² Jedynym kryterium wszczęcia postępowania powinno być dobro rodziny.
Tak: J. Bodio, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 741.

²⁷³ Dz.U. z 2011 r. Nr 149, poz. 887 ze zm.

nosi się zwykle do dzieci przebywających u swych krewnych, którzy starają się o status rodziny zastępczej. Wydanie orzeczenia potwierdza sprawowanie rzeczywistej opieki oraz formalnie uznaje opiekunów za rodzinę zastępczą spokrewnioną z dzieckiem. Reguluje to nie tylko prawny status opiekunów i dziecka, ale uprawnia również do korzystania z różnych form pomocy społecznej. Umieszczenie w rodzinie zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu, a w przypadku pilnej konieczności – za zgodą rodziców dziecka – na podstawie umowy cywilnoprawnej zawartej między rodziną zastępczą a właściwym starostą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka. Tryb umowy inicjowany jest przez rodziców dziecka lub samego małoletniego. Starosta powinien zawrzeć umowę, jeżeli zachodzi pilna konieczność umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej. Pojęcie „pilnej konieczności” pozostawiono ocenie starosty. Pomocne w jego interpretacji mogą być przepisy k.r.o., zwłaszcza dotyczące zagrożenia dobra dziecka oraz odnoszące się do modyfikacji władzy rodzicielskiej. Jeżeli starosta nie stwierdzi przesłanek do umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej, to odmawia zawarcia umowy. Pozostaje wówczas jedynie sądowy tryb skierowania dziecka do takiej rodziny. O zawartej umowie starosta zawiadamia sąd. Ten następnie wydaje orzeczenie o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej, które z dniem uprawomocnienia zastępuje umowę. Ingerencja w stosunki rodzinne musi zostać usankcjonowana przez sąd, w tym zakresie postanowienia ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej i k.r.o. są rozwinięciem postanowień konstytucyjnych, zwłaszcza art. 48

ust. 2 Konstytucji, zgodnie z którym ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu²⁷⁴. Do placówki opiekuńczo-wychowawczej dziecko kieruje powiat właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka, posiadający miejsce w tej placówce. Podstawą skierowania do placówki jest orzeczenie sądu o umieszczeniu dziecka w placówce albo wniosek rodziców lub opiekunów prawnych o umieszczenie dziecka w placówce. O skierowaniu dziecka do centrum pomocy rodzinie powiadamia sąd, który wydał orzeczenie o umieszczeniu dziecka w tej placówce²⁷⁵. Ocena sytuacji dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej może opierać się na analizie dokumentów, w tym raportów i ocen pisemnych sporządzonych przez wychowawców, jak i na wizjach lokalnych, rozmowach z dzieckiem, zlecaniu opinii biegłym. Wszystkie działania zmierzające do realizacji celu, jakim jest ochrona dobra dziecka, są dopuszczalne. Sąd ma dużą dowolność co do wyboru formy oceny i jej terminu (częstotliwości), z jednym zastrzeżeniem – ocena nie może następować rzadziej niż raz na sześć miesięcy.

Szczególny tryb postępowania w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie wpro-

²⁷⁴ I. Sierpowska, *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, Warszawa 2009, Lex Omega, komentarz do art. 72; uwagi te są nadal aktualne.

²⁷⁵ § 15 ust. 1, 8 i 9 rozp. Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 19.10.2007 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych, Dz.U. Nr 201, poz. 1455.

wadził dodany przez ustawę z 10.06.2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw²⁷⁶ do ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie przepis art. 12a. Wszedł on w życie 1.08.2010 r.

Zgodnie z art. 58 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej rodzina zastępcza zawodowa, pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego, przyjmuje dziecko:

- 1) na podstawie orzeczenia sądu;
- 2) w przypadku gdy dziecko zostało doprowadzone przez Policję lub Straż Graniczną;
- 3) na wniosek rodziców, dziecka lub innej osoby w przypadku, o którym mowa w art. 12a ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

W rodzinie zastępczej zawodowej, pełniącej funkcję pogotowia rodzinnego, umieszcza się dziecko do czasu unormowania sytuacji dziecka, nie dłużej jednak niż na okres 4 miesięcy. W szczególnie uzasadnionych przypadkach okres ten może być przedłużony, za zgodą organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, do 8 miesięcy lub do zakończenia postępowania sądowego o:

- 1) powrót dziecka do rodziny,
- 2) przysposobienie,
- 3) umieszczenie w rodzinnej pieczy zastępczej.

Postępowanie to wdraża się tylko i wyłącznie w przypadku, gdy istnieje bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie. Decyzję o umieszczeniu

²⁷⁶ Dz.U. Nr 125, poz. 842.

dziecka u innej, niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w całodobowej placówce opiekuńczo-wychowawczej podejmuje pracownik socjalny wspólnie z funkcjonariuszem Policji i lekarzem, ratownikiem medycznym lub pielęgniarką (decyzję muszą podjąć trzy osoby). W ciągu 48 godzin od odebrania dziecka z rodziny, o jego dalszym losie musi orzec sąd opiekuńczy.

O wykonaniu decyzji o umieszczeniu dziecka u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w całodobowej placówce opiekuńczo-wychowawczej pracownik socjalny ma obowiązek powiadomić sąd opiekuńczy w ciągu 24 godzin od chwili odebrania dziecka od rodziny, a w ciągu kolejnych 24 godzin od chwili powiadomienia sąd zobowiązany jest do wydania orzeczenia o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej albo orzeczenia o powrocie dziecka do rodziny. Tak więc orzeczenie sądu zapada najpóźniej po upływie 48 godzin od chwili odebrania dziecka od rodziny.

Według art. 579² k.p.c. przed umieszczeniem dziecka w rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka sąd zasięga:

- 1) opinii właściwego ośrodka pomocy społecznej, opinii właściwego organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, informacji o dotychczasowym sprawowaniu funkcji przez rodzinę zastępczą lub prowadzącego rodzinny dom dziecka oraz informacji z rejestru danych prowadzonego przez starostę na podstawie przepisów ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej;

- 2) opinii starosty właściwego ze względu na miejsce sprawowania rodzinnej pieczy zastępczej – w przypadku umieszczenia dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej na terenie innego powiatu niż powiat miejsca zamieszkania dziecka. W opinii zamieszcza się w szczególności informacje o spełnianiu przez kandydata warunków do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka, określonych w przepisach ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

3. Uznanie ojcostwa

Uznanie ojcostwa może nastąpić przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, sądem opiekuńczym, a za granicą również przed polskim konsulem lub osobą wyznaczoną do wykonywania funkcji konsula, jeżeli uznanie dotyczy dziecka, którego oboje rodzice albo jedno z nich są obywatelami polskimi. Uznanie ojcostwa następuje, gdy mężczyzna, od którego dziecko pochodzi, oświadczy przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, sądem lub konsulem, że jest ojcem dziecka²⁷⁷, a matka dziecka potwierdzi jednocześnie albo w ciągu trzech miesięcy od dnia oświadczenia mężczyzny, że ojcem dziecka jest ten mężczyzna. Kierownik urzędu stanu cywilnego, sąd lub konsul wyjaśnia osobom zamierzającym złożyć oświadczenia konieczne do uznania ojcostwa przepisy regulujące obowiązki i prawa wynikające

²⁷⁷ Można uznać ojcostwo dziecka poczętego (art. 75 k.r.o.). Nie jest to dopuszczalne po osiągnięciu pełnoletniości przez dziecko (art. 76 k.r.o.).

z uznania, przepisy o nazwisku dziecka oraz różnicę pomiędzy uznaniem ojcostwa a przysposobieniem dziecka. Kierownik urzędu stanu cywilnego, sąd lub konsul odmawia przyjęcia oświadczeń koniecznych do uznania ojcostwa, jeżeli uznanie jest niedopuszczalne, albo gdy powziął wątpliwość co do pochodzenia dziecka (art. 73 k.r.o.).

„Oświadczenie o uznaniu dziecka powinno być przyjęte przy równoczesnej obecności uznającego i osoby, której zgoda na uznanie dziecka jest potrzebna. Jeżeli osoba, której zgoda na uznanie dziecka jest potrzebna, nie była obecna przy składaniu oświadczenia o uznaniu, sąd, który przyjął oświadczenie o uznaniu, niezwłocznie zawiadamia ją o tym i wzywa do złożenia oświadczenia. Protokoły z przyjęcia oświadczeń, o których mowa w zdaniach poprzednich, podpisują uznający oraz osoby, których zgoda na uznanie dziecka jest potrzebna” (§ 212 reg. sąd.). Jeżeli oświadczenie o uznaniu ojcostwa składane jest przed sądem opiekuńczym, oświadczenie takie może przyjąć dowolny sąd. Nie ma zastosowania właściwość wyłączna z art. 569 k.p.c. Jednak sąd, przed którym złożone zostało oświadczenie, zobowiązany jest do niezwłocznego zawiadomienia o złożonym oświadczeniu sądu właściwego według art. 569 k.p.c. „W razie uznania dziecka przed sądem, który nie był właściwy miejscowo, odpis protokołu o uznaniu dziecka przesyła się do sądu właściwego oraz do urzędu stanu cywilnego” (§ 213 reg. sąd.).

Uznanie ojcostwa będzie niedopuszczalne, gdy wcześniej zostało ustalone pochodzenie dziecka od innego mężczyzny, które nie zostało skutecznie zakwestionowane, jeśli uznający nie osią-

gnęli wymaganego wieku, a także wtedy, gdy ze względu na stan ich rozwoju bądź zdrowia psychicznego istnieją wątpliwości co do prawidłowości uznania²⁷⁸ oraz gdy toczy się sprawa o ustalenie ojcostwa (art. 72 § 2 k.r.o.). Wątpliwości mogą też dotyczyć pochodzenia dziecka zgodnego z genetyczną tożsamością²⁷⁹. Sąd odmawia wówczas przyjęcia oświadczenia (art. 581 k.p.c.).

Sąd nie wydaje orzeczenia na skutek przyjęcia oświadczenia o uznaniu ojcostwa. W przypadku odmowy przyjęcia oświadczenia sąd powinien wydać postanowienie, na które przysługuje zażalenie (art. 394 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

4. Rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka

Zasadą jest, że rozstrzygnięcie o istotnych sprawach dziecka może nastąpić dopiero po umożliwieniu rodzicom złożenia oświadczeń. Odstępstwo od tej reguły ma charakter wyjątkowy (art. 582 k.p.c.).

Sąd ma „umożliwić” rodzicom złożenie oświadczeń, co oznacza, że powinien wezwać rodziców do złożenia tych oświadczeń we wskazanej formie, czasie i miejscu z pouczeniem, że

²⁷⁸ M. Jaśkiewicz, *Uznanie dziecka poczętego*, „Nowe Prawo” 1984, nr 2, s. 33; E. Holewińska-Łapińska, *Skutki prawne uznania dziecka dokonanego przez mężczyznę niebędącego jego ojcem*, „Nowe Prawo” 1972, nr 7-8, s. 173 i n.

²⁷⁹ Szeroko na ten temat: J. Ignaczewski, *Pochodzenie dziecka i władza rodzicielska po nowelizacji. Art. 61⁹–113⁶ k.r.o. Komentarz*, Warszawa 2009; orz. SN z 2.10.1969 r., II CR 370/69, OSPiKA 1970, nr 4, poz. 90; T. Smyczyński, [w:] *System prawa prywatnego. Tom 12. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, pod red. T. Smyczyńskiego, Warszawa 2003, s. 127 i n.

w przypadku, gdy nie złożą oświadczeń, sąd rozstrzygnie sprawę, nie uwzględniając stanowiska rodzica, który oświadczenia nie złożył. Instytucji wysłuchania nie można utożsamiać z przeprowadzeniem dowodu z przesłuchania uczestników postępowania (art. 299 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Celem tej instytucji nie jest uzyskanie dowodu, lecz niezbędnych do rozpoznawania sprawy wyjaśnień i oświadczeń. Kodeks nie określa wyraźnie formy wysłuchania uczestników postępowania. Należy przyjąć, że może ono nastąpić na posiedzeniu sądowym lub pośrednio – przez zażądanie oświadczenia na piśmie. Za tym stanowiskiem przemawia fakt, że przepisy, jak np. „(...) art. 582 k.p.c., kładą znak równości między wysłuchaniem a umożliwieniem złożenia wyjaśnień na piśmie”²⁸⁰.

Rozstrzygania o istotnych sprawach dziecka, w braku porozumienia rodziców, dotyczą też:

- 1) art. 19, 32, 47 ustawy z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim²⁸¹;
- 2) art. 8 ustawy z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska²⁸²;
- 3) art. 582¹ k.p.c.

Postępowanie sądu rozstrzygające o istotnych sprawach dziecka zastępuje porozumienie rodziców i upada w chwili, gdy rodzice dojdą do porozumienia innej treści²⁸³.

²⁸⁰ K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe przed sądem pierwszej instancji*, „Rejent” 2004, nr 10, s. 9.

²⁸¹ Dz.U. z 2012 r., poz. 161.

²⁸² Dz.U. z 2008 r. Nr 220, poz. 1414 ze zm.

²⁸³ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] *Kodeks...*, op. cit., s. 214.

5. Zezwolenie na dokonanie przez rodziców lub przez dziecko czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka

Kontrola sądu opiekuńczego zaczyna się w zasadzie dopiero wówczas, gdy czynności zarządu przekraczają jego zwykły zakres (art. 101 § 3 k.r.o.). Artykuł 101 § 3 k.r.o. proklamuje zasadę, że rodzice, sprawując zarząd majątkiem dziecka, nie mogą dokonywać czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu tym majątkiem ani wyrażać zgody na dokonywanie takich czynności przez samo dziecko bez zgody sądu opiekuńczego.

Przepis ten dotyczy więc dwóch sytuacji: bezpośrednich czynności dokonywanych przez rodziców w ramach zarządu majątkiem dziecka i wyrażania przez nich zgody na takie czynności dokonywane przez dziecko²⁸⁴.

Ponieważ zezwolenia sądu wymaga wyłącznie dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka, sąd w pierwszej kolejności bada, czy wnioskowana czynność należy do tej kategorii. Jeżeli jest to czynność zwykłego zarządu majątkiem dziecka, sąd wniosek oddali. Miernikiem czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu jest ciężar gatunkowy dokonywanej czynności, jej skutków w sferze majątku małoletniego, wartości przedmiotu danej czynności oraz szeroko pojęte dobro dziecka i ochrona jego interesów życiowych²⁸⁵.

²⁸⁴ R. Zegadło, *Zarząd majątkiem dziecka*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 18, s. 879.

²⁸⁵ Uchwała SN z 30.04.1977 r., III CZP 73/76, OSNCP 1978, nr 2, poz. 19; wyrok SN z 16.11.1982 r., I CR 234/82, Legalis.

W tym samym duchu wypowiedział się SN w orz. z 17.10.2000 r.²⁸⁶, stwierdzając, że „obiektywnym i sprawdzalnym miernikiem czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu jest ciężar gatunkowy dokonywanej czynności, jej skutków w sferze majątku małoletniego, wartość przedmiotu objętego wyrażoną w postępowaniu sądowym czynnością dyspozytywną oraz szeroko pojęte dobro dziecka i ochrona jego interesów życiowych. Zespół tych czynników w okolicznościach konkretnej sprawy i poczynionych ustaleniach jest decydujący do oceny zarzutu naruszenia art. 101 § 3 k.r.o. W konsekwencji ta sama czynność może być różnie kwalifikowana, w zależności od oceny całokształtu okoliczności rozpatrywanych w kontekście dobra dziecka. Mimo to praktyka nie daje podstaw do przyjęcia, że takie elastyczne podejście wpływa na osłabienie pewności obrotu prawnego, co prowadzi do wniosku, że niekoniecznie interes dziecka musi prowadzić do komplikacji w tym obrocie. Panuje zresztą niepisana w tym względzie ostrożność, nakazująca w razie wątpliwości złożyć wniosek o zezwolenie na dokonanie danej czynności. Zalecić można dość pragmatyczne podejście, polegające na tym, że jeśli notariusz czy bank odmawia dokonania danej czynności, twierdząc, że przekracza ona zwykły zarząd, albo ze zwyczajnej ostrożności, przecież w interesie dziecka, to prowadzenie sporów za pośrednictwem rodziców na temat charakteru określonej czynności mija się z celem, szczególnie z bankami, które wiążą wewnętrzne regulaminy. Co zaś się tyczy notariusza, to można

²⁸⁶ I CKN 319/00, Legalis.

spróbować u innego dokonać czynności, ale wątpliwość co do jej charakteru może nie być rozstrzygnięta, co rodzic może niepewność prawną i przez to zagrażać interesom dziecka”.

W celu ułatwienia wykonywania zarządu majątkiem dziecka, zwłaszcza o znacznej wartości oraz zróżnicowanym składzie, i zarazem w celu zabezpieczenia majątku przed nieuzasadnionym jego uszczupleniem w dłuższym okresie, nowelizacją z 6.11.2008 r. przyznano w art. 104 § 2 k.r.o. sądowi opiekuńczemu uprawnienie do określenia rocznego limitu rozporządzeń dotyczących ruchomości, pieniędzy i papierów wartościowych²⁸⁷.

W sytuacji gdy jedno z rodziców składa wnioszek o wydanie zezwolenia, powstaje domniemanie, że rodzic ten jest „za” wydaniem zezwolenia. Ponieważ nieznane jest sądowi stanowisko drugiego rodzica, obligatoryjne jest jego wysłuchanie.

„Wydane przez sąd opiekuńczy zezwolenie na dokonanie przez rodziców czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub na wyrażenie przez rodziców zgody na dokonanie takiej czynności przez dziecko, powinno w swojej sentencji zawierać wszystkie istotne elementy danej czynności prawnej (*essentialia negotii*). Jeżeli sąd opiekuńczy uzna, że w danym wypadku dobro dziecka wymaga zamieszczenia w postanowieniu jeszcze innych klauzul, to może, a nawet powinien to wymieniść (...)”²⁸⁸.

²⁸⁷ Patrz też: J. Ignaczewski, *Pochodzenie...*, *op. cit.*

²⁸⁸ A. Zieliński, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 994.

Przepis art. 583 k.p.c. stanowi odstępstwo od zasady ogólnej wyrażonej w art. 578 k.p.c., bowiem postanowienie wydane w tym trybie staje się skuteczne dopiero z chwilą uprawomocnienia się. Sąd może zmienić to postanowienie, nawet prawomocne, jeżeli wymaga tego dobro małoletniego (art. 577 k.p.c.), ale tylko w przypadku, gdy na podstawie zezwolenia nie powstały jeszcze skutki prawne względem osób trzecich.

6. Sprawy o ustalenie kontaktów oraz dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem

Niezależnie od władzy rodzicielskiej rodzice oraz ich dziecko mają prawo i obowiązek utrzymywania ze sobą kontaktów. Kontakty z dzieckiem obejmują w szczególności przebywanie z dzieckiem (odwiedziny, spotkania, zabieranie dziecka poza miejsce jego stałego pobytu) i bezpośrednio porozumiewanie się, utrzymywanie korespondencji, korzystanie z innych środków porozumiewania się na odległość, w tym ze środków komunikacji elektronicznej. W sytuacji gdy dziecko przebywa stale u jednego z rodziców, sposób utrzymywania kontaktów z dzieckiem przez drugiego z nich rodzice określają wspólnie, kierując się dobrem dziecka i biorąc pod uwagę jego rozsądne życzenia. W braku porozumienia rozstrzyga sąd opiekuńczy. Tę samą zasadę stosuje się odpowiednio, jeżeli dziecko nie przebywa u żadnego z rodziców, a pieczę nad nim sprawuje opiekun lub gdy

zostało umieszczone w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej²⁸⁹.

W przypadku gdy wymaga tego dobro dziecka, sąd opiekuńczy ograniczy utrzymywanie kontaktów rodziców z dzieckiem. Sąd opiekuńczy może w szczególności:

- 1) zakazać spotykania się z dzieckiem;
- 2) zakazać zabierania dziecka poza miejsce jego stałego pobytu;
- 3) zezwolić na spotkanie się z dzieckiem tylko w obecności drugiego z rodziców albo opiekuna, kuratora sądowego lub innej osoby wskazanej przez sąd;
- 4) ograniczyć kontakty do określonych sposobów porozumiewania się na odległość;
- 5) zakazać porozumiewania się na odległość.

Utrzymywanie kontaktów rodziców z dzieckiem może poważnie zagrażać dobru dziecka lub je naruszać, wówczas sąd zakáže ich utrzymywania (art. 113²-113³ k.r.o.). Sąd opiekuńczy, orzekając w sprawie kontaktów z dzieckiem, może zobowiązać rodziców do określonego postępowania, w szczególności skierować ich do placówek lub specjalistów zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń” (art. 113⁴ k.r.o.). Sąd opiekuńczy

²⁸⁹ Patrz też: M. Grudzińska, *Kontakty z dzieckiem. Sądowe ustalenie. Orzecznictwo. Wzory*, Warszawa 2000, s. 2.

może zmienić rozstrzygnięcie w sprawie kontaktów, jeżeli wymaga tego dobro dziecka (art. 113⁵ k.r.o.)²⁹⁰.

Wydając rozstrzygnięcie w tych sprawach, sąd zobowiązany jest do umożliwienia rodzicom złożenia oświadczeń.

Przepis art. 582¹ § 2 k.p.c. przewiduje rodzaje rozstrzygnięć, jakie w szczególności (a więc nie wyłącznie) mogą zapaść w tych sprawach. Wyliczenie ma zatem charakter przykładowy. Sąd opiekuńczy w celu zapewnienia wykonywania kontaktów²⁹¹ może w szczególności:

- 1) zobowiązać osobę uprawnioną do kontaktu z dzieckiem lub osobę, pod której pieczę dziecko pozostaje, do pokrycia kosztów podróży i pobytu dziecka lub także osoby towarzyszącej dziecku, w tym kosztów powrotu do miejsca stałego pobytu;
- 2) zobowiązać osobę, pod której pieczę dziecko pozostaje, do złożenia na rachunek depozytowy kwoty pieniężnej w celu pokrycia wydatków uprawnionego związanych z wykonywaniem kontaktu na wypadek niewykonania lub niewłaściwego wykonania przez osobę zobowiązaną obowiązków wynikających z postanowienia o kontaktach; nie dotyczy to rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych;

²⁹⁰ J. Strzebinczyk, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 283 i n.

²⁹¹ B. Dunajska, *Rozważania o wykonywaniu postanowienia o ustaleniu kontaktów z dzieckiem w świetle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28 sierpnia 2008 r. (III CZP 75/08)*, „Rodzina i Prawo” 2011, nr 19, poz. 33.

- 3) odebrać od osoby uprawnionej do kontaktu z dzieckiem lub osoby, pod której pieczę dziecko pozostaje, przyrzeczenie określonego zachowania.

Przyrzeczenie ma charakter honorowy – nie jest obwarowane żadną sankcją na wypadek jego niedotrzymania. Niewywiązanie się z przyrzeczenia stanowi jednak podstawę do zmiany rozstrzygnięcia w sprawie kontaktów, a ponadto może w przyszłości stanowić podstawę negatywnych rozstrzygnięć wobec rodzica, który nie wywiązał się z przyrzeczenia, z uwagi na fakt, że rodzic ten jest niewiarygodny.

Wykonywanie obowiązków wynikających z kontaktów z dzieckiem poddane było egzekucji sądowej. Dopiero nowela k.p.c. z 26 maja 2011 r. dodała przepisy art. 598¹⁵-598^{21 292}.

Jeżeli osoba, pod której pieczę dziecko pozostaje, nie wykonuje albo niewłaściwie wykonuje obowiązki wynikające z orzeczenia albo z ugody zawartej przed sądem lub przed mediatorem w przedmiocie kontaktów z dzieckiem, sąd opiekuńczy, uwzględniając sytuację majątkową tej osoby, zagrozi jej nakazaniem zapłaty na rzecz osoby uprawnionej do kontaktu z dzieckiem oznaczonej sumy pieniężnej za każde naruszenie obowiązku. Podobnie jeżeli osoba uprawniona do kontaktu z dzieckiem albo osoba, której tego kontaktu zakazano, narusza obowiązki wynikające z orzeczenia albo z ugody zawartej przed sądem lub przed mediatorem w przedmiocie kontaktów z dzieckiem, sąd opiekuńczy zagrozi tej

²⁹² Dz.U. Nr 144, poz. 854.

osobie nakazaniem zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej na rzecz osoby, pod której pieczę dziecko pozostaje.

W przypadku niewykonania obowiązków albo dopuszczenia się naruszenia obowiązku, które były zagrożone nakazaniem zapłaty, sąd nakaże zapłatę należnej sumy pieniężnej.

W sytuacji gdy do kontaktu nie doszło wskutek niewykonania lub niewłaściwego wykonania przez osobę, pod której pieczę dziecko pozostaje, obowiązków wynikających z orzeczenia albo z ugody zawartej przed sądem lub przed mediatorem w przedmiocie kontaktów z dzieckiem, sąd opiekuńczy przyzna od tej osoby uprawnionemu do kontaktu zwrot jego uzasadnionych wydatków poniesionych w związku z przygotowaniem kontaktu. Analogiczne zasady stosuje się, jeżeli uprawniony do kontaktu z dzieckiem narusza obowiązki dotyczące kontaktu.

Sąd w powyższych sprawach nie działa z urzędu.

Do wniosku o wszczęcie postępowania należy dołączyć odpis wykonanego orzeczenia albo wykonanej ugody zawartej przed sądem lub przed mediatorem w przedmiocie kontaktów z dzieckiem. Przed wydaniem postanowienia sąd wysłucha uczestników postępowania.

Sąd umarza postępowanie, jeżeli w ciągu sześciu miesięcy od uprawomocnienia ostatniego postanowienia nie wpłynął kolejny wniosek w sprawach wykonywania kontaktów z dzieckiem.

Na postanowienia sądu wydane w trybie art. 598¹⁵-598¹⁸ k.p.c. przysługuje zażalenie. Prawomocne postanowienie sądu

jest tytułem wykonawczym bez potrzeby nadawania klauzuli wykonalności²⁹³.

W sprawach dotyczących wykonywania kontaktów z dzieckiem sąd opiekuńczy nie może zmienić prawomocnego postanowienia (art. 598²¹ k.p.c.).

Przepis art. 582¹ § 2 k.p.c. nie realizuje postanowienia wymagania co najmniej trzech zabezpieczeń wykonywania kontaktów z dzieckiem (art. 10 Konwencji w sprawie kontaktów z dziećmi, sporządzonej w Strasburgu 15.05.2003 r.)²⁹⁴.

7. Nadanie dziecku nazwiska

Dziecku nieznanym rodziców nazwisko nadaje sąd opiekuńczy (art. 89 § 4 k.r.o.). Akt urodzenia dziecka nieznanym rodziców sporządza się na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego. Sąd opiekuńczy ustala w miarę możliwości miejsce i datę urodzenia dziecka po zasięgnięciu opinii osoby, pod której opieką dziecko się znajduje, nadaje dziecku imię i nazwisko oraz określa, jakie imiona rodziców i ich nazwiska rodowe mają być wpisane do aktu urodzenia. Nazwisko nadane dziecku wpisuje się jako nazwisko jego rodziców. W razie nieustalenia miejsca urodzenia dziecka, za miejsce urodzenia uważa się miejsce znalezienia dziecka (art. 52 ust. 1-3 pr.a.s.c.).

²⁹³ H. Pietrzkowski, *Egzekucja prowadzona na podstawie art. 1050–1051¹ k.p.c. po nowelizacji dokonanej ustawą z 16 września 2011 r.*, „Polski Proces Cywilny” 2012, nr 1, s. 45.

²⁹⁴ Ustawa z 23.04.2009 r. o ratyfikacji Konwencji w sprawie kontaktów z dziećmi, Dz.U. z 2009 r. Nr 68, poz. 576.

Postępowanie na podstawie art. 584 k.p.c. dotyczy:

- 1) nadania dziecku nazwiska ojca w sytuacji, gdy sąd nie orzekł o tym w wyroku ustalającym ojcostwo (art. 89 k.r.o.);
- 2) nadania nazwiska dziecku nieznanym rodziców (art. 89 § 3 k.r.o. w zw. z art. 52 ust. 2 pr.a.s.c.).

Wątpliwości może rodzić konstrukcja art. 52 pr.a.s.c. Trudno bowiem zinterpretować, w jakim przedmiocie orzeczenie sądu powinno być poprzedzone opinią osoby, pod której opieką dziecko się znajduje – czy w przedmiocie ustalenia miejsca i daty urodzenia, czy też nadania imienia i nazwiska oraz określenia imion i nazwisk rodziców, czy może w obydwóch przypadkach. Wykładnia funkcjonalna przemawia za koniecznością uzyskania opinii przy nadaniu imienia i nazwiska. Tylko w tym zakresie opinia opiekuna dziecka może mieć praktyczne znaczenie. Do „opinii”, o której mowa wyżej, należy stosować przepisy dotyczące wysłuchania osoby bliskiej (art. 576 § 1 zd. 2 k.p.c.). Moim zdaniem procedura ta nie ma zastosowania do nadania nazwiska osobie pełnoletniej, jeżeli ze względu na ułomność fizyczną lub psychiczną albo nieznaną pochodzenie nie można ustalić jej tożsamości (art. 52 ust. 4 pr.a.s.c.). We wskazanym art. 52 ust. 4 zawarte jest wyłącznie odesłanie do § 1-3 tego artykułu, a nie do art. 584 k.p.c. Ponadto ten ostatni przepis jednoznacznie i wprost odnosi się wyłącznie do nadania nazwiska dziecku, a nie osobie pełnoletniej, której tożsamości nie można ustalić.

Zgodnie z treścią art. 584 k.p.c. postanowienie o nadaniu dziecku nazwiska staje się skuteczne dopiero po uprawomocnie-

niu się. Postanowienia takiego sąd opiekuńczy nie może zmienić ani uchylić.

Przepis ten stanowi odstępstwo od ogólnych zasad postępowania przed sądami opiekuńczymi, zawartych w art. 577 i 578 k.p.c.

Postępowanie na podstawie art. 584 k.p.c. należy odróżnić od procedury związanej ze zmianą nazwiska dziecka (ustawa z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim).

§ 3. Postępowanie w sprawach o przysposobienie

1. Wszczęcie postępowania

Postępowanie o przysposobienie wszczyna sąd opiekuńczy na wniosek przysposabiającego (art. 585 § 1 k.p.c.).

Również na żądanie przysposabiającego i za zgodą osób, których zgoda jest do przysposobienia potrzebna, sąd opiekuńczy może w okresie małoletniości przysposobionego zmienić przysposobienie niepełne na przysposobienie pełne (art. 124 § 3 k.r.o.). Te dwa rodzaje postępowań, orzeczenie przysposobienia i zmiana przysposobienia, dla których podstawę materialnoprawną²⁹⁵ stanowią przepisy art. 114-127 k.r.o., uregulowane zostały w art. 585-589 k.p.c.

²⁹⁵ Przesposobienie podlega prawu ojczystemu przysposabiającego. Przesposobienie wspólne przez małżonków podlega ich wspólnemu prawu ojczystemu. W razie braku wspólnego prawa ojczystego stosuje się prawo państwa, w którym oboje małżonkowie mają miejsce zamieszkania,

Przepis art. 585 § 1 k.p.c. jest przepisem szczególnym wobec art. 570, który przewiduje możliwość wszczęcia postępowania z urzędu.

Przepis art. 585 § 2 stanowi istotne odstępstwo od zasady zawartej w art. 569 § 1 k.p.c., dotyczącej właściwości miejscowej wyłącznej. Wskazuje on na właściwość miejscową przedmienną sądu właściwego dla osoby przysposabiającego (sąd miejsca jego zamieszkania) lub sądu właściwego dla osoby mającej być przysposobioną.

2. Przebieg postępowania

Do przysposobienia potrzebna jest zgoda przysposabianego, który ukończył lat trzynaście, zgoda rodziców przysposabianego, chyba że zostali oni pozbawieni władzy rodzicielskiej lub są nieznani albo porozumienie się z nimi napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody. Jeżeli dziecko pozostaje pod opieką, do przysposobienia potrzebna jest zgoda opiekuna. Jednakże

a w razie braku miejsca zamieszkania w tym samym państwie – prawo państwa, w którym oboje małżonkowie mają miejsce zwykłego pobytu. Jeżeli małżonkowie nie mają miejsca zwykłego pobytu w tym samym państwie, stosuje się prawo państwa, z którym małżonkowie w inny sposób są wspólnie najściślej związani. Przepis nie może nastąpić bez zachowania przepisów prawa ojczystego osoby, która ma być przysposobiona, dotyczących zgody tej osoby, zgody jej przedstawiciela ustawowego oraz zezwolenia właściwego organu państwowego, a także ograniczeń przysposobienia z powodu zmiany dotychczasowego miejsca zamieszkania na miejsce zamieszkania w innym państwie (art. 57 i 58 p.p.m.).

sąd opiekuńczy może, ze względu na szczególne okoliczności, orzec przysposobienie nawet mimo braku zgody opiekuna, jeżeli wymaga tego dobro dziecka. Ponadto przysposobienie przez jednego z małżonków nie może nastąpić bez zgody drugiego małżonka, chyba że ten nie ma zdolności do czynności prawnych, albo porozumienie się z nim napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody²⁹⁶.

Przeprowadzenie rozprawy jest warunkiem orzeczenia przysposobienia. Na rozprawę, oprócz przysposabiającego, wzywa się osoby, których zgoda na przysposobienie, zgodnie z art. 116, 118, 119 i 120 k.r.o. jest potrzebna. Pozbawieni prawa do wzięcia udziału w sprawie są rodzice, którzy wyrazili zgodę na przysposobienie ich dziecka w przyszłości bez wskazania osoby przysposabiającego (art. 586 k.p.c.).

Sąd opiekuńczy powinien wysłuchać przysposabianego, który nie ukończył lat trzynastu, jeżeli może on pojąć znaczenie przysposobienia.

Sąd opiekuńczy może wyjątkowo orzec przysposobienie bez żądania zgody przysposabianego lub bez jego wysłuchania, jeżeli nie jest on zdolny do wyrażenia zgody lub z oceny stosunku między przysposabiającym a przysposabianym wynika, że uważa się

²⁹⁶ Szczegółowo na temat przysposobienia: M. Bagan-Kurluta, *Przysposobienie międzynarodowe dzieci*, Białystok 2009; A. Holewińska-Łapińska, „Adopcje zagraniczne” w praktyce polskich sądów, Warszawa 1998; A. Stelmachowski, *Przysposobienie całkowite w prawie polskim*, Wrocław 1986; B. Walaszek, *Przysposobienie w polskim prawie rodzinnym oraz w polskim prawie międzynarodowym prywatnym i procesowym (dokonanie i skutki)*, Warszawa 1966.

on za dziecko przysposabiającego, a żądanie zgody lub wysłuchanie byłoby sprzeczne z dobrem przysposobianego. Sąd może także ze względu na szczególne okoliczności orzec przysposobienie mimo braku zgody rodziców, których zdolność do czynności prawnych jest ograniczona, jeżeli odmowa zgody na przysposobienie jest oczywiście sprzeczna z dobrem dziecka.

Sąd nie jest związany opinią ośrodka adopcyjno-opiekuńczego lub innej specjalistycznej placówki, nie może jednak wydać orzeczenia, jeśli w aktach nie znajduje się taka opinia. W przypadku postanowienia o treści odmiennej od opinii sąd powinien wyczerpująco uzasadnić, dlaczego nie uwzględnił opinii.

Sąd nie jest ograniczony kodeksowym katalogiem sposobów, w jakich możliwa jest osobista styczność przysposabiającego z przysposobianym.

Zażalenie przysługuje na każde postanowienie „w przedmiocie”, a więc zarówno na oddalenie wniosku o określenie sposobu i okresu osobistej styczności przysposabiającego z przysposobianym, na czas trwania postępowania o przysposobienie, jak i na postanowienie określające sposób i okres tej styczności, jeżeli wskazany w postanowieniu sposób lub okres jest kwestionowany przez wnoszącego zażalenie (art. 586¹ k.p.c.).

W przypadku śmierci przysposabiającego lub osoby, która miała być przysposobiona, postępowanie o przysposobienie staje się bezprzedmiotowe (art. 587 k.p.c.). Dlatego w takiej sytuacji sąd umarza postępowanie z urzędu. Umorzeniu podlega postępowanie zarówno przed sądem pierwszej, jak i drugiej instancji. Wyjątek przewiduje art. 117 § 3 k.r.o.: jeżeli przysposabiającymi

mieli być obydwójce małżonkowie, postępowanie zawiesza się do czasu ustanowienia przez sąd opiekuńczy kuratora. Sąd opiekuńczy ustanowi kuratora, który wstępuje do postępowania w miejsce zmarłego.

W sprawach opiekuńczych zasadą jest, że postanowienia sądu opiekuńczego są skuteczne i wykonalne z chwilą ich ogłoszenia, a gdy ogłoszenia nie było – z chwilą ich wydania. Gdy wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy, sąd opiekuńczy może zmienić swe postanowienie nawet prawomocne (art. 577 i 578 k.p.c.). Zasada ta nie obowiązuje w postępowaniu o przysposobienie zgodnie z art. 588 k.p.c., dlatego przepis ten stanowi odstępstwo od zasady ogólnej ustanowionej w art. 577 i 578 k.p.c.; nie można go interpretować rozszerzająco. Literalne brzmienie przepisu wskazuje, że odnosi się on wyłącznie do postanowień orzekających przysposobienie, a nie orzekających w przedmiocie przysposobienia. Zatem postanowienie oddalające wniosek o przysposobienie staje się skuteczne z chwilą ogłoszenia, lecz może być ono przez sąd zmienione nawet wtedy, gdy będzie już prawomocne, jeżeli wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy. Podzielam pogląd T. Żyźnowskiego²⁹⁷, że *ratio legis* przepisu wynika z faktu, iż postanowienie orzekające przysposobienie ma charakter konstytutywny i wywiera skutek *erga omnes*. Stąd szczególne wymagania dotyczące chwili, w której to postanowienie staje się skuteczne i niemożność jego zmiany ani uchylecia przez sąd opiekuńczy. Charakte-

²⁹⁷ T. Żyźnowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 207.

ru tego, a przede wszystkim takiego skutku nie wywiera inne orzeczenie co do istoty sprawy „w przedmiocie przysposobienia”, dlatego stosuje się do tych orzeczeń zasady ogólne z art. 577 i 578 k.p.c.

3. Blankietowa zgoda na przysposobienie

Przepis art. 589 k.p.c. nawiązuje do art. 119¹ k.r.o., przewidującego tzw. zgodę blankietową rodziców na przysposobienie dziecka w przyszłości bez wskazania przysposabiającego.

Rodzice mogą przed sądem opiekuńczym wyrazić zgodę na przysposobienie swego dziecka w przyszłości bez wskazania osoby przysposabiającego. Zgodę tę mogą odwołać przez oświadczenie złożone przed sądem opiekuńczym, nie później jednak niż przed wszczęciem sprawy o przysposobienie. Przepisy o przysposobieniu za zgodą rodziców bez wskazania osoby przysposabiającego stosuje się odpowiednio, jeżeli jedno z rodziców wyraziło taką zgodę, a zgoda drugiego nie jest do przysposobienia potrzebna. Przepisu tego nie stosuje się, jeżeli porozumienie się z drugim rodzicem napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody (art. 119¹ § 1 i § 2 k.r.o.).

W postępowaniu o wyrażenie zgody na przysposobienie dziecka w przyszłości bez wskazania osoby przysposabiającego, jak i odwołania takiej zgody, ustawodawca odstąpił od zasady właściwości wyłącznej sądu opiekuńczego miejsca zamieszkania dziecka, którego zgoda dotyczy (art. 569 § 1 k.p.c.). Właściwym przemiennie jest także sąd miejsca zamieszkania lub pobytu rodziców. Każdy rodzic może złożyć oświadczenie w sądzie

właściwym dla jego miejsca zamieszkania lub pobytu (gdy dla rodziców są to różne sądy, oświadczenia mogą być złożone w dwóch różnych sądach). Treść oświadczenia musi być wyrażona, nie może budzić żadnych wątpliwości co do świadomości rodzica odnośnie do skutków jego oświadczenia.

W sytuacji gdy rodzic odwołuje swoje wcześniejsze, złożone przed innym sądem oświadczenie wyrażające zgodę, sąd przyjmujący oświadczenie o odwołaniu zgody zawiadamia o jej odwołaniu sąd, przed którym rodzic zgodę wyraził. Sąd zawiadomiony uczyni wzmiankę o odwołaniu zgody w protokole posiedzenia, w którym zaprotokołowano zgodę na przysposobienie.

O wyrażeniu zgody blankietowej zawiadamia się właściwą instytucję zajmującą się kierowaniem dzieci do środowiska zastępczego (§ 220 reg. sąd.).

4. Określenie sposobu i okresu osobistej styczności przysposabiającego z przysposobionym

Zgodnie z art. 120¹ § 1 k.r.o. przed orzeczeniem przysposobienia sąd opiekuńczy może określić zasady styczności przysposabiającego z przysposobionym. Jeżeli w wyniku przysposobienia dojdzie do zmiany miejsca zamieszkania osoby przysposabiającej, orzeczenie jest obligatoryjne. Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie.

§ 4. Postępowanie w sprawie odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką

Umieszczenie przepisów art. 598¹-598¹⁴ k.p.c. w części dotyczącej postępowania rozpoznawczego oznacza, że zarówno orzekanie o obowiązku wydania osoby, jak i wykonanie orzeczenia przebiega według przepisów postępowania rozpoznawczego. Ustawodawca jest tu konsekwentny, o czym świadczy także skreślenie art. 790 k.p.c.²⁹⁸ Podstawowym celem dokonanych zmian było poddanie procedury odebrania osoby postępowaniu opiekuńczemu, a nie egzekucyjnemu²⁹⁹.

Postępowanie to składa się z dwu stadiów:

- 1) rozpoznawczego (art. 598¹-598⁵ k.p.c.),

²⁹⁸ Z. Świeboda, *Orzekanie i wykonywanie orzeczeń w sprawie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*, „Monitor Prawniczy” 2003, nr 1, s. 17; J. Gudowski, *Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 1, s. 17 i n.

²⁹⁹ J. Gudowski, [w:] *Kodeks..., op. cit.*, s. 306; Z. Strus, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, tom III, Warszawa 2011, s. 249; J. Bodio, [w:] *Kodeks..., op. cit.*, s. 756; J. Jagieła, *Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*, „Monitor Prawniczy” 2002, nr 19, s. 871; J. Jagieła, *Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką (stadium wykonawcze)*, „Monitor Prawniczy” 2003, nr 6, s. 247 i n.; G. Niemiałtowska, *Postępowanie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką w świetle przepisów art. 598¹-598¹³ k.p.c.*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 1, s. 12 in.

2) wykonawczego (art. 598⁶-598¹³ k.p.c.).

Postępowanie o odebranie osoby może ograniczyć się do stadium rozpoznawczego wtedy, gdy zobowiązany odda dobrowolnie uprawnionemu osobę podlegającą władzy rodzicielskiej lub pozostającą pod opieką³⁰⁰.

Podstawą materialnoprawną postępowania są przepisy art. 100 i art. 175 k.r.o. oraz Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzonej w Hadze 25 października 1980 r.³⁰¹

1. Tryb postępowania w przedmiocie odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką

Zastosowanie w pierwszej kolejności przepisów konwencji z 25.10.1980 r. dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę powoduje, że dziecko bezprawnie uprowadzone lub zatrzymane ma być zwrócone osobie, instytucji lub innej organizacji, której prawo do wykonywania opieki przyzna-

³⁰⁰ Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze 25 października 1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze sprost.).

³⁰¹ M. Kulas, *Praktyka stosowania konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (cz. I i II)*, „Palestra” 2009, nr 5-6, s. 13 i nr 7-8, s. 9; L. Kuziak, *Konwencja haska dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę i postępowania w sprawach o powrót dziecka w Polsce*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 2; T. Świerczyński, *Podstawowe zagadnienia Konwencji haskiej o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę*, „Transformacja Prawa Prywatnego” 2000, nr 1-2, s. 87.

ne zostało na podstawie przepisów obowiązujących w państwie, w którym dziecko miało miejsce stałego pobytu bezpośrednio przed uprowadzeniem lub zatrzymaniem.

W postępowaniu w trybie konwencji sąd może odmówić wydania dziecka tylko w przypadku, gdy osoba, instytucja lub organizacja sprzeciwiająca się wydaniu dziecka wykaże, że:

- 1) osoba, instytucja lub organizacja opiekująca się dzieckiem faktycznie nie wykonywała prawa do opieki w czasie uprowadzenia lub zatrzymania albo zgodziła się lub później wyraziła zgodę na uprowadzenie lub zatrzymanie;
- 2) istnieje poważne ryzyko, że powrót dziecka naraziłby je na szkodę fizyczną lub psychiczną albo w jakikolwiek inny sposób postawiłby je w sytuacji nie do zniesienia.

Ponadto może również odmówić zarządzenia powrotu dziecka, jeżeli stwierdzi, że dziecko sprzeciwia się powrotowi oraz osiągnęło ono wiek i stopień dojrzałości, przy którym właściwe jest uwzględnienie jego opinii. W innych przypadkach, nawet jeżeli zgodnie z prawem polskim sąd znajduje inne podstawy do oddalenia wniosku o wydanie dziecka, nie ma podstaw, aby nie uwzględnić takiego wniosku.

Dopiero po prawomocnym zakończeniu postępowania wszczętego na podstawie konwencji, sąd z urzędu podejmie zawieszony postępowanie w trybie art. 598¹ i n. k.p.c..

Sąd opiekuńczy nie może wszcząć postępowania z urzędu, lecz wszczyna je wyłącznie na wniosek uprawnionego – osoby zainteresowanej (w rozumieniu art. 510 k.p.c.), prokuratora,

Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznika Praw Obywatelskich (art. 598¹ k.p.c.).

W każdej sprawie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką sąd doręcza prokuratorowi odpis wniosku i zawiadamia go o wszystkich terminach rozprawy, nawet jeżeli uważa, że udział prokuratora w rozprawie nie jest niezbędny (w rozumieniu art. 59 k.p.c.).

Niestawiennictwo prokuratora, gdy jest prawidłowo zawiadomiony, nie tamuje rozpoznania sprawy, natomiast brak dowodu doręczenia prokuratorowi skutkuje koniecznością odroczenia posiedzenia.

Odpowiednie zastosowanie przepisu art. 472 k.p.c. powoduje, że w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką wezwania, zarządzenia oraz doręczenia (w tym zawiadamianie o terminach prokuratora) mogą być dokonywane w sposób najbardziej celowy, według oceny sądu orzekającego, bez zachowania wymogów formalnych, jeżeli sąd uzna to za niezbędne do przyspieszenia rozpoznania sprawy³⁰².

Postanowienie regulujące kontakty rodziców z dzieckiem, nakazujące wydawanie dziecka przez rodzica, któremu powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej, oraz zobowiązujące drugiego rodzica do odprowadzania dziecka, podlega wykonaniu w postępowaniu unormowanym w art. 598¹ i n. k.p.c.³⁰³

³⁰² Por. komentarz do art. 472 k.p.c., Legalis on line. Komentarz, pod red. E. Marszałkowskiej-Krześ.

³⁰³ Uchwała SN z 28.08.2008 r., III CZP 75/08, OSNC 2009, nr 1, poz. 12.

Postępowanie w sprawie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką będzie skuteczne tylko wtedy, gdy wiadomo, gdzie osoba ta przebywa. Ustalenia takiego, o wiele skuteczniej niż zainteresowany, dokonać może sąd. Dlatego sąd ma obowiązek przeprowadzenia dochodzenia, gdy miejsce pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, nie jest znane (art. 598³ k.p.c.).

Informacja o miejscu pobytu może pochodzić z dowolnego źródła, niekoniecznie od uczestników postępowania. W przypadku gdy sądowi znane jest miejsce pobytu, bez względu na źródło informacji, przepisu art. 598³ k.p.c. nie stosuje się. W sytuacji gdy wnioskodawca nie zna miejsca pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, sąd zwróci się do rodziców (rodzica) albo opiekunów. Dopiero gdy wszystkie te osoby oświadczą, że miejsce pobytu nie jest im znane, albo kontakt z nimi będzie niemożliwy lub znacznie utrudniony, sąd wszczyna dochodzenie.

Przepis art. 598³ k.p.c. nie precyzuje, jakie dochodzenie jest stosowne w celu ustalenia miejsca pobytu. Niewątpliwie celowym działaniem jest zwrócenie się o informacje do Centralnego Biura Adresowego lub Centrum Informatycznego PESEL. Sąd może także korzystać z pomocy Policji, straży miejskiej, wojska i innych służb, wszystkich jednostek administracji rządowej i samorządowej i innych organów. Nie ma, moim zdaniem, przeszkód, aby sąd w razie konieczności, zlecił działania prywatnym podmiotom, np. agencjom detektywistycznym³⁰⁴.

³⁰⁴ Patrz też: Z. Strus, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 253.

Zasadą jest, że w postępowaniu nieprocesowym rozprawa odbywa się tylko w wypadkach wskazanych w ustawie (art. 514 § 1 k.p.c.), m.in. w postępowaniu w sprawie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, w którym orzeczenie co do istoty sprawy może być wydane tylko po przeprowadzeniu rozprawy (art. 598⁴ k.p.c.).

Osoba, której postępowanie dotyczy, ma zdolność do podejmowania czynności w tym postępowaniu (art. 573 § 1 k.p.c.). Sąd może nakazać osobiste jej stawiennictwo, jak również zarządzić przymusowe jej sprowadzenie (art. 574 § 1 k.p.c.). Z tych instrumentów sąd może korzystać oczywiście tylko w przypadku, gdy stawiennictwo jest możliwe, przede wszystkim, gdy znane jest miejsce pobytu. Przed wydaniem postanowienia sąd powinien wysłuchać przedstawiciela ustawowego tej osoby (art. 576 § 1 zd. 1 k.p.c.).

Postanowienie o odebraniu osoby określa termin, w jakim obowiązany powinien oddać uprawnionemu osobę podlegającą władzy rodzicielskiej lub pozostającą pod opieką (art. 598⁵ k.p.c.). Jest to rozstrzygnięcie co do istoty sprawy, od którego służy apelacja (art. 518 k.p.c.). Skarga kasacyjna nie przysługuje (art. 519¹ § 1 i 2 k.p.c.).

2. Przymusowe odebranie osoby

Dla dobra osoby, która podlega władzy rodzicielskiej lub pozostaje pod opieką, a która ma być wydana, niemożliwe jest najczęściej niezwłoczne po wydaniu orzeczenia wydanie jej przez zobowiązanego uprawnionemu. Wydanie takie wymaga

przygotowania psychicznego oraz organizacyjnego. Dlatego sąd, wydając postanowienie o odebraniu osoby, zobowiązany jest do określenia terminu, w jakim osoba ta ma być wydana (art. 598⁵ k.p.c.).

W przypadku bezskutecznego upływu terminu wskazanego w postanowieniu, możliwe jest wszczęcie postępowania przymusowego (art. 598⁶ k.p.c.). Moim zdaniem w takim przypadku sąd zobowiązany będzie też z urzędu (art. 304 § 2 k.p.k.) do złożenia zawiadomienia o prawdopodobieństwie popełnienia przestępstwa z art. 211 k.k.

W sytuacji gdy zobowiązany do oddania osoby nie wyda jej w terminie określonym w postanowieniu, stosownie do art. 598⁵ k.p.c., sąd zleci kuratorowi sądowemu przymusowe odebranie tej osoby, działając jednak tylko na wniosek uprawnionego.

Dopuszczalne jest zażalenie na postanowienie sądu pierwszej instancji oddalające wniosek o zlecenie kuratorowi sądowemu przymusowego odebrania osoby³⁰⁵. Zażalenie nie przysługuje natomiast na postanowienie zlecające kuratorowi przymusowe odebranie osoby³⁰⁶.

Przepis art. 598⁷ k.p.c. wprowadza zasadę, że właściwym do przymusowego odebrania osoby jest kurator działający w są-

³⁰⁵ Uchwała SN z 9.02.2007 r., III CZP 156/06, OSP 2008, nr 7-8, poz. 76 z glosą F. Zedlera; K. Weitz, *Zaskarżalność postanowienia oddalającego wniosek o zlecenie kuratorowi sądowemu przymusowego odebrania osoby*, Palestra 2007, nr 11-12, s. 233 i n.

³⁰⁶ Kwestię tę uznaje za kontrowersyjną: J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, op. cit., s. 315-316.

dzie, w okręgu którego osoba ta faktycznie przebywa, a nie kurator działający w okręgu sądu, który zwraca się o przymusowe odebranie.

Stosownie do art. 598⁵ k.p.c. w postanowieniu o odebraniu osoby wskazany jest także zobowiązany, który ma wydać tę osobę uprawnionemu. Zobowiązany mógłby przeciwdziałać skutecznemu wykonaniu takiego postanowienia, przekazując osobę, która ma być wydana, innej osobie. Takie działanie uniemożliwia przepis 598⁸ k.p.c. Kurator sądowy, któremu sąd zlecił przymusowe odebranie osoby (art. 598⁷ k.p.c.), nie jest związany postanowieniem sądu w zakresie określenia zobowiązanego, od którego ma odebrać tę osobę. W przypadku gdy będzie się ona znajdowała u innej osoby, nie u zobowiązanego wymienionego w postanowieniu, kurator ma ją prawo odebrać od tej osoby trzeciej. Odebranie to nie wymaga żadnych dodatkowych orzeczeń sądu.

Kurator nie jest też związany właściwością miejscową. Jeżeli osoba podlegająca odebraniu została przekazana poza obszar właściwości sądu, w okręgu którego działa kurator – ma on prawo, bez konieczności uzyskiwania orzeczeń lub dokumentów, odebrać osobę z miejsca, w którym ona się znajduje.

Postępowanie o przymusowe odebranie osoby reguluje § 9 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 12.06.2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych³⁰⁷, w myśl którego kurator ma

³⁰⁷ Dz.U. Nr 112, poz. 1064.

obowiązek powiadomić o terminie swoich czynności osoby wymienione w art. 598⁸ k.p.c. Może też żądać, w razie potrzeby, pomocy odpowiednich instytucji, w tym organów opieki społecznej i sporządza do akt sprawy pisemną notatkę z przebiegu odebrania.

Dla zapewnienia maksymalnej ochrony interesu osoby, która ma być przymusowo odebrana, ustawodawca nałożył na kuratora bezwzględny obowiązek dokonywania tej czynności wyłącznie w obecności uprawnionego albo podmiotu upoważnionego przez uprawnionego (art. 598⁹ k.p.c.). Przepis ten ustanowiony został wyłącznie w celu ochrony interesu osoby podlegającej przymusowemu odebraniu. Dlatego na kuratora nie został nałożony żaden formalny obowiązek co do formy i trybu powiadomienia uprawnionego o terminie i miejscu czynności. Podmiotem upoważnionym przez uprawnionego może być osoba lub przedstawiciel instytucji. W przepisie brak sprecyzowania, jaka instytucja może być upoważniona przez uprawnionego. Niewątpliwie określenie to wskazuje, że ustawodawca miał na myśli podmiot o sformalizowanym i udokumentowanym bycie prawnym, którego przedmiot aktywności pozostaje w niebudzącym wątpliwości związku z wykonywaniem tego typu orzeczenia.

Przedstawiciel instytucji upoważnionej, biorący udział w czynności, powinien dokumentem wykazać swoje umocowanie.

Kurator ma ustawowy obowiązek zawiadomienia prokuratora zawsze wtedy, gdy przymusowe odebranie osoby napotyka na przeszkody na skutek jej ukrycia lub innej czynności przedsiębiorzonej w celu udaremnienia wykonania orzeczenia (598¹¹

k.p.c.). Obowiązek zawiadomienia prokuratora na podstawie powyższego przepisu jest obowiązkiem szerszym, niż wynikający z art. 304 § 2 k.p.k. Na podstawie tego drugiego przepisu kurator ma ustawowy obowiązek zawiadomienia organów ścigania o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z art. 211 k.k., gdy czyn zobowiązanego stanowi to przestępstwo (osoba odbierana ma poniżej 15 lat lub jest nieporadna z uwagi na stan fizyczny albo psychiczny). W trybie art. 598¹¹ k.p.c. kurator zawiadamia prokuratora o każdym przypadku utrudniania odebrania osoby, nawet wówczas, gdy czyn ten nie wyczerpuje ustawowych znamion przestępstwa. W sytuacji gdy utrudnianie wyczerpuje ustawowe znamiona przestępstwa prokurator wszczyna postępowanie przygotowawcze.

Zobowiązany będzie przymusowo sprowadzony do sądu celem złożenia oświadczenia o miejscu pobytu osoby, która ma być odebrana, gdy łącznie spełnione są warunki:

- 1) osoba, która ma być odebrana, nie przebywa w miejscu pobytu zobowiązanego;
- 2) zobowiązany nie ujawnił miejsca jej pobytu na pytanie kuratora;
- 3) kurator złoży wniosek o przymusowe sprowadzenie.

Przymusowe sprowadzenie nie musi, a nawet nie powinno być poprzedzone wcześniejszym wezwaniem do dobrowolnego stawienia. Jest to rodzaj represji wobec zobowiązanego działającego na szkodę osoby, która ma być odebrana, a konieczność jak najszybszego ustalenia miejsca pobytu i odebrania osoby nakazuje pominięcie wezwania do dobrowolnego stawienia.

Z uwagi na represyjny charakter postępowania i połączone z nim naruszenie podstawowych praw obywatelskich przepisu 598¹³ k.p.c. nie można stosować rozszerzająco. Skoro mowa w nim wyłącznie o „zobowiązany”, to ten tryb postępowania może być stosowany wyłącznie wobec zobowiązanego wymienionego w postanowieniu sądu, nie wobec osób trzecich. Sąd zobowiązany jest pouczyć przymusowo sprowadzonego o odpowiedzialności karnej z art. 233 § 1 k.k. za zeznanie nieprawdy lub zatajenie prawdy o miejscu pobytu osoby, która ma być odebrana.

Wobec każdej osoby, utrudniającej lub uniemożliwiającej wykonanie orzeczenia przez fizyczne odebranie osoby podlegającej odebraniu, Policja ma prawo zastosować środki przymusu bezpośredniego i usunąć osoby utrudniające lub uniemożliwiające, gdy zażąda tego kurator. Policja nie może odmówić interwencji, gdy żąda jej kurator. Może jednak podjąć działania, mimo braku żądania ze strony kuratora – zgodnie z ustawą o Policji³⁰⁸.

3. Wstrzymanie się z wykonywaniem orzeczenia o odebranie osoby

Zgodnie z art. 598¹² k.p.c., przy odbieraniu osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką kurator

³⁰⁸ Ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (tekst jedn.: Dz.U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277 ze zm.) Podstawy prawne działania Policji w tej sprawie zakreślają przepisy ustawy o Policji, rozp. Rady Ministrów z 17.09.1990 r. w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego i rozp. Rady Ministrów z 26.07.2005 r. w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów.

sądowy powinien zachować szczególną ostrożność i uczynić wszystko, aby dobro tej osoby nie zostało naruszone, a zwłaszcza aby nie doznała ona krzywdy fizycznej ani moralnej. W razie potrzeby kurator sądowy może zażądać pomocy organu opieki społecznej lub innej powołanej do tego instytucji.

Gdyby, wskutek wykonania orzeczenia, miało doznać poważnego uszczerbku dobro osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, kurator sądowy wstrzyma się z wykonaniem orzeczenia do czasu ustania zagrożenia, chyba że wstrzymanie wykonania orzeczenia stwarza zagrożenie dla tej osoby.

Przepis art. 598¹² k.p.c. wskazuje na konieczność ochrony tej osoby. Powołując się na ten przepis, kurator może podjąć działania, zmienić dotychczasowe postępowanie, wstrzymać działania lub od nich odstąpić, jeżeli tylko wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy. Korzystając z szerokich uprawnień, przyznanych mu na podstawie przepisu art. 598¹² k.p.c., kurator powinien jednoznacznie i przekonująco wyjaśnić, że podjęte przez niego działania lub jego zaniechania poddyktowane są dobrem osoby, której dotyczy postępowanie, oraz w jaki sposób wpłynie to na ochronę osoby. Decyzje podjęte przez kuratora w trybie art. 598¹² k.p.c. nie podlegają żadnej kontroli sądowej. Może ponosić on jedynie odpowiedzialność dyscyplinarną. Wnioskodawca może jednak zwrócić się do sądu opiekuńczego o wydanie kuratorowi stosownego polecenia³⁰⁹.

³⁰⁹ A. Zieliński, [w:] *Kodeks..., op. cit.*, s. 1059; Z. Strus, [w:] *Kodeks..., op. cit.*, s. 264.

Kurator, wstrzymując się z odebraniem osoby, powinien zawiadomić sąd opiekuńczy o potrzebie zmiany orzeczenia o odebranie³¹⁰.

Przepisy art. 598⁶-598¹² k.p.c. stosuje się odpowiednio do wykonania postanowień wydanych na podstawie art. 569 § 2 k.p.c. (zarządzenia w nagłych wypadkach, art. 598¹³ k.p.c.).

Podzielał pogląd J. Gudowskiego³¹¹, że mimo iż przepis art. 598^{12a} k.p.c. dodany został do kodeksu ustawą z 6.11.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 220, poz. 1431), to jego pominięcie w dyspozycji art. 598¹³ k.p.c. nie było przeoczeniem, lecz celowym zabiegiem.

Z kolei przepis art. 598¹⁴ k.p.c. wprowadzony do k.p.c. ustawą z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego i niektórych innych ustaw³¹² reguluje wykonanie orzeczeń zagranicznych. Jeżeli podstawę dla przymusowego odebrania osoby stanowi orzeczenie sądu państwa obcego albo orzeczenie innego organu państwa obcego, niezbędne jest stwierdzenie wykonalności tego orzeczenia w trybie art. 1150-1151² k.p.c.. Orzeczeniem innego organu państwa obcego może być rozstrzygnięcie notariusza, urzędnika stanu cywilnego lub organu administracyjnego, o ile decyduje o sprawie cywilnej³¹³.

³¹⁰ J. Jagiela, *Postępowanie...*, *op. cit.*, „Monitor Prawniczy” 2002, nr 19, s. 875 i n.

³¹¹ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 241.

³¹² Dz.U. Nr 234, poz. 1571.

³¹³ Tak: T. Ereciński, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 574-575.

Jeżeli wniosek o przymusowe odebranie, w trybie art. 598⁶ k.p.c. wynika z orzeczenia sądu lub innego organu państwa obcego, uprawniony składa ten wniosek do sądu opiekuńczego, który byłby właściwy w sprawie o odebranie osoby na podstawie orzeczenia sądu polskiego.

4. Ponowne odebranie osoby

Przepis art. 598^{12a} k.p.c., wprowadzony ustawą z 6.11.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw³¹⁴ przewiduje możliwość podjęcia postępowania na nowo na podstawie tego samego postanowienia, które było już podstawą postępowania o przymusowe odebranie osoby (art. 598⁶-598¹² k.p.c.). Podstawą ponownego podjęcia postępowania może być postanowienie, na podstawie którego przeprowadzono już postępowanie, jeżeli łącznie spełnione są następujące warunki:

- 1) od wydania postanowienia nie upłynęło więcej niż trzy miesiące;
- 2) zobowiązany postąpił sprzecznie z treścią postanowienia;
- 3) okoliczności uzasadniające wydanie postanowienia nie uległy zmianie.

W okresie trzech miesięcy (prekluzyjny termin prawa materialnego) uprawniony może wielokrotnie żądać ponownego podjęcia postępowania.

³¹⁴ Dz.U. Nr 220, poz. 1431.

§ 5. Sprawy z zakresu opieki

1. Podstawy materialnoprawne ustanowienia opieki

Opiekę ustanawia się dla małoletniego w przypadkach wymienionych w k.r.o. (art. 145 § 1 k.r.o.) oraz dla ubezwłasnowolnionego całkowicie (art. 13 § 2 k.c. w zw. z art. 175 k.r.o.). Zgodnie z art. 94 § 3 k.r.o. podstawą ustanowienia opieki są generalnie dwie sytuacje: żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska albo rodzice nie są znani.

Ustanowienie opieki, zasady jej sprawowania, nadzór, a także powody zwolnienia opiekuna i ustanie opieki uregulowane zostały w k.r.o. (art. 145-177).

Prawo właściwe dla opieki nad dzieckiem określa Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze w dniu 19 października 1996 r. W razie zmiany zwykłego pobytu dziecka na pobyt w państwie, które nie jest stroną powyższej konwencji, prawo tego państwa określa od tego momentu warunki stosowania środków podjętych w państwie dotychczasowego pobytu dziecka. Ustanowienie opieki dla osoby pełnoletniej podlega jej prawu ojczystemu (art. 59 i 60 p.p.m.)³¹⁵.

³¹⁵ Szczegółowo na ten temat: J. Strzebinczyk, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 350 i n.; Patrz też: B. Bładowski, A. Gola, *Ubezwłasnowolnienie. Opieka i kuratela*. Warszawa 1989; H. Haak, *Opieka i kuratela. Komentarz*, Toruń 2004; S. Kalus, *Opieka na osobą całkowicie ubezwłasnowolnioną*, Kato-

2. Ustanowienie oraz zwolnienie opiekuna

Sąd opiekuńczy powinien wszcząć postępowanie z urzędu w przypadku powzięcia wiadomości, że żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska, albo kiedy otrzyma odpis prawomocnego postanowienia o całkowitym ubezwłasnowolnieniu.

W razie konieczności zapewnienia natychmiastowej ochrony osoby lub majątku pupila sąd ma obowiązek wydać wszelkie niezbędne w tym celu postanowienia, w tym ustanowić kuratora, który będzie pełnił swoje obowiązki w czasie trwania procedury ustanawiania opieki (art. 147 k.r.o.).

Wydanie postanowienia ustanawiającego opiekę poprzedzone jest wytypowaniem i oceną kandydata na opiekuna pod kątem spełniania przez niego wymogów ustawowych. Skutkiem wydania postanowienia jest powstanie po stronie opiekuna obowiązku objęcia opieki. Jest to akt sformalizowany poprzez obowiązek złożenia przed sądem przyrzeczenia (art. 153 zd. 1 k.r.o. w zw. z art. 590 k.p.c.).

Samo postępowanie o ustanowienie opieki i powołanie opiekuna toczy się w trybie nieprocesowym, na podstawie przepisów ogólnych, dotyczących spraw opiekuńczych (art. 568-578¹ k.p.c.)³¹⁶.

wice 1989, J. Marciniak, *Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim*, Warszawa 1975.

³¹⁶ Zob. J. Strzebińczyk, [w:] *System prawa prywatnego*, pod red. T. Smyczyńskiego, t. 12, Warszawa 2003, s. 766-769.

Objęcie opieki jest kolejnym etapem postępowania o jej ustanowienie.

Przyrzeczenie odbiera sąd niezwłocznie po ogłoszeniu postanowienia o ustanowieniu opiekuna. Przyjęcie przyrzeczenia nie jest związane z wydaniem orzeczenia przez sąd. Fakt złożenia przyrzeczenia i jego treść powinny wynikać jedynie z treści protokołu posiedzenia.

Opiekun, jako przedstawiciel ustawowy, musi legitymować się dokumentem (zaświadczeniem) uprawniającym go do „sprawowania pieczy nad osobą i majątkiem pozostającego pod opieką” (art. 155 § 1 k.r.o.), w tym do występowania w imieniu pupila przed urzędami państwowymi, sądami, instytucjami i innymi podmiotami. W § 351 ust. 1 z.i.sąd.³¹⁷ sprecyzowane zostały wymagania, jakie spełniać musi to zaświadczenie.

Zgodnie z art. 152 k.r.o. „Każdy, kogo sąd opiekuńczy ustanowi opiekunem, obowiązany jest opiekę objąć. Z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zwolnić od tego obowiązku”. Postępowanie w sprawie zwolnienia z obowiązku reguluje przepis art. 592 k.p.c.

Sąd opiekuńczy może zwolnić opiekuna z opieki na jego żądanie, gdy opiekun wykaże, że zachodzą ważne powody. Wnioskodawcą może być tylko opiekun, a sąd może, lecz nie musi go zwolnić z opieki. Materialnoprawną podstawą postępowania na podstawie art. 592 k.p.c. jest art. 152 k.r.o. Zwolnienie

³¹⁷ Dz.Urz. MS Nr 5, poz. 22 ze zm.

to należy odróżnić od zwolnienia opiekuna z opieki w trybie art.169 § 1 k.r.o.

W przypadku zaistnienia przeszkód faktycznych lub prawnych, w wyniku których opiekun jest niezdolny do sprawowania opieki albo dopuszcza się czynów lub zaniedbań naruszających dobro pozostającego pod opieką, sąd zwolni opiekuna z opieki (art. 169 § 2 k.r.o.).

Zwolnienie od obowiązku opieki może nastąpić nie tylko na wniosek osoby ustanowionej opiekunem, lecz także z urzędu (art. 570 k.p.c.), gdy zachodzą okoliczności powołane wyżej (art. 169 § 2 k.r.o.).

Termin tygodniowy do złożenia wniosku o zwolnienie od objęcia opieki nie jest terminem zawitym, a zatem może być przywrócony na zasadach określonych w art. 168-172 k.p.c.³¹⁸

3. Sprawowanie opieki

Opieka charakteryzuje się tym – co najbardziej odróżnia ją od władzy rodzicielskiej – że sprawowana jest pod nadzorem sądu opiekuńczego (art. 155 § 1 k.r.o.). Sąd może w każdym czasie dokonać kontroli działalności opiekuna. Przed wszystkim wydaje zezwolenia w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku pupila, nadzoruje rachunki, ocenia sprawozdania opiekuna (art. 166 k.r.o.).

³¹⁸ J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 297; A. Zieliński, *Sądownictwo...*, *op. cit.*, s. 266.

Postępowanie o wydanie zezwolenia we wszystkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku osoby pozostającej pod opieką, sąd wszczyna wyłącznie na wniosek opiekuna. Postanowienie w przedmiocie udzielenia zezwolenia staje się skuteczne dopiero z chwilą uprawomocnienia się i nie może być zmienione ani uchylone, jeżeli na podstawie zezwolenia powstały skutki prawne względem osób trzecich (art. 593 k.p.c.). Sąd nie może wszcząć postępowania z urzędu na podstawie art. 570 k.p.c. W przypadku stwierdzenia działania przez opiekuna w sposób sprzeczny z interesem osoby pozostającej pod opieką lub jej majątku sąd może, pod rygorem grzywny, zobowiązać opiekuna do wystąpienia z wnioskiem lub z urzędu zwolnić opiekuna.

Opiekun nie powinien dysponować gotówką ponad rzeczową potrzebę wydatków, tylko złożyć ją na rachunku bankowym. Tryb i zasady złożenia gotówki w banku reguluje rozporządzenie, dla którego delegację ustawową stanowi przepis art. 594 k.p.c.³¹⁹ Gotówkę osoby pozostającej pod opieką, jeżeli nie jest potrzebna do zaspokojenia uzasadnionych potrzeb tej osoby, opiekun składa w instytucji bankowej na oprocentowanym rachunku oszczędnościowym, z zastrzeżeniem, że wypłata z tego rachunku następuje wyłącznie do rąk opiekuna na podstawie zezwolenia sądu opiekuńczego.

³¹⁹ Rozp. Ministra Finansów z 5.06.2001 r. w sprawie zasad i trybu składania przez opiekuna w instytucji bankowej gotówki osoby pozostającej pod opieką (Dz.U. Nr 64, poz. 649).

Istotnym elementem nadzoru sądu opiekuńczego nad sprawowaniem opieki jest obowiązek składania przez opiekuna sprawozdań temu sądowi (art. 595 k.p.c.). Opiekun obowiązany jest w terminach oznaczonych przez sąd opiekuńczy, nie rzadziej niż co roku, składać temu sądowi sprawozdania dotyczące osoby pozostającego pod opieką oraz rachunki z zarządu jego majątkiem (art. 166 § 1 k.r.o.).

Przepis art. 595 k.p.c. nie precyzuje, kto wybiera formę sprawozdania dotyczącego osoby – ustnie lub na piśmie. Wydaje się zatem, że opiekun ma prawo złożyć opinię ustnie, z tym że sąd opiekuńczy może go zobowiązać do złożenia opinii na piśmie. Sprawozdanie z zarządu majątkiem musi być złożone w formie pisemnej (tzw. rachunki z zarządu), chyba że sąd zezwoli opiekunowi z urzędu lub na jego wniosek na złożenie sprawozdania do protokołu. W sytuacji gdy dochody z majątku nie przekraczają prawdopodobnych kosztów utrzymania i wychowania pozostającego pod opieką, sąd opiekuńczy może zwolnić opiekuna od przedstawiania szczegółowych rachunków z zarządu. W wypadku takim opiekun składa tylko ogólne sprawozdanie o zarządzie majątkiem (art. 166 § 2 k.r.o.).

Sąd bada sprawozdania i rachunki opiekuna pod względem rzeczowym i rachunkowym, zarządza w razie potrzeby ich sprostowanie i uzupełnienie oraz orzeka, czy i w jakim zakresie rachunki zatwierdza. Zatwierdzenie rachunku przez sąd opiekuńczy nie wyłącza odpowiedzialności opiekuna za szkodę wyrządzoną nienależytym sprawowaniem zarządu majątkiem (art. 167 § 2 k.r.o.).

W razie zwolnienia opiekuna lub ustania opieki opiekun zobowiązany jest do złożenia rachunku końcowego z zarządu majątkiem. Rachunek ten składa w terminie trzech miesięcy od zwolnienia z obowiązku opiekuna lub ustania opieki, chyba że sąd opiekuńczy zwolni go z obowiązku składania rachunku końcowego (art. 172 i 173 k.r.o.). Prawo do udziału w badaniu rachunku końcowego ma osoba, która pozostawała pod opieką, a gdy nie ma ona pełnej zdolności do czynności prawnych – jej przedstawiciel ustawowy, a gdy osoba ta nie żyje – jej spadkobiercy (art. 596 k.p.c.).

Zasadą jest, że opiekun ma obowiązek złożenia rachunku końcowego z zarządu majątkiem osoby pozostającej pod jego opieką. Sąd opiekuńczy może zwolnić opiekuna od obowiązku składania rachunku końcowego (art. 173 k.r.o.). To ogólne sformułowanie nie zawiera żadnego kryterium, którym powinien się kierować sąd przy podejmowaniu rozstrzygnięcia w tej kwestii. Skoro jednak do rachunku końcowego stosuje się odpowiednio przepisy o rachunku rocznym, można przypuszczać, że podstawę zwolnienia stanowić będzie nieznaczny zakres majątku lub sytuacja, w której dochody z majątku nie przekraczały prawdopodobnych kosztów utrzymania i wychowania osoby, która pozostawała pod opieką³²⁰.

Przepisy nie precyzują, na czym powinno polegać badanie rachunku. Niewątpliwie pierwszą czynnością jest złożenie sprawozdania – ustnie lub pisemnie (art. 595 k.p.c.). Następnie sąd,

³²⁰ J. Strzebinczyk, [w:] *System...*, *op. cit.*, s. 814-815.

a w dalszej kolejności uczestnicy postępowania w sprawie badania, mogą zadawać opiekunowi pytania dotyczące całego rachunku, a także jego poszczególnych pozycji. Niestawiennictwo osób wezwanych nie wstrzymuje badania rachunku.

Zwolnienie opiekuna z obowiązku złożenia rachunku końcowego następuje w formie postanowienia (art. 516 k.p.c.), które można zaskarżyć apelacją. Zwolnienie z obowiązku rachunku jest istotne z punktu widzenia rozliczenia opieki. Nie może być więc uznane za kwestię formalną, wпадkową.

4. Wynagrodzenie opiekuna

Stosownie do art. 162 § 1 k.r.o. sąd opiekuńczy przyzna opiekunowi za sprawowanie opieki na jego żądanie stosowne wynagrodzenie okresowe albo wynagrodzenie jednorazowe w dniu ustania opieki lub zwolnienia go od niej. Zasadą jest, że wynagrodzenie to jest pobierane z dochodów lub majątku osoby pozostającej pod opieką. Dopiero w przypadku, gdy dochody i majątek nie są wystarczające na pokrycie wynagrodzenia, wypłacone ono będzie ze środków publicznych (art. 597 § 1 k.p.c.).

Wynagrodzenie przyznawane jest przez sąd opiekuńczy na wniosek opiekuna. Wykluczone jest zatem przyznanie wynagrodzenia „z urzędu”. Wynagrodzenie musi być „stosowne”, co oznacza, że sąd opiekuńczy ocenia nakład pracy opiekuna, jego rzeczywiste zaangażowanie oraz efekty jego pracy dla osoby po-

zostającej pod opieką i jej majątku³²¹. Wynagrodzenia nie przyznaje się, jeżeli nakład pracy opiekuna jest nieznaczny, a także wtedy, gdy sprawowanie opieki jest związane z pełnieniem funkcji rodziny zastępczej albo czyni zadość zasadom współżycia społecznego (art. 162 § 2 k.r.o.).

Nic nie stoi na przeszkodzie, aby sąd opiekuńczy przyznał część wynagrodzenia wypłacanego z dochodów lub majątku osoby pozostającej pod opieką, a pozostałą część – ze środków publicznych na podstawie przepisów o pomocy społecznej. Wynagrodzenie jest pokrywane ze środków publicznych na podstawie przepisów o pomocy społecznej.

W przedmiocie przyznania wynagrodzenia sąd orzeka postanowieniem. Postanowienie to powinno zawierać: wskazanie opiekuna, osoby pozostającej pod opieką, formę wynagrodzenia (okresowe albo jednorazowe w dniu ustania opieki lub zwolnienia opiekuna od niej), wysokość wynagrodzenia i źródło pokrycia.

Na postanowienie to przysługuje apelacja (art. 518 zd. 1 k.p.c.). Na merytoryczny charakter tego orzeczenia wskazuje art. 597 § 2 w zw. z art. 578 i 521 k.p.c.

5. Środki przymuszające

Sąd opiekuńczy wymierza grzywnę osobie, która mimo ustanowienia jej opiekunem (art. 152 k.r.o.) odmawia złożenia przyrzeczenia (art. 153 k.r.o.) lub mimo złożenia przyrzeczenia

³²¹ H. Dolecki, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, tom III, Warszawa 2011, s. 232.

faktycznie nie wykonuje obowiązków opiekuna. Grzywna ta nie może być umorzona (art. 598 k.p.c.).

Ponadto sąd opiekuńczy może wymierzyć grzywnę opiekunowi, który nie wykonuje zarządzeń sądu opiekuńczego, wydanych na podstawie art. 168 k.r.o. Grzywna może zostać umorzona, jeżeli nie została jeszcze uiszczona, a zarządzenie zostało wykonane.

Grzywnę wymierza sąd opiekuńczy postanowieniem. Przed wydaniem tego postanowienia sąd powinien wysłuchać opiekuna. Na postanowienie o wymierzeniu grzywny przysługuje zażalenie (art. 394 § 1 pkt 5 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

Postanowienie o wymierzeniu grzywny staje się skuteczne i wykonalne z chwilą ogłoszenia, a gdy ogłoszenia nie było, z chwilą jego wydania (art. 578 k.p.c.). Prawomocne postanowienie może być uchylone lub zmienione, jeśli wymaga tego dobro osoby pozostającej pod opieką (art. 577 k.p.c.).

§ 6. Opieka a kuratela

Opiekę ustanawia się zawsze wtedy, gdy dziecko nie pozostaje pod władzą rodzicielską. Natomiast kuratora można powołać tylko wówczas, jeżeli kuratela przewidziana jest w przepisie szczególnym (art. 178 § 1 k.r.o.)³²².

³²² Np. kurator dla osoby przebywającej w szpitalu psychiatrycznym przewidziany jest w art. 44 ustawy z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375).

W zakresie nieuregulowanym we wspomnianych normach szczególnych oraz art. 179-184 k.r.o. i art. 599-604 k.p.c. do kurateli stosuje się odpowiednio przepisy o opiece (art. 178 § 2 k.r.o. oraz art. 605 k.p.c.)³²³.

W przeciwieństwie do opiekuna, który sprawuje pieczę prawną głównie nad osobą poddaną opiece, kurator jest ustanawiany przede wszystkim dla ochrony majątku tej osoby³²⁴.

W sprawach osobowych oraz rodzinnych opieka i kuratela są instytucjami, które się wzajemnie uzupełniają. Z tego punktu widzenia istotna jest kuratela dla dziecka poczętego, osoby niepełnosprawnej, a także osoby nieobecnej.

1. *Curator ventris*

W okresie życia płodowego pojawia się potrzeba ochrony praw dziecka poczętego, a raczej zabezpieczenia ich na przyszłość, ponieważ mają one charakter warunkowy. W art. 182 k.r.o. przewiduje się w tym celu ustanowienie kuratora dla strzeżenia przyszłych praw dziecka poczętego. Wydaje się, że chodzi tu nie tylko o przyszłe prawa, lecz raczej o prawa już pojawiające się, ale z których dziecko w pełni skorzysta dopiero po urodzeniu się. Ochrona tych praw polega więc najczęściej na czynnościach

³²³ Dla kurateli, tak jak dla opieki, prawo właściwe określa Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym... (Haga, 19.10.1996 r.). Patrz też: art. 59 i 60 p.p.m.

³²⁴ K. Korzan, *Postępowanie...*, *op. cit.*, Warszawa 1997, s. 388 i n., który wskazuje też, że w przeciwieństwie do opiekuna kurator z reguły ma prawo do wynagrodzenia.

zapobiegawczych, zabezpieczeniu dowodów, zabezpieczeniu roszczenia, ale nie wyklucza się także czynności prawnej, np. przyjęcia darowizny. W nauce prawa przyjmuje się, że ustanowienie kuratora jest potrzebne wtedy, gdy sami rodzice nie mogą strzec należycie praw dziecka poczętego³²⁵.

Postępowanie w sprawie ustanowienia kuratora dla dziecka poczętego sąd opiekuńczy wszczyna na wniosek albo z urzędu (art. 506 i 570 k.p.c.). *Nasciturus* nie ma miejsca zamieszkania ani miejsca pobytu w rozumieniu przepisów prawa cywilnego, jednak „mieszka” lub „przebywa” tam, gdzie jego matka. Dlatego sąd opiekuńczy właściwy według miejsca zamieszkania lub pobytu matki dziecka poczętego jest zawsze jednocześnie sądem właściwym według miejsca zamieszkania lub pobytu dziecka, którego postępowanie ma dotyczyć.

Kuratora sąd opiekuńczy ustanawia postanowieniem. W treści postanowienia należy wskazać matkę dziecka poczętego, dla którego ustanowiony jest kurator, kuratora oraz zakres jego uprawnień.

Kurator powinien być określony w taki sposób, by jego tożsamość nie budziła żadnych wątpliwości.

Na postanowienie w przedmiocie ustanowienia kuratora *ventris* służy apelacja. Z art. 519¹ § 2 k.p.c. *a contrario* wynika, że od postanowienia w sprawie ustanowienia kuratora dla dziecka poczętego skarga kasacyjna nie przysługuje.

³²⁵ T. Smoczyński, [w:] *System...*, *op. cit.*, s. 830.

2. *Curator debilis*

W uchwale Sejmu RP z 1.08.1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych³²⁶ za niepełnosprawne uznano „osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych”. W art. 2 pkt 10 ustawy z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych³²⁷ niepełnosprawność jest zdefiniowana jako „trwała lub okresowa niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodująca niezdolność do pracy”³²⁸.

Zasadą jest, że postępowanie w sprawie ustanowienia kuratora dla osoby niepełnosprawnej wszczyna się na wniosek tej osoby albo na wniosek organizacji pozarządowej wymienionej w art. 546 § 3 k.p.c., jeżeli osoba niepełnosprawna, której wniosek dotyczy, wyrazi na to zgodę (art. 600 k.p.c.). Nie stosuje się przepisu art. 570 k.p.c., w myśl którego sąd opiekuńczy może zawsze wszcząć postępowanie z urzędu. Sąd opiekuńczy może wszcząć postępowanie z urzędu tylko w przypadku, gdy zachodzi jedna z trzech okoliczności:

³²⁶ M.P. Nr 50, poz. 475.

³²⁷ Tekst jedn.: Dz.U. z 2010 r. Nr 214, poz. 1407 ze zm.

³²⁸ Tak: K. Gromek, *Kodeks..., op. cit.*, komentarz do art. 183 k.r.o., teza 7, Legalis.

- 1) stan osoby niepełnosprawnej uniemożliwia jej złożenie wniosku samodzielnie;
- 2) stan osoby niepełnosprawnej uniemożliwia jej wyrażenie zgody na złożenie wniosku przez organizację pozarządową;
- 3) oddalono wniosek o ubezwłasnowolnienie osoby, której postępowanie o ustanowienie kuratora miałyby dotyczyć, a stan tej osoby uzasadnia ustanowienie kuratora.

Ocena, czy zachodzi jedna z tych okoliczności, należy do sądu opiekuńczego.

O ustanowieniu kuratora sąd orzeka postanowieniem. W sentencji postanowienia wymienia osobę, dla której ustanowiono kuratora, osobę kuratora oraz zakres jego uprawnień i obowiązków. Kurator powinien być określony w taki sposób, by jego tożsamość nie budziła żadnych wątpliwości (postuluję, aby kuratora indywidualizować, używając w postanowieniu jego numeru PESEL).

Na postanowienie w przedmiocie ustanowienia kuratora dla osoby niepełnosprawnej służy apelacja.

Z art. 519¹ § 2 k.p.c. *a contrario* wynika, że od postanowienia w przedmiocie ustanowienia kuratora dla osoby niepełnosprawnej skarga kasacyjna nie przysługuje.

Sąd opiekuńczy może z urzędu, bez wniosku osoby niepełnosprawnej, zmienić kuratora, nie uchylając kurateli, o ile ustalili,

że kurator dopuszcza się czynów i zaniedbań naruszających dobro osoby, dla której go ustanowiono³²⁹.

3. *Curator absentis*

Kuratora osoby nieobecnej powołuje się nie tylko dla strzeżenia jej praw majątkowych i niemajątkowych, ale także dla umożliwienia realizacji interesów innych osób wynikających ze stosunków prawnych z nieobecnym. Kuratora *absentis* ustanawia się dla osoby nieobecnej, a nie dla osoby w ogóle nieznannej, np. dla nieznanego spadkobiercy, a tym bardziej dla osoby zmarłej. Natomiast za nieobecnego należy uznać osobę, która zaginęła. W rozumieniu art. 184 k.r.o. nieobecnym jest nie tylko osoba, której miejsce pobytu jest nieznane, ale i ten, którego miejsce pobytu jest znane, lecz ze względu najczęściej na odległość nie może osobiście prowadzić swoich spraw. Jeżeli jednak osoba ta ma pełnomocnika, nie ma podstaw do ustanowienia kuratora dla nieobecnego³³⁰.

Postępowanie wszczyna się na wniosek osoby zainteresowanej. Osobą zainteresowaną jest osoba odpowiadająca kryteriom wymienionym w art. 510 k.p.c. Osobą zainteresowaną wyznaczaniem kuratora dla nieobecnego będzie najczęściej przeciwnik procesowy (z natury rzeczy głównie wierzyciel), spadkobierca powołany do tego samego spadku co nieobecny, kontrahent. W pełni podzielam pogląd T. Żyznowskiego³³¹, że

³²⁹ Uchwała SN z 14.12.1982 r., III CZP 55/82, niepubl.

³³⁰ T. Smyczyński, [w:] *System...*, *op. cit.*, s. 831.

³³¹ T. Żyznowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 238.

gdy chodzi o ochronę praw osoby nieobecnej, należy zastosować ogólną zasadę, w myśl której kuratelę ustanawia sąd opiekuńczy z urzędu (art. 570 k.p.c.). Niezbyt fortunne zdaje się użycie przez tego autora jedynie słów: „w braku odmiennego uregulowania”, gdyż nie jest to sformułowanie z art. 570 k.p.c., a za „odmienne uregulowanie” można uznać właśnie art. 601 k.p.c., a konkretnie zwrot „na wniosek osoby zainteresowanej”. Stanowisko o dopuszczalności wszczęcia postępowania z urzędu interesująco uzasadnia T. Smyczyński³³².

O ustanowieniu kuratora sąd opiekuńczy orzeka postanowieniem, w sentencji którego wymienia: osobę, dla której ustanowiono kuratora, osobę kuratora oraz zakres uprawnień kuratora.

Kurator powinien być określony w taki sposób, by jego tożsamość nie budziła żadnych wątpliwości.

Na ogół kurator będzie ustanawiany dla prowadzenia określonych spraw, nie można jednak wykluczyć możliwości i dopuszczalności ustanowienia kuratora do prowadzenia wszystkich bieżących spraw nieobecnego.

Na postanowienie w przedmiocie ustanowienia *curator* *absentis* służy apelacja.

Z art. 519¹ § 2 k.p.c. *a contrario* wynika, że od postanowienia w przedmiocie ustanowienia kuratora dla nieobecnego skarżka kasacyjna nie przysługuje.

³³² T. Smyczyński, [w:] *System...*, *op. cit.*, s. 831. Odmienne jednak: J. Gudowski, [w:] *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 244.

Rozdział V.

Postępowanie w sprawach osobowych oraz rodzinnych w wybranych ustawach szczególnych

Literatura

W. Broniewicz, *Czy potrzebny jest nowy Kodeks postępowania cywilnego?*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 4, s. 11 i n.; W. Broniewicz, *Zdolność sądowa i legitymacja procesowa w projekcie kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1960, nr 11, s. 825; T. Ereciński, *O potrzebie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 4, s. 3 i n.; T. Ereciński, *Postępowania odrębne de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, pod red. H. Doleckiego i K. Flagi-Gieruszyńskiej, Warszawa 2009, s. 11-14; J. Górecki, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, „Nowe Prawo” 1983, z. 1, s. 3; K. Korzan, *Postępowanie w sprawach ochrony zdrowia psychicznego*, „Rejent” 1996, nr 6, s. 26; K. orzan, *Orzecznictwo sądów w sprawach stosowania przymusowego leczenia alkoholików*, „ Nowe Prawo” 1974, nr 10, s. 1292-1302; K. Kukawka, *Niektóre prawno-społeczne problemy przeciwdziałania alkoholizmowi*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1983, nr 3, s. 1 i n.; K. Lubiński, *Idea europejskiego*

kodeksu sądowego, „Przeegląd Sądowy” 1998, nr 11-12, s. 3 i n.; L.K. Paprzycki, *Ochrona praw człowieka w świetle projektu ustawy o ochronie zdrowia psychicznego (cz. I, II)* „Palestra” 1993, nr 10 i 11; A. Rydzewski, *Problematyka skuteczności i wykonalności orzeczeń sądu wydanych na podstawie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego*, „Rejent” 1998, nr 1, s. 88 i n.; A. Strzembosz, *Nowa ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Próba komentarza*, Warszawa 1983, s. 50; M. Sycho-wicz, *Postępowanie sądowe w sprawach z ustawy o ochronie zdrowia psychicznego*, „Przeegląd Sądowy” 1995, nr 1, s. 3 i n.; A. Walczak-Żochowska, *Systemy postępowania z nieletnimi w państwach europejskich. Studium prawnopoznawcze*, Warszawa 1988; K. Weitz, *Czy nowy kodeks postępowania cywilnego?*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 3, s. 13 i n.; K. Weitz, *Europejskie prawo procesowe cywilne – stan obecny i perspektywy dalszego rozwoju*, „Przeegląd Sądowy” 2007, nr 2, s. 27 i n.; F. Zedler, *Co dalej z kodeksem postępowania cywilnego?*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7-9 października 2005 r.)*, Kraków 2006, s. 309 i n.

§ 1. Postępowanie w sprawie zmiany imienia i nazwiska

Stosownie do art. 8 ust. 2 i 3 ustawy z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz.U. z 2008 r., Nr 220, poz. 1414 ze zm.) zmiana nazwiska jednego z rodziców rozciąga się na mało-

letnie dzieci pod warunkiem, że drugi z rodziców wyraził na to zgodę, chyba że nie ma on pełnej zdolności do czynności prawnych, nie żyje lub nie jest znany albo jest pozbawiony władzy rodzicielskiej. Jeżeli w chwili zmiany nazwiska dziecko ukończyło 13 lat, do zmiany jego nazwiska jest potrzebne także wyrażenie przez nie zgody.

W przypadku braku porozumienia między rodzicami każdy z nich może zwrócić się do sądu opiekuńczego o wyrażenie zgody na zmianę nazwiska dziecka.

Wnioskodawcą jest przedstawiciel ustawowy dziecka (art. 9 ust. 2). Wniosek powinien zawierać:

- 1) dane dziecka, którego zmiana dotyczy:
 - a) imię (imiona), nazwisko,
 - b) adres miejsca zameldowania na pobyt stały lub ostatni pobyt stały,
 - c) w przypadku braku miejsca zameldowania na pobyt, o którym mowa w lit. b, adres pobytu czasowego trwającego ponad 3 miesiące,
 - d) numer Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności, zwany dalej „numerem PESEL”;
- 2) nazwisko, na jakie ma nastąpić zmiana;
- 3) uzasadnienie.

Do wniosku o zmianę nazwiska dołącza się:

- 1) odpis zupełny aktu urodzenia;
- 2) dokumenty uzasadniające zmianę nazwiska – dokumenty wykazujące zmianę nazwiska wnioskodawcy (odpowiednio art. 11 ust. 1 i 2 ustawy o zmianie imienia i nazwiska).

Właściwym rzeczowo jest sąd rejonowy, według właściwości określonej w art. 508 k.p.c. Sąd rozpoznaje sprawę w składzie jednoosobowym.

Orzeczenie zapada w formie postanowienia, od którego przysługuje apelacja. Stosownie do art. 519¹ § 1 k.p.c. od wydanego przez sąd drugiej instancji postanowienia w tej sprawie przysługuje skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego.

Jak trafnie podkreślił P. Ruczkowski³³³, decyzja organu administracji w przedmiocie zmiany nazwiska dziecka może zapadnąć dopiero po uprawomocnieniu się postanowienia tego sądu. Tak więc, w wypadku utrzymującego się sporu pomiędzy rodzicami, decyzję administracyjną powinno poprzedzać rozstrzygnięcie sądu opiekuńczego wydane w trybie art. 97 § 2 k.r.o.³³⁴

§ 2. Postępowanie w sprawach dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Wprowadzony z dniem 01.08.2010 r. do ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493 ze zm.) art. 11a stanowi, że jeżeli członek rodziny, wspólnie zajmujący mieszkanie, swoim zachowaniem, polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie, czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba dotknięta przemocą

³³³ P. Ruczkowski, [w:] *Komentarz do art. 8 ustawy o zmianie imienia i nazwiska*, Lex Omega 29/2012, poz. 90841.

³³⁴ Wyrok NSA z 13.02.1998 r., V SA 811/97.

może żądać, aby sąd zobowiązał go do opuszczenia mieszkania. Sąd rozpoznaje sprawę w trybie przepisów k.p.c. o postępowaniu nieprocesowym. Wymogi formalne wniosku reguluje przepis art. 511 k.p.c.

Zainteresowanym jest ten, kogo wniosek bezpośrednio dotyczy i wszyscy członkowie rodziny zajmujący z nim wspólnie mieszkanie.

Właściwym rzeczowo jest sąd rejonowy, którego właściwość miejscową określa art. 508 k.p.c. Sąd rozpoznaje sprawę w składzie jednoosobowym.

Postanowienie zapada po przeprowadzeniu rozprawy, która powinna się odbyć w terminie jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku. Staje się ono wykonalne z chwilą ogłoszenia i może być zmienione lub uchylone w razie zmiany okoliczności.

Postanowienie zaskarżalne jest apelacją. Skarga kasacyjna od wydanego przez sąd drugiej instancji postanowienia w tej sprawie nie przysługuje (art. 519¹ § 1 k.p.c. *a contrario*).

Na pełną akceptację zasługuje pogląd, że interpretacja sformułowania zawartego w art. 11a ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie dotyczącego wspólnie zajmowanego mieszkania powinna zmierzać w kierunku objęcia tym terminem każdego mieszkania, które członkowie rodziny wspólnie zajmują, tj. zamieszkują w nim i korzystają z niego. Przesłanką do wydania przez sąd orzeczenia o zobowiązaniu do opuszczenia

mieszkania jest bowiem fakt, że członek rodziny czyni szczególnie uciążliwym „wspólne zamieszkiwanie”³³⁵.

Postulować należy, aby sądy powszechne nie dokonywały zbyt restrykcyjnej wykładni pojęcia: „czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie”, pamiętając, iż celem ustawy jest przede wszystkim ochrona ofiar przemocy w rodzinie.

Termin jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku, w jakim powinna być przeprowadzona rozprawa, ma wprawdzie charakter instrukcyjny, niemniej jednak obowiązkiem sądu jest jego przestrzeganie. Uchybienie temu terminowi może niejednokrotnie prowadzić do nieodwracalnych szkód, jakie poniesie ofiara przemocy.

§ 3. Postępowanie w sprawach dotyczących przeciwdziałania narkomanii

Według przepisu art. 30 ust. 1 i 4 ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii³³⁶ na wniosek przedstawiciela ustawowego, krewnych w linii prostej, rodzeństwa lub faktycznego opiekuna albo z urzędu sąd rodzinny może skierować niepełnoletnią³³⁷ osobę uzależnioną na przymusowe leczenie i rehabilitację, a postępowanie w tych sprawach toczy się według przepisów o postępowaniu w sprawach nieletnich.

³³⁵ S. Spurek, [w:] *Komentarz do art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Lex Omega 29/2012, poz. 103732.

³³⁶ Tekst jedn.: Dz.U. z 2012 r., poz. 124.

³³⁷ Takim terminem posługuje się ustawodawca.

Podzielić należy pogląd K. Łucarz i A. Muszyńskiej³³⁸, że orzeczenie w przedmiocie przymusowego leczenia nieletnich narkomanów w świetle uregulowań prawnych, zawartych zarówno w ustawie z 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (art. 30), jak i ustawie z 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (np. art. 4 § 1, art. 6 pkt 11, art. 12) wymaga wyjaśnienia kwestii wyboru rodzaju postępowania. Przepisy ustawy z 1982 r. przewidują formalne rozdzielenie trybów postępowania na: tryb opiekuńczo-wychowawczy (postępowanie cywilne) i tryb poprawczy (postępowanie *quasi*-karne) oraz wydzielenie, niejako na wzór postępowania przygotowawczego w procedurze karnej, postępowania wyjaśniającego. Uogólniając, tryb opiekuńczo-wychowawczy stosuje się w przypadku, gdy sąd rodzinny uzna za celowe zastosowanie środków wychowawczych lub leczniczych (art. 42 § 1), natomiast tryb poprawczy może być stosowany wówczas, gdy zachodzą warunki do umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym (art. 42 § 2). Decyzja o wyborze jednego z wymienionych trybów zapada w postępowaniu wyjaśniającym. Orzeczenie o przymusowym leczeniu nieletniego narkomana może nastąpić w obydwu trybach, jednak zasadą jest, iż postępowanie w tych sprawach toczy się w trybie opiekuńczo-wychowawczym.

Przyjmując tę zasadę jako obowiązującą, w sprawach powyższych stosować należy odpowiednio przepisy k.p.c. – trybu

³³⁸ K. Łucarz, A. Muszyńska, [w:] *Komentarz do art. 30 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*, Lex Omega 29/2012, poz. 32590.

nieprocesowego, zgodnie z treścią art. 20 ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich³³⁹.

Postępowanie może być wszczęte na wniosek albo z urzędu. Wymogi formalne wniosku reguluje przepis art. 511 k.p.c.

Stroną zainteresowaną jest osoba niepełnoletnia, której wniosek bezpośrednio dotyczy, jej przedstawiciele ustawowi i wnioskodawca. Na podstawie art. 59 k.p.c. sąd powinien powiadomić o wszczęciu postępowania także prokuratora.

Właściwym rzeczowo jest sąd rejonowy, którego właściwość miejscową określa art. 508 k.p.c. Sąd rozpoznaje sprawę w składzie jednoosobowym.

Orzeczenie zapada w formie postanowienia, od którego przysługuje apelacja. Skarga kasacyjna od wydanego przez sąd drugiej instancji postanowienia w tej sprawie przysługuje (art. 519¹ § 1 k.p.c.), moim zdaniem, jako skarga w sprawie osobowej³⁴⁰.

§ 4. Zastosowanie przepisów k.p.c. w sprawach nieletnich

Jak wskazano wyżej, w sprawach nieletnich, za wyjątkiem postępowania poprawczego oraz z wyłączeniem procedur dotyczących zbierania, utrwalania i przeprowadzania dowodów przez Policję, a także powoływania i działania obrońcy – stosuje się

³³⁹ Tekst jedn.: Dz.U. z 2010 r. Nr 33, poz. 178 ze zm.

³⁴⁰ Analogicznie do spraw z zakresu ochrony zdrowia psychicznego oraz wychowywania w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, por. J. Gudowski, [w:] *Kodeks..., op. cit.*, s. 96.

odpowiednio przepisy k.p.c., trybu nieprocesowego (art. 20 ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Zastosowanie w tym postępowaniu procedury zarówno cywilnej, jak i karnej spotkało się z krytyką w doktrynie³⁴¹.

Interesującego, „odpowiedniego” zastosowania procedury cywilnej w postępowaniu w sprawach nieletnich dokonał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z 05.09.1984 r. (III CZP 52/84)³⁴²: ocena skutków prawomocnego postanowienia o umorzeniu postępowania wydanego na podstawie przepisu art. 21 § 2 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, wobec braku uregulowania w tej kwestii w samej ustawie, podlegać będzie stosownie do ogólnej zasady wyrażonej w art. 20 przepisom Kodeksu postępowania cywilnego – trybu nieprocesowego, przy odpowiednim ich stosowaniu.

Należy podkreślić, że na gruncie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego formalna prawomocność orzeczenia sądowego nie pociąga za sobą w każdym wypadku jego prawomocności materialnej, to jest powagi rzeczy osądzonej. Co się tyczy w szczególności postanowień wydanych w postępowaniu nieprocesowym, to stosownie do przepisu art. 523 k.p.c. powagę rzeczy osądzonej przyznaje się jedynie postanowieniom orzekającym co do istoty sprawy. Prawomocne postanowienie o umo-

³⁴¹ Patrz: P. Górecki, *Komentarz do art. 20 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Lex Omega 29/2012, poz. 25803.

³⁴² Publ. OSNC z 1985 r., zeszyt 4, poz. 42.

rzeniu postępowania nie stanowi rozstrzygnięcia co do istoty sprawy, nie pociąga zatem za sobą powagi rzeczy osądzonej.

Nic nie stoi na przeszkodzie odpowiedniemu stosowaniu w omawianym zakresie przepisu art. 523 k.p.c. do postanowienia umarzającego postępowanie na podstawie przepisu art. 21 § 2 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Okoliczność bowiem, że umorzenie postępowania w sprawie nieletniego następuje, gdy nie ma podstaw do uznania, że wystąpiły okoliczności wskazane w art. 2 ustawy, a zatem przesłanki odmienne od przesłanek powodujących umorzenie postępowania nieprocesowego, nie odbiera takiemu postanowieniu charakteru orzeczenia niepociągającego za sobą prawomocności materialnej.

Konsekwencją zaś orzeczenia nieposiadającego waloru prawomocności materialnej jest dopuszczalność ponownego wszczęcia postępowania. Z uwagi na zarówno specyfikę postępowania, jak i odmienność zagadnień materialnoprawnych, postępowanie w sprawach nieletnich wymaga opracowania odrębnej procedury.

§ 5. Postępowanie nieprocesowe w sprawach dotyczących pobierania, przechowywania i przeszczepiania komórek, tkanek oraz narządów

Zastosowanie postępowania nieprocesowego przewiduje także art. 13 ustawy z 01.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów³⁴³.

Pobranie komórek, tkanek lub narządu od żywego dawcy na rzecz osoby niebędącej krewnym w linii prostej, rodzeństwem, osobą przysposobioną lub małżonkiem wymaga zgody sądu rejonowego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania lub pobytu dawcy, wydanego w postępowaniu nieprocesowym, po wysłuchaniu wnioskodawcy oraz po zapoznaniu się z opinią Komisji Etycznej Krajowej Rady Transplantacyjnej.

Komisja Etyczna jest umocowana do wydania opinii na podstawie § 9 ust. 1 pkt 1 statutu Krajowej Rady Transplantacyjnej, nadanego rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 10.05.2006 r.³⁴⁴ Opinia ta nie ma dla sądu charakteru wiążącego.

Sąd wszczyna postępowanie na wniosek kandydata na dawcę (art. 13 ust. 3 zd. 1). Z tak jednoznacznego brzmienia przepisu wynika, że potencjalny biorca nie może być wnioskodawcą, nawet mimo zgody dawcy. Potencjalny biorca jest zainteresowanym, uczestnikiem postępowania.

³⁴³ Dz.U. z 2005 r. Nr 169, poz. 1411 ze zm.

³⁴⁴ Dz.U. z 2006 r. Nr 84, poz. 584.

Do wniosku dołącza się:

- 1) pisemną zgodę biorcy na pobranie komórek, tkanek lub narządu od tego dawcy;
- 2) opinię Komisji Etycznej Krajowej Rady Transplantacyjnej;
- 3) orzeczenie kierownika zespołu lekarskiego, mającego dokonać przeszczepienia, o zasadności i celowości wykonania zabiegu.

Ponadto wniosek musi spełniać wymogi formalne z art. 511 k.p.c.

Z uwagi na specyfikę postępowania, a zwłaszcza czas, który gra decydującą rolę, postulować należy daleko posunięte odformalizowanie postępowania w tych sprawach. Rozpoznanie wniosku przez sąd następuje w terminie 7 dni. Termin ten należy traktować jako obligatoryjny dla sądu, chociaż ma charakter instrukcyjny.

Opisany powyżej tryb postępowania nie dotyczy pobrania szpiku i innych regenerujących się komórek lub tkanek. Na mocy art. 12 ust. 3 tej ustawy pobranie szpiku lub komórek krwiotwórczych krwi obwodowej od małoletniego, który nie posiada pełnej zdolności do czynności prawnych, może być dokonane za zgodą przedstawiciela ustawowego po uzyskaniu zgody sądu opiekuńczego, właściwego ze względu na miejsce zamieszkania kandydata na dawcę. W przypadku gdy dawcą szpiku jest małoletni powyżej lat trzynastu, wymagana jest także jego zgoda.

Wnioskodawcą w takim przypadku jest małoletni, w którego imieniu działa przedstawiciel ustawowy, a zainteresowanym – potencjalny biorca.

W obydwu tych postępowaniach właściwym rzeczowo jest sąd rejonowy, którego właściwość miejscową określa art. 508 k.p.c. Sąd rozpoznaje sprawę w składzie jednoosobowym.

Orzeczenie zapada w formie postanowienia, od którego przysługuje apelacja. Od wydanego przez sąd drugiej instancji postanowienia w tej sprawie przysługuje skarga kasacyjna (art. 519¹ § 1 k.p.c.).

W przypadku pobrania komórek, tkanek lub narządu od osoby zmarłej, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie, że zgon nastąpił w wyniku czynu zabronionego stanowiącego przestępstwo, pobrania komórek, tkanek i narządów można dokonać po uzyskaniu od właściwego prokuratora informacji, że nie wyraża sprzeciwu wobec zamiaru pobrania komórek, tkanek i narządów, a gdy postępowanie jest prowadzone przeciwko nieletniemu – stanowiska sądu rodzinnego (art. 8 ust. 1 ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów).

Orzeczenie sądu w tej materii nie jest postanowieniem co do istoty sprawy, nie przysługuje od niego apelacja³⁴⁵.

³⁴⁵ Informację lub stanowisko o niewyrażeniu sprzeciwu sąd rodzinny niezwłocznie przekazuje występującemu na piśmie bądź za pomocą środków komunikacji elektronicznej, telefonicznie lub faksem. Jeżeli przekazanie informacji lub stanowiska nastąpiło za pomocą środków komunikacji elektronicznej, telefonicznie lub faksem, to powinny być one niezwłocznie potwierdzone na piśmie (§4 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 października 2007 r. w sprawie sposobu i trybu uzyskania informacji od prokuratora lub stanowiska sądu rodzinnego o niewyrażeniu sprzeciwu na pobranie ze zwłok komórek, tkanek i narządów).

Właściwym rzeczowo jest sąd rejonowy, którego właściwość miejscową określa art. 508 k.p.c. Sąd rozpoznaje sprawę w składzie jednoosobowym.

§ 6. Postępowanie nieprocesowe w sprawach określonych w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego

1. Zagadnienia ogólne

W postępowaniu przed sądem opiekuńczym w sprawach określonych w ustawie z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego³⁴⁶, stosuje się odpowiednio przepisy k.p.c. o postępowaniu nieprocesowym (art. 42 ustawy).

Ten tryb postępowania ma zastosowanie w następujących sprawach:

- 1) o przyjęcie osoby do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody,
- 2) o nakazanie wypisania ze szpitala psychiatrycznego,
- 3) o przyjęcie osoby do domu opieki społecznej bez jej zgody.

Sąd może ustanowić dla takiej osoby adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata w sprawie za potrzebny.

³⁴⁶ Tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375 ze zm.

Szczegółowy tryb postępowania w tych sprawach, regulują przepisy art. 43-47 ustawy.

Na konieczność „odpowiedniego” stosowania przepisów k.p.c. wskazał między innymi Sąd Najwyższy w uzasadnieniu postanowienia z 13.04.1999 r.³⁴⁷: „Przepisy art. 35 i 36 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego w zakresie, w jakim regulują tryb postępowania przy wypisywaniu ze szpitala psychiatrycznego nie zawierają norm prawa materialnego, ale są przepisami postępowania. Przepis art. 278 § 1 k.p.c., który jest przepisem ogólnym, dotyczącym procesu cywilnego, przewiduje możliwość dopuszczenia przez sąd – w wypadkach wymagających wiadomości specjalnych – dowodu z opinii „jednego lub kilku biegłych”. Przepis ten znajduje zastosowanie w postępowaniu przed sądem opiekuńczym w sprawach określonych w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego jedynie odpowiednio, o ile z ustawy tej nie wynika co innego (art. 42 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego w art. 46 ust. 2 stanowi zaś, że m.in. w sprawach dotyczących wypisania osoby chorej psychicznie ze szpitala psychiatrycznego przed wydaniem postanowienia, co do istoty sprawy, sąd jest obowiązany uzyskać opinię jednego lub kilku lekarzy psychiatrów. Ustawa dopuściła zatem możliwość rozstrzygnięcia sprawy o wypisanie ze szpitala psychiatrycznego na podstawie opinii jednego lekarza psychiatry, uznając, że doniosłość, rodzaj i charakter sprawy nie wymagają, żeby w każdym wypadku opi-

³⁴⁷ II CKN 257/98, cyt. za Legalis.

nię wydawało dwóch lub więcej lekarzy. Możliwość uzyskania opinii kilku lekarzy pozostawiona zatem została ocenie sądu, w zależności od okoliczności danego przypadku”.

2. Postępowanie w sprawach o przyjęcie osoby do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody

Postępowanie w tych sprawach sąd wszczyna z urzędu lub na wniosek.

Wnioskodawcą może być: osoba, której postępowanie dotyczy; jej przedstawiciel ustawowy; jej małżonek; krewny w linii prostej; rodzeństwo bądź osoba sprawująca nad osobą, której postępowanie dotyczy, faktyczną opiekę albo z urzędu (art. 25 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego). Wnioskodawcą może być także prokurator (art. 7 k.p.c.).

W sprawach dotyczących przyjęcia osoby chorej psychicznie do szpitala psychiatrycznego uczestnikami postępowania z mocy prawa oprócz wnioskodawcy są: ta osoba oraz jej przedstawiciel ustawowy. W miarę potrzeby sąd zawiadamia o rozprawie małżonka osoby, której postępowanie dotyczy, oraz osobę sprawującą nad nią faktyczną opiekę; mogą oni wziąć udział w każdym stanie sprawy i wtedy stają się uczestnikami.

Osoba, której postępowanie dotyczy bezpośrednio, może być doprowadzona na rozprawę sądową na mocy zarządzenia sądowego. W przypadku niedających się usunąć przeszkód sąd może wysłuchać tę osobę przez sędziego wyznaczonego. Na postanowienie o doprowadzeniu na rozprawę sądową przysługuje zażalenie (art. 46 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego).

Wniosek o wszczęcie postępowania powinien czynić za-
dość wymaganiom określonym w art. 511 k.p.c. Poza tym do
wniosku, składanego w okolicznościach określonych w art. 29
ust. 2 lub 3 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, dołącza się
orzeczenie lekarza psychiatrii szczegółowo uzasadniające po-
trzebę leczenia w szpitalu psychiatrycznym.

Właściwym rzeczowo jest sąd rejonowy. Właściwość miej-
scową określa art. 508 k.p.c. Wyjątek stanowi postępowanie
w sprawach osób określonych w art. 29 ust. 2 ustawy o ochronie
zdrowia psychicznego. Wyłącznie właściwym do rozpoznania
takiego wniosku jest sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania oso-
by, której wniosek dotyczy, a wnioskodawcą mogą być wyłącz-
nie: małżonek, krewny w linii prostej, rodzeństwo, przedstawi-
ciel ustawowy tej osoby, osoba sprawująca nad nią faktyczną
opiekę albo prokurator.

Sąd rozpoznaje sprawę w składzie jednoosobowym.

W sprawach określonych w art. 25, 29, 36 ust. 3 i 39 ustawy
o ochronie zdrowia psychicznego orzeczenie może zapaść wy-
łącznie po przeprowadzeniu rozprawy. Rozprawa powinna się
odbyć nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku
lub zawiadomienia sądu.

Orzeczenie zapada w formie postanowienia, od którego
przysługuje apelacja. Jeżeli apelację wnosi osoba, której postę-
powanie dotyczy bezpośrednio, do apelacji nie stosuje się wy-
mogów formalnych określonych w art. 368 k.p.c. (art. 47 ustawy
o ochronie zdrowia psychicznego).

Od wydanego przez sąd drugiej instancji postanowienia w tej sprawie przysługuje skarga kasacyjna (art. 519¹ § 1 k.p.c.).

3. Postępowanie w sprawach o nakazanie wypisania ze szpitala psychiatrycznego

Postępowanie w tych sprawach sąd wszczyna z urzędu lub na wniosek.

Wnioskodawcą może być: osoba, której postępowanie dotyczy; jej przedstawiciel ustawowy; jej małżonek; krewny w linii prostej; rodzeństwo bądź osoba sprawująca nad osobą, której postępowanie dotyczy, faktyczną opiekę oraz prokurator (art. 36 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego oraz art. 7 k.p.c.).

W sprawach dotyczących wypisania osoby ze szpitala psychiatrycznego uczestnikami postępowania z mocy prawa oprócz wnioskodawcy są: ta osoba oraz jej przedstawiciel ustawowy. W miarę potrzeby sąd zawiadamia o rozprawie małżonka osoby, której postępowanie dotyczy, oraz osobę sprawującą nad nią faktyczną opiekę; mogą oni wziąć udział w każdym stanie sprawy i wtedy stają się uczestnikami.

Osoba, której postępowanie dotyczy bezpośrednio, może być doprowadzona na rozprawę sądową. W przypadku niedających się usunąć przeszkód sąd może wysłuchać tę osobę przez sędziego wyznaczonego. Na postanowienie o doprowadzeniu na rozprawę sądową przysługuje zażalenie (art. 46 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego).

Wniosek o wszczęcie postępowania powinien czynić zażalenie do wymaganiom określonym w art. 511 k.p.c.

Właściwym rzeczowo jest sąd rejonowy, którego właściwość miejscową określa art. 508 k.p.c. Sąd rozpoznaje sprawę w składzie jednoosobowym.

Orzeczenie zapada w formie postanowienia, od którego przysługuje apelacja.

Od wydanego przez sąd drugiej instancji postanowienia w tej sprawie przysługuje skarga kasacyjna (art. 519¹ § 1 k.p.c.).

§ 7. Postępowanie nieprocesowe w sprawach uregulowanych w Prawie o aktach stanu cywilnego

1. Unieważnienie, sprostowanie i ustalenie treści aktu stanu cywilnego

Ustawa z 29.09.1986 r. Prawo o aktach stanu cywilnego³⁴⁸ przewiduje, że w następujących sprawach sąd orzeka w postępowaniu nieprocesowym:

- 1) w przedmiocie unieważnienia aktu stanu cywilnego, w razie:
 - a) stwierdzenia zdarzenia niezgodnego z prawdą,
 - b) gdy uchybienia powstałe przy sporządzaniu aktu zmniejszają jego moc dowodową.
- 2) w przedmiocie sprostowania aktu stanu cywilnego, w razie błędnego lub nieścisłego jego zredagowania,
- 3) w przedmiocie ustalenia treści aktu stanu cywilnego, jeżeli:

³⁴⁸ Tekst jedn.: Dz.U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 ze zm.

- a) akt unieważniony ma być zastąpiony nowym aktem,
- b) akt urodzenia lub akt małżeństwa nie został sporządzony i nie można go sporządzić w trybie przewidzianym w przepisach ustawy (art. 33 i 30-32)

Postępowanie wszczyna się na wniosek osoby zainteresowanej, prokuratora lub kierownika urzędu stanu cywilnego.

Na szczególną uwagę zasługują dwa orzeczenia Sądu Najwyższego, odnoszące się do postępowania w tych sprawach. Niedopuszczalny jest wniosek o zmianę (uchylenie) prawomocnego postanowienia odtwarzającego akt stanu cywilnego. Dopuszczalny jest natomiast wniosek o unieważnienie lub sprostowanie odtworzonego w tym trybie aktu³⁴⁹.

Nie jest dopuszczalne sporządzenie aktu urodzenia dziecka w zwykłym trybie postępowania przewidzianym w przepisach prawa o aktach stanu cywilnego, jeżeli osoba zgłaszająca urodzenie dziecka w urzędzie stanu cywilnego po upływie znacznego okresu nie jest w stanie przedstawić zaświadczenia lekarskiego. W tej sytuacji właściwym do ustalenia treści aktu urodzenia jest sąd w postępowaniu nieprocesowym³⁵⁰.

2. Postępowanie w sprawie nowego aktu urodzenia przysposobionego

Sąd opiekuńczy wydaje postanowienie w trybie nieprocesowym w razie orzeczenia przysposobienia w sposób określony

³⁴⁹ Post. SN z 27.02.1998 r., II CKU 150/97, Lex nr 519910.

³⁵⁰ Post. SN z 03.09.1997 r., III KKO 5/97, OSNP 1998, nr 14, poz. 441, powołane za Lex, nr 33003.

w art. 121 k.r.o., w takim przypadku bowiem może być sporządzony nowy akt urodzenia przysposobionego, w którym jako rodziców wpisuje się przysposabiających.

O sporządzeniu nowego aktu urodzenia sąd opiekuńczy orzeka na wniosek przysposabiającego, za zgodą przysposobionego, który ukończył lat trzynaście, albo na wniosek przysposobionego za zgodą przysposabiającego. W razie rozwiązania stosunku przysposobienia, nowy akt urodzenia przysposobionego unieważnia sąd w postępowaniu nieprocesowym; unieważnia się również wzmiankę dodatkową o sporządzeniu nowego aktu urodzenia, wpisaną do dotychczasowego aktu urodzenia przysposobionego (art. 49 ust. 1a i 3 pr.a.s.c.).

Pamiętać przy tym należy, że zgodnie z tezą postanowienia Sądu Najwyższego³⁵¹: „Orzekając przysposobienie pełne i decydując o potrzebie sporządzenia nowego aktu urodzenia osoby przysposobionej, sąd nie może nakazać dokonania zmiany w tym akcie jej miejsca urodzenia”.

3. Akt urodzenia dziecka nieznanymi rodziców oraz osoby pełnoletniej, której tożsamości nie można ustalić ze względu na jej ułomność fizyczną lub psychiczną albo nieznaną pochodzenie

Akt urodzenia dziecka nieznanymi rodziców oraz osoby pełnoletniej, której tożsamości nie można ustalić ze względu na

³⁵¹ Post. SN z 06.12.2007, IV CSK 274/07, OSNC 2008 r, nr B, poz. 58, s. 153.

jej ułomność fizyczną lub psychiczną albo nieznanе pochodzenie, sporządza się na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego.

Sąd opiekuńczy ustala w miarę możliwości miejsce i datę urodzenia osoby, której postępowanie dotyczy, po zasięgnięciu opinii osoby, pod której opieką ona się znajduje, nadaje tej osobie imię i nazwisko oraz określa, jakie imiona rodziców i ich nazwiska rodowe mają być wpisane do aktu urodzenia. Nazwisko nadane temu uczestnikowi postępowania wpisuje się jako nazwisko jego rodziców.

W razie nieustalenia miejsca urodzenia za miejsce urodzenia uważa się miejsce znalezienia uczestnika (art. 52 pr.a.s.c.).

4. Postępowanie w sprawie zwolnienia cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego, że zgodnie z właściwym prawem może on zawrzeć małżeństwo w Polsce

W sytuacji gdy cudzoziemiec zamierzający zawrzeć małżeństwo napotyka trudne do przezwyciężenia przeszkody w otrzymaniu dokumentu stwierdzającego, że zgodnie z właściwym prawem może je zawrzeć, sąd w postępowaniu nieprocesowym, na wniosek cudzoziemca, może go zwolnić od złożenia dokumentu. Wydanie postanowienia w tej materii musi być jednak poprzedzone postępowaniem zmierzającym do ustalenia, czy na podstawie właściwego prawa osoba ta może zawrzeć małżeństwo (art. 56 ust. 2 i 3 pr.a.s.c.).

W pełni należy się zgodzić z tezą M. Domańskiego³⁵², że postępowanie dowodowe powinno potwierdzić wszystkie elementy możliwości i wykluczyć wszystkie przeszkody małżeńskie. Sąd nie jest ograniczony w żądaniu dowiedzenia okoliczności mogących mieć wpływ na materialne wymogi ważnego wstąpienia w związek małżeński. Rola sądu nie ogranicza się więc do zgromadzenia dokumentów określonych w art. 54 pr.a.s.c., ale jest zdecydowanie szersza.

5. Postępowanie w sprawie ustalenia miejsca i daty urodzenia dziecka nieznanymi rodzicami

Dziecko nieznanymi rodzicami (jego przedstawiciel ustawowy), którego akt urodzenia został sporządzony przed dniem 30 sierpnia 1955 r., może złożyć wniosek do sądu opiekuńczego o ustalenie, w miarę możliwości, miejsca i daty urodzenia dziecka po zasięgnięciu opinii osoby, pod której opieką dziecko się znajduje, nadanie dziecku imienia i nazwiska oraz określenie, jakie imiona rodziców i ich nazwiska rodowe mają być wpisane do aktu urodzenia. Nazwisko nadane dziecku wpisuje się jako nazwisko jego rodziców. Orzeczenie sądu stanowi podstawę do wpisania wzmianki dodatkowej w akcie urodzenia dziecka (art. 86 ust. 3 pr.a.s.c.).

³⁵² M. Domański, [w:] *Zwolnienie cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa*, teza 4, cyt. za Lex Omega, 29/2012, poz. 93885/4.

§ 8. Postępowanie w sprawach osób nadużywających alkoholu

Osoby, które w związku z nadużywaniem alkoholu, powodują rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchylają się od pracy albo systematycznie zakłócają spokój lub porządek publiczny, jeżeli uzależnione są od alkoholu, można zobowiązać do poddania się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie leczenia odwykowego.

O zastosowaniu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego orzeka sąd rejonowy właściwy według miejsca zamieszkania lub pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, w postępowaniu nieprocesowym.

Sąd wszczyna postępowanie na wniosek gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych lub prokuratora. Do wniosku dołącza się zebraną dokumentację wraz z opinią biegłego, jeżeli badanie przez biegłego zostało przeprowadzone³⁵³.

Postanowienie sądu pierwszej instancji w tej materii jest postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy – przysługuje zatem od niego apelacja. Ponieważ postanowienie sądu drugiej instancji jest postanowieniem co do istoty sprawy w sprawie z zakresu prawa osobowego, od postanowienia tego przysługuje skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego (art. 519⁷ k.p.c.).

³⁵³ Art. 26 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, tekst jedn.: Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 ze zm.

Podsumowanie

Sprawy z zakresu prawa osobowego oraz prawa rodzinnego rozpoznawane są zarówno w procesie, jak i w postępowaniu nieprocesowym. Zasadą jest rozstrzyganie spraw w procesie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

Postępowanie nieprocesowe uregulowane jest w księdze drugiej części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego oraz w wielu ustawach szczególnych.

Proces przebiega według zasad ogólnych, z modyfikacjami wynikającymi jedynie z regulacji postępowań odrębnych.

Specyfika spraw rozstrzyganych w trybie nieprocesowym powoduje, że przepisy ogólne nie mają charakteru reguł odnoszących się do całego postępowania, lecz są stosowane tylko wówczas, gdy przepis szczególny nie stanowi inaczej. Poszczególne rodzaje postępowań nieprocesowych także często mają wyróżnioną część ogólną, od której wyjątki zawierają dalsze przepisy dotyczące rozpoznawania określonej kategorii spraw.

Tryb nieprocesowy uregulowany w k.p.c. zawiera tylko część postępowań. Regulacje szczególne odsyłają do przepisów k.p.c. w pierwszym rzędzie – o postępowaniu nieprocesowym – a w kwestiach nieuregulowanych – do przepisów ogólnych o procesie.

Tworzenie skomplikowanej hierarchii źródeł prawa, z dużą ilością odesłań, czyni prawo procesowe mało transparentnym. Nie może też ujść uwagi konieczność uwzględniania w praktyce coraz częściej pojawiających się elementów zagranicznych w postępowaniach (np. cudzoziemiec, osoba mająca miejsce zamieszkania

za granicą itd.). Jest to nie tylko problem określenia jurysdykcji sądu, ale też zastosowania właściwego prawa zarówno materialnego, jak i procesowego. Poza prawem wewnętrznym należy mieć na względzie także prawo międzynarodowe oraz unijne.

Stąd pojawiają się w doktrynie i judykaturze kontrowersyjne poglądy dotyczące wielu fundamentalnych instytucji trybu nieprocesowego, również w zakresie postępowań niezwykle istotnych dla każdego człowieka, w sprawach osobowych i rodzinnych, np.: legitymacja do złożenia wniosku o wszczęcie postępowania, status uczestnika, działanie przez sąd z urzędu, a także rodzaj orzeczeń i ich zaskarżanie.

„Domeną postępowania nieprocesowego powinno być załatwianie i rozstrzyganie spraw, w których różna i liczna jest liczba zainteresowanych, a ich interesy są zróżnicowane, niejednokrotnie przenikają się i krzyżują. Cechą postępowania nieprocesowego jest to, że częściej niż proces ma ono charakter ochronny i znacznie mocniej akcentowany jest w nim interes publiczny. Często podłożem spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym są przepisy prawa publicznego oraz uprawnienia i obowiązki wynikające z tego prawa. Regulacje postępowania nieprocesowego powinny więc w większym stopniu uwzględniać te cechy i gwarantować aktywność sądu oraz zapewniać ochronę stosunków prawnych dotyczących wielu różnych podmiotów”³⁵³.

³⁵³ T. Ereciński, *O uwarunkowaniach, potrzebie oraz zakresie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2010, nr 1, s. 18-19.

De lege ferenda należy rozważyć kształt przyszłego Kodeksu postępowania cywilnego i kompleksową regulację określonych spraw nieprocesowych w ustawach szczególnych.

Summary

Non-contentious proceedings are one of two main modes of civil proceedings, the other one being contentious (adversarial) proceedings. The non-contentious mode fulfils the essential function of civil proceedings, which is to realize individual/specific legal norms in the field of civil, family, and guardianship law, as well as the function of issuing rulings and granting exemptions and permits of legal significance.

This form of proceedings is used to handle the following kinds for matters:

- relating to the law of persons;
- relating to family, guardianship, and curatorship law;
- relating to the law of things;
- relating to the law of inheritance;
- relating to the law of state enterprises and state enterprise employee self-management;
- relating to deposits;
- relating to registration in court registers.

The principal institutions of the procedure for dealing with personal and family matters are governed by the Code of Civil Procedure and the Family and Guardianship Code. The legal area under discussion is also addressed by a number of specific acts of law. The above-mentioned legal regulations undergo continual amendments (e.g. the Code of Civil Procedure has been amended more than one hundred and fifty times). Additionally, Poland is a party to numerous bilateral agreements, international conven-

tions, and, as a member of the European Union, it is subject to the rules of European secondary law, in consequence of which procedures arising from EU regulations must also be taken into account. Therefore, adjudication in personal and family matters raises numerous doubts in scholarly discussions and judicial practice. Non-contentious proceedings in such cases in fact rely on a highly diverse set of procedures. For these reasons, this area of law was chosen as the subject of this publication.

Chapter 1 discusses the basic institutions of non-contentious procedure with regard to personal and family matters. Chapter 2 sets out a description of personal-law procedures as regulated by the Code of Civil Procedure. Chapter 3 is an analysis of matrimonial matters, and chapter 4 deals with other family and guardianship matters in the light of the Code of Civil Procedure. Chapter 5 characterizes selected special regulations (originating outside the Code of Civil Procedure) relating to personal and family law.

Conclusions include a proposal *de lege ferenda* that thought should be given to a future restatement of the Code of Civil Procedure and comprehensive regulation of certain non-contentious matters in specific acts of law.

Bibliografia

Arkuszevska M.A., *Referendarz sądowy w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011

Bagan-Kurluta M., *Przysposobienie międzynarodowe dzieci*, Białystok 2009

Bartoszewicz A., *Jurysdykcja krajowa w sprawach o uznanie za zmarłego*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 5

Bartoszewicz A., *Postępowanie o uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu*, Warszawa 2007

Bartoszewicz A., *Przesłanki materialnoprawne uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu w prawie polskim na tle prawnoporównawczym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, nr 5

Bartoszewicz A., *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała S. Wyszyńskiego” 2007, nr 7

Bądkowski A., *Sąd w obliczu zagadnienia śmierci*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, nr 8

Bidziński Z., Serda J., *Wybrane zagadnienia postępowania w sprawach rodzinnych, opiekuńczych i kurateli*, „Nowe Prawo” 1966, nr 1

Bielska-Sobkowicz T., *Jurysdykcja, uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych – nowe*

perspektywy, [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, pod red. J. Gudowskiego i K. Weitzta, t. I, Warszawa 2011

Bieńkowska B., Mierzejewski P., *Instytucja uznania za zmarłego*, [w:] *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, pod red. K. Staniewskiej, Warszawa 2002

Bładowski B., *Czynności sądowe w sprawach cywilnych. Wzory. Komentarz*, Kraków 1999

Bładowski B., Gola A., *Ubezłasnowolnienie. Opieka i kuratela*, Warszawa 1989

Błaszczak Ł. (red.), *Wokół problematyki orzeczeń*, Toruń 2007

Błaszczak Ł., [w:] *Postępowanie cywilne*, pod red. E. Marszałkowskiej-Krześ, Warszawa 2008

Bodio J., *Zdolność do czynności prawnych a zdolność procesowa – na wybranych przykładach w sprawach z zakresu prawa osobowego i rodzinnego*, „Studia Prawnicze” 2011, nr 12

Bodio J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2008

Bodio J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2010

Boguszewski P., *Wpływ czynności dyspozytywnych stron (uczestników postępowania) na zmianę trybu postępowania w sprawach o separację*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 16

- Borkowska K., *Prawo dziecka do wypowiedzi w prawie międzynarodowym i krajowym*, „Rodzina i Prawo” 2011, nr 19
- Broniewicz W., *Czy potrzebny jest nowy Kodeks postępowania cywilnego?*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 4
- Broniewicz W., *Glosa do postanowienia SN z dnia 4 lipca 1997 r., III CZP 28/97*, „Przełęcz Sądowy” 1998, nr 10
- Broniewicz W., *Pojęcie legitymacji procesowej*, [w:] *Studia z procesu cywilnego*, pod red. K. Korzana, Katowice 1986
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2008
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008
- Broniewicz W., *Sąd rodzinny a sąd opiekuńczy*, „Przełęcz Sądowy” 1993, nr 2
- Broniewicz W., *Zdolność sądowa i legitymacja procesowa w projekcie kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1960, nr 11
- Budnowska J., Zieliński A., *Zwrot kosztów postępowania nieprocesowego*, „Palestra” 1995, nr 7-8
- Cagara J., *Postępowanie nieprocesowe w sprawach dotyczących zawarcia małżeństwa z obywatelem polskim*, „Nowe Prawo” 1979, nr 2
- Ciepla H., *Nowelizacja kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z komentarzem*, Warszawa 2010

Cieślak S., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie egzekucyjne*, pod red. J. Jankowskiego, Warszawa 2011

Ciszewski J., *Europejskie prawo małżeńskie i dotyczące odpowiedzialności rodzicielskiej. Jurysdykcja, uznawanie i wykonywanie orzeczeń. Komentarz*, Warszawa 2004

Ciszewski J., *o warunku wspólnego zamieszkiwania przysposabiającego z przysposobionym przed orzeczeniem przysposobienia*, „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości” 1979, nr 1

Ciszewski J., *Praktyka sądów w sprawach o przysposobienie obywateli polskich i osoby zamieszkałe za granicą*, „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości” 1977, nr 1

Chojnowski W., *Zmiana postanowienia o stwierdzeniu zgonu*, „Przegląd Notarialny” 1949, nr 7-8

Cukierski K., *Niedociągnięcia przy orzekaniu w sprawach o stwierdzenie zgonu i stwierdzenie praw do spadku*, „Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości” 1955, nr 8

Czajkowska A., Pachniewska E., *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz. Orzecznictwo. Wzory dokumentów i pism*, Warszawa 2010

Czapiewska-Brabander A., *Instytucja sądowego zwolnienia cudzoziemca od obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 1989

Czech B., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, t. 2, Warszawa 2006

Czeredrecka A., *Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14-15

Czerwiński S., *Ubezważnowolnienie umysłowo chorych, ich badanie i umieszczanie w zakładach leczniczych*, „Głos Sądownictwa” 1939, nr 3

Dobrzański B., *Ochrona praw zainteresowanego, który nie był uczestnikiem postępowania nieprocesowego (na marginesie orzeczenia Sądu Najwyższego z 10.05.1966 r., III CR 78/66)*, „Palestra” 1967, nr 10-11

Dobrzański B., *w jakim zakresie dopuszczalne jest wznowienie postępowania niespornego?*, „Państwo i Prawo” 1948, nr 5-6

Dobrzański B., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. Z. Resicha i W. Siedleckiego, t. 1, Warszawa 1975

Dolecki H., *Glosa do uchwały SN z 5.11.1973 r., III CZP 67/73*, OSNCP 1974, nr 7-8, poz. 126, OSPiKA 1975, nr 4, poz. 90

Dolecki H., *Ingerencja sądu opiekuńczego w wykonywanie władzy rodzicielskiej*, Warszawa 1983

Dolecki H., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007

Dolecki H., *Sytuacja prawna małoletniego przed sądem opiekuńczym w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej*, „Nowe Prawo” 1976, nr 11

Dolecki H., *z problematyki składu sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1975, nr 5

Dolecki H., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, tom III, Warszawa 2011

Dolecki H. (red.), Flaga-Gieruszyńska K. (red.), *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, Warszawa 2009

Dolecki H. (red.), Wiśniewski T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom III, Warszawa 2011

Domański M., *Orzekanie o zezwoleniu na zawarcie małżeństwa kobiecie, która nie ukończyła 18 lat*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, pod red. A. Siemaszki, Warszawa 2011

Domański M., *Zezwolenie na zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika*, „Prawo w Działaniu” 2010, tom 7

Domański M., *Zwolnienie cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa*, „Prawo w Działaniu” 2008, tom 6

Domański M., [w:] *Zwolnienie cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa*, teza 4, cyt. za Lex Omega, 29/2012, poz. 93885/4.

Dunajska B., *Rozważania o wykonywaniu postanowienia o ustaleniu kontaktów z dzieckiem w świetle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28 sierpnia 2008 r. (III CZP 75/08)*, „Rodzina i Prawo” 2011, nr 19

Dyoniak A., *Odpowiedzialność majątkowa małżonków wobec osób trzecich*, Poznań 1980

Ereciński T., *o potrzebie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 4

Ereciński T., *o uwarunkowaniach, potrzebie oraz zakresie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2010, nr 1

Ereciński T., *Postępowania odrębne de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, pod red. H. Doleckiego i K. Flagi-Gieruszyńskiej, Warszawa 2009

Ereciński T., Ciszewski J., *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000;

Ereciński T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. T. Erecińskiego, t. V, Warszawa 2012

Ereciński T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom III i V, Warszawa 2012

Ereciński T. (red.), Weitz K. (red.), *Postępowanie nieprocesowe w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, Warszawa 2010

Fenichel Z., *Stosunek postępowania niespornego do spornego*, „Przegląd Sądowy” 1993, nr 2

Firkowska-Mankiewicz A., Szeroczyńska M., *Praktyka ubezwłasnowolnienia osób z niepełnosprawnością intelektualną w polskich sądach. Raport z badań*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2005, nr 2

Firkowska-Mankiewicz A., Szeroczyńska M., Parczewski J., *Praktyka ubezwłasnowolnienia osób z niepełnosprawnością intelektualną w polskich sądach. Raport z badań*, Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, Warszawa 2002

Fiutowski J. *Analiza opinii sądowo-psychiatrycznych wydanych w sprawach o ubezwłasnowolnienie w m.st. Warszawie w 1968 r.*, „Psychiatria Polska” 1977, nr 2

Flaga-Gieruszyńska K., *Konwencja o jurysdykcji krajowej i wykonalności orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych – wybrane zagadnienia*, „Rejent” 2000, nr 1

- Flaga-Gieruszyńska K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Zielińskiego, Warszawa 2010
- Gajda J., *Instytucja separacji w świetle noweli Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Monitor Prawniczy” 1999, nr 9
- Gersdorf A., *Postępowanie sądowe w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej*, „Palestra” 1972, nr 4
- Gierowski J.K. (red.), Szymusik A. (red.), *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, Collegium Medicum UJ, Kraków 1966
- Gniewek E. (red.), *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 2005
- Gniewek E. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2008
- Gołaczyński J., *Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007
- Gołaczyński J., *Wybrane zagadnienia jurysdykcji krajowej według rozporządzenia Rady Unii Europejskiej nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. o jurysdykcji oraz uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, pod red. L. Ogiegly, W. Popiołka, M. Szpunara, Kraków 2005
- Góra-Błaszczkowska A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, t. III, Warszawa 2011

Góralski W., *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998

Górecki P., *Komentarz do art. 20 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Lex Omega 29/2012, poz. 25803

Górecki J., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, „Nowe Prawo” 1983, z. 1

Górecki J., *Unieważnienie małżeństwa*, Kraków 1958

Górowski J., *Orzekanie o kosztach postępowania nieprocesowego*, [w:] *Aurea praxis, aurea theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, pod red. J. Gudowskiego i K. Weitzza, t. I, Warszawa 2011

Górowski J., *Właściwość sądu i tryb postępowania w sprawach z zakresu ochrony zdrowia psychicznego*, [w:] *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 21 i 22 września 1995 r. w Katowicach 1995*, pod red. B. Czecha, Katowice 1995

Górski A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, t. III, Warszawa 2011

Górski A., Górski J.P., *Zmiany w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 11-12

Gromek K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009

Grudzińska M., *Kontakty z dzieckiem. Sądowe ustalenie. Orzecznictwo. Wzory*, Warszawa 2000

Grzegorzczak P., Rylski P., Weitz K., *Przegląd orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z zakresu europejskiego prawa procesowego cywilnego (2003-2008)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2009, nr 3

Grzybowski S., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1980

Gudowski J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. III, pod red. T. Erecińskiego, t. III, Warszawa 2012

Gudowski J., *K.p.c. Tekst – orzecznictwo – piśmiennictwo*, t. 2 i 3, Warszawa 2011

Gudowski J., *Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 1

Gudowski J. (red.), Weitz K. (red.), *Aurea praxis, aurea theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. I, Warszawa 2011

Gulczyński A., *Nazwisko dziecka. Ewolucja ukazywania relacji rodzinno-prawnych*, Poznań 2010

Guz T. (red.), Turek J. (red.), *Księga pamiątkowa z okazji 10-lecia Wydziału Zamiejscowego Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL w Tomaszowie Lubelskim*, Lublin 2006

- Haak H., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Separacja. Komentarz*, Toruń 2000
- Haak H., *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002
- Haak H., *Opieka i kuratela. Komentarz*, Toruń 2004
- Haak H., *Separacja*, „Monitor Prawniczy” 2000, nr 4
- Halberda J., *Zniesienie separacji*, „Rejent” 2004, nr 2(154)
- Harla A.G., *Ochrona praw osób zaginionych na drodze cywilno-sądowej oraz uznanie osoby zaginionej za zmarłą*, [w:] *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, pod red. K. Staniewskiej, Warszawa 2002
- Hofmański P. (red.), Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego, t. 1, Komentarz do artykułów 1-296*, Warszawa 2004
- Holewińska-Łapińska E., *„Adopcje zagraniczne” w praktyce polskich sądów*, Warszawa 1998
- Holewińska-Łapińska E., *Orzekanie separacji*, Warszawa 2006
- Holewińska-Łapińska E., *Orzekanie przysposobienia międzynarodowego przez sądy polskie*, [w:] *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, pod red. A. Siemaszki, Warszawa 2011

Holewińska-Łapińska E., *Realizacja prawa do kontaktów z dziećmi (w świetle badania akt spraw postępowań wykonawczych)*, „Prawo w Działaniu” 2012, tom 10

Holewińska-Łapińska E., *Skutki prawne uznania dziecka dokonanego przez mężczyznę niebędącego jego ojcem*, „Nowe Prawo” 1972, nr 7-8

Ignaczewski J., *Komentarz do spraw o kontakty z dziećmi*, Warszawa 2011

Ignaczewski J., *Mażeńskie ustroje majątkowe. Art. 31-54 k.r.o. Komentarz*, Warszawa 2008

Ignaczewski J., *Pochodzenie dziecka i władza rodzicielska po nowelizacji. Art. 61⁹–113⁶ k.r.o. Komentarz*, Warszawa 2009;

Ignatowicz J., *Stan cywilny i jego ochrona*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” Lublin 1963, vol. X 4

Jagiela J., *Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*, „Monitor Prawniczy” 2002, nr 19

Jagiela J., *Postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką (stadium wykonawcze)*, „Monitor Prawniczy” 2003, nr 6

Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008

Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2010

Jankowski J. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie egzekucyjne. Komentarz*, Warszawa 2011

Janowski B., *Uznawanie orzeczeń zagranicznych w sprawach małżeńskich i pieczy nad dzieckiem*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, nr 4;

Jaros P., *Status dziecka w postępowaniu o przysposobienie*, „Rodzina i Prawo” 2008, nr 7-8

Jaśkiewicz M., *Uznanie dziecka poczętego*, „Nowe Prawo” 1984, nr 2

Jędrejek G., *Skład sądu w sprawie o zmianę zawartego w wyroku rozwodowym orzeczenia o władzy rodzicielskiej (art. 509 K.p.c.)*, „Studia Prawnicze KUL” 2009, nr 4

Jędrejek G., *Postępowanie o separację na żądanie jednego z małżonków*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14-15

Jędrejek G., *Postępowanie o podział majątku wspólnego, w skład którego wchodzi nieruchomość obciążona hipoteką*, „Monitor Prawniczy” 2010, nr 9

Jędrzejewska M., *Ogólne zagadnienia postępowania nieprocesowego w świetle praktyki sądowej i doktryny. Funkcjonowanie k.p.c. w praktyce. Materiały na konferencję naukową, Warszawa–Popowo 1984, ZN IBPS 1987*

Jodłowski J., Lapierre J., Resich Z., Misiuk-Jodłowska T., Weitz K., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007

Józefowicz A., *Nadzór sądu opiekuńczego o charakterze interwencyjnym*, „Nowe Prawo”, nr 1

Józefowicz A., *Szczególny i ogólny nadzór sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1968, nr 11

Kalina-Prasznic U. (red.), *Encyklopedia prawa*, wyd. 4, Warszawa 2007

Kalus S., *Opieka na osobą całkowicie ubezwłasnowolnioną*, Katowice 1989

Kamiński J., *Sytuacja osób niepełnosprawnych intelektualnie w postępowaniu z jednostkami organizacyjnymi Zakładu Ubezpieczeń Społecznych – raport z badań*, Warszawa 2005;

Karnicka-Kawczyńska A., Kawczyński J., *Podział majątku dorobkowego małżonków*, „Monitor Prawniczy” 2000, nr 7

Kasprzyk P., *Instytucja separacji małżeńskiej*, Lublin–Sandomierz 1999

Kasprzyk P., *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003

Kawczyński J., *Podział majątku dorobkowego małżonków*, „Monitor Prawniczy” 2000, nr 7

Kindrat-Nongiesser J., *Charakter i ocena zmian przepisów w sprawie postępowania o ubezwłasnowolnienie oraz postulaty*

de lege ferenda, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2009, nr LXXIX

Kleniewska I., *Postępowanie w sprawie o ubezwłasnowolnienie w praktyce sądowej*, [w:] „Prawo w Działaniu”, tom 1, pod red. E. Holewińskiej-Łapińskiej, Warszawa 2006

Klimkowicz J., *Uczestnictwo w charakterze wnioskodawcy w postępowaniu nieprocesowym*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 1

Kołąkowski S., *Opiniowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, pod red. J.K. Gierowskiego i A. Szymusika, Collegium Medicum UJ, Kraków 1966

Kołąkowski K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, t. 1, Warszawa 2006

Koper I., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, tom III, Warszawa 2011

Korzan K., *Konstitutive entscheidungen von besonderem charakter*, *Studia Iuridica Silesiana*, t. 1, Katowice 1976

Korzan K., *Naczelnne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelnne zasady postępowania nieprocesowego*, „Rejent” 2004, nr 7

Korzan K., *Orzeczenia konstytutywne w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972

- Korzan K., *Orzecznictwo sądów w sprawach stosowania przymusowego leczenia alkoholików*, „Nowe Prawo” 1974, nr 10
- Korzan K., *Podmioty postępowania nieprocesowego*, cz. I i II, „Rejent” 2005, nr 2 i 3
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1997
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe – część ogólna*, Katowice 1983
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe przed sądem pierwszej instancji*, „Rejent” 2004, nr 10
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe w systemie postępowania cywilnego*, cz. I i II, „Rejent” 2004, nr 8 i 9
- Korzan K., *Postępowanie w sprawach ochrony zdrowia psychicznego*, „Rejent” 1996, nr 6
- Korzan K., *Postępowanie w sprawach małżeńskich*, „Rejent” 2005, nr 1
- Korzan K. (red.), *Studia z procesu cywilnego*, Katowice 1986
- Korzan K., [w:] *Teoretyczne podstawy wyodrębniania postępowania nieprocesowego z sądowego postępowania cywilnego*, Zbiór rozpraw z zakresu postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci prof. Włodzimierza Berutowicza, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 1990, nr 170,

Kosek M. (red.), Słyk S. (red.), *w trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, Warszawa 2008

Krajewski J., *Stosunek procesu do postępowania nieprocesowego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu” 1967, z. 7 (23)

Krakowiak M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie egzekucyjne. Komentarz*, pod red. J. Jankowskiego, Warszawa 2011

Kremis J., [w:] *Podstawy prawa cywilnego*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2005

Krzemiński Z., *Ochrona praw zainteresowanego, który nie był uczestnikiem postępowania nieprocesowego*, „Palestra” 1966, nr 3-4

Krzemiński Z., Spyra M., *Komentarz do art. 61⁶ Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, [w:] *Separacja. Praktyczny komentarz. Orzecznictwo. Piśmiennictwo. Wzory pism*, Kraków 2006

Kukawka K., *Niektóre prawno-społeczne problemy przeciwdziałania alkoholizmowi*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1983, nr 3

Kulas M., *Praktyka stosowania konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (cz. I i II)*, „Palestra” 2009, nr 5-6, s. 13 i nr 7-8

Kuryłowicz M., *Prawo osobowe*, [w:] *Czterdzieści lat kodeksu cywilnego. Materiały z ogólnopolskiego zjazdu cywilistów w Rzeszowie (8-9 października 2004)*, pod red. M. Sawczuka, Warszawa 2006

Kuziak L., *Konwencja haska dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę i postępowania w sprawach o powrót dziecka w Polsce*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 2

Lipiński K., *Kompetencja władzy opiekuńczej krajowej w stosunku do obywateli polskich zamieszkałych za granicą*, „Państwo i Prawo” 1949, nr 4

Lipiński K., *Zezwolenie na zawarcie małżeństwa przez osobę małoletnią*, „Nowe Prawo” 1953, nr 4

Litauer J.J., *Charakter orzeczenia o uznaniu za zmarłego*, „Państwo i Prawo” 1946, nr 4

Litauer J.J., *Kodeks postępowania nieprocesowego*, Łódź 1946

Litwin J., *Prawo o aktach stanu cywilnego*, Warszawa 1961

Lubiński K., *Ewolucja udziału prokuratora w postępowaniu nieprocesowym w Polsce Ludowej*, „Problemy Prawne” 1986, nr 8-9

Lubiński K., *Idea europejskiego kodeksu sądowego*, „Przegląd Sądowy” 1998, nr 11-12

Lubiński K., *Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym*, Toruń 1985

Lubiński K., *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, „Państwo i Prawo” 1978, nr 11

Lubiński K., *Oddanie przez sąd osoby, która ma być ubezwłasnowolniona, pod obserwację w zakładzie leczniczym*, „Państwo i Prawo” 1976, nr 8-9

Lubiński K., *Podmioty legitymowane do zgłoszenia wniosku o wszczęcie postępowania o ubezwłasnowolnienie*, „Palestra” 1973, nr 9

Lubiński K., *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie*, Warszawa 1979

Lubiński K., *Pozycja procesowa prokuratora w postępowaniu nieprocesowym. Zbiór rozpraw z zakresu postępowania cywilnego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Berutowicza*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 1990, nr 170

Lubiński K., *Udział prokuratora w postępowaniu nieprocesowym w ujęciu prawno-porównawczym*, [w:] *Proces i prawo. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Ossolineum 1989

Lubiński K., *Uwagi o terminie „postępowanie nieprocesowe”*, „Państwo i Prawo” 1986

Lubiński K., *Zakres orzekania sądu w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie oraz uchylene lub zmianę ubezwłasnowolnienia*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” XIV (1976), nr 75

Lubiński K., recenzja pracy A. Stempniaka, *Postępowanie o dział spadku*, „Palestra” 2007, nr 1-2

Ławnicka J., *Referendarz sądowy jako organ w postępowaniu przed sądem rejestrowym*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 5

Łucarz K., Muszyńska A., [w:] *Komentarz do art. 30 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*, Lex Omega 29/2012, poz. 32590

Madaj S., *Postępowanie nieprocesowe w sprawach małżeńskich*, Warszawa 1978

Malczyk-Herdzina M., *Orzeczenia referendarza sądowego*, [w:] *Wokół problematyki orzeczeń*, pod red. Ł. Błaszczaka, Toruń 2007

Malczyk-Herdzina M., *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 9 maja 2007 r.*, [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin – Niechorze 28-30.09.2007 r.*, pod red. H. Doleckiego i K. Flagi-Gieruszyńskiej, Warszawa 2009

Manowska M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom 2, Warszawa 2011

Marciniak J., *Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim*, Warszawa 1975

K. Markiewicz, [w:] *Postępowanie nieprocesowe w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Orzecznictwo Trybunału Kon-*

stytucyjnego a kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r., pod red. T. Erecińskiego i K. Weitza, Warszawa 2010, s. 501;

Marszałkowska-Krześ E. (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2011

Marszałkowska-Krześ E., [w:] *Postępowanie cywilne*, pod red. E. Marszałkowskiej-Krześ, Warszawa 2011

Markiewicz K., [w:] *Postępowanie nieprocesowe w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, pod red. T. Erecińskiego i K. Weitza, Warszawa 2010

Mączyński A., *Jednolite europejskie normy o jurysdykcji krajowej i skuteczności orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Księga pamiątkowa. i Kongres Notariuszy RP*, Poznań 1993

Mądrzak H., *Glosa do post. z 8.09.1970 r., II CZ 115/70*, „Nowe Prawo” 1973, nr 5, poz. 787

Miączyński A., *Ochrona praw jednostki w postępowaniu nieprocesowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1979, nr 85;

Miączyński A., *Skuteczność orzeczeń w postępowaniu cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze”, Kraków 1974

Miączyński A., *Specyfika postępowania nieprocesowego*, [w:] *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Ossolineum 1989

Niemiałtowska G., *Postępowanie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką w świetle przepisów art. 598¹–598¹³ k.p.c.*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 1

Ogiegło L. (red.), Popiołek W. (red.), Szpunar M. (red.), *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005

Pachniewska E., [w:] A. Czajkowska, E. Pachniewska, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz. Orzecznictwo. Wzory dokumentów i pism*, Warszawa 2010

Pałka S., *Glosa do uchwały z 20.10.2005 r., III CZP 75/05, OSNC 2006*, nr 9, poz. 142, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 2

Panowicz-Lipska J., *Instytucja separacji w polskim prawie rodzinnym*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 10

Paprzycki L.K., *Ochrona praw człowieka w świetle projektu ustawy o ochronie zdrowia psychicznego (cz. I, II)* „Palestra” 1993, nr 10 i 11

Paprzycki L.K., *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty postępowania cywilnego w przedmiocie ubezwłasnowolnienia – zagadnienia prawne*, „Palestra” 2009, nr 1-2

Pawłowska M., *Skład sądu w sprawach opiekuńczych – uwagi praktyczne*, „Iustitia” 2011, nr 4

Pazdan M., *Domniemanie dotyczące kommorientów w prawie cywilnym*, [w:] *Rozważania o państwie i prawie*, Katowice 1993

Pazdan M., *Poszukiwanie właściwego sądu i właściwego prawa po dniu 1 maja 2004 r.*, „Rejent” 2004, nr 3-4;

Pazdan M., *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „Studia Iuridica Silesiana” 1978, t. 3

Pazdan J., *Zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika w prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, pod red. L. Ogiegły, W. Popiołka, M. Szpunara, Kraków 2005

Pazdan M., *Znaczenie Konwencji lugańskiej dla polskiego sądownictwa i notariatu*, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Referaty i opracowania*, Poznań–Kluczbork 1999

Pazdan M., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, t. 1, Warszawa 2008

Pazdan M., [w:] *System prawa prywatnego, Tom 1, Prawo cywilne – część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2007

- Piasecki K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2002
- Piasecki K. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1 i 2, Warszawa 2006
- Piasecki K., *Separacja w prawie polskim*, Warszawa 2000
- Piasecki K., *Zarys sądowego prawa procesowego Unii Europejskiej*, Warszawa 2009
- Piątowski J.S. (red.), *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Ossolineum 1985
- Pietrkowski H., *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2010
- Pietrkowski H., *Egzekucja prowadzona na podstawie art. 1050–1051¹ k.p.c. po nowelizacji dokonanej ustawą z 16 września 2011 r.*, „Polski Proces Cywilny” 2012, nr 1
- Pietrkowski H., *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2012
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, tom. 1, Warszawa 2008
- Pietrzykowski J. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa 1990

Pogonowski P., *Postępowanie w sprawach o przysposobienie. Wybrane problemy*, [w:] *Prawo rodzinne w Polsce i Europie. Zagadnienia wybrane*, pod red. P. Kasprzyka, Lublin 2005

Policzkiewicz J., Siedlecki W., Wengerek E., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980

Pogonowski P., *Postępowanie w sprawach o przysposobienie. Wybrane problemy*, [w:] *Prawo rodzinne w Polsce i Europie. Zagadnienia wybrane*, pod red. P. Kasprzyka, Lublin 2005

Pruś P., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. M. Manowskiej, t. 2, Warszawa 2011

Radkiewicz T., *Zaskarżanie postanowień orzekających co do istoty sprawy wydanych na posiedzeniu niejawnym*, „Przełąd Sądowy” 2003, nr 7-8

Radwański M., *Wybrane zagadnienia postępowania wywołanego przez bezprawne uprowadzenie dziecka lub zatrzymanie dziecka w innym państwie członkowskim*, „Europejski Przełąd Sądowy” 2011, nr 2

Rajski J., *Jurysdykcja sądów polskich w niektórych sprawach cywilnych rozpatrywanych w trybie postępowania niespornego*, „Nowe Prawo” 1958, nr 10

Resich Z. (red.), Siedlecki W. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom 1, Warszawa 1975

Rezler J., *Dopuszczalność udzielenia zezwolenia na zawarcie małżeństwa ex post*, „Nowe Prawo” 1962, nr 9

Rowiński T., *Interes prawny w procesie cywilnym i w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 1971

Ruczkowski P., [w:] *Komentarz do art. 8 ustawy o zmianie imienia i nazwiska*, Lex Omega 29/2012, poz. 90841

Rydzewski A., *Problematyka skuteczności i wykonalności orzeczeń sądu wydanych na podstawie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego*, „Rejent” 1998, nr 1

Rydzewski A., *Problematyka uczestnictwa małoletnich w postępowaniu przed sądem opiekuńczym w sprawach z zakresu „władzy rodzicielskiej”*, „Rejent” 1997, nr 11

Rylski P., *Dopuszczalność postępowania pojednawczego w sprawach przekazanych do rozpoznania w trybie nieprocesowym*, „Polski Proces Cywilny” 2011, nr 1(2)

Rylski P., *Pozycja ustrojowa i procesowa referendarza sądowego w postępowaniu cywilnym*, „Prawo w Działaniu” 2011, nr 10

Sawczuk M., *o celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego)*, [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga Pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, Łódź 1998

Sawczuk M., *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 1970

Sawczuk M. (red.), *Czterdzieści lat kodeksu cywilnego. Materiały z ogólnopolskiego zjazdu cywilistów w Rzeszowie (8-9 października 2004)*, Warszawa 2006

Sawicz C., *Zwolnienie cudzoziemców od przedstawienia dowodu zdolności do zawarcia małżeństwa w świetle orzecznictwa*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badań Prawa Sądowego” 1986, nr 24

Siedlecki W., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1988

Siedlecki W., *Przegląd orzecznictwa*, „Państwo i Prawo” 1968, nr 7

Siedlecki W., Świeboda Z., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001

Siemaszko A. (red.), *Stosowanie prawa. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, Warszawa 2011

Sierpowska I., *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, Warszawa 2009, Lex Omega

Skowrońska-Bocian E., *Małżeńskie ustroje majątkowe*, Warszawa 2008

Skowrońska-Bocian E., *Rozliczenia majątkowe małżonków w stosunkach wzajemnych i wobec osób trzecich*, Warszawa 2006

Smyczyński T., *Glosa do wyroku SN z 3.03.2004 r., III CK 346/02*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2005, nr 2, poz. 23

Smyczyński T., *Separacja małżonków*, „Studia Prawnicze” 2000, nr 1-2

Smyczyński T., [w:] *System prawa prywatnego. Tom 12. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, pod red. T. Smyczyńskiego, Warszawa 2003

Spurek S., [w:] *Komentarz do art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Lex Omega 29/2012, poz. 103732

Staniewska K. (red.), *Kiedy zaginął człowiek. Zagadnienia prawne*, Warszawa 2002

Stelmachowski A., *Przysposobienie całkowite w prawie polskim*, Wrocław 1986

Stelmachowski A., *Nadzór władzy opiekuńczej nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej*, „Nowe Prawo” 1951, nr 4

Stempniak A., *Krąg osób uprawnionych do zgłoszenia wniosku o podział majątku wspólnego małżonków*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 2

Stempniak A., *Ustalenie wartości przedmiotów majątkowych w postępowaniach działowych*, „Iustitia” 2011, nr 4

Stojanowska W., *Dziecko w postępowaniu sądowym*, „Jurysta” 1997, nr 5

Strus Z., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. H. Doleckiego i T. Wiśniewskiego, tom III, Warszawa 2011

Strzebinczyk J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010

Strzebińczyk J., *Glosa do uchwały SN z 9.05.2002 r., III CZP 7/02*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2004, nr 1, poz. 1

Strzebińczyk J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, 2008

Strzebińczyk J., [w:] *System prawa prywatnego*, pod red. T. Smyczyńskiego, t. 12, Warszawa 2003

Strzembosz A., *Aktualna i postulowana rola sądu opiekuńczego w systemie profilaktyki społecznej*, „Nowe Prawo” 1974, nr 4

Strzembosz A., *Nowa ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Próba komentarza*, Warszawa 1983

Suchocki C., *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym i polskim kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, Lublin–Sandomierz 1997

Sychowicz M., *Podstawy przekazania spraw cywilnych do trybu nieprocesowego*, „Nowe Prawo” 1969, nr 10;

Sychowicz M., *Postępowanie sądowe w sprawach z ustawy o ochronie zdrowia psychicznego*, „Przegląd Sądowy” 1995, nr 1

Sychowicz M., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, Warszawa 2002

Szer S., *Prawo rodzinne w zarysie*, Warszawa 1968

Ślusarski A., *w kwestii charakteru prawnego art. 56 prawa o aktach stanu cywilnego*, „Palestra” 1987, nr 12

Ślusarski A., *Postępowanie w sprawach o udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobie, która nie osiągnęła przepisanego wieku*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 1986, nr 27

Świeboda Z., *Orzekanie i wykonywanie orzeczeń w sprawie o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką*, „Monitor Prawniczy” 2003, nr 1

Świeboda Z., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, t. 2, Warszawa 2006

Świerczyński T., *Podstawowe zagadnienia Konwencji haskiej o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę*, „Transformacja Prawa Prywatnego” 2000, nr 1-2

Telenga P., [w:] *Komentarz bieżący do art. 519² Kodeksu postępowania cywilnego*, LEX/el. 2011.

Telenga P., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Jakubeckiego, 2010

Trammer H., *Polska jurysdykcja krajowa w sprawach o uznanie za zmarłego i prawo właściwe dla tych spraw*, „Nowe Prawo” 1969, nr 6

Turek A., Turek J., *Rozpoznawanie spraw rodzinnych w postępowaniu nieprocesowym*, [w:] *Księga pamiątkowa z okazji 10-lecia Wydziału Zamiejscowego Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL w Tomaszowie Lubelskim*, pod red. T. Guza, Lublin 2006

Turek J., Turek A., *Czynności „nieprocesowe” sądu w sprawach rodzinnych*, „Palestra” 2008, nr 7-8

Uliasz M., *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 2008

Uliasz M., *Kontradyktoryjne czy inkwizycyjne postępowanie w sprawach o podział majątku wspólnego?*, „Przeгляд Sądowy” 2010, nr 6

Wach A., *Rozgraniczenie procesu i postępowania nieprocesowego w sprawach małżeńskich*, „Nowe Prawo” 1984, nr 7-8

Walasik M., *Rozstrzyganie o wydatkach lub nakładach na majątek osobisty małżonka w sprawie o podział majątku wspólnego*, „Polski Proces Cywilny” 2011, nr 2

Walasik M., *Dopuszczalność wstrzymania skuteczności orzeczenia*, „Polski Proces Cywilny” 2011, nr 4

Walaszek B., *Instytucja zawarcia małżeństwa przez pełnomocnika w polskim prawie rodzinnym oraz polskim prawie prywatnym międzynarodowym i procesowym*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967

Walaszek B., *Przysposobienie w polskim prawie rodzinnym oraz w polskim prawie międzynarodowym prywatnym i procesowym (dokonanie i skutki)*, Warszawa 1966

Walaszek B., *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971

Walczak-Żochowska A., *Systemy postępowania z nieletnimi w państwach europejskich. Studium prawnopoznawcze*, Warszawa 1988

Warzocha E., *Cofnięcie powództwa oraz wniosku wstrzymującego postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1977

Weitz K., *Czy nowy kodeks postępowania cywilnego?*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 3

Weitz K., *Europejskie prawo procesowe cywilne*, [w:] *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, pod red. A. Wróbla, Kraków 2005

Weitz K., *Europejskie prawo procesowe cywilne – stan obecny i perspektywy dalszego rozwoju*, „Przeгляд Sądowy” 2007, nr 2

Weitz K., *Jurysdykcja krajowa w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej w prawie wspólnotowym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2007, nr 1

Weitz K., *Zaskarżalność postanowienia oddalającego wniosek o zlecenie kuratorowi sądowemu przymusowego odebrania osoby*, „Palestra” 2007, nr 11-12

Wengerek E., *Jurysdykcja krajowa w sprawach cywilnych w świetle Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci prof. K. Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967

Wengerek E., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980

Wengerek E., [w:] J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980

Wierzbowski E., *Międzynarodowy obrót prawny w sprawach cywilnych*, Warszawa 1971

Wilczyńska A., *Interes prawny i jego granice w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 2010, nr 9-10

Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1980

Winiarz J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, pod red. J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1990

Wiszniewski Z., *Przyczynek do zagadnienia własności miejscowej w postępowaniu niespornym*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, nr 3

Wiszniewski Z., *Sprawy o zezwolenie na wstąpienie w związek małżeński*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, nr 10

Włodyka S., *Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje*, [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, Warszawa–Wrocław 1974

Wolter A., *Postępowanie w sprawie uznania za zmarłego*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, nr 5-6

Wolter A., *Uznanie za zmarłego*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, nr 1-2

Wróbel A. (red.), *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, t. I, Warszawa 2010

Zawiślak T., *Zarządzenia sądu opiekuńczego w nagłych wypadkach (art. 569 § 2 k.p.c.)*, „Palestra” 2002, nr 7-8

Zedler F., *Co dalej z kodeksem postępowania cywilnego?*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7-9 października 2005 r.)*, Kraków 2006

Zedler F., *Jurysdykcja krajowa sądów polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 1991, nr 4

Zedler F., *Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa 1986

Zedler F., *Sądy rodzinne – wybrane zagadnienia organizacyjne i procesowe*, Warszawa 1984

Zegadło R., *Zarząd majątkiem dziecka*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 18

Zegadło R., *Miejsce zamieszkania, miejsce pobytu, miejsce zwykłego (stałego) pobytu dziecka oraz piecza naprzemienna*, „Rodzina i Prawo” 2011, nr 17-18

Zembrzuski T., *Orzekanie o zmianie zawartego w wyroku rozwodowym rozstrzygnięcia o miejscu pobytu dziecka a ograniczenie władzy rodzicielskiej*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 19

Zembrzuski T., *Zaskarżalność zarządzeń sądu opiekuńczego wydawanych na podstawie art. 569 § 2 k.p.c.*; „Radca Prawny” 2009, nr 4

Zieliński A., *o sądzie opiekuńczym*, „Nowe Prawo” 1968, nr 8

Zieliński A., *Postępowanie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej*, Warszawa 1992

Zieliński A., *Postępowanie w sprawach o separację na zgodny wniosek małżonków*, [w:] *w trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, pod red. M. Koska i S. Słyka, Warszawa 2008

Zieliński A., *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975

Zieliński A., *Uzyskanie przez opiekuna zezwolenia sądu opiekuńczego w ważniejszych sprawach*, „Palestra” 1989, nr 11-12

Zieliński A., *w sprawie postępowania o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej*, „Przeгляд Sądowy” 1993, nr 6

Zieliński A., *Zdolność do dokonywania czynności procesowych przez osobę poddaną opiece*, „Palestra” 1982, nr 6-7

Zieliński A., *Zwyczajne środki zaskarżania (odwoławcze) w postępowaniu nieprocesowym*, „Monitor Prawniczy” 2002, nr 2

Zieliński A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. A. Zielińskiego, Warszawa 2008

Zieliński A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2010

Zielonacki A., *Zawarcie małżeństwa*, Ossolineum 1983

Ziemiński Z., *Zadania i technika wywiadu środowiskowego w sprawach o przysposobienie*, „Nowe Prawo” 1955

Ziętek W., *Kurator dla osoby ułomnej – de lege ferenda*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 2

Zoll F., Kuglarz F., *Małżeństwo konkordatowe. Analiza prawo-porównawcza zawarcia małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim (rozważania na tle konkordatu z 28 lipca 1993 r.)*, Kraków 1994

Żyżnowski T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, pod red. K. Piaseckiego, tom 2, Warszawa 2006

ISBN 978-83-61370-33-8